

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ
НАВЧАННЯ**

МОВНІ ВИМІРИ СВІТУ

**Матеріали
VI Міжнародної науково-практичної
студентсько-учнівської конференції
(23 квітня 2026 р., м. Житомир)**

Житомир – 2026

УДК 811.161.2+81-119
М 77

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(протокол № 11 від 29 травня 2026 року)*

Рецензенти:

Гайдай І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки Державного університету «Житомирська політехніка»;

Денисюк В. В., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та журналістики Уманського національного університету;

Кучерук О. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Плечко А. А., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Поліського національного університету.

М 77 Мовні виміри світу: матеріали VI Міжнар. науково-практ. студент.-учнів. конфер. (23 квіт. 2026 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич; відп. за вип. В. М. Титаренко, Л. В. Ящук. Житомир, 2026. 213 с.

У збірнику вміщено наукові роботи магістрантів, студентів та учнів, присвячені актуальним проблемам лексикології, фразеології, граматики, діалектології, історії мови, ономастики, стилістики української мови.

Призначений для вчителів-словесників, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться проблемами української мови.

Тези надруковано в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

ЗМІСТ

АНДРОЩУК Ю. С. ВАРІАТИВНІ ФОРМИ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ В ПЕРЕСОПНИЦЬКОМУ ЄВАНГЕЛІЇ.....	6
БАРАНЮК В. В. СЕМАНТИКА РОЗСИПАНОЇ СОЛІ В НАРОДНОМУ МОВЛЕННІ ПОДОЛЯН.....	9
БЕРЕЗЮК А. С. НАЗВИ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У ПОЛІСЬКИХ ЗАМОВЛЯННЯХ.....	12
БЕХ Т. В. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ СВІТОГЛЯДНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО УЧНЯ.....	16
БЕЛЯЄВА Ю. Д. ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ГЕРУНДІЯ РОМАНУ АРТУРА КОНАН ДОЙЛА «THE LOST WORLD» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	19
БІЛОШИЦЬКА Н. І. ПОНЯТТЯ «МЕДІАГРАМОТНІСТЬ» ТА «МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	23
БОВСУНІВСЬКА О.-Н. А. НАЗВИ ЇЖИ В ГОВІРЦІ С. КУЛІШІ ЗВЯГЕЛЬСЬКОГО Р-НУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ.....	26
БОНДАРЧУК Т. А. ТЕРМІНОЛОГІЯ У ГАЛУЗІ ПРОЄКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ.....	29
БУРКОВСЬКА Т. М. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МУЗИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ В 5 КЛАСІ...	32
БУТОРІН М. М. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	36
ВДОВІНА С. О. ГЕНДЕРНА АТРИБУЦІЯ ІМЕН ШІ-АСИСТЕНТІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ.....	38
ВОЛОТІВСЬКА І. В. ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ «ВІЙСЬКОВЕ СПОРЯДЖЕННЯ ТА ТЕХНІКА» У РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ».....	43
ГОРДІЙЧУК А. О. ЖИВА ТРАДИЦІЯ: НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ У ДІАЛЕКТНИХ ЗАПИСАХ САРНЕНЩИНИ.....	46
ГОРІНА О. Д. УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В 9 КЛАСІ	48
ГОРНЯК В. М. АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА».....	52
ГОРЯНА О. О. ФЕМІНІТИВИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА.....	55
ГРЕЧУЛЕВИЧ А. П. ПОПУЛЯРНІ ІМЕНА ДЕСЯТИЛІТТЯ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР ІМЕНІ ДИТИНИ.....	58
ДЕМЧУК А. А. ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА.....	61
ДЕНИСЕНКО С. А. ЕВОЛЮЦІЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ...	63
ДЕНИСЮК Н. В. ЗООНІМИ-СКЛАДНИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ.....	66
ДОБРОВОЛЬСЬКА І. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ГАЛИНИ ПАГУТЯК).....	70
ДОВГОПОЛ А. Г. ЛЕКСИКА ТВОРІВ С. ЖАДАНА ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ.....	73
ДУБІНІНА А. Б. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ.....	76
ДУБІНІНА А. Б. ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЗБІРКИ І. ЛІБЕРДИ «ПИТАЛЬНИЙ ЗНАК. 1991–2007».....	78
ЗАРУЦЬКИЙ І. О. ДЕФІНІЦІЇ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	81

ІВАНЦОВА Д. С. ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	85
ІВАНЦОВА Д. С. ПОРІВНЯННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ М. КЛИМЕНКА «ЧОРНОЗЕМ».....	87
ІВАНЧЕНКО Ю. І. ОНОМАСТИКА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АНАЛІЗ ІМЕН, НІКНЕЙМІВ І ЦИФРОВИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	90
КАНІЩЕВА Ю. В. МОВНЕ ВТІЛЕННЯ СУЧАСНИХ МОДНИХ ПОБУТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ (МОДА В ОДЯЗІ, СПОСОБІ ЖИТТЯ, ХАРЧУВАННІ, МОДА В МОВІ).....	94
КАРАНДЮК В. Д. СПЕЦИФІКА НАЗВ КАВ'ЯРЕНЬ М. ЖИТОМИРА.....	98
КЛОЧКО Б. О. ГОВІРКА С. КИКОВА ЗВ'ЯГЕЛЬСЬКОГО Р-НУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ. У ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНОМУ ВИДАННІ ТА СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ.....	101
КОВАЛЬ А. М. УРБАНОНІМИ І ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЯК НАЗВИ ВУЛИЦЬ ТА ПЛОЩ ВІДОБРАЖАЮТЬ ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОРОСТЕНЯ.....	104
КОЛБАСЮК А. Р. МОВНА СТІЙКІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	107
КОНЮХ Ю. А. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В РОДИННОМУ СПІЛКУВАННІ...110	
КОРНІЄНКО С. О. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	113
КОРОЛЬОВА Т. І. ДЕВІЗИ НА ШЕВРОНАХ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІЙСЬКОВОЇ СИМВОЛІКИ.....	115
КОТВИЦЬКА Ж. В. ОСОБЛИВОСТІ КВЕСТ-УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	118
КРАВЧУК А. М. АНГЛІЦИЗМИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ РОСЛИННИЦТВА: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ.....	121
ЛЕБЕДЮК М. М. ФОРМУВАННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ НОРМИ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ.....	127
ЛИСИЦИНА С. Д. РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 8 КЛАСІ.....	130
ЛУБЕНЕЦЬ Б. О. СПЕЦИФІКА ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ УКРАЇНСЬКОГО СИНТАКСИСУ.....	132
МАЛИШЕВ В. О. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	135
МАЛЮК Д. С. ДІАЛЕКТНІ РИСИ ШПОЛЯНЩИНИ В НАРОДНИХ ПІСНЯХ.....	138
МАРІНЕНКО А. В. ОКСЮМОРОН ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС МОВИ.....	142
МАРТИНОВИЧ В. Б. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПРОЦЕСІ ЛЕКСИЧНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ.....	144
МАТЯШ Є. В. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	146
МЕЛЕШКО К. С., КУДЕЛЯ К. В. РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	149
МИХАЛЬЧЕНКО К. І. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРУ СЕРІАЛУ <i>THE BIG BANG THEORY</i>	151
НОВІКОВА В. О. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	154
НОДЬ Ю. О. ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ДВОМОВНОСТІ В МОВНОМУ ЛАНДШАФТІ БЕРЕГІВЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ СІЛ ЧОРНОТИСОВО, ЧЕПА ТА ФОРГОЛАНЬ).....	158
ОЛЕШ В. В. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ.....	162
ОЛІЙНИК І. С. МОВНА СТІЙКІСТЬ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА ЯК ЧИННИК ОПОРУ РУСИФІКАЦІЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	165
ПОНТКІВСЬКА С. П. МОВНИЙ КОНФЛІКТ ЧЕРЕЗ ВІДМОВУ ВІД ВІДПОВІДІ:	

КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЯПОНІЇ.....	169
ПЛУЖНИК М.-С. О. ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	173
ПОЛЯНІВСЬКА М. О. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ.....	176
ПОНОМАРЕНКО А. Г. ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ІМІТАЦІЇ ЕМПАТІЇ В ЧАТ-БОТАХ.....	179
ПОПОВИЧ Н. В. ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ МЕШКАНЦІВ КОСОНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ (РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТНОГО ОПИТУВАННЯ).....	182
СВАРЕНЧУК А. В. УДОСКОНАЛЕННЯ ПУНКТУАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	187
СВИРИДЮК М. А. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В ПОЕЗІЇ В. ШИНКАРУКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «У ЗАТІНКУ СОНЦЯ»).....	189
СВИРИДЮК М. А. ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ВІТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КУЛЬТУРІ.....	192
СТЕПАНОВА О. Б. ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА ЛИСЕЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	195
ХОМ'ЯК Н. В. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ МІКРОТОПОНІМІВ.....	198
ЧЕМОДУРОВА Є. С. РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НОРМАТИВНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	200
ШАЛДЕНКО М. В. ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ВОКАТИВНИМИ ВИГУКАМИ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ.....	204
ШЕВЧЕНКО А. І. ВЛАСНІ ІМЕНА ТА ЕКЗОТИЧНА ЛЕКСИКА В МОВІ ТУРИСТИЧНИХ БРОШУР.....	206
ШЕВЧУК А. Ю. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ І СТИЛІСТИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ С. АНДРУХОВИЧ... 210	

Ю. С. Андрушук,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

ВАРІАТИВНІ ФОРМИ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ В ПЕРЕСОПНИЦЬКОМУ ЄВАНГЕЛІЇ

Як визначна пам'ятка староукраїнської літературної мови, Пересопницьке Євангеліє відіграє вагомий роль у дослідженні лінгвістичної історії. Книга слугує фундаментальним свідченням формування релігійної та культурної самобутності українського народу.

Рукопис привертав увагу багатьох дослідників (А. Бодянський, Л. Гнатенко, А. Грузинський, М. Думітрашко, П. Житецький, С. Маслов, А. Назаревський, В. Німчук, І. Огієнко, Р. Павлуцький, В. Перетц, П. Плющ, Ю. Тиховський, американський дослідник М. Кей). Вагоме місце посідають дослідження І. Чепіги, яка присвятила вивченню пам'ятки понад 20 років своєї наукової діяльності.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про складну взаємодію книжної та народної мовних стихій у Пересопницькому Євангелії. Варіативність іменникових форм відображає живі процеси розвитку української мови XVI століття та демонструє поступове формування її морфологічних особливостей.

У тексті спостерігається тенденція до надання переваги народним формам у контекстах, пов'язаних із повсякденним життям та прямою мовою персонажів, тоді як книжні форми частіше зберігаються у традиційних релігійних формулах та описах сакральних подій. Таке функціональне розмежування варіантів свідчить про свідоме стилістичне використання морфологічних засобів перекладачами Пересопницького Євангелія.

Найбільш показовою особливістю прикметникових форм у Пересопницькому Євангелії виступає паралельне функціонування повних та коротких форм. У називному відмінку однини чоловічого роду трапляються такі варіанти: *праведень* [2, с. 45] і *праведный* [2, с. 56], *милостивъ* [2, с. 78] і *милостивый* [2, с. 89]. Аналіз контекстів вживання свідчить про те, що короткі форми частіше трапляються у предикативній функції: *бысть милостивъ* [2, с. 145], тоді як повні форми переважають в атрибутивній функції: *милостивый отець* [2, с. 167].

Членні (повні) прикметники демонструють варіативність флексій у різних відмінкових формах. У родовому відмінку однини чоловічого роду засвідчено паралельне функціонування церковнослов'янських та староукраїнських закінчень: *сватаго* [2, с. 167] – *сватога* [2, с. 169], *божіаго* [2, с. 243] – *божієго* [2, с. 245]. Давальний відмінок характеризується аналогічною тенденцією: *нищемоу* [2, с. 287] – *нищому* [2, с. 289], *слѣпомоу* [2, с. 198] – *слѣпому* [2, с. 199].

Значну роль у формуванні варіативності прикметникових форм відіграє стилістичний фактор. У текстах євангельських притч та оповідей про життя

Христа переважають книжні форми, тоді як у перекладах прямої мови та побутових сценах частіше вживаються народні форми. Така диференціація свідчить про свідоме використання морфологічних варіантів як засобу стилістичної виразності.

Аналіз варіативності прикметникових форм у Пересопницькому Євангелії дозволяє зробити висновок про активні процеси формування морфологічної системи української мови XVI століття. Співіснування книжних та народних форм відображає природний процес становлення національної літературної мови на народній основі.

Дослідження варіативності числівникових форм у Пересопницькому Євангелії представляє особливий науковий інтерес, оскільки відображає складні процеси взаємодії книжної та народної мовних традицій у період формування української літературної мови XVI століття. Аналіз тексту пам'ятки виявляє багату систему варіативних форм числівників різних розрядів.

Кількісні числівники в Пересопницькому Євангелії демонструють значну варіативність форм. Числівник *один* має паралельні форми в різних відмінках. У називному відмінку трапляються варіанти: *єдинь* [2, с. 23] і *одинь* [2, с. 45], *єдина* [2, с. 23] і *одна* [2, с. 46]. Форма *єдинь* має виразно книжний характер і частіше вживається у традиційних релігійних контекстах, тоді як форма *одинь* відображає живе народне мовлення.

У родовому відмінку спостерігаються форми порядкового квантитива: *єдиного* [2, с. 48] і *одного* [2, с. 134], *єдиної* [2, с. 34] і *одної* [2, с. 67]. Давальний відмінок представлений варіантами: *єдиному* [2, с. 89] і *одному* [2, с. 201], *єдиній* [2, с. 123] і *одній* [2, с. 145].

Числівник *два* демонструє варіативність форм у непрямих відмінках. У давальному відмінку трапляються форми: *двома* [2, с. 64] і *двом* [2, с. 204]. Кількісні числівники виявляють значну варіативність у відмінкових формах. У родовому відмінку зафіксовано варіанти: *двою* [2, с. 244] – *двохь* [2, с. 246], *трехь* [2, с. 287] – *трїхь* [2, с. 289]. Порядкові числівники також характеризуються варіативністю флексій: *первыи* [2, с. 234] – *первѣи* [2, с. 236], *вторыи* [2, с. 256] – *вѣторѣи* [2, с. 258].

Числівники другого десятка представлені варіантами: *одинадцять* [2, с. 45] і *єдинадєсять* [2, с. 167], *дванадцять* [2, с. 89] і *дванадєсять* [2, с. 101]. Форми на -десять мають книжний характер і трапляються переважно в традиційних контекстах.

Питально-відносні займенники *хто* та *що* (< *кто*, *что*) у тексті Пересопницького Євангелія відображають перехідний етап розвитку форм цих займенників. Вони демонструють як збереження архаїчних рис, так і поступове наближення до сучасної української форми.

Займенник *хто* [2, с. 222] найчастіше представлений у своїй старішій, архаїчній формі – *кто*, *къто*. Такі форми є типовими для церковнослов'янської та давньоруської писемної традиції XVI ст.

Займенник *що*, порівняно з – *хто*, трапляється рідше. Проте значно частіше у пам'ятці фіксується форма *што* або *что*, яка відповідає питомій формі XVI

століття. Зрідка засвідчується *що* [2, с. 174]. Таке варіювання форм демонструє нестабільність написання та вимови, що властива перехідному періоду в розвитку української мови. У більшості українських пам'яток того часу також домінують форми *што*, *чьто*, що свідчить про спільну мовну тенденцію.

Отже, аналіз варіативності іменникових, прикметникових, числівникових та займенникових форм у Пересопницькому Євангелії засвідчує динамічний етап у становленні української літературної мови XVI століття. Пам'ятка демонструє багатство морфологічних варіантів, що відображають взаємодію церковнослов'янської мовної традиції з елементами живої народної мови. Зміни в системі відмінювання іменників, особливо у відмінкових флексіях, указують на поступовий перехід від праслов'янської структурної моделі до нової граматичної системи, заснованої на родових і фонетичних особливостях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крижанівська, О. І. (2010). Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики. Київ: Академія.
2. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561: Дослідження. Транслітерованій текст. Словопоказчик (2001) / підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко; наук. ред. В. В. Німчук. Київ.
3. Чепіга, І. П. (2001). Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам'ятка української мови. *Пересопницьке Євангеліє 1556–1561: Дослідження. Транслітерованій текст. Словопоказчик* / науковий редактор В. В. Німчук. Київ, 13–54.
4. Чепіга, І. (1997). Пересопницьке Євангеліє і морфологічний стандарт української мови. *Український діалектологічний збірник*. Київ: Наукова думка, 231–236.

В. В. Баранюк,
здобувачка Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: к. ф. н., доцент І. В. Гороф'янюк)

СЕМАНТИКА РОЗСИПАНОЇ СОЛІ В НАРОДНОМУ МОВЛЕННІ ПОДОЛЯН

Феномен солі є невід'ємною частиною народної символіки й комунікативних традицій, що простежуються як у подільському культурному просторі, так і в досвіді інших народів (Давній Рим, Індія, Ефіопія тощо) [1, с. 749]. Незважаючи на те, що сіль є одним із найдавніших і найзнаковіших елементів духовної та матеріальної культури подолян, українців і загалом усіх слов'ян, у вітчизняній етнографії й лінгвістиці відсутні системні дослідження цього символу, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Сіль як сакральний предмет згадано в працях В. В. Жайворонка [2], О. П. Матузкової [3, с. 58], Н. М. Свищ [4, с. 51] та ін.

За мету нашої розвідки поставлено здійснити етнолінгвістичне осмислення солі в повір'ях і застереженнях подолян.

Емпіричною базою дослідження слугували діалектні записи про сіль, зроблені здобувачами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в говірках 25 н.п. Вінницької, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької обл., які представляють подільський говір південно-західного наріччя української мови.

У традиції Поділля сіль постає не лише харчовим продуктом чи засобом господарського вжитку, а й потужним символом: гостинності, щирості; дружби; пізнання [1, с. 749], утілює сакральні, апотропеїчні (оберегові), морально-етичні функції. У віруваннях народу сіль є складником світобачення та набуває потужного енергетичного значення, укоріненого в мовну і ментальну свідомість людей.

Розсипана сіль за столом у традиційних уявленнях подолян є не просто випадковістю, а знаком і передвісником чогось поганого:

1. Сварки: *Це йа з'найу / даўно та|ке // ро|сипалос' / от |зара / |зарас с|варка бу|де* // (с. Сальник, Хмельницький р-н, Вінницька обл.); *Ну с'іл' ро|сипалас' то ўс'іг|да ка|зали ой |Боже ой |Боже ро|сипалас' с'іл' ўже бу|де сва|ритис'а ...* (с. Оляниця, Гайсинський р-н, Вінницька обл.). У проаналізованих текстах спостерігаємо як слово *с|варка* має такі синоніми: *спор*, *скан|дал*, а також уживається з різними прийменниками: *дл'а с|варки*, *до |сварки*, *на с|варку*.

2. Неприємності: *С'іл' рос:и|пайеу':а йак ко|лис' гово|рили до |напаст'і / йак|шо ро|с:ипалас' с'іл' / а н'е то до йа|койіс' непри|їатност'і та|койі / так шо с'іл' це |дужи ни ни |добри |д'іло // або до с|варки шо |можна посва|ритис'а ў с'ім'їі / ота|ке бу|вайе* // (с. Дзигівка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.). Зафіксовані лексеми *|б'іда*, *непри|їатност'*, *на|паст'*, *не"хара|шо* мають значення чогось недоброго, віщують біду, лихо.

Якщо ж сіль розсипалася та, здається, що біди не оминуть, подолянам відома низка способів розв'язання цієї проблеми:

1. Змовчати: Тре *ти'хен'ко згор'нути / і моу'чати / і н'ічо ни ка'зати // згор'нула со'б'і і ўс'о // і тихо ї'лихо хаї буде //* (с. Сальник, Хмельницький р-н, Вінницька обл.).

2. Сміятися, адже саме так людина не покаже смутку і страх перед нечистою силою, відверне неприємність, підніме собі настрій, щоб уникнути небажаної сварки [5]: *См'ї'ятис'а з'разу с'іл' ро'с:ипалас'а теї т'реба з'разу см'ї'ятис'а* (сміється) *теї то'д'і не 'буде с'варки //* (с.мт. Томашпіль, Тульчинський р-н, Вінницька обл.).

3. Кинути через плече: *Ну шо зр'обити / йа да'пуст'ім б'рала с'іл' йак'шо ро'сипалос'а с'іл' йа б'рала ос' та'ку с'іл' і на л'іву і на п'раву с'торону і так йа ки'дала ну за 'себе //* (с. Блажіївка, Хмельницький р-н, Вінницька обл.).

4. Кинути через плече і засміятися одночасно: *Йак'шо /так с'талос'йа йак'шо с'іл' ви роз'сипали/ то пот'р'ібно бул'о зр'обити так /спо'чатку посм'іх'нутис' /в'з'ати с'іл' ш'ч'інку 'сол'і / і три 'рази пере'кинути 'через 'л'іве плі'че / і ска'зати 'невн'і сло'ва //* (с. Городківка, Тульчинський р-н, Вінницька обл.).

5. Кинути у воду: *Шчо'б не посва'ритис'а / с'іл' ки'дали ў'воду //* (с. Болган, Тульчинський р-н, Вінницька обл.).

6. Викинути в помий: *Йа з'найу // колис' о'це ро'сипалас' / то з'іб'рали / 'викинули ў' в'ідро / ў' помийі / таї ўс'о / с'іл' / на'зад ни 'сипец'а //* (с. Сальник, Хмельницький р-н, Вінницька обл.).

7. Кинути речовину в піч: *Згор'нути йо'го // ше йа та'ке 'чула / шо ў' п'іч 'кинути 'луче //* (с. Сальник, Хмельницький р-н, Вінницька обл.).

8. Віддати корові: *Ну шо зр'обити / з'іб'рати з'іб'рати теї 'тейї ўже 'сол'і н е с'тавити на ст'іл ч'і ку'ди / а ўже дес' 'висипати ч'і ко'ров'і / о'собино 'б'іл'ше ко'ров'і. Відтер'п'і сво'лас'і'в'ка, Хмельницький р-н, Вінницька обл.)* *стола шо'б не' було //* (с. Яворівці, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.).

10. Перехреститись: *Треба ў'з'ати у 'пушку 'сол'і і ши 'с'іл'о'йу пирихрис'титис'а //* (с. Дзигівка, Могилів – Подільський р-н, Вінницька обл.).

11. Перехрестити сіль і перекинути через голову: *Треба й'її перехре'с'тити а це та'ке нам ка'зала 'мама перехре'с'тити і три 'рази 'через 'голову пере'кинути 'пучеч'ку ў'з'ала 'через 'голову п 'пучеч'ку ў'з'ала 'через 'голову пере'кинула три 'рази //* (с. Старостинці, Вінницький р-н, Вінницька обл.).

12. Поцілувати сіль: *Колис' ка'зали/ шо т'реба з'іб'рати с'іл' і поц'ілувати й'її/ так 'само / йак бу'ва'є ў'па'де хл'іб на п'ідлогу/ і о три п'ідн'ати і поц'ілувати / щоб було ўсе 'добре/ так 'само / щоб не посва'ритис'а / обе'режно с'іл' з'іб'рати і поц'ілувати с'іл' і 'висипати //* (с. Зозів, Вінницький р-н, Вінницька обл.).

13. Покласти на язик: *шчоб не 'було 'сварки ў 'хат'і / то ту с'іл' 'треба з'ібрати і по'ставити 'трошки на йази'ка* // (с. Ломачинці, Сокирянський р-н, Чернівецька обл.).

14. Вийти з хати: *Іти од'ному з 'хати / таї ни 'будеш сва'ритис' / о'це та'ке бу'ло* // (с. Устя, Гайсинський р-н, Вінницька обл.).

15. Присипати цукром: *Ну / йак 'кажут' 'л'уди / шоб с'варки не бу'ло / то 'можна при'сипати з'верху сахар'цем / то во'но і не 'буде с'варки* // (с. Великий Митник, Хмільницький р-н, Вінницька обл.).

Отже, згідно з народними повір'ями подолян, розсипана сіль на столі є знаком наближення сварки, біди чи іншої неприємності, оскільки вона здавна була надзвичайно цінним продуктом. Щоб нейтралізувати це погане передвістя й відвести лихо, люди вживали низку дій: змовчати, зібрати сіль і викинути її у воду чи помий, голосно засміятися, або ж жбурнути через ліве плече, де, як кажуть, знаходиться нечиста сила. Найбільш дієвим методом уважалося просто жити мирно й уникати сварок між собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: Вид. В. М. Гавришенко, 2015. 911 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Матузкова О. П. Лінгвокультура та переклад: монографія. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 226 с.
4. Свищ Н. М. Мова українського весілля як об'єкт етнолінгвістичної та лексикографічної інтерпретації. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки*. 2017. Вип. 13. С. 41–54.
5. Як не посваритися через просипану сіль? Чи варто взагалі вірити прикметам? *Ukr.Media*. URL: <https://ukr.media/science/347011> (дата звернення: 18.11.2025).

А. С. Березюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

НАЗВИ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У ПОЛІСЬКИХ ЗАМОВЛЯННЯХ

Один із найдавніших жанрів фольклору, що виник у надрах магічного світогляду, – замовляння. Це словесне порівняння спеціально кимось поробленого дійсного явища з бажаним явищем та примушення останнього здійснитися силою слова. Вони являють собою усталені текстові структури, які створені з магічно-практичною метою. Ці тексти є продуктом унікальної світоглядної системи, поза межами якої вони повністю втрачають своє значення. Вплив світогляду проявляється не лише на рівні змісту, але й у їхній структурі та способах використання. Саме ці аспекти замовлянь привертають увагу дослідників [5, с. 54].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до аналізу мовної картини світу українського народу. Важливу роль у замовляннях відіграє рослинна символіка як елемент магічної сили. Назви дерев і кущів відображають архаїчні уявлення про взаємозв'язок людини та природи. Вони виконують номінативну, сакральну, символічну та функціональну роль у структурі замовлянь.

Мета дослідження – з'ясувати особливості функціонування назв дерев та кущів у текстах поліських замовлянь, схарактеризувати їх семантичних характеристики та окреслити їх внесок у побудову символічного простору замовлянь.

В українському мовознавстві питання замовлянь присвячено низку наукових досліджень, зокрема праці О. Потебні, М. Дмитренка, О. Іванської, В. Соколової, Т. Цив'ян, Ю. Мосенкіса, О. Остроушко, О. Павлова та ін. Символіку та структурні елементи замовлянь аналізували дослідники М. Новикова, О. Павлов, І. Гунчик. Питанням жанрової класифікації замовлянь приділяли увагу Г. С. Сухобрус, Т. Б. Лукінова, О. Гінда.

Щодо вивчення українського Полісся, зокрема і його духовної культури, представленої з-поміж іншого й у замовляннях, активне зацікавлення відбулося після Чорнобильської трагедії. Саме в цей період почали активно проводити комплексні дослідження, присвячені різним аспектам традиційного життя місцевого населення.

Значний внесок у фіксацію та вивчення поліських замовлянь зробив В. Мойсієнко, який детально аналізував їхню структуру, поетику та жанрові особливості [2, с. 132]. Зауважимо, що в процесі нашого дослідження використано матеріали зі збірки авторства Віктора Мойсієнка «Поліські замовляння» [4].

Спираючись на зібраний матеріал замовлянь Полісся, можемо виділити такі групи назв рослин:

1. Загальні найменування рослин (узагальнені назви без конкретизації виду рослин). Тут рослини не називають конкретно, а подають як загальне природне явище. Наприклад: «на сухіє лози», «тому дереву», «хаді лесамі», «у темніє лескі», «у вішньовіє сади», «на зельоніє лугі», «до гаю-лісу дерева гризти».

2. Власне фітоніми (конкретні назви рослин). Серед них виокремлюємо такі підгрупи:

а) назви дерев і кущів: *дуб* – «дуб-дуб», «дуб у бору», «дубочок-браточок», «дуб сухой», «у лесі дуб», «дуб, дубішче»; *верба* – «вночі підійти до верби», «од иви»; *груша* – «серед поля стоїть грушка»; *яблонька* – «у полі стоїть яблонька»; *калина* – «на каліне ягоди». Найчастіше вживана лексема дуб як сакральне дерево;

б) назви трав'янистих рослин: *мак* – «маком россіпса», «маковім зерняцем»; *очерет* – «іди на очерета», «ходити очеретями крутими», «понєсла в очерета», «боль на черета»;

в) назви злакових культур та їхні деривати: *жито* – «чи житні»; *ячмінь* – «ячменни», «ячмінь», «ячменини»; *пшениця* – «пшенични»; *овес* – «вівсяни». Ці рослини часто пов'язані з обрядами та побутом;

г) назви технічних рослин: *льон* – «9 гульок льону», «терти льон».

3. Частина рослин (у замовляннях часто вживають не самі назви рослин, а найменування їхніх частин, зокрема, *корінь* – «як дуба корінь не болить», *листя* – «листям шевеляти»; *колос* – «який у тебе колос», «9 колосків», «білий колос», *стебло* – «стебло зажіло» [3, с. 88].

Символіка рослин у замовляннях Полісся відображає стародавнє сприйняття світу, яке зародилося ще в епоху збиральництва рослин як базовим засобом існування. Через це в текстах замовлянь домінують образи диких рослин на противагу культурним. Наприклад, конкретні назви рослин *дуб* чи *калина* трапляються значно частіше, ніж абстрактні поняття *дерево* або *кущ*. Ця особливість свідчить про архаїчність і багату символіку природних образів.

Фітоніми відіграють важливу роль у формуванні символічного простору замовлянь, серед яких особливе місце належить дубу. Це дерево у фольклорних текстах часто постає як священне, як прояв могутності та захисту. Дуб асоціюється зі стабільністю, силою та здатністю боротися з хворобами. У текстах замовлянь він часто слугує основним місцем дії або точкою концентрації магічного впливу. Здебільшого дуб стоїть один і має найширшу владу над хворобами. Це підтверджено текстами поліських замовлянь: «*Молодик, молодик! Ти у морі купався і міне показався. У лесі дуб, у роті зуб*» [4, с. 54]; «... *Ходімо зо мною у микети (?) крикливиць шептати. Там за рекою дуб-дуб. У дупле совенятм кричати, пищати, а (...) спати й прибувати*» [4, с. 22].

Дуб – еталон міцності, на який переноситься бажаний стан людського організму. Часто в замовляннях хворобу відсилали в місця, які пов'язані з нечистою силою. Ці нелюдні місця «чужі», де немає ознак життя, протиставляється «своєму», заселеному людьми [1, с. 61]. Подібну функцію виконує й образ сухого дуба, де хвороба відсилають у простір, віддалений від

людини: «...*Йди собі на сухі дуби, сухого дуба будеш глудати (?), а у (...) не бувати, червоної кривлі не смоктати...*» [4, с. 24].

Зазначимо, що дуб позбавлений негативного сприйняття й виступає універсальним сакральним символом: «*Жіве дуб у бору, я до тебе говору: дубочок-браточок, посватаймося-побратаймося. Є у тебе дубочки-браточки, а у мене внук (внучка) (...) Твоїм дубочкам-браточкам листьмі шевеляти, а моєму онучку (онучці) спати, одпочівати*» [4, с. 20].

Верба в замовляннях символізує життєву силу, відродження та очищення. Вона уособлює зв'язок між весняним оновленням і регулярними магічними обрядами, які спрямовані на зміцнення здоров'я та добробуту. Верба часто виступає як посередник між людиною та природними силами, здатними вплинути на стан хворого: «*Вночі підійти до верби і говорити: Здарова була, грубіця, ти прекрасна девіця! У тебе є син, а у мене дочка Давай с тобою Посватаємось, побратаємось. Я табе прінєсла крікси, а ти з усєх гор дай на моє дитя спокій. Як крікси є, то та верба всихає після молитви*» [4, с. 21]. Її образ часто визначається в просторі замовлянь як центральний та показує важливість у народних вірувань: «...*Я це данне знаю говору од иви...*» [4, с. 57].

Груша часто локалізується в центрі певного сакрального простору. У тексті вона місце магічного ритуалу. Груша створює «центр світу», у якому відбувається дія: «*Серед поля стоїть грушка, под грушкою – кроватка. На кроватці бабка сидить. Вона не умєє не шїть, не белїть, не чїтать, не пісать только з ногї (...) звїх уговораць*» [4, с. 19].

Яблуня має усталене символічне значення. Вона центр сакрального простору, місце, де зосереджені магічні сили. Яблуня уособлює життєву силу, родючість та відновлення. Також вона часто стає посередником між людиною та потойбічним світом: «...*У полі-полі стоїть яблонька, а у той яблоньці вісіць ведєрце...*» [4, с. 64].

Калина посідає окреме місце серед фітонімів завдяки символічному значенню в українській традиції. Вона не лише як рослина, а як частина магічної моделі світу. Кожен елемент має своє функційне навантаження: «*На Сінєм морє колода, на колоде калїна, на калїне ягоди. На калїне ягоди опалї, од (...) урокі пропалї*» [4, с. 41]. Опадання ягід калини символізує зникнення хвороби, тому калина виконує функцію очищення та відновлення.

Аналіз фітонімів у поліських замовляннях свідчить про їхню ключову роль у формуванні символічного та магічного простору. Назви дерев та кущів постають як сакральні центри, посередники між людиною та природою. Вони інтерпретовані як символи сили, життєвої енергії та відродження. Через використання образів рослинності виявляється прадавня віра в здатність природних сил впливати як позитивно, так і негативно. Розмаїття фітонімної лексики свідчить про укорінення цих уявлень у народній свідомості та перспективи для лінгвістичних та етнолінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колодюк, І. В. (2005). Замовляння в системі духовної культури українців Полісся. *Етнічна історія народів Європи*. (19), 57–64.
2. Колодюк, І. В. (2006). Народна медицина у традиційній культурі українців Центрального Полісся (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
3. Кузнєцова, І. В., & Рябчук, О. Т. (2018). Визначення поняття фітонім та його особливості в сучасній лінгвістиці. *Наукові праці Національного університету «Запорізька політехніка»*. (3), 87–88.
4. Мойсієнко, В. М. (1995). Поліські замовляння (В. Мойсієнко, уклад; В. Врублевський, ред.). Житомир: Авжеж!
5. Остроушко, О. А. (2008). Українські замовляння-діалоги: структура, семантика, функціонування. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. (2), 54–59.

Т. В. Бех,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ СВІТОГЛЯДНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО УЧНЯ

У сучасному світі, де глобалізація та цифрова уніфікація стають дедалі більш впливовими, питання збереження національної ідентичності набуває особливої ваги. Мова – це не лише засіб спілкування, але й глибоке сховище колективної пам'яті.

Однак у реаліях масової культури локальні особливості нерідко стираються, поступаючись місцем стандартизованим мовним формам. Саме тому інтеграція вивчення діалектів у шкільну освіту є надзвичайно важливою, адже говіркові особливості – своєрідні «живі архіви», які зберігають унікальні аспекти світогляду, побуту та ментальності українського народу в його регіональному різноманітті. Опанування локальних мовних особливостей допомагає учням відчувати глибокий зв'язок із попередніми поколіннями, закладаючи фундамент культурної стійкості та психологічного імунітету перед загрозою втрати національної ідентичності.

Опановуючи мову, ми не можемо обійтися без глибокого занурення в культурне середовище народу, який є її носієм. Культура, як сховище пам'яті, досвіду та мудрості багатьох поколінь, є безцінним надбанням матеріальних і духовних досягнень. Завдяки спадкоємності поколінь вона забезпечує постійний зв'язок між минулим і теперішнім. У культурі відображено традиції, унікальні світоглядні риси та багатотисячолітній спосіб сприйняття дійсності, що впливає на формування характерів, інтересів, моделей поведінки та ціннісних орієнтирів суспільства. Отже, вивчати мову без урахування її культурного контексту – це означає втрачати глибину та цілісність пізнання [2].

Засновник вітчизняної народної педагогіки Костянтин Дмитрович Ушинський наголошував, що мова – невід'ємний складник культурного та духовного спадку народу. Він зазначав, що кожне слово, кожна граматична форма, кожен вислів у мові не виникають випадково, а є результатом тривалого взаємопроникнення людських думок і почуттів, які пройшли крізь призму природи краю та історії його народу. За словами К. Д. Ушинського, переймаючи мову від попередніх поколінь, ми отримуємо не лише технічний інструмент для передавання своїх думок і переживань. Водночас із мовою ми успадковуємо ці самі думки й почуття, накопичені впродовж століть. Мова – унікальне живе свідчення народного життя, який продовжує зберігати його духовні надбання, передаючи це багатство наступним поколінням, що робить нас справжніми спадкоємцями національної культури та історії [4].

У процесі осмислення культури як складника семіотичної системи, тісно пов'язаної з мовою, було закладено підґрунтя для становлення нового

самостійного напрямку лінгвістики – лінгвокультурології. Ця наукова дисципліна виникла в 90-х роках ХХ століття й активно розвивається у ХХІ столітті.

І. А. Шишко зазначає, що цей напрямок лінгвістики розглядає мову як культурний код нації, а не просто як засіб спілкування та пізнання [5, с. 33].

Учені пов'язують виникнення такого підходу з антропоцентричним поглядом на мову. Саме він сприяв формуванню лінгвокультурологічного підходу, що змінює уявлення про вивчення мови як частини культурного феномену. Завдяки цьому підходу вивчення української мови дає змогу тлумачити мовну семантику як результат накопиченого культурного досвіду [1, с. 260].

Ще Вільгельм фон Гумбольдт підкреслював, що мова може розвиватися тільки в умовах суспільного життя. Це пов'язано не тільки з тим, що людина є невід'ємною частиною спільноти – свого племені, нації чи всього людства, – і не лише через потребу у взаєморозумінні для досягнення спільних цілей. Вирішальний чинник полягає також у тому, що людина здатна по-справжньому усвідомити саму себе лише тоді, коли отримує відгук на свої слова від інших людей [5, с. 32].

Викладач української мови має не лише ознайомлювати учнів із лінгвістичними фактами, але й урахувати культурно-виховний аспект навчання, адже мова – ключовий інструмент соціалізації, який допомагає людині усвідомити себе частиною суспільства, засвоюючи культуру, норми та досягнення попередніх поколінь.

Для ефективного впровадження лінгвокультурологічного підходу в навчальний процес, як рекомендує Т. Симоненко, необхідно цілісно розвивати в учнів відповідні знання та навички. Це містить детальне ознайомлення з фразеологізмами, прислів'ями, словами з яскраво вираженим національним колоритом, культурними традиціями, звичаями, аспектами побуту, історичним минулим рідного краю, міфами, віруваннями та морально-етичними нормами. Крім того, важливо навчати учнів аналізувати та структурувати отриману культурну інформацію, щоб вони змогли творчо використовувати її в спілкуванні з огляду на особливі потреби та реалії різних соціальних груп.

Упровадження зазначеного підходу сприяє розвитку лінгвокультурологічної компетенції, яка є цілісною системою знань, умінь і навичок. Вона відображає культурні аспекти суспільства, даючи змогу учням водночас проявляти свої унікальні особистісні риси та бути носіями культури через рідну мову. У результаті освіта стає не лише засобом передавання знань, але й інструментом для формування культурної ідентичності та здатності ефективно взаємодіяти з різними культурами [3, с. 5].

У підсумку можна узагальнити, що в умовах сучасної глобалізаційної уніфікації процес вивчення мови не може обмежуватися лише набуттям знань про граматичні правила чи синтаксичні конструкції, адже мова є не просто засобом комунікації, а своєрідною живою пам'яттю нації, у якій відображено її унікальний шлях через діалекти, фразеологію та етнокультурні коди. У цій

мовній тканині закарбовано багатий досвід, накопичений українським народом протягом століть його існування.

Імплементация лінгвокультурологічного підходу в систему освіти, про важливість якого свого часу говорили як класики педагогіки, так і сучасні науковці, є надзвичайно важливим стратегічним завданням. Такий підхід дає змогу не лише формувати грамотних і впевнених у собі носіїв мови, але й виховувати гармонійну, свідому особистість. Це людина, яка не просто опанувала мовну систему, але й глибоко усвідомлює власну культурну спадщину, відчуває духовну спорідненість із попередніми поколіннями та має певний «психологічний імунітет», що оберігає від ризику втрати національної ідентичності.

Отже, розвиток і поглиблення лінгвокультурологічної компетенції виконує роль найважливішого підґрунтя для національної безпеки в її духовно-культурному вимірі. Лише через усвідомлення глибоких зв'язків між мовою та культурою, через тонке розуміння історичних й етнічних особливостей рідного слова молоде покоління зможе виконувати роль гідних спадкоємців своєї культурної спадщини. Вони матимуть здатність не тільки берегти цю спадщину, а й ефективно представляти Україну на міжнародній арені як унікальний і невід'ємний сегмент світової цивілізації. Збереження єдності між державною мовою, багатством діалектів і традиційним надбанням нації є ключем до того, щоб залишатися самобутнім народом. Тільки зміцнюючи цей фундаментальний зв'язок між минулим і сьогоденням, ми здатні будувати стабільне майбутнє, яке буде базуватися на перевірених часом цінностях та історичному досвіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Костриця, Н. (2016). Лінгвокультурологічний підхід до викладання української мови в контексті аграрної освіти. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. (63), 259–266.
2. Пишньоха, О. А., & Покровська, І. Л. (2018). Дослідження взаємозв'язку мови та культури у працях українських тюркологів і турецьких лінгвістів. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v33/part_2/54.pdf (дата звернення: 10.04.2026).
3. Симоненко, Т. (2011). Лінгвокультурологічний аспект навчання рідної мови. *Вивчаємо українську мову та літературу*. (34–36), 1–7.
4. Ушинський, К. Д. (1983). Рідне слово. Вибр. пед. Твори : у 2-х т. Київ. 1. (213).
5. Шишко, І. А. (2014). Мова як універсальна форма існування культури. *Грані. Філософія*. 2014. 12 (116), 31–35. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/766/776/> (дата звернення: 10.04.2026).

Ю. Д. Беляєва,
здобувачка Криворізького національного університету
(науковий керівник: к. п. н., доцент С. А. Остапенко)

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ГЕРУНДІЯ РОМАНУ АРТУРА КОНАНА ДОЙЛА «THE LOST WORLD» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Герундій як специфічна нефінітна форма англійського дієслова не має прямого формального відповідника в українській мові, що зумовлює необхідність застосування перекладацьких трансформацій. Як зазначають Л. Науменко та А. Гордєєва, перекладацькі трансформації слугують засобом подолання міжмовних асиметрій і забезпечення адекватності перекладу в умовах структурних та граматичних розбіжностей між мовами оригіналу та перекладу [3].

Оскільки герундій є насамперед граматичною категорією, у процесі його відтворення в українських перекладах роману А. Конан Дойла найчастіше застосовуються граматичні трансформації, однак у ряді випадків вони поєднуються з лексико-граматичними або лексико-семантичними прийомами. Розглянемо основні типи трансформацій, зафіксовані у двох українських перекладах твору, виконаних Є. Тарнавським та М. Івановим.

Однією з найпоширеніших граматичних трансформацій при перекладі герундія є **транспозиція**, тобто заміна однієї частини мови іншою. У перекладах роману «The Lost World» домінує **номіналізація**, коли герундій передається віддієслівним іменником. Наприклад, у реченні “*There was no mistaking his intentions*” [4] герундій *mistaking* виконує синтаксичну функцію іменника. У перекладі «Утрачений світ» подано варіант: «*Не могло бути жодного сумніву щодо його намірів*» [2], де герундій передано іменником *сумнів*, тобто із значним семантичним переосмисленням. Натомість у перекладі «Загублений світ» використано форму «помилки» («не було можливості помилитися щодо його намірів»), що зберігає ближчий зв’язок із дієслівною семантикою герундія.

У реченні “*There was no avoiding the danger*” [4] герундій *avoiding* у перекладі «Утрачений світ» передано віддієслівним іменником: «*Уникнення небезпеки було неможливим*» [2], що є прикладом номіналізації. У перекладі «Загублений світ» подано варіант «*Уникнути небезпеки було неможливо*» [1], де реалізовано часткову транспозицію шляхом вживання інфінітива. Подібну трансформацію спостерігаємо і в реченні “*He showed no sign of hesitating*” [4]. У «Утраченому світі» герундій перекладено іменником – «*Він не виявляв жодних ознак вагання*» [2], тоді як у «Загубленому світі» – «*Він анітрохи не вагався*» [1] інфінітивом. У другому випадку транспозиція поєднується з лексичною компресією.

В окремих випадках спостерігаємо часткову транспозицію, коли герундій передається особовою формою дієслова. Наприклад, “*He began describing the scene*” [4] у перекладі «Утрачений світ» відтворено як «*він почав описувати побачене*» [2], тоді як у «Загубленому світі» – «*він заходився описувати сцену*»

[1]. Обидва перекладачі вдаються до перекладу особовою формою, проте обирають різні лексико-стилістичні реалізації.

Іншою поширеною трансформацією є **зміна порядку слів (replacement)**, тобто зміна порядку елементів у реченні відповідно до норм українського синтаксису. Вона часто супроводжує транспозицію. У реченні “*After making sure that we were alone, he spoke freely*” [4] герундіальна конструкція займає препозицію. У перекладі «Загублений світ» збережено подібну структуру: «*Переконавшись, що ми самі, він заговорив відверто*» [2]. Натомість у «Утраченому світі» герундій переміщено в другу частину: «*Він заговорив відверто, переконавшись, що поруч нікого немає*» [1], що є прикладом поєднання replacement з дієприслівниковим перекладом.

Replacement часто застосовується при перекладі герундіальних конструкцій з обставинним значенням. Наприклад, “*Without stopping to think, he fired*” [4] у перекладі «Загублений світ» подано як «*Не зупиняючись на роздумах, він вистрілював*» [1], що зберігає початкову позицію герундія. У «Утраченому світі» натомість читаємо: «*Він вистрілював, не замислюючись*» [2], де герундіальний компонент перенесено в постпозицію.

Розглянемо ще один приклад: “*After examining the tracks, we moved on*” [4]. У «Утраченому світі» маємо «*Оглянувши сліди, ми рушили далі*» [2], а в «Загубленому світі» – «*Ми рушили далі після огляду слідів*» [1], що поєднує replacement з транспозицією (герундій → іменник).

У низці випадків герундій не відтворюється формально, а його значення компенсується іншими засобами. Такий прийом відповідає трансформації **компенсації**. Наприклад, у реченні “*He stopped speaking*” [4] герундій *speaking* у перекладі «Утрачений світ» передано як «*він замовк*» [2], де значення процесу мовлення повністю інтегровано в дієслово. У перекладі «Загублений світ» використано ближчу до оригіналу структуру: «*він перестав говорити*» [1], що зберігає аналітичний характер англійського вислову. Подібну трансформацію спостерігаємо і в перекладі *He avoided answering the question* [4] – *Він ухилився від відповіді* (повна компенсація герундія) [2] – *він уникав відповідати на запитання* (герундій формально відтворено інфінітивом) [1]

Компенсація особливо характерна для перекладу простих герундіальних конструкцій після фазових дієслів. Наприклад, у реченні “*He burst out laughing*” [4] герундій *laughing* у «Утраченому світі» перекладено як «*він розсміявся*» [2], де герундій повністю еліміновано. У «Загубленому світі» використано конструкцію «*він вибухнув сміхом*» [1], що компенсує значення герундія іменником.

У прикладі “*He went on arguing*” [4] у «Утраченому світі» подано «*він продовжував суперечку*» [2], тоді як «Загублений світ» пропонує «*він продовжував сперечатися*» [1]. У першому випадку маємо повну компенсацію герундія, у другому – його формальне збереження через інфінітив.

Одним із показових різновидів граматичних трансформацій у перекладі герундія є **поділ**, за якого просте англійське речення з герундіальною конструкцією відтворюється в українському перекладі у вигляді

складнопідрядного або двох предикативно самостійних речень. Така трансформація зумовлена відсутністю в українській мові формальної відповідності герундія та необхідністю експлікації семантичних відношень. Так, у реченні “*On reaching the edge of the plateau, we saw the full extent of the wonder.*” [4] в англійському тексті герундій *reaching* формує обставинну конструкцію часу. У перекладі «Утрачений світ» це речення передано шляхом внутрішнього поділу: «Коли ми дісталися краю плато, перед нами відкрилася вся велич цього дива» [2], де герундій розгортається у підрядне речення часу. У «Загубленому світі» застосовано подібний прийом: «Ми дісталися краю плато, і тоді побачили всю велич побаченого» [1], де поділ поєднується з зміною порядку слів та інтеграцією часових відношень. Показовим є також приклад “*Without knowing what awaited us, we went forward*” [4]. В оригіналі герундій *knowing* виражає супровідну обставину. У «Утраченому світі» це передано шляхом поділу: «Ми не знали, що нас чекає. Проте ми йшли вперед» [2], де герундіальна семантика реалізується через окреме предикативне речення. У «Загубленому світі» маємо варіант: «Ми йшли вперед, хоча й не знали, що нас чекає» [1], що також є результатом поділу з подальшим синтаксичним ускладненням. Подібну трансформацію спостерігаємо у перекладі речення “*He spoke of returning to England as being inevitable.*” [4] В англійській мові герундій *returning* входить до складу прийменникової конструкції. У «Утраченому світі» переклад подано як: «Він говорив, що повернення до Англії є неминучим» [2], де герундій розгортається в підрядне з’ясувальне речення. У «Загубленому світі» маємо: «Він був переконаний: нам доведеться повернутися до Англії» [1], що є ще більш радикальним прикладом поділу з одночасною компенсацією. Ще одним характерним прикладом є “*I remember coming suddenly upon the clearing*” [4]. В оригіналі герундій *coming* функціонує як об’єкт після дієслова пам’яті. У «Утраченому світі» переклад здійснено через поділ: «Я добре пам’ятаю. Це сталося раптово – ми вийшли на галявину» [2]. У «Загубленому світі» подано інший варіант: «Я пам’ятаю, як раптово ми натрапили на галявину» [1], де герундій трансформовано у підрядне означально-з’ясувальне речення.

Поряд із граматичними перетвореннями, у перекладі герундія роману Артура Конан Дойла «The Lost World» важливу роль відіграють лексичні трансформації. Особливістю цих трансформацій є те, що вони спрямовані не на зміну синтаксичної структури речення, а на перебудову лексичного складу, при цьому семантика герундія передається опосередковано.

Одним із найпоширеніших різновидів лексичних трансформацій є **лексична заміна**, коли герундій передається не відповідною граматичною формою, а повнозначним лексичним еквівалентом. Наприклад, у реченні “*He stopped speaking*” [4] герундій *speaking* у перекладі «Утрачений світ» відтворено лексично: «він замовк» [2], де значення припинення мовлення передано одним дієсловом без формального відповідника герундія. У перекладі «Загублений світ» подано варіант «він перестав говорити» [1], який є ближчим до структури оригіналу, але також ґрунтується на лексичній перебудові. Аналогічними є приклади: *He burst out laughing at the idea* [4]. – Він розсміявся з цієї думки [2]. –

*Він вибухнув сміхом, почувши цю ідею [1]; He went on **talking** as if nothing had happened [4]. – Він продовжував розмову, наче нічого не сталося [2]. – Він і далі говорив, ніби нічого не сталося [1]; He admitted **having made** a mistake [4]. – Він визнав свою помилку [2]. – Він визнав, що припустився помилки [1].*

Окрім лексичної заміни у процесі перекладу герундія в українських версіях роману «The Lost World» було зафіксовано також випадки **лексичної компресії**, що полягає у згортанні змісту герундіальної конструкції до одного лексичного елемента або короткого словосполучення без формального відтворення герундія. Зазначена трансформація застосовується з метою стилістичної економії та забезпечення природності українського художнього мовлення й має допоміжний характер. Наприклад: *He stopped **speaking** [4] – він замовк [2] – він перестав говорити [1]; He burst out **laughing** [3] – він розсміявся [2] – він вибухнув сміхом [1]; He ended by **agreeing** [4] – він зрештою погодився [2] – урешті-решт він погодився [1]; There was no **denying** the danger [4] – небезпека була очевидною [2] – заперечувати небезпеку було неможливо [1]; He grew tired of **waiting** [4] – очікування йому набридло [2] – йому набридло чекати [1].*

Отже, проведений аналіз засвідчив, що переклад герундія в українських версіях роману Артура Конан Дойла «The Lost World» здійснюється переважно із застосуванням перекладацьких трансформацій, що зумовлено відсутністю прямого формально-граматичного відповідника герундія в українській мові. Як показує фактичний матеріал, домінуючу роль у процесі відтворення герундія відіграють саме граматичні трансформації, які дозволяють адекватно передати його функціонально-семантичне навантаження.

Що стосується лексичних трансформацій, то вони відіграють допоміжну роль і представлені переважно лексичною заміною, зокрема у формі лексичної компресії. Такі перетворення застосовуються з метою стилістичної економії та природності перекладу і не мають системного характеру, на відміну від граматичних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дойл, А. К. (2019). *Загублений світ* (Є. М. Тарнавський, пер.). Фоліо.
2. Дойл, А. К. (2017). *Утрачений світ* (М. Іванов, пер.). Знання.
3. Науменко, Л. П., & Гордєєва, А. Й. (2011). *Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: Навчальний посібник*. Нова Книга.
4. Doyle, A. C. (1912). *The lost world*. Hodder & Stoughton.

Н. І. Білошицька,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент М. В. Шарапа)

ПОНЯТТЯ «МЕДІАГРАМОТНІСТЬ» ТА «МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У сучасному інформаційному суспільстві медіакомунікація стала невід'ємною частиною повсякденного життя. Учні щодня отримують величезний потік інформації з різних цифрових платформ, тому необхідним є формування у молодого покоління медіаграмотності та медіакомпетентності не лише для розуміння інформації, а й для здатності критично її оцінювати та створювати власний контент.

Термін «медіаграмотність» (media literacy) вперше з'явився у 1960-1970-х роках у США в контексті розвитку масових медіа. Спочатку цей термін уживали на позначення здатності правильно сприймати повідомлення медіа, розрізняти факти та суб'єктивні думки, розуміти основну ідею тексту чи відео [1].

Медіаграмотність не є статичним набором знань, це результат медіаосвіти, здатність використовувати, аналізувати, оцінювати медіатексти та створювати повідомлення в різних формах. Медіаграмотна людина не є пасивним споживачем інформації, а активно взаємодіє з нею, розуміючи її контекст та мету. З розвитком цифрових технологій поняття медіаграмотності значно розширилося, почало стосуватися не лише сприйняття інформації, а й умінь аналізувати джерела інформації, оцінювати достовірність та якість повідомлень; створювати власний медіаконтент із урахуванням етичних та правових аспектів.

Медіакомпетентність у педагогічній науці розглядають як інтегровану систему знань, умінь та навичок: когнітивний рівень – розуміння медіапроцесів, видів медіа та специфіки їхнього функціонування; аналітичний рівень – здатність критично оцінювати інформацію, виявляти маніпуляції та фейки; творчий рівень – уміння створювати інформаційні продукти та використовувати медіа як інструмент комунікації; етичний та соціальний рівень – усвідомлення відповідальності за інформацію, дотримання авторських прав та норм цифрової етики [4]. Отже, медіакомпетентність передбачає медіаграмотність як одну зі складових, але виходить за межі технічних і когнітивних навичок, поєднуючи їх із соціальними та етичними.

Розвиваючи думку про інтегровану систему знань, науковці підкреслюють важливість переходу від простої «грамотності» до «компетентності». Медіакомпетентність передбачає «усвідомлений вибір медіадієти» та здатність індивіда протистояти маніпулятивним технологіям, які сьогодні є невід'ємною частиною глобального медіапростору. У структурі медіакомпетентності виокремлюють критичний аналіз як стрижневий елемент. Педагогічний процес має бути спрямований на те, щоб навчити учня бачити за конструкцією медіаповідомлення певні інтереси, ідеології та економічні чинники [2].

Сучасні дослідники виділяють три основні складові медіаграмотності, кожна з яких має велике значення у педагогічній практиці: аналіз медіаконтенту, оцінка достовірності та якості інформації, створення медіаконтенту [2].

Аналіз медіаконтенту передбачає вміння розпізнавати типи медіа (текст, відео, аудіо, графіка), структуру повідомлень, маніпулятивні прийоми та медіабіас. У навчальному процесі ці вміння можна розвивати за допомогою вправ з порівняння різних джерел, визначення прихованих смислів у текстах та відео, а також аналіз рекламних та політичних матеріалів. Наприклад, учні можуть розглядати дві новини про одну подію з різних медіа та визначати, як подання інформації впливає на сприйняття.

Критичне оцінювання достовірності та якості інформації є основою безпечної та свідомої участі у цифровому середовищі; передбачає перевірку авторитетності джерел, аналіз фактів, зіставлення даних з науковими дослідженнями або офіційними ресурсами. У школі цей процес можна реалізувати, створюючи завдання для фактчекінгу та критичного аналізу соціальних мереж. Наприклад, учні можуть порівнювати пости у фейсбуці із інформацією в офіційних джерелах та визначати їх достовірність.

У процесі створення медіаконтенту учні розвивають навички та вміння ефективно доносити інформацію до аудиторії, створюючи інформаційні продукти різних форматів: презентації, подкасти, інфографіку, блоги, обов'язково враховуючи етичні аспекти, авторські права та цифрову безпеку. Наприклад, учні можуть розробити власний інформаційний проект про екологічні проблеми свого регіону, використовуючи перевірені джерела та креативні формати подання.

У педагогічній практиці формування медіаграмотності та медіакомпетентності відбувається комплексно. Учителі можуть проводити інтерактивні уроки з аналізу медіа; розробляти практичні завдання з фактчекінгу та порівняння джерел; організовувати проектну діяльність зі створення медіаконтенту, дискусії та дебати на основі медіаматеріалів; інтегрувати цифрові технології у навчальний процес для розвитку медіанавичок [3]. Такий підхід сприяє формуванню критичного мислення, інформаційної гігієни та відповідальної поведінки в цифровому середовищі. На думку багатьох дослідників, створення власних медіапродуктів (від посту в соцмережі до відеосюжету) є найкращим способом зрозуміти внутрішню "кухню" медіа та усвідомити етичну відповідальність за власне слово та трансформує учня з об'єкта впливу медіа на суб'єкта медіапростору.

Отже, медіаграмотність і медіакомпетентність є ключовими компонентами сучасної освіти. Медіаграмотність пов'язана зі здатністю критично сприймати, аналізувати та оцінювати інформацію, а медіакомпетентність – з поєднанням цих навичок з етичними та соціальними компетенціями. Педагогічна діяльність повинна бути спрямована на розвиток всіх трьох складових медіаграмотності – аналізу, оцінювання та створення контенту – з метою формування відповідальності, критичного мислення і медійної здатності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Media and information literacy: Curriculum for educators and learners. (2021). UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>
2. Іванов, В. Ф., & Волошенюк, О. В. (Ред.). (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність*. Київ: Центр вільної преси.
3. Іванов, В., Волошенюк, О., & Мокрогуз, О. (Ред.). (2016). *Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя*. Київ: Центр вільної преси; Академія української преси.
4. Ткачов, А., & Пліс, В. (2020). Медіаосвіта і медіакомпетентність як педагогічні поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 33(2), 324-327. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215898>

О.-Н. А. Бовсунівська,

здобувачка Відокремленого підрозділу
«Науковий ліцей Житомирського державного університету
імені Івана Франка»
(науковий керівник: учитель української мови Г. І. Гримашевич)

НАЗВИ ЇЖИ В ГОВІРЦІ С. КУЛШІ ЗВЯГЕЛЬСЬКОГО Р-НУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ.

Народна їжа як складник матеріальної культури ще з XIX ст. була в полі зору насамперед етнографів, істориків, етнологів, у працях яких продемонстровано важливість харчування, визначено складники традиційної народної їжі, схарактеризовано історію їхнього становлення й формування, з'ясовано використання народних страв у повсякденному житті та обрядовості, специфіку локальних репрезентантів тощо (праці Л. Артюх, Хв. Вовка, О. Воропая, В. Гнатюка, Т. Гонтар та ін.).

Пізніше народна їжа привернула увагу мовознавців у контексті номінації її складників. Опрацьовані наукової праці засвідчують, що назви їжі досліджено в таких аспектах: із позиції діячності на матеріалі пам'яток української мови (З. Козирева, В. Невоїт, С. Гриценко, С. Яценко, О. Крижко); щодо функціонування в художньому дискурсі українських письменників та фольклорних текстах; діалектологічному – на матеріалі говіркового мовлення різних ареалів українського континууму, передовсім на теренах південно-західного наріччя: Є. Турчин (східнополіські говірки), Н. Загнітко (східностепові говірки), Л. Борис (буковинські говірки); З. Ганудель (південнолемківські говірки), Й. Дзендзелівський, Е. Гоца (закарпатські говірки), М. Волошинова (східнослобожанські говірки), В. Різник (надсянсько-наддністрянські говірки), І. Гороф'янюк (центральноподільські говірки), О. Осирко (східноподільські говірки), К. Кацалапенко (східноподільські говірки). Мовознавці-діалектологи досліджували тематичну групу лексики на позначення їжі загалом чи окремі її елементи, зосереджували увагу на питаннях класифікації досліджуваних назв, семантичній структурі аналізованих лексем, досліджували просторову варіативність мовних одиниць, вивчали їхні взаємозв'язки з іншими українськими діалектами, з'ясовували мотивації, способів та засобів номінації, особливості словотворення та походження аналізованих назв, їхню динаміку.

У контексті нашого дослідження важливі праці мовознавців, які вивчали назви їжі та напоїв на теренах поліського наріччя. Передовсім відзначимо ґрунтовну працю Є. Турчин, у якій проаналізовано склад, семантичну структуру лексики харчування, її ареальну варіативність, репрезентовано назви страв та описи їхнього приготування, використання їжі в обрядовості поліщуків [5]. Крім того, окремі аспекти номінації їжі та напоїв поліщуків схарактеризовано в напрацюваннях таких мовознавців-діалектологів, як В. Конобродська, яка досліджувала назви їжі в поминальній обрядовості поліщуків у загальному контексті поховально-поминального обряду, зокрема схарактеризувала види,

способи приготування хлібних виробів [2], В. Куриленко, який у рамках дослідження лексики тваринництва вивчав назви м'ясних продуктів у поліських говірках у лінгвогеографічному контексті [3], С. Яценко, який вивчав тематичну групу лексики та напоїв на матеріалі своєї рідної говірки [6], А. Майборода досліджував назви страв із картоплі в поліських говірках [4], Г. Доброльожа – назви їжі та напоїв у поліській фразеології [1] та ін.

У досліджуваній говірці с. Куліші Звягельського (раніше Ємільчинського) р-ну Житомирської обл. зафіксовано понад 200 назв, пов'язаних із харчуванням, зібраних експедиційно-польовим методом, записаних від Мушинської (Мельник) Надії Демидівни, 1953 р. н., корінної жительки села.

Зібраний матеріал дав змогу виокремити низку ЛСГ «Назви страв із борошна та крупів», «Назви м'ясних страв», «Назви молочних страв», «Назви їжі з овочів і фруктів», виділених за мотиваційною ознакою «матеріал виготовлення» на основі опрацьованих класифікацій діалектологів, які досліджували тематичну групу лексики їжі, напоїв та продуктів харчування в українських говорах.

Основу досліджуваної групи лексики становлять назви, які відомі в українській літературній мові, інших діалектах, хоча мають відмінності (переважно фонетичні та морфологічні), зумовлені діалектними рисами середньополіських говірок. Оскільки об'єктом нашого дослідження була лексика на позначення традиційної їжі поліщуків, цілком закономірно переважають питомі праслов'янські назви, хоча поодинокі відзначаємо й здебільшого давні запозичення з грецької (*'коливо, ку'т'а, 'паска*), латинської (*си'роватка*), а також польської (*га'лушк'і, капус'н'ак, 'понч'ік'і, сал'ци'сон, манд'рили, вереш'чун*), чеської (*шк'варк'і*), французької (*ба'тон*) мов. Водночас переважають запозичені лексеми в номінації сучасних різновидів їжі, які ще варто дослідити. Найпродуктивнішим способом творення назв їжі в досліджуваній говірці є суфіксальний: *под'палк'і, мо'чалка, 'затерка, 'сирник'і, за'в'іваник'і, соло'нина, манд'рили, пе'рекладка* тощо (70 %), менш продуктивні – аналітичний (25 %) та вторинна номінація внаслідок метафоризації та метонімізації, контамінація, словоскладання, безафіксний: *кі'с'ел' мо'лочний, ва'реник'і-п'ірху'ни, вед'мед', к'ваша* (5 %).

Більшість назв на позначення їжі – моноксеми. Проте значна частина репрезентантів досліджуваної групи лексики є аналітичними, серед яких переважають атрибутивні: означуваний компонент (указує на матеріал) + іменник: *мн'ас'на коўба'са, коп'чене 'сало, 'коп'чене м'йасо* та іменні, які переважно виражені підрядними словосполученнями, у яких головний компонент пов'язаний із залежним (переважно прийменникова конструкція) керуванням: *п'іро'г'і з 'маком, п'іро'г'і з 'яблокам'і, з го'рохом, 'в'ішн'ам'і, кар'топл'а в луш'пайках, кар'топл'а в мун'д'ірах*

Відзначаємо такі основні способи номінації та мотивації: матеріал приготування (*капус'н'ак, в'едм'ед', картоп'л'аник'і, бул''баник'і, гр'е'чаник'і, кроўйанка, 'содник'і* та ін.), спосіб приготування (*за'в'іваник'і, кала'туша,*

'затерка), спосіб уживання (*мо'чалка*), форма виробу (*бала'бони*, 'коник'і, *хрест*) тощо.

Спостерігаємо явище синонімії в називанні деяких традиційних поліських страв (*бул'баник'і*, *картон'л'аник'і*, *деру'ни*; 'коўб'ік, *сал'це'сон*; *ква'сок*, *пот'раўка*).

Особливу цінність мають вузьколокальні назви, які відомі тільки на Поліссі (*кала'туша*, *пот'раўка*, *к'ваша*, *пе'рекладка*, *мо'чалка* (*мо'чан'ійе*) *под'палк'і* та ін.).

Для досліджуваної лексики характерний не тільки процес поповнення новими номінативними одиницями, а й зворотний процес старіння частини лексики у зв'язку з тим, що деякі страви вийшли з ужитку, тому їхні назви й способи приготування пам'ятають тільки представники старшого покоління.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні назв їжі, напоїв та продуктів харчування, зафіксованих у говірці с. Куліші Звягельського (раніше Ємільчинського) р-ну Житомирської обл., в етнолінгвістичному та етнографічному аспекті, у порівняльному щодо функціювання в інших говірках Полісся та українських діалектах і в контексті відображення таких назв у сучасній художній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Добролюжа, Г. (2015). Назви їжі та напоїв у поліській фразеології : історичний та етнокультурний коментар (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся). *Мова і історія*. (18), 2, 1–217.
2. Конобродська, В. (2007). Поліський поховальний і поминальний обряди. Житомир: Полісся.
3. Куриленко, В. (2001). Назви м'ясних продуктів у поліських говірках української мови (лінгвогеографічний аспект). *Волинь – Житомиричина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. (6), 350–357.
4. Майборода, А. (1977). Назви страв з картоплі в поліських говірках. *XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей* / [відп. ред. І. Матвіяс]. Київ: Наукова думка. (с. 113–114).
5. Турчин, Є. Д. (2012). Назви їжі на Східному Поліссі. Львів: Українська академія друкарства.
6. Яценко, С. (2010). Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємільчинського району Житомирської області. *Волинь – Житомиричина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. (22, (II)), 317–327.

Т. А. Бондарчук,
здобувачка Національного університету водного господарства
та природокористування
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Т. В. Крутько)

ТЕРМІНОЛОГІЯ У ГАЛУЗІ ПРОЄКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Розвиток сучасних цифрових технологій та підходів системного аналізу спричиняє постійне поповнення словникового запасу мови, що обслуговує сферу розробки та впровадження складних інформаційних структур. Проектування інформаційних систем на сучасному етапі постає не лише як сукупність технічних процедур, а й як специфічне лінгвістичне середовище, де чіткість термінології безпосередньо визначає результативність комунікації між проєктувальниками, розробниками та кінцевими споживачами. Актуальність дослідження термінологічного апарату в цій галузі обґрунтована необхідністю узгодження міжнародних стандартів із національною мовною традицією, адже інноваційні рішення часто виникають швидше, ніж відбувається їхнє офіційне лексикографічне закріплення. Мова проектування систем повинна мати однозначність, логічну єдність та системність, що є критично важливим для запобігання концептуальних помилок на стадії формування системних архітектур.

Центральним вектором аналізу обрано визначення змісту основного термінологічного осередку сфери. Системне проектування охоплює складні процеси перетворення абстрактних вимог у конкретні структурні елементи, модулі та інтерфейси. Згідно з міжнародним стандартом ISO/IEC 24765:2017, конструювання системи визначається як процес визначення архітектури, компонентів, модулів, інтерфейсів та даних для системи задля задоволення зазначених вимог [3]. Це визначення акцентує на міжгалузевій природі термінології, яка об'єднує складові класичної теорії систем, математичного моделювання та сучасного інженерного менеджменту. Важливо усвідомлювати, що в умовах глобалізації наукового простору пріоритетне значення має узгодженість внутрішньої терміносистеми міжнародним нормативним документам, які окреслюють проектування як цілісний процес застосування теорії систем до розробки продуктів. Така інтеграція дає змогу сформувати уніфікований зрозумілий апарат для опису складних взаємозв'язків усередині інформаційного середовища, гарантуючи сумісність вітчизняних розробок із глобальними стандартами.

Формування української термінології у сфері проектування систем ґрунтується на складних семантичних процесах, де ключову роль відіграє переосмислення вже наявних мовних одиниць. Провідним способом формування назв у цьому сегменті залишається семантичний підхід, який дає змогу наповнювати загальноживані слова специфічним технічним змістом, адаптуючи їх до нових технологічних реалій.

Як зазначає І. Ментинська, семантичний спосіб творення комп'ютерних термінів полягає в переосмисленні значень загальноживаних слів чи термінів інших сфер. Найпоширенішим різновидом цього способу є метафоризація, що ґрунтується на подібності зовнішнього вигляду, структури або функцій об'єктів реального світу та віртуальних об'єктів [1, с. 154]. Саме з огляду на цей механізм у професійній ужиток потрапили такі базові поняття, як «архітектура системи», «хмара», «шлюз», «міст» або «сховище даних». Це надає можливість проєктувальникам виражати абстрактні алгоритмічні процеси через зрозумілі фізичні образи, спрощуючи когнітивне розуміння системних архітектур.

Попри семантичні трансформації, велику вагу у розбудові термінологічного поля мають структурні методи деривації. Аналіз демонструє, що чимало нових назв утворюються як складні слова, що дає змогу максимально точно ідентифікувати багатоконпонентні явища у будові інформаційних систем. Також помітною ознакою є активне використання аббревіації, що є природним проявом закону економії мовних ресурсів у фаховому дискурсі. Однак надмірна метафоричність чи неупорядковане творення нових назв вимагають суворої фіксації значень, адже будь-яка багатозначність є неприйнятною для технічних описів та проєктної документації [1, с. 91].

Поруч із застосуванням внутрішньомовних ресурсів, формування термінології проєктування інформаційних систем зумовлюється інтенсивним впливом англійської мови. Оскільки англійська мова лишається мовою-донором для більшості сучасних технологічних концептів, процес адаптації нових одиниць в українському науковому просторі набуває особливої ваги.

Як зазначає О. О. Ситенко, термінологія та жаргон є двома підсистемами фахової лексики у сфері інформаційних технологій, де головною розбіжністю виступає рівень офіційності та кодифікації. Термін функціонує як офіційна назва спеціального поняття, закріплена у стандартах, тоді як жаргонізм є емоційним замінником для полегшення фахової комунікації [2]. У контексті проєктування систем це виявляється у появі термінів-запозичень, таких як «репозиторій», «контейнеризація» або «інтерфейс», які згодом проходять шлях від вузькоспеціалізованого вжитку до повної термінологізації. Процедура адаптації англіцизмів супроводжується морфологічним засвоєнням, де запозичена основа набуває українських суфіксів та закінчень, що дає змогу цим елементам природно вливатися у структуру українських технічних текстів.

Проте взаємодія цих двох підсистем спричиняє певні труднощі для системного аналізу. Наголошується, що чимало нових понять потрапляють до української мови шляхом транслітерації чи калькування, що зумовлене перевагою англійського середовища у розробці програмного забезпечення [2]. Використання професіоналізмів, як-от «деплоїти» чи «мерджити», хоча і є зручним для усної бесіди розробників, у науковому обговоренні проєктування має поступатися місцем нормативним одиницям («розгортання», «злиття кодів»). Це гарантує необхідну точність при викладі архітектурних рішень та мінімізує ризик хибного тлумачення вимог при реалізації складних інформаційних систем. Отже, узгодження запозиченої лексики із нормами національної мови є

запорукою цілісності та зрозумілості фахового апарату.

Підводячи підсумки аналізу, можна стверджувати, що термінологія у галузі проектування інформаційних систем є відкритою та надзвичайно динамічною структурою. Вона поєднує в собі як традиційні внутрішньомовні методи словотворення, так і активне запозичення нових лексем з англійської мови.

Головним напрямом подальшого розвитку цієї сфери має стати узгодження національної термінології з міжнародними стандартами, зокрема ISO/IEC 24765:2017, що дасть змогу усунути термінологічну плутанину та гарантувати сумісність вітчизняних розробок із світовим технологічним простором. Дотримання культури фахового мовлення та пріоритетне вживання кодифікованих термінів замість жаргонізмів є необхідною умовою для якісного наукового обговорення та професійної взаємодії в ІТ-галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ментинська, І. Б. (2024). *Українська комп'ютерна термінологія: формування, системна організація, вектори розвитку* (Дис. доктора філософії). (с. 84–158). Національний університет «Львівська політехніка». <https://ena.lpnu.ua/items/e6b9e2a8-8046-4cb3-8921-8900e8c7df95>
2. Ситенко, О. О. (2019). Лексичні інновації у сфері інформаційних технологій англійської мови. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, (37), 45–46. <https://r2.donnu.edu.ua/items/fbe5780d-7b2b-4cbe-b36a-a5df0aea8713>
3. ISO/IEC/IEEE. (2017). *Systems and software engineering – Vocabulary*. Date of Publication: Sep. 2017. DOI: 10.1109/IEEESTD.2017.8016712

Т. М. Бурковська,
здобувачка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Р. С. Зінчук)

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МУЗИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ В 5 КЛАСІ

У контексті сучасної шкільної моделі освіти вчителі нерідко реалізують міжпредметні зв'язки, якими розвивають необхідні компетентності. На уроках української мови під час вивчення синтаксису й пунктуації в 5 класі доцільно використовувати музичні твори, що допоможе покращити рівень сприйняття навчального матеріалу й підвищити пізнавальну активність учнів. Традиційно інтеграційну спрямованість мають вправи, методична розробка яких зумовлює актуальність поданого дослідження.

Наукова парадигма лінгводидактичних напрацювань вирізняється ґрунтовним аналізом засвоєння синтаксису й пунктуації в 8–9 класах, що представлено в працях Н. Голуб [1], В. Сидоренко [6], В. Новосолової [5]. На інтеграційних аспектах вивчення української мови наголошували в наукових розвідках Г. Грицан [3], І. Кучеренко [4]. Вплив музики на процес формування національних цінностей школярів досліджувала Н. Голуб [2].

Мета публікації – визначити дидактичний потенціал пісні як засобу реалізації міжпредметних зв'язків на уроках української мови, розробити вправи із синтаксису й пунктуації для школярів 5 класу на основі музичних творів.

Компетентнісний вимір освітнього процесу, актуалізуючи потребу втілення міжпредметних зв'язків, визначає пісенний матеріал як ефективну дидактичну основу синтаксичних та пунктуаційних вправ. Виховний аспект музики ґрунтується на формуванні загальнолюдських цінностей, необхідних для адаптації учня в суспільстві. Аксиологічний напрям розвитку п'ятикласника як свідомого громадянина базований на утвердженні національних орієнтирів, зокрема поваги до української культури, традицій, становленні ідентичності, патріотизму. За допомогою пісні вчитель може вдосконалювати естетичну свідомість школярів, поглиблюючи знання мовного матеріалу. Зважаючи на те, що в 5 класі відбувається пропедевтичне вивчення основних понять синтаксису й пунктуації [6], пропонуємо розробки тренувальних вправ «Музичний калейдоскоп», створені на основі українських пісенних творів [7; 8].

Тема «Речення, його граматична основа».

Вправа. Перепишіть речення, підкресліть граматичні основи.

1. Ми йдемо в дорогу дальню на очах учителів (Н. Май). 2. Лиш небо все знає... (А. Трінчер). 3. *Дитинство* йде від нас кудись... (Тіна Кароль, М. Бровченко). 4. Мої стіни бачили ріки сліз (А. Савраненко). 5. Там без мене стають на крило молоді *ластів'ята* (Б. Коваль). 6. Вітер співає їх голосами... (В. Винник).

I. Укажіть орфограми у виділених словах.

Тема «Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення)».

Вправа. Спишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Визначте, котрі з них мають один головний член.

1. Я зберу слова, ніби намисто (Ю. Саніна). 2. Старі фотографії на стіл розклади (А. Кузьменко). 3. Ми прокинемось всі в один день від весняних і добрих вістей! (М. Круть) 4. Заспівай мені, мамо, колискову... (О. Псюк, І. Клименко). 5. Пригадай той садок коло хати (С. Вакарчук). 6. Засвітісь у вікні, моя віро у завтрашній день (Я. Шемаєва).

І. Зверніть увагу на третє речення. Подумайте, які добрі вісті ми могли б почути. Продовжте думку, використовуючи 2–3 речення з одним головним членом.

Тема «Складне речення».

Прочитайте речення з текстів пісень. Визначте, які з них прості, які складні. Прокоментуйте розділові знаки.

1. Щоденно, щоночі я очі на березі моря *малюю* (Ю. Рибчинський). 2. Як ти живеш, навіть не знаю (А. Підлужний). 3. З неба знову вода, всі ми з нею один на один (А. Хливнюк). 4. В темному морі ми не одні на відстані руки (Ю. Саніна). 5. Не залишай своїх мрій, як того хочуть (MELOVIN). 6. З нами по житті ходять різні люди (М. Довгаюк).

І. Затранскрибуйте виділені слова.

Робота з музичними текстами допомагає не лише втілити міжпредметні зв'язки, а й підвищити ефективність розуміння мовної інформації, покращити якісні характеристики мовлення. У пропонованій вправі поданий твір сприяє формуванню важливих національних цінностей та громадянської позиції.

Тема «Речення з однорідними членами».

Вправа. Прочитайте текст пісні Н. Валевської «Моїй Україні». Укажіть однорідні члени речення. Визначте їхню синтаксичну роль.

1. Чорний птах розправив крила,
Біль і смуток полонили.
Україну, мов дівчину,
Обійма печаль.
Розділю печаль з тобою
І нехай над головою
Білим птахом відлітає
У блакитну даль!

Приспів:

Я нікому не віддам твою весну,
Край зелений і незайману красу,
Дикий ліс, квітучий яблуневий сад,
Тиху велич переплетених Карпат!
Україна – моя радість і журба,
Моя тиха, віком стомлена сльоза.

Ми разом з тобою будемо завжди,
Моя пісне, білим голубом лети.

2.   Ланцюгом могутнім гори
Затягли її простори,
Україна, мов дитина,
Притулилася.
Зачароване красою
І блискучою росою
Жовте сонце охоронцем
Зупинилося.

I. Перетворіть подану пісню в прозовий твір. Використайте 3–4 речення з однорідними членами.

Значний дидактичний потенціал мають вправи, спрямовані на пошукову роботу, що забезпечують розвиток дослідницьких здібностей учнів, активізують освітній процес. Представляємо приклади таких вправ.

Тема «Кома між однорідними членами речення».

Пригадайте свої улюблені пісні. Випишіть із їх текстів речення, у яких є однорідні члени. Визначте їхню синтаксичну роль. Поясніть розділові знаки.

Тема «Пряма мова».

Випишіть 5 речень із прямою мовою із сучасних українських пісень. Поясніть розділові знаки.

Отже, інтеграція української мови та музики сприяє формуванню синтаксичної й пунктуаційної компетентностей школярів 5 класу, забезпечує утвердження життєвих цінностей, підвищує зацікавленість мовним матеріалом. Пісні можуть стати ефективним дидактичним інструментом у процесі набуття лінгвістичних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.   Голуб, Н. Б. (2017). Робота з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8–9 класах. *Українська мова і література в школі*, (1), 2–8.
2.   Голуб, Н. М. (2018). Шляхи формування національних цінностей в учнів 5–7 класів на уроках української мови. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, (4), 58–66.
3.   Грицан, Г. Л. (2018). Реалізація компетентнісного підходу на уроках української мови засобами інтеграції. *Мова і соціум: етнокультурний аспект : матеріали VII Міжнародної наукової інтернет-конференції молодих учених*, 27–30.
4.   Кучеренко, І. А. (2018). Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі. *Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої*

роботи в школі»: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)», 40–46.

5. Новосьолова, В. І. (2015). Вивчення синтаксису у 8–9 класах на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. *Українська мова і література в школі*, (2), 15–19.

6. Сидоренко, В. В. (2015). Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8–9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми. *Українська мова і література в школі*, (1), 7–19.

7. Українські пісні. (б. д.). <https://www.pisni.org.ua/songs>

8. Pisni.ua. (б. д.). <https://pisni.ua>

М. М. Буторін,
здобувач Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасних умовах реформування освіти в Україні особливої актуальності набуває формування ключових компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти, серед яких важливе місце посідають соціальна та громадянська компетентності. Вони забезпечують здатність особистості ефективно взаємодіяти в суспільстві, відповідально реалізовувати свої права й обов'язки, брати активну участь у громадському житті. Поза всіляким сумнівом, уроки української мови мають значний потенціал для розвитку вказаних компетентностей, оскільки сприяють не лише формуванню мовленнєвих умінь, а й розвитку критичного мислення, ціннісних орієнтацій та комунікативної культури. Актуальність обраної теми полягає в тому, що теоретичне осмислення засад формування соціальної та громадянської компетентностей у процесі вивчення української мови уможливорює визначення ефективних підходів, методів та прийомів навчання, що відповідають сучасним освітнім викликам.

Аналіз досліджень та публікацій із теми дає змогу стверджувати, що питання формування соціальної та громадянської компетентностей не є центральними в сучасній методиці навчання української мови, утім, є когорта науковців, які обрали вектором дослідження дотичні аспекти. Серед них – І. Бех, Н. Бондаренко, В. Гарнійчук, Т. Магдич, В. Новосьолова, О. Пометун, С. Цюра, К. Чорна та інші.

Мета розвідки – окреслити основні теоретичні засади формування соціальної та громадянської компетентностей крізь призму уроків української мови в закладі загальної середньої освіти.

Перш за все зауважимо, що дослідження українських педагогів Г. Ващенко, М. Стельмаховича та В. Сухомлинського стали підґрунтям для формування духовно-національного змісту громадянськості, який розкривається через такі складники патріотичного виховання, як рідна мова, сім'я, громадянський обов'язок, історична пам'ять і гуманістичні цінності, а отже, на основі перерахованих складників і виникли поняття соціальної та громадянської компетентності. Доцільно також окреслити дефінітивно обрані модуси. Загальноприйнятим визначенням громадянської компетентності є здатність особистості відповідально усвідомлювати та реалізовувати свої громадянські права й обов'язки, що сприяє розвитку громадянського суспільства, утвердженню національної державницької ідеї та культурно-історичному прогресу [4]. Водночас соціальна компетентність є системою знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів, необхідних для існування в соціумі [1].

У контексті формування розглянутих компетентностей під час уроків української мови, варто звернути увагу на те, що специфіка викладання полягає в такому:

- системність забезпечується завдяки реалізації міжпредметних зв'язків, зокрема між українською мовою та літературою;
- ефективне опанування учнями громадянознавчого та соціальнознавчого матеріалу передбачає використання інтерактивних методів навчання, які сприяють налагодженню комунікації, активному обміну думками старшокласників під час обговорення суспільно значущих питань і аргументованому відстоюванню власної позиції [2].

Важливим аспектом є також інтерактивне опрацювання елементів предметного змісту в мовно-літературній освіті, оскільки воно сприяє формуванню не лише когнітивного складника (засвоєння термінології, що охоплює поняття громадянського та соціального спрямування; добір лексичних одиниць для розкриття суспільно значущих проблем) і емоційно-ціннісного (інтеріоризація громадянських цінностей), а й діяльнісного компонента [3]. Останній передбачає готовність учнів реалізовувати свої права та свободи, виконувати обов'язки, брати активну участь у суспільному житті, демонструвати патріотичну свідомість й усвідомлювати відповідальність за культурно-історичний розвиток і демократичне майбутнє держави.

Найчастіше в обраному контексті об'єктом обговорення можуть бути поняття, що належать до смислового поля громадянськості, соціальності, а також актуальні суспільні проблеми, аналіз яких, з одного боку, збагачує зміст навчального предмета, а з іншого – розширює дидактичні можливості через добір матеріалу, наближеного до реального життя учнів, їхніх потреб і запитів.

Розвиток когнітивного (знання), ціннісного (орієнтації, ставлення, переконання) та діяльнісного (самореалізація особистості як громадянина) складників досліджуваних компетентностей учнів зумовлює необхідність визначення шляхів їх формування, а також розробку відповідного науково-методичного забезпечення. Це передбачає опору на міжпредметні зв'язки та ефективну інтеграцію громадянознавчого й соціальнознавчого компонентів у зміст навчання української мови в закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Байбара, Т. (2010). Компетентнісний підхід у початковій ланці освіти. *Початкова школа*. (8), 46–50.
2. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України : аналіт.-інформ. матеріали. (2003). Держ. комітет у справах сім'ї та молоді, Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді. Київ.
3. Жадан, І. (2004). Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: аналітичний звіт. Тандем.
4. Козій, М. К. (2004). Громадянськість – проблема педагогічна, актуальна та соціально цінна: *навчально-методичний посібник*. НПУ ім. М. П. Драгоманова.

С. О. Вдовіна,
здобувачка Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: д. ф. н., професор Л. В. Шитик)

ГЕНДЕРНА АТРИБУЦІЯ ІМЕН ШІ-АСИСТЕНТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

У сучасному світі штучний інтелект (ШІ) стає невід’ємною частиною повсякденного життя мільярдів людей. Голосові асистенти, чат-боти та інші форми розмовного ШІ перетворилися на звичні інструменти комунікації, навігації та організації побуту. Однак за зовнішньою технологійною нейтральністю цих систем приховано глибоко вкорінені соціокультурні установки, зокрема – гендерні.

Сучасні дослідження фіксують стійку тенденцію: більшість комерційних ШІ-асистентів отримує жіночі імена, жіночі голоси та корелює з жіночими образами. У 2024 році кількість голосових асистентів перевищила 8 мільярдів – це більше, ніж людей на планеті [2]. Водночас такі системи, як *Apple Siri*, *Amazon* та *Google Assistant*, за замовчуванням позиціонують належність до жіночої статі: *Alexa* доступна виключно жіночим голосом, *Google Assistant* також має жіночий голос за замовчуванням, тоді як *Siri* у 17 із 21 мови, зокрема в американській англійській, до 2021 року мала жіночий голос як стандартний [6, с. 25]. Прикметно, що *Google Assistant* – єдиний із трьох великих асистентів, який отримав гендерно-нейтральну назву, тоді як *Siri* – це скандинавське жіноче ім’я, що означає «прекрасна жінка, яка веде до перемоги», а *Alexa* – виразно жіноче ім’я [там само, с. 26]. Натомість корпорації офіційно заперечують гендерну ідентичність своїх продуктів. Дослідники Г. Аберкромбі, А. С. Каррі, М. Пандя та В. Різер продемонстрували, що на пряме запитання «Якої ти статі?» *Siri* відповідає: «*I am gender-less? Like cacti and certain species of fish*», *Alexa* – «*As an AI, I don't have a gender*», а *Google Assistant* – «*I don't have a gender*» [там само, с. 24]. Попри ці декларації, користувачі, однак, сприймають асистентів як істот жіночої статі, – це засвідчує аналіз займенників у відгуках на форумах, де більшість людей уживає щодо них займенники жіночого роду [там само, с. 27]. Отже, гендерна ідентичність ШІ-асистентів існує не лише на рівні дизайнерських рішень, а й на рівні мовної практики користувачів – і саме це зумовлює актуальність обраної теми.

Українська мова як флективна мова з розвиненою морфологією системою концептуально відрізняється від аналітичних мов, зокрема від англійської. Граматичний рід в українській мові – обов’язкова категорія, що властива багатьом лексико-граматичним класам: іменникам, прикметникам, займенникам, порядковим числівникам, дієсловом минулого часу та умовного способу, дієприкметникам. Відмінкова система нараховує сім відмінків, і кожна словоформа містить граматичну інформацію про рід [3]. Це означає, що щоразу, уживаючи ім’я ШІ-асистента в реченні, українськомовний користувач

автоматично граматично присвоює йому рід: узгоджує займенник (*він / вона / воно*), форму дієслова, прикметника та ін.

Мета дослідження – проаналізувати механізми гендерної атрибуції імен ІІІ-асистентів в українській мові через характеристику взаємодії морфологічної системи, культурних стереотипів та глобальних тенденцій фемінізації ІІІ-дизайну, а також верифікувати теоретичні положення за допомогою соціолінгвістичного опитування українськомовних користувачів.

Категорія роду представлена в більшості сучасних індоєвропейських мов. Немає її в англійській, фінно-угорських, тюркських та деяких інших мовах. В українській мові категорію роду (чоловічого, жіночого або середнього) має кожен іменник, крім множинних [4, с. 268]. Критеріями визначення граматичного значення чоловічого, жіночого та середнього роду для змінних іменників є закінчення називного відмінка однини та інших відмінків, зокрема родового й орудного. Для іменників чоловічого роду таким показником є нульове закінчення з основою на твердий і (рідше) на м'який приголосний (*явір, шлях, край, кінь*) та закінчення *-а (-я), -о* (*Микола, Ілля, батько, Дніпро*). Іменники жіночого роду мають закінчення *-а (-я)* (*книга, Україна, мрія*) та нульове закінчення (*радість, Умань, подорож*). Граматичний маркер іменників середнього роду – закінчення *-о, -е, -я: весло, студентство, пасовисько, море, плече, прізвище, пізнання, покриття, коліща, дитя*. В українській мові виокремлено також спільний та подвійний рід, маркерами яких слугують відповідно закінчення *-а (-я)* (*староста, плакса, соня*) та закінчення *-е* із суфіксом згрубілості чи збільшення *-ищ(е)* (*вітрище, ручище*).

Розподіл імен ІІІ-асистентів між граматичними категоріями роду – не довільний, а морфологічно детермінований процес. Іменники з кінцевим *-а* або *-я* автоматично належать до парадигми жіночого роду першої відміни, а тому *Alexa, Cortana* граматично функціують як іменники жіночого роду й послідовно узгоджуються з відповідними формами дієслів, прикметників, займенників тощо (*вона відповіла, розумна Alexa*). Натомість імена з нульовим закінченням тяжіють до чоловічого роду: наприклад, гіпотетичне ім'я на зразок *Jarvis* українськомовні користувачі закономірно узгодили б із формами чоловічого роду – *він відповів, Jarvis сказав*. Середній рід у контексті іменування ІІІ-асистентів є найменш уживаним: імена із закінченням *-о* або *-е* зрідка трапляються в комерційній практиці, оскільки середній рід характерний для назв малих істот, тому його часто використовують для репрезентації негативних характеристик малих душею, дрібних, мерзенних людей [5, с. 146].

Отже, розподіл за родами в українській мові є не культурним вибором користувача, а наслідком морфологічної форми імені. На відміну від англійської мови, де користувач може свідомо обрати займенник *it* замість *she*, дистанціюючись від антропоморфізації асистента, українськомовний користувач позбавлений такого нейтрального варіанта: граматична система змушує його визначатися між *він, вона* або стилістично забарвленим *воно*.

Для верифікації теоретичних положень про механізми гендерної атрибуції ІІІ-асистентів в українськомовному середовищі проведено соціолінгвістичне

опитування у форматі Google Forms. У дослідженні взяли участь 53 респонденти, серед яких 68 % жіночої та 32 % чоловічої статі. За віком переважали молоді користувачі: групи до 18 років та 18–25 років разом становили 75,5 % вибірки. Рідною мовою 92,5 % учасників є українська; більшість (94 %) регулярно або час від часу користуються ІІІ-асистентами, і 60 % із них спілкується з ІІІ виключно або переважно українською мовою. Така структура вибірки відповідає меті дослідження: нас цікавить саме українськомовна практика молодих користувачів як найактивнішої аудиторії ІІІ-технологій.

Питання 7–10 були спрямовані на виявлення того, яку граматичну форму дієслова респонденти інтуїтивно обирають у спілкуванні з конкретними асистентами. Результати засвідчили чітку залежність граматичного роду від морфологічної форми імені. Щодо *ChatGPT*, то 88,7 % обрали чоловічий рід (*сказав*), що відповідає нульовому закінченню. Схожу картину демонструє *Google Gemini*: 73,6 % – чоловічий рід (*згенерував*). Натомість *Siri* отримала форму жіночого роду в 79,2 % випадків (*запропонувала*), що підтверджує теоретичне положення про автоматичне включення імен із кінцевим *-i* до жіночої морфологічної парадигми за аналогією. *DeepSeek* продемонстрував найбільшу невизначеність: 28,3 % респондентів не змогли відповісти на питання, що засвідчує труднощі граматичної атрибуції складних запозичень із незвичною для української фонетики структурою.

Питання 11 пропонувало оцінити гендер асистентів без урахування голосу, тобто виявити «чисту» гендерну атрибуцію, зумовлену переважно морфологією імені та культурними асоціаціями. *Siri* та *Alexa* отримали жіночий гендер у 81,1 % та 66 % випадків відповідно – найвищі показники серед усіх асистентів. *ChatGPT* і *DeepSeek* атрибутовано як чоловічі у 81,1 % та 62,3 % випадків. Показово, що *Claude* – єдиний асистент із результатом, близьким до паритету: 37,7 % – нейтральний, 37,7 % – чоловічий, 9,4 % – жіночий, що можна пояснити амбівалентністю самого імені, яке не має чіткої морфологічної прив'язки в українській мові.

Питання 12–13 стосувалися гендерних асоціацій із запропонованими українськими назвами для ІІІ. Результати виявилися майже однозначними в тих випадках, де культурна семантика слова збігається з граматичним родом: *Берегиня* – жіночий гендер у 94,3 % випадків, *Кобзар* – чоловічий у 94,3 %, *Світлиця* – жіночий у 81,1 %. Натомість *Джерело* виявилось найбільш гендерно нейтральним: 86,8 % приписали йому нейтральний гендер, що закономірно, адже середній рід іменника не має виразних культурних конотацій. Стосовно бажання користуватися такими асистентами, то найбільшу підтримку отримала гендерно нейтральна назва: *Джерело* (66 % – «так») (пор.: *Простір* обрали 62,3 %), тоді як культурно марковані *Берегиня* і *Світлиця* частіше були відхилені респондентами (47,2 % та 50,9 % – «ні» відповідно). Такі дані свідчать про те, що користувачі схильні віддавати перевагу назвам, які не нав'язують гендерну роль, навіть якщо самі не усвідомлюють цього вибору як гендерно вмотивованого.

Наші результати опитування корелюють із даними відкритого голосування в застосунку «Дія», метою якого було обрати назву для національної великої мовної моделі. Найбільшу кількість голосів набрав варіант «Сяйво» (*Siaivo*) (22 601 із 136 090), що є гендерно нейтральною назвою. До десяти найпопулярніших серед респондентів варіантів також потрапили: *Слово* (*Slovo*) (19 546), *Гомін* (*Homin*) (18 301), *Кавун* (*Kavun*) (16 978), *Путай* (*Pytai*) (15 214), *Шунім* (*Shypit*) (11 228), *Ядро* (*Yadro*) (8 635), *Говерла* (*Hoverla*) (8 492), *Дзвінка* (*Dzvinka*) (8 379), *Шукай* (*Shukai*) (6 716) [1].

Щодо впливу голосу на сприйняття гендеру, то більшість респондентів або не використовують голосових функцій, або зазначили, що голос не впливає на їхнє сприйняття. Це означає, що для переважної частини аудиторії гендерна атрибуція формується насамперед через ім'я та граматику, а не через аудіальний канал. Водночас 47,2 % не очікують різної поведінки ШІ залежно від гендеру, хоч 22,6 % все ж таки очікують – і ця меншість відтворює класичні стереотипи про «емпатійний жіночий» та «технічний чоловічий» ШІ. Більшість респондентів (64,2 %) зазначила, що не змінила б свого ставлення до асистента, дізнавшись про інший, ніж припускала, гендер.

Особливо показовими є відповіді на відкрите питання про важливість гендеру ШІ. Більшість опитаних декларувала байдужість: «*Ні, це лише програмний код*», «*Неважливо, від цього якість інформації не змінюється*», «*ШІ – це інструмент*». Однак ця декларована байдужість суперечить фактичній поведінці тих самих респондентів у попередніх питаннях, де вони послідовно й упевнено присвоювали асистентам рід та гендер. Така суперечність між свідомою позицією («*гендер ШІ не має значення*») і несвідомою мовною практикою (автоматична гендерна атрибуція через граматику) є, на нашу думку, ключовим результатом дослідження. Користувачі присвоюють гендер ШІ-асистентам на рівні, глибшому за свідомий вибір, – на рівні граматичної норми та культурної пам'яті.

Зреалізований науковий пошук дав змогу зробити кілька ключових висновків. По-перше, українська морфологічна система є потужним автоматичним «гендерним класифікатором»: форма імені ШІ-асистента визначає його граматичний рід незалежно від намірів розробника чи від бажання користувача, що робить декларовану «гендерну нейтральність» лінгвістично неможливою. По-друге, глобальна тенденція до фемінізації імен ШІ-асистентів разом із морфологічними властивостями української мови створює подвійний механізм гендерної атрибуції: запозичені найменування на *-a* автоматично підтримують жіночий рід як на рівні граматики, так і на рівні культурних конотацій. По-третє, результати опитування засвідчили сталу кореляцію між морфологічною формою імені та суб'єктивним гендерним сприйняттям, а також виявили характерне протиріччя між байдужістю до гендеру ШІ та його реальною автоматичною атрибуцією в мовній практиці. По-четверте, аналіз ставлення до українських назв для ШІ засвідчив, що користувачі віддають перевагу гендерно нейтральним назвам середнього роду (*Джерело*), що може слугувати орієнтиром для розробників українськомовних ШІ-продуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ведмеденко І. У Мінцифри оприлюднили назву української мовної моделі ШІ. 2026. URL : <https://www.unian.ua/economics/other/ukrajinska-movna-model-shi-u-diji-obrali-nazvu-13332483.html> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Віджеяраса Р. Більшість помічників штучного інтелекту – жінки, і це підживлює небезпечні стереотипи та зловживання. *The Conversation*. URL : <https://theconversation.com/most-ai-assistants-are-feminine-and-its-fuelling-dangerous-stereotypes-and-abuse-272335> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Гендер в українській граматиці. *Talkpal*. 2023. URL : <https://talkpal.ai/grammar/gender-in-ukrainian-grammar/> (дата звернення: 03.04.2026).
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 368 с.
5. Пономарів О. Д. *Стилістика сучасної української мови*. Київ : Либідь, 1993. 248 с.
6. Abercrombie G., Curry A. C., Pandya M., Rieser V. Alexa, Google, Siri: What are Your Pronouns? Gender and Anthropomorphism in the Design and Perception of Conversational Assistants. *Proceedings of the 3rd Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing*. August 5, 2021. P. 24–33. URL : <https://aclanthology.org/2021.gebnlp-1.4.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).

І. В. Вологівська,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ «ВІЙСЬКОВЕ СПОРЯДЖЕННЯ ТА ТЕХНІКА» В РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ»

Питання функціонування та входження в українську мову слів іншомовного походження перебуває в центрі уваги багатьох українських мовознавців. Теоретичне підґрунтя для вивчення іншомовних запозичень заклали такі видатні вчені, як І. Огієнко, Л. Булаховський та Ю. Шевельов. У контексті історичного розвитку та етимологічного аналізу ці питання досліджували О. Ткаченко, В. Акуленко та О. Пономарів. Сучасний етап запозичень, зокрема особливості англізмів та інтернаціональних термінів, детально висвітлено у роботах С. Караванського, Л. Архипенко та О. Стишова. Дослідники роблять акцент не лише на кількісному зростанні іншомовного елемента в лексичній системі, а й на соціолінгвістичних аспектах його адаптації в медійному просторі та у сфері науки.

Дослідження ідіостилю Макса Кідрука в сучасному науковому дискурсі охоплює широке коло фахівців, які аналізують його творчість із лінгвістичного, літературного та жанрового поглядів. Зокрема, лінгвістичні параметри та авторську майстерність вивчають Т. Бондаренко, Н. Піддубна та О. Семенець. Питання інтеграції термінології та слів іншомовного походження детально розглядає І. Демешко, тоді як Ю. Лотиш, І. Пасько та Н. Когут досліджують жанрову природу технотрилера та стратегії взаємодії з читачем через текст. Окрему увагу ономастиці та топоніміці у творах письменника приділяють Т. Мельник та О. Тарасенко.

Питання дослідження іншомовної лексики у творчості Макса Кідрука не є широко розкритим, тож аналіз його літературної спадщини з призми використання запозичень досить актуальний.

Роман Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи» висвітлює багато актуальних питань сучасності, що хвилюють не лише підлітків, а й дорослих. Автор порушує досить гострі соціально-психологічні проблеми, роблячи акцент на булінгу, проблемах батьків та дітей, морального становлення та дитячих травм [1].

Оскільки тематика твору є досить обширною, з огляду на дослідження в ньому іншомовної лексики виокремлюємо велику кількість тематичних груп: «Спорт», «Архітектура та будівництво», «Наука і техніка», «Природа та урбанізація», «Транспортні засоби», «Музично-пісенна термінологія», «Суспільно-побутова лексика», «Тварини», «Їжа та напої», «Одяг, взуття та аксесуари», «Юриспруденція», «Професії», «Космос», «Медицина», «Культура і мистецтво», «Імена», «Почуття та поведінка», «Емоції», «Військове спорядження та техніка» та «Інтернет» [2].

Роман сучасний (2017 року видання), тож письменник активно використовує запозичену лексику, що підкреслює: сучасність твору [3], адаптованість до сприйняття тексту як і підлітками, так і старшим поколінням; оскільки лексика не є перенасиченою іншомовними відповідниками, а вдало поєднується з власне українською для передавання настрою, стилю мовлення персонажів та сетингу.

Хоч твір ніяк не дотичний до проблем війни, у ньому виокремлюємо тематичну групу лексики «Військове спорядження та техніка».

Макс Кідрук часто використовує ці слова для порівняння (у ролі побутової лексики): *граната* (лат.) *Кросовер струсонуло так, наче під капотом розірвалася граната* [2, с. 13]; *бункер* (нім.) *У під'їзді стало тихо, мов у вкопаному на кілометр у землю бункері* [2, с. 139]; *солдат* (нім.) *Наче солдат на плаці хлопчак швидко крутнувся на п'ятках і застиг спиною до входу в кабінку* [2, с. 325]; *шрапнель* (англ.) *...її вереск шматував мозок, як шрапнель* [2, с. 403].

Такий вибір лексики додає емоційної забарвленості тексту. Домінують слова німецького походження, що пояснюємо історичним впливом цієї країни.

Водночас автор використовує запозичення у сфері науки та технічних розробок: *бомба* (від лат. *bombus* – шум, гул, з гр., *гуркіт*) *Ядерні бомби вибухають за рахунок енергії, що виділяється під час розпаду важких елементів.* [2, с. 63]. Також дід головного героя Марка використовує таку лексику задля передачі давніх історій часів війни: *фронт* (фр. *front* від лат. *frons* – лоб, чоло, чільна сторона) *Друга світова у самому розпалі, німці перемагають на всіх фронтах і працюють над розробленням власної ядерної бомби* [2, с. 64]; *репресувати* (лат.) *Наприкінці шістдесятих чоловіка Соломії репресували, в тюрмі він захворів і помер* [2, с. 459]; *орден* (лат.) *Веслав брав участь у Першій світовій, навіть якийсь орден отримав...* [2, с. 463].

Досить показовим є фінал книги, де автор виражає основну ідею твору та робить акцент на несправедливості. Для цього він використовує антитезу:

диктатор (лат.) *...вбивці і диктатори купуються в розкошах...* [2, с. 498].

Авторський вибір інтернаціонального, досить жорсткого слова «диктатор» підкреслює масштаб проблеми свавілля, що панує у світі. Щоб передати всеосяжність цієї проблеми, на нашу думку, Макс Кідрук обрав слово «диктатор», а не, до прикладу, «володар», «самодержавець» чи «самовладець» [2, с. 498]

У досліджуваному тексті превалює лексика латинського походження. Загалом можемо зробити висновок, що тематична група лексики «Військове спорядження та техніка» в романі «Не озирайся і мовчи» не є надто насиченою, оскільки твір зовсім не стосується цієї проблематики. Такі слова радше автор використовує для порівнянь, що активно привертають увагу, та для коротких оповідок, контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко, Т. (2013). Індивідуальний стиль Макса Кідрука. *Молодий вчений*, (2), 54–57.
2. Кідрук, М. (2023). *Не озирайся і мовчи*. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
3. Ткаченко, О. Б. (2004). Запозичені слова. В В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, & М. П. Зяблюк (Ред.), *Українська мова: енциклопедія* (2-ге вид., с. 824). Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана.

А. О. Гордійчук,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ЖИВА ТРАДИЦІЯ: НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ У ДІАЛЕКТНИХ ЗАПИСАХ САРНЕНЩИНИ

Сарненщина – унікальний етнографічний регіон, де мова та пісня й досі зберігають архаїчні риси, що формувалися протягом століть. Діалектні матеріали, зібрані під час діалектологічної практики в с. Остки Сарненського р-ну Рівненської обл., дали змогу зафіксувати не лише слова, а й саму сутність Полісся. Це стало можливим завдяки спогадам місцевих жителів про важку працю в колгоспі, розповідям про легендарного провидця регіону, а передусім – через народну пісню, яка є справжнім відлунням душі цього краю.

Об'єктом дослідження є говірка с. Остки.

Предмет дослідження – фольклорні тексти та специфіка місцевої говірки (за матеріалами діалектологічної практики).

Фольклор – це унікальне явище, сучасної народної творчості. Його тексти неодноразово ставали джерелами наукових студій. Серед науковців фольклор широко досліджували М. Максимович, І. Срезневський, П. Куліш та ін. О. Потебня є одним із перших, хто висловив думку про фольклор як об'єкт мовознавчих досліджень. Він стверджував, що народна пісня є цінним матеріалом для мовознавства, етнографії, психології. Але цим наукам потрібна не сама пісня, а, наприклад, мовознавству – звук [3, с. 154].

На думку П. Гриценка, для української діалектології, як і для інших слов'янських, актуальними є проблеми, що з усієї складної структури діалектної мови необхідно досліджувати, для чого і за допомогою яких дослідницьких прийомів і процедур студіювати цей феномен [1, с. 145]. Усвідомлюючи важливість першоджерел, науковці здавна супроводжували свої праці зразками народної творчості та досліджуваної говірки (В. Гнатюк, І. Панкевич та ін.).

Центральне місце в записаних діалектних текстах посідає тема жіночої долі. Пісні, зафіксовані від Марини Іванівни Слабець, є сповіддю про труднощі, що очікували на молоду жінку після заміжжя. У пісні «Не йдіте дівки рано заміж...» звучить застереження молодим дівчатам: *не йд'іте 'д'іўки 'рано 'зам'іж / на вас шче 'приїде та по'ра / йа моло'дойу 'зам'іж 'вишла, 'тепер йа 'знайу / шчо то б'і'да / йа моло'дойу 'зам'іж 'вишла / 'тепер йа 'знайу / шчо то б'і'да // 'зам'іж 'вийти / 'треба 'знати / 'н'ізно 'л'ахти 'рано встат' / 'води при'нести / 'хату н'ід'мести / шче ї до ху'доби загл'а'дат' / 'води при'нести / 'хату н'ід'мести / шче ї до ху'доби загл'а'дат' // 'н'ішла ў крам'ниц'у / 'н'іва ўку'пила / з 'низ'ким пок'лоном приподне'с'ла / 'т'іл'ки йа 'була ў 'бога счас'лива / 'поки йа 'мужа не ма'ла / 'т'іл'ки йа 'була ў 'бога счас'лива 'поки йа 'мужа не ма'ла // не йд'іте 'д'іўки 'рано 'зам'іж / на вас шче 'приїде ц'а по'ра //*

Народна мудрість через діалектне слово передає зміну статусу жінки: від «'т'іл'ки йа 'була ў 'бога счас'лива» дівчини до заміжньої господині, чие життя

перетворюється на нескінченне коло обов'язків: «'зам'іж 'вийти 'треба 'знати 'п'ізно 'л'ахти 'рано встат' / 'води при'нести, 'хату п'ід'мести шче ї до ху'доби загл'а'дат' /», «'п'ішла ў крам'ниц'у, 'п'іва ўку'пила / з 'низ'ким пок'лоном приподне^м'с'ла/». Ці рядки перегукуються з реальними розповідями інформантки про важку роботу в колгоспі «Світанок», де доводилося тяжко працювати.

Пісня «На городі чорний без» розкриває тему вірності та зради: *на го'роди 'чорний без / на ме^м'жу похи^е'лиўс'а мої 'милий ў чу'жом 'крайу / на дру'гуйу 'жени^е'ц'а / мої 'милий ў чу'жом 'крайу / на дру'гуйу 'жени^е'ц'а // запра'гай брат'ко ко'ня / ко'ня біло'гривого 'с'аде^м да ї по'їеде^м аж до 'мого 'милого / 'с'аде^м да ї по'їеде^м аж до 'мого 'милого // зайеж'джайем в те се^м'ло / шос' 'мен'і не 'весе^мло 'гл'ану на под'в'ір'йачко // 'милого ве^м'с'іл':ечко / 'гл'ану на под'в'ір'йачко // 'милого ве^м'с'іл':ечко // чоло'в'іче ми^ехаї'ло / шос' до нас при'їхало чи твоя ро'диночка / чи пе^р'шайа 'жиночка / чи твоя ро'диночка / чи пе^р'шайа 'жиночка // моя 'жинка те^т'а'на / коло 'столу 'стойала на стол пох'і'л'ілас'а / 'т'ажко зажу'рилас'а //*

Діалектні записи фіксують імена персонажів (Михайло, Тетяна), що надає баладі реалістичності. Фінал пісні, де Тетяна «*на стол пох'і'л'ілас'а / 'т'ажко зажу'рилас'а //*», залишає відчуття відкритої рани, характерної для поліських ліричних пісень. Тема зради відображена в різних фольклорних текстах, але ґрунтовні розвідки у фольклористиці відсутні. Н. Скрипник в аналізує сімейну зраду, зраду державі, зраду матері в різних жанрах усної народної творчості. Вона характеризується як «проклята, чорна, підступна, зловмисна, віроломна» [3, с. 148].

Діалектні записи Сарненщини – це безцінне джерело. У цих текстах збережена не лише мовна специфіка, а й етичний кодекс поліщуків. Через пісню та розповідь жителі Осток передають наступним поколінням свій досвід, біль та надію, роблячи народну творчість справді живою традицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко, П. Ю. (2014). Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. КММ, 145–154.
2. Потебня, О. О. (1985). Естетика і поетика слова. Київ: Мистецтво.
3. Скрипник, Н. (2014). Концепт зрада в українському фольклорі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. (7), 146–150.

Д. О. Горіна,
здобувачка Криворізького державного
педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В 9 КЛАСІ

У сучасній лінгводидактиці проблема вдосконалення комунікативних умінь учнів і учениць під час вивчення синтаксису належить до пріоритетних, оскільки стосується результативності шкільної мовної освіти, рівня мовленнєвої культури здобувачів освіти, якості їхньої текстотворчої діяльності. Для 9 класу ця проблема набуває особливої ваги, бо в цей період систематичний курс синтаксису виходить на рівень узагальнення, функційного осмислення й активного застосування в мовленні. Учні й учениці мають оволодіти не тільки знаннями про синтаксичні одиниці, типи складних речень, засоби синтаксичного зв'язку та пунктуаційне оформлення, а також і вмінням використовувати їх у власному усному й писемному мовленні відповідно до теми, мети, адресата й ситуації спілкування.

Теоретичне підґрунтя такого підходу чітко окреслено в науково-методичних працях Кухарчук І. О., зокрема, наголошено: «У розв'язанні першочергового завдання шкільної мовної освіти важливе місце належить синтаксису сучасної української мови, оскільки він є організуючим центром граматики, в якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць та їх участь у досягненні комунікативної мети. Відповідно вчитель української мови повинен володіти знаннями про закономірності сполучуваності слів і побудови речень, про виражальні можливості різних синтаксичних структур та вміннями користуватися ними у різних мовленнєвих ситуаціях» [2, с. 3]. Подане твердження дає підстави розглядати синтаксис як мовний рівень, у межах якого реалізуються комунікативна і смислотворча функції мови. Тому синтаксичне навчання в 9 класі має бути зорієнтоване на розвиток у школярів здатності добирати конструкції відповідно до комунікативного наміру, моделювати висловлення з урахуванням його логіко-семантичної організації, варіювати синтаксичну форму залежно від мовленнєвого завдання.

Водночас, у шкільній практиці тривалий час зберігається тенденція до надмірної теоретизації синтаксичного матеріалу, що негативно позначається на мотивації учнів і результатах мовленнєвої діяльності. У праці Новосолової В. І. досліджувана проблема окреслена так: «Загальновідомо, що уроки навчання синтаксису української мови стали для учнів нездоланно важкими й нецікавими, здобуті знання є інформаційним багажем, а не ключем до розв'язання життєвих проблем різного характеру. Однією із причин такого стану є відірваність навчального процесу від реального існування мовного середовища, відсутність мотиваційного складника навчання, нерозуміння й неусвідомлення школярами ролі й значення виучуваних на уроці синтаксичних понять у повсякденному житті» [3, с. 6]. У цій характеристиці сконцентровано основні чинники, що

ускладнюють ефективне навчання синтаксису: формалізація змісту, слабкий зв'язок із реальним спілкуванням, недостатня практична спрямованість завдань, тому вдосконалення комунікативних умінь під час вивчення синтаксису потребує переорієнтації методики з інформаційно-репродуктивної на діяльнісно-комунікативну. Зазначену проблему неможливо розв'язати без зміни підходів до роботи із синтаксичним матеріалом: «Щоб керувати процесом засвоєння синтаксичних знань, умінь і навичок, необхідно розкрити учням ті сторони дійсності, які є сутністю цієї науки і на які учні повинні орієнтувати свої дії, способи діяльності в процесі її вивчення» [3, с. 9]. Синтаксис у шкільному курсі має засвоюватися через дію з мовним матеріалом, текст, розв'язання комунікативних завдань. Учні й учениці повинні навчитися бачити за синтаксичною конструкцією її смислову функцію: передавання причиново-наслідкових відношень, умови, допустовості, часової послідовності, зіставлення, пояснення, аргументації. Така робота спонукає їх усвідомлювати, яку роль воно виконує в побудові тексту і як впливає на сприйняття висловлення адресатом.

Теоретичну вагомість синтаксису в системі мовної освіти увиразнює принципове положення висвітлене в дослідженні Сидоренко В. В.: «В організації неперервної мовної освіти синтаксис має вершинний характер, підпорядковуючись визначальним функціям мови – комунікативній і когнітивній» [4, с. 1]. Застосування поняття *вершинний* характер є методично виправданим, оскільки синтаксис інтегрує результати вивчення інших рівнів мови й переводить їх у площину мовлення і мислення. На рівні синтаксису школяр навчається вибудовувати смислову перспективу висловлення, керувати логічним рухом думки, оформлювати розгорнуте судження. Через це синтаксис у 9 класі виконує подвійну функцію: він слугує основою комунікативної підготовки учнів і водночас розвиває їхню когнітивну діяльність, уміння мислити структуровано, послідовно й аргументовано. Натомість, вдосконалення комунікативних умінь учнів і учениць у процесі вивчення синтаксису слід кваліфікувати як процес, що охоплює мовний, мовленнєвий, текстовий і мисленнєвий аспекти.

Методикою навчання української мови передбачено шість етапів навчання синтаксису в загальноосвітній середній школі, зокрема: «практичне ознайомлення із синтаксичними одиницями в початковій школі (види речень за метою висловлювання, головні і другорядні члени речення, засоби зв'язку слів у реченні, однорідні члени речення тощо); пропедевтичне вивчення основних понять синтаксису й пунктуації (5 клас); навчання синтаксису під час опанування морфології, що дає можливість підготувати учнів до засвоєння систематичного курсу синтаксису (6-7 класи) – морфологічний і семантичний аспекти синтаксису; систематичний курс навчання синтаксису (8-9 класи) – комунікативний і стилістичний аспекти синтаксису; удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів старшої школи на основі узагальнення й систематизації відомостей про синтаксис української мови (10-11 класи)» [4, с. 10]. Відтак, 9 клас є завершальною фазою систематичного опрацювання синтаксису, коли комунікативний і стилістичний аспекти повинні посісти

провідне місце. На цьому етапі навчання доцільно зміщувати акцент із простого засвоєння класифікацій на вироблення вмінь користуватися синтаксичними конструкціями в різних типах і жанрах мовлення, у діалогічній і монологічній формах, у навчальних і соціально значущих комунікативних ситуаціях.

У психолінгводидактичному аспекті методична доцільність такої роботи підтверджується уточненням сутності комунікативних умінь. Кучеренко І. А. зауважує: «Показником сформованості комунікативних умінь є можливість змінювати структуру висловлювання – операції, дії, їх послідовність, зберігаючи при цьому прогнозований результат» [1, с. 10]. Учень, який уміє змінювати синтаксичну організацію висловлення, перебудовувати конструкції, стискати або розгортати синтаксичну форму, коригувати послідовність мовленнєвих дій без втрати змісту, демонструє високий рівень мовленнєвої підготовки. Через це вдосконалення комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису має ґрунтуватися на трансформаційних, реконструктивних, редакторських і продуктивних завданнях.

Звернімо увагу на основні етапи побудови висловлення на уроці: «докомунікативний – характеристика комунікативної ситуації, з'ясування комунікативного наміру, прогнозування результатів, визначення теми й мети висловлювання, добір змістового матеріалу та мовних одиниць, розташування їх у певному порядку, створення тексту або реплік діалогу; комунікативний – звукове й інтонаційне оформлення висловлювання, проголошення тексту чи продукування реплік; посткомунікативний – аналіз результатів спілкування, порівняння їх із комунікативним мотивом і метою висловлювання, усунення непорозумінь» [1, с. 117]. Для методики навчання синтаксису ця модель важлива тим, що дозволяє проектувати вправу як цілісний цикл мовленнєвої діяльності. На докомунікативному етапі школяр має осмислити ситуацію спілкування, визначити намір, відібрати мовні засоби, тобто здійснити синтаксичне планування висловлення. На комунікативному етапі він реалізує задум у тексті чи діалозі. На посткомунікативному етапі оцінює результат, співвідносить його з початковою метою, виявляє структурні недоліки й усуває їх. Особливо результативними є вправи, побудовані на текстовій основі й доповнені комунікативною ситуацією, наведемо нижче приклад:

Вправа 1

Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

Під час обговорення шкільних правил учні часто говорять про дисципліну, але справжня відповідальність починається з поваги одне до одного. Якщо людина вміє слухати співрозмовника, вона краще розуміє чужу думку і чіткіше формулює власну позицію. Коли ж у розмові кожен прагне перебити іншого, спілкування втрачає зміст і перетворюється на суперечку. Культура діалогу потрібна школі щодня, бо вона формує атмосферу довіри.

Виконайте завдання.

- 1) Знайдіть у тексті складні речення. Визначте їх вид.
- 2) З'ясуйте, які смислові відношення передають підрядні частини в другому і третьому реченнях.

3) Перебудуйте речення: «Коли ж у розмові кожен прагне перебити іншого, спілкування втрачає зміст і перетворюється на суперечку» так, щоб зміст зберігся, а синтаксична будова змінилася.

4) Уявіть ситуацію спілкування. Після конфлікту між учнями класний керівник запропонував обговорити, чому в шкільному спілкуванні важливо вміти слухати співрозмовника. Вам потрібно висловити свою думку перед класом так, щоб вона прозвучала переконливо й спокійно. Складіть і запишіть невелике висловлення (4-5 речень), використавши:

а) одне складноідрядне речення причини;

б) одне складноідрядне речення умови.

Поясніть, чому саме ці синтаксичні конструкції допомогли вам зробити думку переконливішою.

Методична цінність такої вправи полягає в її структурній цілісності. Аналітичний компонент спрямований на виявлення синтаксичних явищ у цілісному тексті. Трансформаційний компонент формує здатність варіювати синтаксичну організацію висловлення. Комунікативно-ситуативний компонент вводить учня в реальні умови мовленнєвої дії. Рефлексійний компонент спонукає осмислити мовний вибір і комунікативний ефект використаних конструкцій. У сукупності така вправа працює на розвиток текстотворчих умінь, синтаксичної варіативності, логіко-семантичної чіткості мовлення, а отже, сприяє вдосконаленню комунікативних умінь учнів і учениць у процесі вивчення синтаксису.

Отже, вдосконалення комунікативних умінь учнів і учениць під час вивчення синтаксису в 9 класі слід кваліфікувати як системне лінгводидактичне завдання. Його ефективне розв'язання потребує функційного трактування синтаксису, урахування психолінгвістичних механізмів породження висловлення, опори на текстоцентричний підхід і впровадження вправ, що поєднують аналіз, трансформацію, мовленнєве моделювання та рефлексію. За такої методичної організації синтаксис постає для дев'ятикласника засобом смислової організації мовлення, інструментом аргументації й чинником розвитку мовленнєвої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кучеренко, І. А., Мамчур Л. І. (2023). Формування комунікативної компетентності учнів: психолінгводидактичний аспект. *Освітня аналітика України*, 1 (22). 108–122.
2. Кухарчук, І. О. (2006). Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
3. Новосьолова, В. І. (2015). Вивчення синтаксису у 8–9 класах на засадах комунікативно-діялісного підходу. *???* 2 (120). 5–19.
4. Сидоренко, В. В. (2015). Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8–9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми. *Українська мова і література в школі*, 1 (153). 1–21.

В. М. Горняк,
здобувачка Криворізького національного університету
(науковий керівник: к. п. н., доцент С. А. Остапенко)

АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»

Фразеологічний пласт роману Чарльза Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» становить важливий аспект його художньої структури та стилістичної виразності. У цьому творі фразеологізми виконують не лише комунікативну, а й соціально-характерологічну, стилістичну та емоційно-експресивну функції. Вони сприяють розкриттю тематики твору, підсилюють соціальну критику, надають мові живості й колориту та водночас відтворюють багатогранну картину мовного середовища Англії ХІХ століття. Аналіз фразеологічних одиниць у цьому романі дозволяє систематизувати їх за різними критеріями: семантичним, структурним, функціональним і стилістичним.

Відповідно семантичної класифікації в романі можна наявність усіх груп фразеологізмів: фразеологічні зрощення, єдності та сполучення.

Фразеологічні зрощення – це стійкі вирази з повністю переосмисленим значенням, яке не випливає зі значень окремих компонентів. Наприклад: *to kick the bucket* (померти), *in cold blood* (безжально), *to play with fire* (ризикувати) [2]. Їх використання Ч. Діккенсом створює яскраво виражений експресивний ефект, відображаючи емоційний стан персонажів і часто підкреслюючи драматичні моменти сюжету.

Фразеологічні єдності характеризуються образністю та певною мотивованістю. Наприклад: *to bite one's tongue* (стримувати себе, щоб не сказати зайвого), *to lose one's head* (панікувати), *to wash one's hands of something* (усунутися від відповідальності) [2]. Ці одиниці часто використовуються для розкриття внутрішніх переживань героїв або для характеристики їхніх вчинків у складних життєвих ситуаціях.

Фразеологічні сполучення – це поєднання слів, де один із компонентів уживається у зв'язаному значенні. Наприклад: *to bear a grudge* (маїти образу), *to take a fancy to* (захотітися кимось або чимось), *to make a mistake* (помилитися) [2]. Такі конструкції широко використовуються в авторському наративі, створюючи природний ритм оповіді та сприяючи стилістичній виразності мови.

З огляду на граматичну структуру фразеологізми роману можна класифікувати на кілька типів:

- **іменникові** фразеологізми (*a skeleton in the cupboard* – сімейна таємниця, *a man of straw* – людина без впливу [2; 1]) використовуються для характеристики персонажів, їх соціального статусу або моральних якостей;
- **дієслівні** фразеологізми (*to take the law into one's own hands* – самовільно чинити правосуддя, *to show one's true colours* – показати справжнє обличчя [2; 1]) динамізують оповідь, підкреслюючи дію або зміну стану героїв;

- **прикметникові** фразеологізми (*as poor as a church mouse* – дуже бідний, *as sly as a fox* – хитрий як лисиця [2; 1]) виконують описову функцію, створюючи колоритні образи;

- **прислівникові** фразеологізми (*by heart* – напам'ять, *in the blink of an eye* – миттєво [2; 1]) використовуються для опису часу, способу або ступеня дії, роблячи оповідь більш образною та динамічною.

У романі «Пригоди Олівера Твіста» фразеологічні одиниці виконують кілька важливих функцій:

- **характерологічну** функцію – за допомогою фразеологізмів Ч. Діккенс глибше розкриває індивідуальні риси персонажів. Наприклад, Сайкс, злочинець і жорстокий убивця, говорить у грубих, насичених ідіомами фразах, що відображає його соціальне походження та моральну деградацію;

- **експресивно-емоційну** функцію – фразеологізми допомагають передати сильні почуття – страх, гнів, розчарування чи відчай. Наприклад, *to have one's heart in one's mouth* (бути дуже наляканим) [2] виразно передає емоційний стан героїв у критичних ситуаціях;

- **оціночну** функцію – багато ідіом містять оцінку поведінки або моральних якостей персонажів, що важливо для авторського коментаря;

- **соціокультурну** функцію – через фразеологізми відтворюється мовне середовище Лондона ХІХ століття, включно з просторіччям, злочинним жаргоном та розмовними зворотами, що поглиблює соціальний контекст твору;

За стилістичним забарвленням фразеологізми роману можна поділити на нейтральні, розмовні, просторічні, жаргонні та книжні:

- **нейтральні** (*to tell the truth, to make up one's mind* [2]) використовуються в авторському наративі та загальних описах;

- **розмовні** та **просторічні** (*to be in hot water, to have a finger in every pie* [2]) характерні для діалогів і допомагають відтворити живу мову персонажів;

- **жаргонні вирази** (*to give someone the slip* – втекти, *to spill the beans* – розкрити таємницю [2; 1]) надають автентичності мові кримінального світу;

- **книжні** фразеологізми (*to draw a moral, to pass judgment*) трапляються в авторських коментарях і виконують функцію соціальної сатири.

Фразеологічні одиниці в «Пригоди Олівера Твіста» відіграють багатопланову роль. Вони створюють мовний колорит епохи, забезпечують достовірність художньої реальності, підсилюють характерологічну індивідуальність персонажів і передають складні соціальні відносини. Крім того, фразеологізми слугують інструментом сатири й соціальної критики, підкреслюючи контраст між різними шарами суспільства. Ч. Діккенс свідомо використовує як літературні, так і народні вирази, що дозволяє поєднати високий стиль оповіді з реалістичним зображенням соціального низу.

Значну частину фразеологічного багатства роману становлять сталі вирази, пов'язані з емоційними станами та внутрішнім світом персонажів. Наприклад, вираз *to break someone's heart* («розбити серце») [2; 1] неодноразово використовується для опису відчаю чи болю, які переживають герої, особливо Олівер у складних життєвих обставинах. Фразеологізм *to keep one's chin up* («не

надати духом») [2; 1] відображає силу волі та внутрішню рішучість персонажів, які, незважаючи на труднощі, намагаються не зламатися. Такі вислови надають тексту емоційної глибини, розкривають психологічні мотиви поведінки героїв і створюють сильний емпатійний зв'язок із читачем.

Важливу роль у романі відіграють фразеологізми, що відображають соціальні реалії та стосунки між персонажами. Наприклад, вираз *to have friends in high places* («мати впливових друзів») [2; 1] ілюструє соціальну ієрархію та механізми взаємовигідних зв'язків у тогочасному суспільстві. Фразеологізм *to turn a blind eye* («закривати очі на щось») [2; 1] використовується для позначення байдужості або свідомого ігнорування несправедливості з боку представників влади чи суспільства. Через такі мовні засоби Ч. Діккенс не лише збагачує мову свого твору, а й підсилює соціально-критичне звучання роману, акцентуючи увагу на моральних і суспільних проблемах.

Окрему групу становлять фразеологізми, що передають характеристику поведінки або моральних якостей персонажів. Наприклад, *to have a heart of stone* («мати кам'яне серце») [2; 1] використовується для опису байдужості й жорстокості таких героїв, як містер Бамбл чи Сайкс. У той же час, вираз *to go to the ends of the earth* («піти на край світу») [2; 1] демонструє самовідданість і готовність жертвувати всім заради вищої мети, що характерно для позитивних персонажів. Такі фразеологізми виконують важливу стилістичну функцію – вони допомагають розкрити характери героїв не лише через їхні вчинки, а й через мовні засоби, підсилюючи психологічну глибину твору та надаючи йому виразного художнього виміру.

Отже, проведений аналіз фразеологічних одиниць у романі «Пригоди Олівера Твіста» Чарльз Діккенса засвідчує їхню важливу роль у формуванні мовностилістичної організації художнього тексту. Фразеологізми виступають ефективним засобом експресивізації мовлення, сприяють підсиленню емоційно-оцінного забарвлення висловлювань та забезпечують образність художнього викладу.

Встановлено, що використані у творі фразеологічні одиниці виконують низку функцій, зокрема характеристичну, експресивно-оцінну, стилістичну, соціокультурну. Вони слугують важливим інструментом індивідуалізації мовлення персонажів, відображають їхній соціальний статус, психологічні особливості та комунікативні наміри. Крім того, фразеологія сприяє відтворенню культурно-історичного та соціального контексту англійського суспільства XIX століття і є невід'ємним компонентом ідіостилю автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Діккенс, Ч. (1987). *Пригоди Олівера Твіста* (М. Пінчевський, пер.). <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=132>
2. Dickens, C. (2003). *Oliver Twist*. https://e-school.kmutt.ac.th/elibrary/Upload/EBook/DSIL_Lib_E1312881157.pdf

О. О. Горяна,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФЕМІНІТИВИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

У сучасному українському мовному просторі фемінітиви посідають особливе місце, оскільки вони поєднують власне лінгвістичні, соціокультурні та комунікативні аспекти. Їх активне функціонування в медіа пов'язане не лише з розвитком словникового складу української мови, а й із ширшими суспільними змінами, зокрема з посиленням уваги до гендерної рівності, видимості жінок у публічному просторі та потреби точного мовного називання професійних, соціальних і громадських ролей. Медіа в цьому процесі – важливе середовище поширення нових або актуалізованих мовних практик, адже саме через новинні, аналітичні, культурні та суспільні тексти фемінітиви входять у щоденний мовний ужиток.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в сучасній українській комунікації фемінітиви вже не є поодинокими чи винятково стилістично маркованими формами. Вони дедалі частіше використовуються для називання жінок за професією, посадою, видом діяльності, участю в суспільних процесах або творчих практиках. Водночас у публічному дискурсі зберігаються дискусії щодо нормативності, стилістичної доречності й частотності таких одиниць. Саме тому аналіз фемінітивів у медіатекстах дає змогу простежити, наскільки послідовно вони функціують у реальному мовному середовищі та які комунікативні завдання виконують.

У сучасній лінгвістиці гендер розглядають як складну соціокультурну категорію, що виявляється в мовній поведінці, комунікативних стратегіях і способах репрезентації людини в суспільстві. Н. Кіщенко та І. Моргун підкреслюють, що гендер пов'язаний із соціокультурним процесом формування уявлень про чоловічі та жіночі ролі, а також із відмінностями в поведінці, мисленні й комунікації [4, с. 25]. Отже, мовні одиниці, які позначають жінок у різних сферах діяльності, мають не лише граматичне, а й соціальне значення.

Фемінітиви в українській мові становлять окрему групу іменників жіночого роду, що є парними або альтернативними відповідниками до назв чоловічого роду. Л. Вакулович, Н. Назаренко та І. Регушевська визначають фемінітиви як слова жіночого роду, що співвідносяться з відповідними назвами чоловічого роду й використовуються для конкретизації жіночої належності особи до певної професійної чи соціальної ролі [2, с. 61]. Такі форми дають змогу уникати узагальнювального вживання маскулітивів, коли жінка називається формою чоловічого роду, попри наявність у мові словотвірних засобів для точнішої номінації.

Діахронний і синхронний аспекти вивчення фемінітивів української мови привертав увагу М. Брус [1], еволюція вживання фемінітивів в українській мові

– Л. Гмирі [3], андроцентризм у системі мовних координат у контексті сучасного гендерного руху – О. Тараненка [5].

Важливим чинником поширення фемінітивів є словотвірна система української мови. Л. Гмиря зазначає, що фемінітиви мають тривалу історію функціонування в українській мові, а їх активізація в сучасний період пов'язана як із внутрішніми можливостями словотвору, так і з позамовними суспільними чинниками [3, с. 43]. Український правопис 2019 року також фіксує моделі творення назв осіб жіночої статі за допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та інших [6]. Це дає підстави розглядати фемінітиви не як випадкові мовні інновації, а як нормативно підтриману словотвірну можливість української мови.

Матеріалом дослідження стали медіатексти онлайн-видань «Суспільне» та «Українська правда», опубліковані в період з 1 березня до 15 квітня 2026 року. Загалом було проаналізовано 30 матеріалів – по 15 текстів із кожного медіа. До корпусу ввійшли публікації культурної, суспільної, політичної, спортивної, науково-освітньої, медичної та громадської тематики. Такий підхід дав змогу розглянути фемінітиви не на рівні окремих прикладів, а як системне явище сучасного медійного мовлення.

Аналіз показав, що найпродуктивнішою в досліджуваних медіатекстах є модель із суфіксом -к-. До цієї групи належать форми *режисерка, акторка, редакторка, директорка, прем'єрка, спортсменка, волонтерка, лікарка, журналістка*. Вони активно функціують у різних тематичних сферах і легко співвідносяться з відповідними маскулінітивами: *режисер – режисерка, редактор – редакторка, прем'єр – прем'єрка, лікар – лікарка*. Продуктивність цієї моделі пояснюємо її словотвірною прозорістю та здатністю приєднуватися до основ різного походження.

Другою помітною групою є фемінітиви із суфіксами -иц(я) / -ниц(я): *письменниця, працівниця, дослідниця, представниця, керівниця, засновниця*. Вони найчастіше функціують на позначення жінок у науковій, освітній, організаційній, літературній та суспільній сферах.

Окрему групу становлять форми із суфіксами -ин(я) / -кин(я) / -чин(я): *мисткиня, драматургиня, членкиня, математикиня, фахівчиня, майстриня*. Ці одиниці є менш численними, однак семантично виразними, оскільки підкреслюють творчу, професійну або експертну ідентичність жінки.

Порівняння матеріалів двох медіа засвідчило як спільні, так і відмінні тенденції. У «Суспільному» фемінітиви частіше пов'язані з культурним, соціальним, волонтерським, спортивним і регіональним контекстами. Тут активно функціують форми *акторка, режисерка, керамістка, спортсменка, реєстраторка, військовослужбовиця, волонтерка*. В «Українській правді» фемінітиви ширше представлені в політичному, науково-освітньому, медійному, громадському й медичному дискурсі, що засвідчують форми *прем'єрка, редакторка, директорка, науковиця, дослідниця, лікарка, журналістка, правозахисниця*.

Комунікативні функції фемінітивів у медіатекстах мають комплексний характер. Передусім вони виконують номінативну функцію, оскільки точно

називають жінку за професією, посадою або соціальною роллю. Ідентифікаційна функція полягає в тому, що фемінітив співвідносить особу з певною сферою діяльності: культурою, політикою, наукою, спортом, медициною чи громадською активністю. Репрезентативна функція забезпечує видимість жінок у публічному просторі, а оцінно-статусна підкреслює їхні досягнення, професійне визнання або суспільну значущість.

Отже, фемінітиви в сучасних українських медіа функціують як важливий складник гендерно чутливої комунікації. Вони забезпечують точність і конкретність повідомлення, відображають участь жінок у різних сферах суспільного життя та сприяють подоланню мовної асиметрії. Аналіз матеріалів «Суспільного» й «Української правди» підтверджує, що фемінітиви поступово закріплюються як нормативні й комунікативно виправдані одиниці сучасної української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брус, М. П. (2020). Діахронний і синхронний аспекти вивчення фемінітивів української мови. *Ucrainica IX. Současna ukrajinstika: Problémy jazyka, literatury a kultury*, 23–28.
2. Вакулович, Л. Л., Назаренко, Н. Г., & Регушевська, І. А. (2024). Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2008, 61–66.
3. Гмиря, Л. В. (2023). Еволюція вживання фемінітивів в українській мові. *Вісник науки та освіти*, 8 (14), 40–53.
4. Кіщенко, Н. Д., & Моргун, І. О. (2022). Теоретико-історичні засади обґрунтування поняття «гендер» в лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*, 13 (81), 24–26.
5. Тараненко, О. О. (2021). *Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
6. Український правопис. (2019). Українська національна комісія з питань правопису. <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 27.04.2026)

А. П. Гречулевич,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ПОПУЛЯРНІ ІМЕНА ДЕСЯТИЛІТТЯ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР ІМЕНІ ДИТИНИ

Серед усіх слів, які людина чує впродовж свого життя, є одне особливе – її власне ім'я. Дослідження особових імен, їхнього походження, змін у популярності та причин, що визначають вибір батьків, є одним із найцікавіших напрямів сучасної гуманітарної науки.

Актуальність теми зумовлена тим, що протягом 2014–2024 років Україна пережила кілька потужних соціальних потрясінь – Революція Гідності, початок війни на сході та повномасштабне вторгнення 2022 року, – які суттєво вплинули на національну свідомість, зокрема й на практики іменування дітей. Попри очевидну важливість цих процесів, комплексних досліджень, які б поєднували реальну статистику реєстрації імен з осмисленням соціокультурних чинників, в Україні бракує.

Мета дослідження – здійснити комплексний лінгвістичний та соціокультурний аналіз популярних дитячих імен в Україні протягом 2014–2024 років, виявити основні тенденції та розкрити чинники, які визначають вибір батьків. Для досягнення мети поставлено такі завдання: окреслити теоретичні засади антропонімійних досліджень; проаналізувати статистику реєстрації імен новонароджених; виявити вплив суспільно-політичних подій на іменні практики; дослідити регіональні, психологічні та медіальні виміри іменування в сучасній Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі антропоніміки, соціолінгвістики та психолінгвістики. Антропонімія є частиною ономастики – науки, що вивчає власні назви. Антропонім – це поліфункціональна мовна одиниця, яка виконує ідентифікаційну, соціальну, символічну, меморіальну, комунікативну та магічну функції [1, с. 7]. Питання антропоніміки порушували Ю. О. Карпенко, Л. О. Белей, Н. І. Шульська, П. П. Чучка та інші. Іменний вибір розглядають як соціальний маркер, що відображає культурні норми, релігійні традиції, моду та суспільні настрої конкретної епохи. Дослідники наголошують, що в переломні історичні моменти антропонімійна система зазнає найбільш стрімких і радикальних перетворень [2, с. 46–56].

Аналіз статистики Міністерства юстиції України за 2014–2024 роки показав, що частка питомих українських імен серед новонароджених зросла з 18% у 2014 році до 47% у 2024 році. Паралельно відбулося майже повне зникнення «радянських» імен – Сергій, Олег, Ігор серед чоловічих та Тетяна, Надія, Людмила серед жіночих. Натомість повернулися давньоукраїнські імена – Ярослав, Святослав, Мирослава, Дарина, – які в радянський період перебували на периферії вживання. Водночас у рейтингах закріпилися глобалізовані форми

– Мія, Тео, Єва, Лукас, – що свідчить про відкритість українського суспільства до світових культурних впливів [3].

Після повномасштабного вторгнення 2022 року сформувалася система імен-символів війни, яку можна класифікувати на п'ять типів: 1) імена-зброя (Джавеліна, Байрактар); 2) імена-герої (Данило – на честь Данила Дідика, Дмитро – на честь Дмитра Коцюбайла); 3) імена-топоніми (Маріуполь, Азовсталь); 4) імена-пісні (Стефанія – після перемоги Kalush Orchestra на Євробаченні-2022); 5) імена-обереги (Мирослава, Святослав, Добромир) [6, с. 1205–1230]. Це явище є майже безпрецедентним на тлі аналогічних процесів у Хорватії та Ізраїлі, де імена-зброя не фіксувалися. Сам факт появи таких імен у реєстрах актів цивільного стану свідчить про глибину суспільної травми та про те, що іменування дитини перетворилося на акт громадянської позиції.

Регіональні відмінності в іменних уподобаннях відображають культурну спадщину та сучасні соціальні процеси. Захід України зберігає консервативні греко-католицькі імена (Соломія, Маркіян, Стефан); Київ і центральні регіони є генераторами іменної моди, де найшвидше поширюються глобалізаційні форми; південь і схід поступово нівелюють свої особливості під впливом внутрішньої міграції, спричиненої війною; сільська місцевість по всій країні залишається більш консервативною [5]. Масове переміщення населення після 2022 року стало додатковим чинником змішування регіональних іменних традицій. Вимушені переселенці нерідко обирають імена, що поєднують регіональну впізнаваність із загальноукраїнськими тенденціями, що свідчить про поступове формування єдиного національного антропонімного простору, попри збройний конфлікт.

Психологічний вимір вибору імені свідчить про те, що ім'я впливає на самооцінку дитини та її соціальну інтеграцію через кілька механізмів: «ефект вимовної легкості» (носії легких для вимови імен отримують більш позитивне сприйняття від незнайомих) та «ефект імпліцитного егоїзму» (людина несвідомо тяжіє до занять, співзвучних із її іменем) [7, с. 469–487]. Крім того, ім'я формує перше враження ще до особистого знайомства. Водночас надто емоційно марковані імена, зокрема імена-символи війни, можуть стати джерелом «іменного стресу» в підлітковому віці, коли дитина прагне відмежуватися від нав'язаного батьками смислового навантаження [4, с. 65].

Отже, вибір імені – складне соціокультурне явище, що відображає ціннісні орієнтири суспільства, реакцію на суспільні потрясіння та глобальні культурні впливи. Іменні практики в Україні 2014–2024 років засвідчують: стрімке зростання питомо національних форм як вияв деколонізаційних процесів; появу безпрецедентних імен-символів війни як реакцію на травматичний досвід; поступову уніфікацію регіональних відмінностей під впливом міграції; збереження глобалізаційних тенденцій, попри загострення патріотичних настроїв. Антропонімікон фіксує не лише мовні, а й соціальні, психологічні та ідеологічні трансформації нації. Перспективи дослідження полягають у подальшому моніторингу іменних практик у повоєнний період та вивченні психологічних наслідків для носіїв символічно навантажених імен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей, Л. О. (2010). Українські імена колись і тепер. Київ: Темпора.
2. Карпенко, Ю. О. (1975). Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. *Мовознавство*. 4, 46–56.
3. Міністерство юстиції України. Найпопулярніші імена новонароджених. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Слозанська, А. (2021). Психологічні аспекти вибору імені для дитини. *Актуальні питання розвитку особистості*. 3, 65–71.
5. Шульська, Н. М. (2011). Сучасна антропонімія Волині : автореф. дис.... канд. філол. наук. Волинський нац. ун-т.
6. Jurajda, Š., Kovač, D. (2020), Names and Behavior in a War : Intergenerational Transmission of Nationalism. *Journal of Population Economics*. 33 (4), 1205–1230. DOI: 10.1007/s00148-020-00766-8.
7. Pelham, B., Mirenberg, M., Jones, J. (2002). Why Susie Sells Seashells by the Seashore: Implicit Egotism and Major Life Decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*. 82 (4), 469–487.

А. А. Демчук,
здобувачка Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(науковий керівник: к. ю. н. К. О. Павшук)

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Сучасний етап розвитку українського мовознавства позначений активними процесами переосмислення наукових концепцій, сформованих у межах імперської та радянської наукової традиції, що істотно вплинули на інтерпретацію історії української мови [1]. Упродовж тривалого часу історія української мови репрезентувалася крізь призму ідеологічних наративів, спрямованих на заперечення її самостійності, зведення до «діалекту» або «молодшої гілки» так званої спільноруської мовної єдності [2]. У сучасних умовах повномасштабної війни та глибоких суспільних трансформацій деколонізація історії української мови постає не лише як академічне завдання, а як важливий елемент культурної безпеки та відновлення історичної справедливості.

Однією з ключових проблем у цьому контексті є подолання концепції «єдиної давньоруської народності» та «спільноруської мови», які були ідеологічно зумовленими й тривалий час домінували в радянській історіографії та лінгвістиці [3]. Зазначені підходи применшували автохтонний розвиток української мови, ігнорували регіональну мовну диференціацію та історичну безперервність мовних процесів на території України. Сучасні лінгвоісторичні дослідження доводять, що українська мова формувалася на власному діалектному підґрунті, а її розвиток від праслов'янської доби до нової української літературної мови був поступовим і неперервним [4]. Водночас у навчальних матеріалах і популярних виданнях досі простежуються рудименти застарілих підходів, що зумовлює потребу системного оновлення освітнього контенту.

Актуальною проблемою є також переоцінка ролі політичних чинників у розвитку та функціонуванні української мови. Мовна політика Російської імперії та СРСР спрямовувалася на звуження сфер уживання української мови, витіснення її з офіційного та наукового дискурсів, формування негативних стереотипів щодо її «неповноцінності» [5]. Такі уявлення впливали не лише на мовну практику, а й на наукові інтерпретації історії української мови, де процеси русифікації часто замовчувалися або виправдовувалися ідеологічними аргументами [1]. Сучасне мовознавство має завдання критично переосмислити ці наративи, чітко окресливши механізми мовного тиску та асиміляції, що є необхідним для формування об'єктивної картини історичного розвитку української мови.

Важливою складовою деколонізації історії української мови є також перегляд підходів до історії української літературної мови. Традиційна прив'язка початку нової української літературної мови виключно до творчості

І. Котляревського, хоча й має підстави, водночас звужує уявлення про глибинні витoki літературної норми [4]. Староукраїнська писемна традиція, барокова література, козацьке літописання та функціонування української мови в адміністративно-правових документах Великого князівства Литовського і Гетьманщини свідчать про значно ширшу та багатшарову історію формування літературної мови [6]. Деколонізаційний підхід передбачає повернення цих пластів у науковий і освітній обіг як повноцінної частини мовної історії, а не як «периферійного» явища.

Окремою проблемою є деколонізація термінологічного апарату та наукової мови опису історії української мови. У наукових працях досі трапляються терміни та концепти, запроваджені в межах російськоцентричної парадигми, що опосередковано відтворюють ієрархію «центр – периферія» [2]. Сучасні дослідження вимагають не лише оновлення фактологічної бази, а й перегляду самої мови опису, що є важливим кроком до формування суверенного наукового дискурсу.

Не менш актуальною є проблема популяризації деколонізованого бачення історії української мови. Наукові здобутки мають бути інтегровані в освітні програми, підручники, медіапростір, адже саме на рівні масової свідомості найбільш стійко зберігаються імперські міфи про «вторинність» української мови [5]. Водночас популяризація не повинна спрощувати наукову картину до рівня ідеологічних гасел, а має ґрунтуватися на сучасних наукових дослідженнях і міждисциплінарному підході.

Таким чином, деколонізація історії української мови є однією з ключових актуальних проблем сучасного мовознавства. Вона передбачає критичний перегляд усталених концепцій, подолання ідеологічних нашарувань, оновлення термінології, переосмислення ролі політичних чинників та активну інтеграцію сучасних наукових підходів у освітній і публічний простір. Реалізація цих завдань сприятиме формуванню цілісного й науково обґрунтованого уявлення про історію української мови як самостійної, безперервної та повноцінної мовної традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Масенко, Л. (2010). *Мова і політика*. Київ: Соняшник.
2. Шевельов, Ю. (2002). *Історична фонологія української мови*. Харків: Акта.
3. Півторак, Г. П. (2004). *Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов*. Київ: Академія.
4. Русанівський, В. М. (2001). *Історія української літературної мови*. Київ: АртЕк.
5. Німчук, В. В. (2008). *Історія української мови: проблеми та перспективи дослідження*. Київ: Інститут української мови НАН України.
6. Жовтобрюх, М. А., & Кулик, Б. М. (1993). *Курс історії української літературної мови*. Київ: Вища школа.

С. А. Денисенко,
здобувачка Відокремленого структурного підрозділу
«Технологічного-економічного фахового коледжу
Миколаївського національного аграрного університету»
(науковий керівник: викладач А. С. Бугайова)

ЕВОЛЮЦІЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Найважливішим скарбом кожного народу є його мова. Українська мова унікальна, адже в ній відображені душа нації та її історичний шлях. Упродовж тисячоліть вона розвивалася, збагачувалася і передавалася з покоління в покоління, зберігаючи духовну спадщину предків. Разом із мовою формувалася і зміцнювалася національна свідомість народу. Для когось мова може здаватися лише засобом спілкування, проте її роль значно глибша.

Українська мова є однією з найдавніших слов'янських мов і має тривалий шлях історичного розвитку. У статті «Історія української мови» зазначено: українська мова належить до східнослов'янської групи слов'янських мов. Її формування пов'язане з розпадом праслов'янської мовної єдності та подальшим розвитком східнослов'янських діалектів [1].

Метою цієї статті є аналіз еволюції граматичних форм української мови, з'ясування основних етапів їх формування та ролі наукової кодифікації у становленні сучасної граматичної системи.

За даними енциклопедичних джерел, історія української мови починається від праслов'янської мовної єдності. Після її розпаду виникають окремі слов'янські мови, серед яких формується й українська [1].

Існують різні, подекуди взаємовиключні концепції історичного розвитку української мови. Найпоширенішими сьогодні є дві основні гіпотези.

- За концепцією Юрія Шевельова українська мова безпосередньо сформувалася із праслов'янської. Після її розпаду серед східних слов'ян виникло п'ять діалектів, з яких киево-поліський і галицько-подільський стали основою української мови. Учений виокремив шість періодів її розвитку.

- Іншу точку зору запропонував Олексій Шахматов. Він вважав, що українська мова походить зі спільноруської прамови, від якої також утворилися російська та білоруська. Водночас українська мова має виразні фонетичні та лексичні особливості, що відрізняють її від інших.

Мовознавець Олександр Царук запропонував новаторську версію, згідно з якою після розпаду праслов'янської спільноти слов'яни розділилися на дві групи: словенську та антську. Морфологічна система української мови зберегла кілька ключових рис праслов'янського періоду, зокрема, систему відмінків, категорію роду, числа, а також дієслівні форми часу і способу. Водночас історичні фонетичні зміни, такі як занепад редукованих голосних і чергування звуків, значно вплинули на еволюцію граматичних форм [1].

Протягом VIII–IX ст. південносхіднослов'янські племена утворили державу – Київська Русь, яка в 988 р. прийняла християнство. Разом із цим активно розвивається писемність. Уже пам'ятки XI–XII ст. засвідчують риси,

характерні для української мови: чергування *y/v*, *e/o*, звук *i* замість *ѣ*, фрикативний *z*, кличний відмінок, закінчення *-ови/-еви*, форму *-мо* в першій особі множини [2]. Після занепаду *ѣ*, *ь* (XII-XIII ст.) відбулися важливі фонетичні зміни: перехід *o*, *e* в *i*, *у* в закритих складах, перехід *л* у *в* наприкінці складу, спрощення приголосних, поява протетичних *в-*, *z-*, утрата початкового *i*. Українська мова не зазнала акання [2].

У XIV-XV ст. посилилася диференціація східнослов'янських мов. Осередком формування української мовної єдності стала Середня Наддніпрянина; важливу роль відіграло Галицько-Волинське князівство. Зникла двоїна, сформувалися сучасні відмінкові форми, розвинулася синтетична форма майбутнього часу, поширилися форми на *-но*, *-то* [2]. Лексика зберегла слов'янську основу, поповнилася запозиченнями (*гетьман*, *грунт*, *кошт*) і суспільно-політичними назвами (*козацтво*, *грумада*). На початку XIX ст. сформувалася нова українська літературна мова на народній основі, що закріпила її самобутність.

Граматика Івана Ужєвича (1643) – саме її вважаємо першою граматиною української мови, заснованою на живій народній мові, яку в XVI–XVII ст. називали «простою мовою». Граматика рукописна, писана латиницею, проте ілюстративний матеріал – українською. Приклади яскраво засвідчують особливості української мови на фонетичному і граматичному рівнях [3].

Українська граматика, укладена Олексієм Павловським на початку XIX ст., вперше системно описала структуру української мови, детально відобразила її характерні особливості та виокремила відмінності порівняно з російською і іншими слов'янськими мовами [4]. Автор обґрунтовує статус української мови як окремої системи, апелюючи до її унікальних граматичних та лексичних характеристик. До доказової бази включено специфічні чергування (*z*, *к*, *х* – *з*, *ц*, *с*), перехід *o* в *i*, а також морфологічні особливості: кличний відмінок та специфічні флексії давального відмінка. Окремо виділено національну специфіку антропонімів (прізвища на *-енко*) та багатий фонд народної фразеології й лексики, що чітко відмежовують українську мовну традицію від сусідніх [3].

Визначною подією періоду XIX-XX ст. є поява «Кобзаря» Тараса Шевченка, який ввів нові мовні засоби, зробивши їх нормою для української літературної мови (лексичні, граматичні, синтаксичні засоби). Відбулося розширення сфер використання української літературної мови на Східній та Західній Україні, не тільки в творах письменників, а й освітніх закладах [5].

За радянських часів змінюється та збагачується мова через істотні зміни в житті народу, серед якого значно поширюється, зокрема, утворюючи нові лексичні одиниці та граматичні норми, незважаючи на утиски з боку влади цього періоду на території України. З 28 червня 1996 року українська мова нарешті набуває статусу державної мови України.

Важливою віхою в сучасній історії мови стало впровадження Українського правопису 2019 року, що ознаменувало етап відновлення національної орфографічної традиції. Ця редакція, підготовлена Українською національною комісією з питань правопису, спрямована на усунення суперечностей та

повернення низки норм «харківського» правопису 1928 року, які були репресовані та штучно змінені за радянських часів. Нові правила не лише впорядковують функціонування мови в цифрову епоху, а й забезпечують варіативність у запозиченнях із грецької та латинської мов, дозволяючи вживання форм як з «т», так і з «ф» (*етер поруч із ефір*), а також «ав» замість «ау» (*авдиторія, павза*) [2]. Вагомим доповненням стала кодифікація фемінітивів, що відображає сучасні суспільні запити на коректне найменування жінок у професійній сфері. Таким чином, правопис 2019 року виступає інструментом мовної стабільності, поєднуючи тяглість історичного розвитку української мови з її актуальним державним статусом.

Отже, українська мова, подолавши безліч викликів, зрештою здобула належний статус офіційної мови держави. Як неоціненний спадок нації, вона не стоїть на місці, а динамічно розвивається, примножуючи мовні здобутки сучасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікіпедія. Історія української мови. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Вікіпедія. Український правопис 2019 року. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Русанівський В. Ізборник. Історія української мови. Українська мова. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um27.html>
4. Українська Грамота. Із глибини віків: коротка історія розвитку української мови. Режим доступу: <https://ukrgramota.kievpereklad.com.ua/istoriya-movy>
5. Факультет філології та журналістики. 2018-й – рік українських граматики. Режим доступу: <https://ff.udpu.edu.ua/2018-j-rik-ukrajinskyh-hramatyk>
6. Шурхало Д. Радіо Свобода. Історія української мови: 200-ліття граматики Павловського. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29348544.html>

Н. В. Денисюк,
здобувачка Уманського національного університету
(науковий керівник: д. ф. н., професор В. В. Денисюк)

ЗООНІМИ-СКЛАДНИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ

Сучасна українська фразеологія переживає період інтенсивного розвитку, що за своїми масштабами нагадує піднесення 50–60-х років ХХ ст., хоча й має іншу специфіку. Нині наукові розвідки зосереджені переважно на діалектному (Г. Доброльожа, Н. Коваленко та ін.), лінгвокультурологічному та етнолінгвістичному (В. Руснак, Д. Ужченко та ін.), компаративному (Ю. Сагата, І. Салата та ін.), діахронному (В. Денисюк, О. Суховій та ін.) аспектах функціонування фразеологізмів із зоонімним складником.

Такі фразеологізми слугують для номінації осіб чи пов'язаних із нею дій, станів. Зокрема, на позначення соціального стану «багатий» зафіксовані фразеологічні одиниці (далі – ФО) з назвами свійських тварин (*бик, корова, теля, віл, кінь, коза, вівця*), домашніх тварин (*собака (цуцик), кіт*), лісових тварин (*білка*), гризунів (*миша, бобер*). До цієї ж групи зараховуємо ФО зі стрижневими словами *ріг і хвіст*.

Собака (пес) із глибокої давнини став символом вірності; водночас він був уособленням злості, жорстокости. Небезпечно дражнити собак (звідси про злих людей – «дражнити (дратувати) собак») [2, с. 557], хоча фразеологізм *дражнити (дратувати) собак* закріпився в мові зі значенням «ходити по чужих дворах, випрошуючи милостиню; жебракувати»: *Се [ті], що з порожніми сумками Жили голодні під тинами, Собак дражнити по дворах* (І. Котляревський) (СФУМ, с. 219). Є. Голоднова стверджує, що утворення семантики порівнянь із центральним смисловим складником *собака*, який передбачає вживання конструкції *як собака* для підтвердження, образного прикрашання, підсилення інтенсивності міри вияву ознаки у смисловій структурі порівняння шляхом додавання складника *дуже*, формально відсутнього, але уявного, характерний передусім для порівнянь, ужитих для зображення рис характеру і вдачі людини, змалювання деяких властивостей реалій навколишньої дійсності [1, с. 264]. Цей принцип діє і при утворенні порівнянь для називання соціального становища – бідності, наприклад, *босий як пес* «дуже бідний».

Інтегральною семою 'дуже бідний' об'єднані 4 ФО: *босий як пес; голодний, як цуцик; багата як собака кудлата; жиє як пес*. Ці ФО диференційовано за такими ознаками: 1) «хто-небудь дуже хоче їсти» *голодний, як цуцик*; 2) «бідна, безпритульна людина» *жиє як пес*. В. Жайворонок зауважував, що собаче життя нужденне, злиденне, тому проклинаючи, бажають собачого життя [2, с. 557]. Тож і злиденне життя собаки є об'єктом порівнянь *голодний, як цуцик*. Діалектний дієслівний складник *жиє* номінує стан, у якому людина перебуває постійно, а складник *як пес* указує і на бідність, і на відсутність житла.

На думку Є. Голоднової, «значна кількість народних порівнянь демонструє інший спосіб утворення порівняльної одиниці, який полягає у формально-

граматичному порівнянні таких елементів, що в сумі не можуть утворювати логічне значення» [1, с. 265]. Наприклад, *багата як собака кудлата* – «дуже бідний».

Спільною семою 'погане, бідне життя' об'єднані ФО *життя вольне як собаці на прив'язі; життя як собаці на перелазі*. Ці ФО протиставлені диференційними ознаками: 1) «підневільне, залежне життя»: *життя вольне як собаці на прив'язі*, де перебування собаки на прив'язі, тобто в залежності, неволі, асоціюється з підневільним, залежним, а значить, і бідним життям людини; 2) «кепське життя»: *життя як собаці на перелазі*.

Про незначний статус людини в суспільстві свідчить ФО *хвіст собачий* – «той, хто нічого не важить у суспільстві» (СФУМ, с. 744). Зауважимо, що сприйняття й осмислення українцями взаємодії людини з тваринним світом реалізоване в мові через зооніми – назви тварин у переносному значенні, що характеризують людину, її соціальний стан, а також її контакти з фауною. На нашу думку, людину, яка не має жодного впливу в суспільстві, порівнюють із собачим хвостом, підкреслюючи цим іронічно-зневажливе ставлення як до хвоста, так і до людини: *Влада – гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте – хвіст собачий? Гетьман – монарх* (О. Вишня) (СФУМ, с. 744).

Кіт – свійська тварина, яка живе майже в кожній родині. В українських легендах і переказах постає твариною, яку створив Бог. З одного боку, кіт – творіння Пречистої Діви, але, з іншого, він з'їв чорта, а отже, належить до тварин «нечистих». Однак зоонім *кіт* не набув поширення у фразеологізмах на позначення заможности. Зафіксовано лише одну ФО на позначення бідности – *і кішки нема чим годувати* (у кого) «хто-небудь дуже бідний» (СФУМ, с. 155): – *Попросив би могорича та знаю, що в вас і кішки нема чим годувати, – сказав Зануда й вийшов з хати*.

Незважаючи на те, що бик є символом сили, мужности, хоробрости, є об'єктом традиційних порівнянь (*здоровий, сильний, товстий, як бик*), що засвідчують символіку сили й здоров'я [2, с. 35], він став образом, з яким асоціюється бідність і важка, брудна робота. Про це свідчать, наприклад, такі ФО: *волам (бикам) хвости крутити*, зневажл. – «виконувати примітивну, часто брудну, низькооплачувану роботу» (СФУМ, с. 317); *телятам хвости крутити*, зневажл.; *ні кола, ні вола, ні села, ні двора; ні кола, ні двора, ні рогатого вола* – «немає ніякого господарства, ніякої худоби». Внутрішня форма ФО *волам (бикам) хвости крутити*, зневажл.; *телятам хвости крутити*, зневажл. мотивована екстралінгвальними факторами і відсилає до відомостей про господарську діяльність українців. Очевидно, вибір низькооплачуваної роботи мотивований складною матеріальною ситуацією: *Всі кажуть: умієш ти говорити. При новій власті ти вже не будеш волам крутити хвости, підеши на дорогу начальників* (М. Стельмах). Для українців джерелом добробуту й багатства, символом достатку, годувальницею селянської сім'ї є корова [2, с. 306], що й відображено у ФО *дійна корова* – «джерело прибутку» (ФСУМ У, с. 84): *Часто батьки дітям стають дійною коровою* (З усн. мови) (СФУМ,

с. 308); *Церква стала для Луканового батька дійною коровою і зробила його справді багатим* (Ю. Збанацький) (ФСУМ У, с. 84).

В українській культурі миша – «нечиста» тварина, створена дияволом; слугує об'єктом традиційного порівняння (на означення жвавості, бідності, розгубленості, тривоги тощо) [2, с. 366]. Зоонім *миша* в українській фольклорній традиції асоціюється з матеріальним становищем. В українській мові знаходимо лише ті фразеологізми зі складником *миша* (*миши*), що номінують стан бідності. Фразеологічну серію зі словом *миша* утворюють 3 ФО: *голий як (руда) миша* (*миши*); *голий як церковна миша*; *як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша*, зі сл. *бідний*. Названі фразеологізми є конститuentами фразеосинонімічного ряду зі значенням «дуже бідний». *Як (мов, ніби) церковна миша*, з сл. *бідний*, жарт. – «уживається для підсилення зазначеного слова; дуже, зовсім» (СФУМ, с. 390). Отже, супровідне слово *бідний* необхідне і для функціонування ФО, і для реалізації його значення. В основі внутрішньої форми, очевидно, лежить уявлення про те, що в церквах не зберігають жодних продуктів харчування: *Бідна, як церковна миша, а гонору, гонору...* (М. Далекій) (СФУМ, с. 390). Атрибутивний складник *голий* підсилює значення бідності: *голий як (руда) миша* (*миши*); *голий як церковна миша*.

Значення фразеологізму *як з рога достатку*, зі сл. *висипати, сипати* і т. ін. – «щедро, рясно, у великій мірі» (ФСУМ У, с. 167) пов'язане зі старогрецьким міфом, згідно з яким коза Амалфея, що вигодувала своїм молоком Зевса, якимось зламала собі ріг, а Німфа наповнила ріг плодами й подала йому, Зевс, своєю чергою, на віддяку подарував ріг німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, чого їм захочеться. ФО характеризує ситуацію, коли людині щастить у житті, а також дістається все легко: – *Для мого попередника союзники не шкодували нічого, – вів далі Врангель, – все на нього сипалось, як із рога достатку ...* (О. Гончар) (ФСУМ У, с. 167).

Для українців кінь має особливе значення. Передусім він символізує відданість, швидкість, витривалість [2, с. 286]. В українській фразеології образ цієї тварини має широку розгалуженість, серед яких і символ влади. ФО *на коні бути* (*сидіти*) означає «займати значне становище в суспільстві». У внутрішній формі ФО створений образ людини, яка перебуває при владі: *Не щодня ж нам доводиться сидіти на коні Долі* (М. Чумарна). Антонімічне значення реалізує ФО *зсадити з коня* – «позбавити певного становища в суспільстві»: *Куриці нашого міста тієї думки, що директора слід би було зсадити з коня і примусити пройтись по цехах* (журнал «Перець»).

ФО-синоніми *здерти як із Сидорової кози*; *лупить (облупив) як Сидорову козу* маніфестують значення «безжально відібрати все майно», тобто зробити людину бідною. Дієслова *здерти, лупить (облупив)* у внутрішній формі ФО реалізують семи 'забирати', 'грабувати', 'красти', 'обманювати', 'нечесно заволодіти чийсь майном', а об'єкт порівняння *як Сидорову козу* порівняно з людиною, яку безжально грабують. ФО містять також латентну вказівку на те, що ситуація, закодована у фразеологізмі, стосується збагачення незаконним шляхом.

Отже, зооніми – стійкі етнокультурні символи, а їхній глибокий національно-маркований зміст стає потужним підґрунтям для фразеотворення. У структурі ФО ці назви тварин диференційовано за семантичними групами, що символізують заможність, указують на бідність або акцентують на виконанні низькооплачуваної праці чи є маркером соціальної нерівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голоднова, Є. Ю. (2011). Десемантизація елемента «собака» / «huhd» як компонента сталих народних порівнянь і фразеологізмів української та німецької мов. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Донецьк. Вип. 22. С. 263–267.
2. Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури*: Словник-довідник. Київ : Довіра, 703 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ – Словник української мови : в 11 тт. / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

ФСУМ У – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

І. В. Добровольська,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ГАЛИНИ ПАГУТЯК)

Одним із найбільш поширених об'єктів дослідження науковців у сучасній лінгвістиці є вивчення функціонування діалектних елементів у мові художнього тексту. Саме такі праці сприяють виявленню закономірностей послуговування територіальними говорами в художньому мовленні та дають змогу виявити їх місце та функційний статус у структурі твору.

Упродовж останніх десятиріч інтерес до народних говорів значно зріс, що зумовило активне використання діалектної лексики в художній прозі. Це явище пояснюють тим, що діалектизми сприяють збагаченню літературної мови, надають їй ще більшої виразності й неповторності та допомагають зберігати риси мовної автентичності.

Використання діалектів південно-західного наріччя в художніх текстах неодноразово ставало об'єктом лінгвістичного вивчення та сприяло проведенню низки досліджень. Специфіку відображення гуцульського, покутського, бойківського, буковинського говорів у мові художніх текстів проаналізовано в працях відомих науковців, зокрема В. Грещука та В. Грещук [3; 4], О. Ковтун [7], П. Гриценка [2], К. Германа [1], С. Єрмоленко [5], А. Зеленька [6], Н. Руснак [8], І. Ціхоцького [10], М. Сюська [9] та багатьох інших.

Говори південно-західного наріччя актуальні серед плеяди сучасних талановитих українських письменників, які активно послуговуються діалектною лексикою у своїх текстах. Серед таких авторів варто відзначити Галину Пагутяк, Мирослава Дочинця, Марію Матіос, Тараса Прохаська, Юрія Винничука та ін.

Творчість Галини Пагутяк вирізняється яскравою мовною індивідуальністю, тому досить часто стає об'єктом лінгвістичних досліджень багатьох українських науковців. Сучасні лінгвісти досліджують уживання синонімів у текстах, наявність діалектного мовлення, що також є одним із найбільш актуальних об'єктів дослідження, елементи ономастики, міфологізми, які авторка часто використовує в текстах.

У творчості Галини Пагутяк одним із найбільш визначальних складників ідіостилю є лексичні діалектизми, які забезпечують своєрідність мовного обрамлення творів, водночас виконують низку важливих художніх функцій.

Лексичними діалектизмами в прозі Галини Пагутяк є слова та вислови, які за своїми характерними особливостями належать до складу бойківського говору південно-західного наріччя. Залучення діалектної лексики не є випадковим, адже письменниця орієнтується насамперед на відтворення локального колориту, культурної специфіки та мовної картини світу персонажів. Ці слова не входять до складу літературної мови або мають обмежене вживання, однак вони можуть

використовуватися на позначення побутових реалій, родинних зв'язків, особливостей природи чи емоційних станів людини. Використання таких мовних одиниць вмотивоване прагненням письменниці до максимально правдивого відтворення мовлення персонажів.

У мові художнього тексту Галини Пагутяк діалектизми часто функціують як засіб увиразнення та індивідуалізації мовлення персонажів. Саме через ці лексичні виразники розкривається соціальне походження персонажів, їх вік, рівень освіти, належність до певного середовища існування. Крім того, лексичні діалектизми виконують важливу експресивну функцію. Вони надають тексту особливого емоційного забарвлення, підсилюють образність і виразність мовлення, а також часто виступають засобом художньої деталізації та психологізації образів.

Отже, діалектизми південно-західного наріччя є важливим і функціонально значущим компонентом сучасного українського художнього дискурсу. Їх активне функціонування в прозі Галини Пагутяк підтверджує загальну тенденцію до зростання ролі територіальних мовних елементів у літературному процесі та їх інтеграції в художню мову. Використання діалектної лексики у творах письменниці не є випадковим або декоративним елементом, а органічним складником її ідіостилю. Особливу роль діалектизми відіграють у процесі індивідуалізації мовлення персонажів, оскільки через них розкриваються соціальні, культурні та психологічні характеристики героїв. Водночас вони надають тексту експресивності, емоційної насиченості та образності, стаючи ефективним засобом художньої деталізації та психологізації образів.

Отже, функціонування діалектизмів у сучасному художньому тексті свідчить про їхню важливу роль у збагаченні літературної мови, збереженні мовної різноманітності та відображенні національно-культурної специфіки. Перспективним напрямом досліджень є поглиблене вивчення функційно-стилістичних особливостей діалектної лексики в різножанрових творах сучасної української літератури, передовсім у прозі Галини Пагутяк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герман, К. Ф. (1977). Взаємодія українського літературного і діалектного мовлення в синтаксисі. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка. 166–179.
2. Гриценко, П. (2000). Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова*, 9–15.
3. Грещук, В. (2012). Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*, (XXXII–XXXIII), 214–219.
4. Грещук, В., & Грещук, В. (2010). *Південно-західні діалекти в українській художній мові*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
5. Єрмоленко, С. (2008). Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство*, (1), 198–205.

6. Зеленько, А. (1982). Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*, (22), 39–41.
7. Ковтун, О. (2017). Діалектна лексика в сучасній українській прозі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, (28), 184–187.
8. Руснак, Н. (2003). Діалектний текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*, 2, 170–171.
9. Сюсько, М. (2000). Мовний світ В. Гренджі-Донського: літературна й діалектна стихія у творчості письменника. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*, (2), 209–215.
10. Ціхоцький, І. (2006). *Мова прози Івана Франка (стилістичні новації)*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

А. Г. Довгопол,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

ЛЕКСИКА ТВОРІВ С. ЖАДАНА ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

У сучасних умовах реформування освітнього процесу, зокрема впровадження концепції Нової української школи, виникає гостра потреба в оновленні дидактичного контенту уроків української мови. Традиційний підхід, що спирається на класичні літературні тексти минулих століть, часто виявляється недостатнім для старшокласників, які перебувають у динамічному інформаційному потоці [3, с. 12]. Сучасні учні потребують матеріалу, який віддзеркалює реальні мовні процеси, що відбуваються в суспільстві, а тому використання творчості Сергія Жадана як лінгводидактичного ресурсу дозволяє не лише актуалізувати навчальний процес, а й ефективно формувати ключові компетентності, зокрема лінгвістичну та медіаграмотність [1; 5]. Творчість зазначеного автора є унікальним джерелом вивчення живої української мови, адже її лінгвістична цінність полягає у відтворенні мовної картини світу сучасної людини, що живе в урбанізованому середовищі. Використання таких текстів дозволяє викладачеві реалізувати текстоцентричний підхід, за якого мовна система вивчається не абстрактно, а через функціонування лексики в конкретному контексті [4, с. 45].

Лексичний склад творів Сергія Жадана характеризується надзвичайною динамічністю й може бути класифікований на кілька функціональних пластів, кожен з яких має чітку навчальну мету. Першим таким пластом є урбаністична лексика та індустріальні маркери, які дозволяють збагатити активний словник учнів лексемами, що описують сучасну міську реальність. Наприклад, опис міського простору в романі «Інтернат» [2] слугує чудовим зразком для вивчення стилістичних засобів, зокрема епітетів та порівнянь, коли автор зазначає, що *«темрява в місті була щільною, як вата. Вона висіла над дахами, забивалася в підворіття, розчинялася в електричному світлі ліхтарів, які світили жовтим, хворим світлом, відбиваючись у калюжах, схожих на розлитий бензин»* [2, с. 45]. Робота з такими уривками дозволяє учням не лише засвоїти стилістичні фігури, а й дослідити механізми формування атмосфери тексту через урбаністичну лексику.

Важливим і водночас найбільш дискусійним аспектом є робота із соціолектами та розмовною лексикою, що трапляються в діалогах героїв. Цей матеріал є надзвичайно важливим для обговорення етичних меж мовлення та розуміння різниці між літературною нормою та живою розмовною мовою. На прикладі діалогів із творів письменника доцільно демонструвати відмінність між нормованим мовленням та ситуативною лексикою. Уривок: «– Ти що, серйозно? – запитав Паша, намагаючись не дивитися йому в очі. – Ти реально думаєш, що це якась стратегія? Це просто хаос, розумієш? Тут немає ніякої стратегії» [2,

с. 88] – стає ефективним інструментом для дискусій про мовну поведінку. Педагоги можуть використовувати завдання на кшталт «трансформуйте уривок у нейтральний стиль», що допомагає школярам усвідомити контекстуальну доречність уживання жаргонізмів та роль емоційної лексики у створенні мовленнєвого портрета персонажа [4, с. 102–105].

Окрім лексико-стилістичного аналізу, окремої уваги заслуговує метафоричний та абстрактний пласт творів, що сприяє розвитку когнітивних навичок учнів. Метафори С. Жадана часто мають глибокий філософський підтекст, який потребує інтелектуального зусилля для правильної інтерпретації. Зокрема, вислів *«Слова, які ми вимовляємо, стають нашими тінями. Вони випереджають нас, вони лягають на асфальт попереду, вони вказують нам дорогу, якою ми, зрештою, і йдемо»* [2, с. 210] є чудовим матеріалом для роботи з абстрактною лексикою та синтаксисом складних речень. Вивчення мови через такі тексти є прямим інструментом розвитку медіаграмотності, оскільки у світі, де інформація маніпулює свідомістю, вміння критично оцінювати текст є базовою навичкою. Як зазначають дослідники, вміння працювати з контекстом є запорукою успішної соціалізації учнів [1; 3; 5].

У процесі роботи на уроці доцільно дотримуватися алгоритму, що містить деконструкцію тексту, під час якої учні вчать ся виокремлювати фактичні твердження від емоційно забарвленої лексики, а також аналіз авторської інтенції, тобто з'ясування причин уживання конкретної лексеми. Окремим етапом має стати дискусія про свободу та відповідальність, де публіцистичні роздуми автора стають інструментом соціального орієнтування. Така робота трансформує урок української мови з уроку вивчення правил на урок дослідження смислів, де учні вчать ся бачити за словами стратегії впливу, що є прямою проекцією на вміння аналізувати медіаконтент.

Практична реалізація цієї методики передбачає впровадження різноманітних вправ, зокрема лінгвістичного моделювання, під час якого учні пишуть діалоги, де персонажі з різним соціальним статусом обговорюють одну й ту саму подію, використовуючи лексику різних стилів. Також ефективною є контекстуальна корекція, коли школярі зіставляють художній уривок з офіційно-діловим звітом про ту саму подію, щоб зрозуміти, як лексичні засоби змінюють сприйняття інформації. Інтеграція творів Сергія Жадана в освітній процес є стратегічною необхідністю, що дозволяє долати бар'єр між академічною наукою та реальним життям учнів. Завдяки роботі з таким матеріалом старшокласники не лише опановують норми української літературної мови, а й розвивають критичне мислення, навички аналізу та медіаграмотність, формуючи особистість, яка здатна свідомо використовувати мову як інструмент комунікації та захисту від маніпуляцій [4, с. 110].

Отже, використання творчості Сергія Жадана на уроках дозволяє модернізувати навчання, переходячи від абстрактних правил до аналізу живої мови в урбаністичному контексті. Завдяки роботі з різними лексичними пластами – від сленгу до глибоких метафор – учні не лише опановують норми мови, а й розвивають навички медіаграмотності та критичного мислення. Такий підхід

робить мову інструментом соціальної адаптації, допомагаючи школярам розпізнавати маніпуляції та розуміти стратегії впливу в текстах. Інтеграція сучасних творів утворює міст між академічною наукою та реальним життям старшокласників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Горошкіна, О. М. (2015). Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
2. Жадан, С. (2014). *Месопотамія*. Чернівці: Meridian Czernowitz.
3. Жадан, С. (2017). *Інтернат*. Чернівці: Meridian Czernowitz.
4. Словник довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. (2015). За ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт.
5. Степанишин, Б. І. (1995). *Викладання української мови в школі: методичні поради*. Київ: РВЦ «Проза».

А. Б. Дубініна,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Дяченко)

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

У сучасному мовознавстві увага дедалі більше зосереджується не лише на окремих мовних одиницях чи текстах, а на ширших процесах спілкування, у яких вони функціують. Поясненням такого інтересу є звернення до поняття дискурсу як складного явища, що поєднує мовлення, контекст і взаємодію між людьми. У роботі дискурс розглядається не як окремий текст, а як процес створення й розуміння висловлювань у конкретних умовах спілкування. У межах такого бачення мовлення постає як живий процес, у якому роль відіграють наміри мовця, особливості адресата та ситуація спілкування.

Аналіз наукових підходів до визначення дискурсу показує, що єдиного тлумачення поняття не існує. Відмінності пояснюються тим, що дослідники зосереджуються на різних його сторонах, де в одних випадках дискурс розглядають як конкретну ситуацію спілкування, в інших – як сукупність текстів, пов'язаних спільною темою [2, с. 43–46]. У першому випадку головною є сама взаємодія, у другому – зв'язки між текстами. Поєднання підходів дозволяє глибше зрозуміти дискурс як явище, у якому текст не існує ізольовано, а функціонує в ширшому комунікативному середовищі.

Розвиток цифрових технологій змінив способи спілкування і дозволив формувати інтернет-дискурс. Його особливість полягає в поєднанні рис усного і писемного мовлення. Повідомлення в мережі фіксуються письмово, але за своєю формою часто наближені до живої розмови: короткі, емоційні, інколи неповні. Крім тексту, роль відіграють зображення, відео та інші засоби, які разом формують зміст повідомлення.

Мовні особливості інтернет-комунікації пов'язані з пристосуванням мови до нових умов, оскільки часто використовуються скорочення, аббревіатури, спрощені речення. Причиною є прагнення швидко передати думку, але подібні зміни не вказують на погіршення мови, а демонструють її здатність змінюватися. На лексичному рівні активно з'являються нові слова, сленг і запозичення, що відображають нові реалії. Також змінюється оформлення текстів: використовуються великі літери, повтори символів, нестандартна пунктуація для передачі емоцій.

Ознакою інтернет-комунікації є поєднання різних способів передачі інформації. Емодзі, меми, зображення й відео не лише доповнюють текст, а іноді замінюють його частину, через що межа між словами і додатковими засобами стає менш чіткою [4, с. 5–8]. Розуміння повідомлень часто залежить від контексту та спільних знань учасників спілкування.

Поряд із мовними характеристиками значення мають і позамовні умови. Інтернет-комунікація відбувається через технічні засоби, що впливає на її характер: співрозмовники не бачать один одного, можуть відповідати із затримкою, використовують псевдоніми. Такі умови дають більше свободи у висловлюваннях,

але іноді призводять до різкої поведінки. Спілкування відбувається не лише між двома людьми, а й у групах або публічному просторі, що ускладнює структуру взаємодії.

Увагу також приділено комунікативним стратегіям і тактикам, оскільки будь-яке висловлювання має певну мету, тому мовленнєва поведінка будується відповідно до неї. Стратегія визначає загальний план спілкування, а тактика – конкретні дії, за допомогою яких він реалізується. Такий поділ допомагає зрозуміти організацію мовлення і способи досягнення результату.

У наукових підходах комунікативні стратегії поділяють, зокрема, на кооперативні та конфліктні. Перші спрямовані на досягнення взаєморозуміння, другі – на протистояння. Вибір залежить від ситуації, мети спілкування та особливостей учасників [1, с. 51–54].

Комунікативні тактики є гнучкими і можуть змінюватися в процесі взаємодії, до них належать пояснення, аргументація, переконання, зміна теми та інші дії. Завдяки таким засобам мовець коригує свою поведінку і ефективніше досягає мети.

Увагу привертає зміна характеру взаємодії між учасниками спілкування в інтернет-дискурсі. У цифровому середовищі комунікація стає відкритою та динамічною, адже кожен користувач має можливість сприймати інформацію та активно її створювати і поширювати. Межа між автором і адресатом поступово стирається, що змінює традиційні ролі у процесі спілкування. У результаті формується середовище, у якому значення набуває швидкість реакції, здатність до адаптації мовлення та вміння враховувати різноманітну аудиторію [3; 5]. Така взаємодія впливає на форму повідомлень та на способи вираження думок, структуру аргументації та загальний характер комунікативної поведінки.

Узагальнення дає підстави розглядати інтернет-дискурс як окрему форму комунікації зі своїми особливостями, який поєднує мовні зміни та нові умови спілкування, що сформувалися під впливом цифрових технологій. Сучасне спілкування в мережі демонструє гнучкість мови та її здатність змінюватися відповідно до нових потреб. Дослідження дискурсу й інтернет-комунікації дозволяє глибше зрозуміти сучасні мовні процеси та зміни у способах взаємодії людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобошко, Т. М. (2013). Комунікативні стратегії і тактики в оцінних висловленнях адресата. *Лінгвістика XXI століття*, 51–58.
2. Воробей, Ю. В. (2015). Інтернет-комунікація та інтернет-комуніканти: взаємодія і взаємопородження. *Science and Education a New Dimension. Philology*, (16), 43–46.
3. Денисюк, Ж. З. (2016). Інтернет-комунікація як тренд повсякденних соціальних практик. *Культура і сучасність*, (1), 27–31.
4. Карпенко, М. Ю. (2016). Лінгвістичні особливості інтернет-дискурсу. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*, (26), 5–8.
5. Ситник, І. В. (2020). Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.*, 2(46), 123–126.

А. Б. Дубініна,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЗБІРКИ І. ЛІБЕРДИ «ПИТАЛЬНИЙ ЗНАК. 1991–2007»

Дослідження поетичного мовлення крізь призму ономастики – один з актуальних напрямів сучасної лінгвопоетики. Онімний простір художнього твору – це всі власні назви в тексті, що поділяють його на декілька полів залежно від специфіки денотативного значення, способу перетворення форм імені та інших ознак. Вивчення індивідуально-авторського ономастикону дозволяє розкрити задум автора, його світосприйняття та репрезентувати індивідуальний стиль [3, с. 160].

Онім – власна назва, виражена словом, словосполученням чи реченням, яка слугує для виділення названого нею об'єкта серед інших об'єктів для його індивідуалізації та ідентифікації. Залежно від номінації об'єкта власні назви поділяють на назви живих істот або таких, що вважаються живими, та назви неживих об'єктів [1, с. 133].

Сьогодні залишається актуальним дослідження індивідуальних особливостей використання власних назв у поезіях І. Ліберди – поета, перекладача, журналіста, члена Національної спілки письменників України – автора таких поетичних збірок, як «Квартали життя» (1966 р.), «Світанковий сад» (1987 р.), «Питальний знак. 1991–2007» (2007 р.), «Знак рівноваги» (2013 р.). Цікавою з ономастичного погляду є збірка ліричних творів поета «Питальний знак. 1991–2007», яка й стала об'єктом нашого дослідження.

Широко представлені в зазначеній збірці Ігоря Ліберди топоніми, зокрема гідроніми – власні назви водних об'єктів. Автор активно використовує потамоніми для маркування життєвого шляху та етапів становлення особистості: «*Ріка ж дитинства – Смолка, Ріка змужніння – Случ*» [2, с. 19], «*Аж від Дніпра до Смолки*» [2, с. 65]. Поет звертається до водних ресурсів рідного краю: «*А Тетерів? А Горинь? А Уборть?*» [2, с. 19] та «*Чи в Стиру не обмілили води...*» [2, с. 37], а також до загальнонаціональних річок: «*Кому милиша Волга, Кому – Дніпро між круч...*» [2, с. 19].

Глобальні події та явища в ліриці І. Ліберди передано через хороніми – власні назви територій. Особливе місце в ономастиконі посідає *Чорнобиль*, який постає символом трагедії та катастрофи: «*Є, нарешті, яблука і чорні... Що ж іще Чорнобиль принесе?*» [2, с. 5], «*Те, що в Чорнобилі в квітні Так і не догоріло*» [2, с. 12], «*І тільки під Чорнобилем не мовкне Приречена на сполох чорнота*» [2, с. 65]. Болючими маркерами епохи є назви територій військових конфліктів кінця ХХ століття: «*Питається, як далі жити, І примирити, а чи ні З окличним знаком на орбіті Знак упокорення Чечні...*» [2, с. 21], «*Обпалені листи з Чечні ідуть Занадто довго нині*» [2, с. 42]. Автор також номінує цілі макрорегіони,

підкреслюючи любов до батьківщини: «Спогаданням Ожива в душі легенда давня, Казка-дума про **Волинь, Полісся**» [2, с. 37].

Вагома частина топоніміки збірки «Питальний знак. 1991–2007» – це ойконіми та мікротопоніми. Згадано назви міст і сіл, що локалізують поетичний простір: «Камінь **Кодні** пам'ятний зчорнів» [2, с. 29], «Й до полудня зробити децю можна, Щоб слава предківська бодай ледь-ледь жила Не тільки в назвах: **Сонячне, Заможне**» [2, с. 35]. Важливим є звернення до місць, пов'язаних із Кобзарем: «Дарма що **Шевченкова** хата пала, Жахтить у **Кирилівці** зсередини...» [2, с. 62].

Урбаноніми та мікротопоніми надають оповіді документальної достовірності: «Наречуть одностайно в пориві врочистім Кручу **Замковою горою...**» [2, с. 16], «З висоти **Браталівського** мосту Сиплється неспинно порошно» [2, с. 29], «На площі **Польовій** пасуться коні, Підковами обстукуючи брук» [2, с. 44], «Входимо в ринок ляжливо і навіть печально, – А от на **Житній** – трамвай доведе епохально» [2, с. 47], «Чуєте ж, певно, – глибоко зітха й небуденно, Як повертає на вулицю з вулиць – до **БОРИСТЕНА...**» [2, с. 47].

Антропоніми у віршах І. Ліберди виконують як номінативну, так і емоційно-стилістичну функції. Відтворюючи буденне життя, поет вдається до традиційних українських чоловічих імен **Зінько, Омелько, Степан**: «– Братці! – крикнув, мов злякався грому. – Он **Омелько...** І коли ж успів? Бач, уже вивершує хороми. А **Степан...** також коробку звів. А **Зінько**, з усіх незграб незграба (Чи ж хоч раз він у житті підбіг?), Весь аж випромінюючи радість, Двері вже поставив на поріг» [2, с. 13], «Хіба вона в тебе, **Омельку**, настільки розхристана, Що ладен її за замками тримати на прив'язі...» [2, с. 20], «А нумо, **Степане**, подай сюди ще одну кельму, – Побачимо зараз, які вони з себе міністри...» [2, с. 20].

Часто антропоніми фігурують у присвятах реальним людям, що виражають ставлення автора до них: «Світлій пам'яті **Олени Іллівни Гутовської, вчительки**» [2, с. 26], «Як же вдалось Вам, **Олено Іллівно**, Причарувати до себе людей?» [2, с. 26], «Роздум-експромт на персональній виставці полотен заслуженого художника України **Бориса Яковича Портного**» [2, с. 29], «Пам'яті двоюрідного брата-журналіста **Володимира**, котрий загинув у Чечено-Інгушетії від рук злочинців» [2, с. 42].

Інша група антропонімів – це імена відомих діячів культури та літератури, які слугують засобом актуалізації художнього часу: «Світлої пам'яті наш **Борис Тен...**» [2, с. 6], «Каже **Грабовський**: та то ж – Одисей...» [2, с. 6], «Сюди любила вчащати **Леся Українка**» [2, с. 37]. Безумовним духовним орієнтиром виступає постать Т. Шевченка: «Ой, довго ще іти нам до **Шевченка**, Дарма що він давно уже між нас» [2, с. 50], «Але ж **Тарас** – то, все-таки, вершина Без гуркоту, без твалку й суєти» [2, с. 50], «**Тарас** мовчить... Лиш дужче хмуристь брови, Аж блискавки зриваються з-під брів...» [2, с. 50].

Численною в поезіях збірки є група міфонімів та теонімів, які репрезентують світоглядний синкретизм поета. Автор звертається до слов'янської міфології: «А щастя? Крихтами прадавніми: Був **Світовид**, творив

Сварог...» [2, с. 3]. Античні міфоантропоніми допомагають розкрити тему життя та творчості *Бориса Тена (Миколи Васильовича Хомичевського)*, видатного українського поета, перекладача, мистецтвознавця, найбільш відомого як майстера художнього перекладу з давньогрецької мови «Іліади» та «Одіссеї» Гомера): «*Каже Грабовський: та то ж – Одісей, Бо мандрувати любив над усе Ув Океані житейським»* [2, с. 6], «*Все ж, Одісей він чи, може, Гомер? Світлої пам'яті наш Борис Тен...»* [2, с. 6]. Трапляються міфозооніми й міфотопонім: «*Ні, не суха то нітрохи наука – Алгебрі також слугує Пегас»* [2, с. 26]. «*Дотягнеться й до трону на Олімні з Олімпів?»* [2, с. 49]. Релігійні назви-агіоніми символізують вищі духовні орієнтири: «*Якщо і жив Святий Ілля на світі, – Тепер я знаю, – то був рідний дід»* [2, с. 32], «*Від Луки до Матфея – до наших святих, То дарма що вони ще в далекій дорозі»* [2, с. 49].

У текстах Ігоря Ліберди також функціують космоніми (назви космічних об'єктів) та інші периферійні оніми. Поет звертається до планетарних образів: «*Он дужка глобуса питально І то всю Землю обійма...»* [2, с. 21], «*З яблуною стиха розмовля: “Яблуко ж – то профілем Земля...”*» [2, с. 31]; і реалій епохи через ергоніми: «*В асортименті ж (гірко чи не гірко) Знайде себе й “Чорнобильська горілка”...»* [2, с. 28], хремагоніми: «*Допікає “Гайдамацький роздум” Крізь “Клубок вагань і протиріч”*» [2, с. 29]. Згадано й фізичні епоніми: «*Навіть Ом Сьогодні, вірогідно, за бортом, Бо ж – одиниця опору, яка Залежить прямо від провідника»* [2, с. 46]. Крім того, наявні асоціоніми, в основі яких лежить перехід загальної назви у власну для персоніфікації емоційного стану: «*Чагарник на прізвисько Анапія Проростає на руїнах душ...»* [2, с. 34]. Така розгалужена система пропріальної лексики свідчить про прагнення поета максимально точно й багатовимірно відобразити довколишній світ.

Отже, як засвідчує поетичний ономастикон збірки І. Ліберди «Питальний знак. 1991–2007», більшість уживаних у досліджуваних текстах власних назв – це топоніми (гідроніми, хороніми, ойконіми, мікротопоніми, урбаноніми) та антропоніми, теоніми, міфоніми. Периферійна частина онімного простору творів – космоніми, ергоніми, епоніми. Перспектива подальших розвідок полягає в детальнішому вивченні семантико-стилістичних функцій окремих груп онімів у творчості митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко, Д. Г. (2012). *Словник української ономастичної термінології*. Харків: Ранок-НТ.
2. Ліберда, І. (2007). *Питальний знак. 1991–2007*. Житомир: Видавець Пасічник М. П.
3. Ткаченко, Н. В. (2020). Онімний простір поезій М. Брацило (на матеріалі збірки «Я зроду тут живу...»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 46, 2, 160–163.

І. О. Заруцький,
здобувач Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ДЕФІНІЦІЇ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Неофіційні антропоніми (прізвиська) – ономастичний феномен, який здавна привертав у вагу дослідників у контексті різних проблем їхнього функціонування, насамперед щодо виникнення, процесу становлення й розвитку, етимології та мотивації, потрактування (народно-побутового, лексикографічного, лінгвістичного) тощо, що закономірно зумовлювало різні підходи науковців до дефініції цього поняття.

Уперше термін «прізвисько» в українській мові зафіксовано в XIV ст., водночас і досі до нього наявні такі синоніми: неофіційне найменування, вулична назва. Крім того, І. Франко називав неофіційні антропоніми людськими прозвіщами [12], Ю. Редько – вуличною клічкою [6], Г. Бучко та Д. Бучко, які вивчали неофіційний антропонімікон Бойківщини, – назви по-в'уличному, продомки, прозівки [9], П. Чучка за матеріалами Закарпаття – пр'узвиско, пр'озивко, пр'узивка, назівка, назівко, назвище, в'уличноємня [14], Г. Аркушин, об'єктом дослідження якого була територія Західного Полісся, – мен'уха, так говор'ят, по-сильськóму, по-г'уличному, а в молодіжному жаргоні – клік'уха, поганяло [2], Н. Шулська, яка досліджувала теж західнополіські говірки, – мен'уша, применуха́, так ка́жут на в'улиці, говорити по-г'уличному, прозівка [15] та ін.

Мета нашої розвідки – схарактеризувати дефініції терміна прізвисько в працях науковців ХХ–ХХІ ст.

Насамперед звернемо увагу на дефініції досліджуваного поняття в лексикографічних виданнях. Зокрема, Б. Грінченко у відомому «Словарі української мови» не вживає поняття прізвисько, а використовує лексему «прозівка» («насмішкувате прозвання»), а також дієслово «прозивати» [7, III, с. 22].

У «Словнику української мови» (в 11 тт.) за редакцією І. Білодіда подано таке визначення прізвиська: «Прізвисько – це найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок» [8, VIII, с. 108].

В «Етимологічно-семантичному словнику української мови» І. Огієнка зазначено: «Прізвисько – найменування, яке дається іноді людині, особливо в сільських громадах, щоб характеризувати її зовнішній вигляд, вдачу, звички» [5, с. 256]. Учений зауважував, що прізвиська виникли дуже давно й були матеріалом для подальшого творення прізвищ.

П. Чучка в енциклопедії «Українська мова» дає таке визначення прізвиська: «Прізвисько, вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма,

неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу» [14, с. 494].

М. Худаш вважає, що індивідуальні прізвиська – це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково в різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою чи внутрішньою властивістю або ж унаслідок якогось незвичайного випадку, що з ним трапився, і під яким вони відомі лише в близькому оточенні [13, с. 168]. Крім того, доповнює: «Це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні» [13, с. 83].

Ю. Редько дає таку дефініцію прізвиська: «Прізвисько – це неофіційна, незафіксована документами особова власна назва. Виникнення прізвиस्क завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав. <...> Прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають» [6, с. 3].

На думку М. Наливайко, прізвисько – це неофіційне іменування, яке дають номінатори особі чи колективі людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації та конкретизації; прізвишкам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість [4, с. 103].

І. Сухомлин визначає прізвисько через порівняння його з прізвищем, зауважує, що найістотнішою рисою, яка відрізняє прізвисько від прізвища є те, що офіційне прізвище не відбиває рис зовнішності чи особливостей характеру його носія, а неофіційне прізвище (прізвисько) відбиває реальні риси зовнішності, характеру носія або свідчить про ступінь родинних стосунків його з іншими членами сім'ї [10, с. 37]. Учений стверджує, що прізвисько вказує на відношення до найменованого й зображує реальні його риси зовнішності чи характеру [10, с. 37].

Р. Лук'янчук пропонує таку дефініцію прізвиська: «Прізвисько – особова назва, внутрішня форма (мотивованість) якої ґрунтується на законі подібності, коли експресивно-характеристичне значення її формується через зіставлення зовнішніх і внутрішніх властивостей референта з об'єктами навколишньої дійсності» [3, с. 67].

Досліджуючи семантику й структуру сучасних прізвиस्क Донеччини, О. Антонюк зазначає, що жителі цієї території на позначення терміна використовують такі назви, як «прізвисько, так прозивають (кого прозивають), так кажуть (на кого кажуть), так називають (кого називають) поза очі [1, с. 8].

Н. Шульська акцентує увагу на можливому іронічному або саркастичному відтінку додаткового найменування, адже на її думку, прізвиська обов'язково конотативні одиниці, переважно з негативним емоційним компонентом [15 с. 5]. Попри зазначене вище, дослідниця дає таку дефініцію терміна: «Прізвисько – це неофіційне одно- чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає

найменувач, щоб підкреслити особливу рису, що вирізняє людину серед інших. На початковому етапі прізвисько супроводжує характеристична функція, яку з часом замінює ідентифікаційна» [15, с. 5].

Н. Федотова в дослідженні «Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма» подає термін «прізвисько» як антропонім неофіційної сфери функціонування, який виражається одним чи кількома словами та вживається як стислий тексти, що різняється формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкривається у мотиваційному / інтерпретаційному тексті» [11, с. 36].

Науковці пропонують принцип моделі офіційного антропоніма як один із критеріїв визначення прізвиська, у якому йдеться про те, що, якщо номінація вкладається в цю загальноприйнятну структурну модель, вона не є прізвиском. Поняття неофіційні антропоніми значно ширше за поняття прізвисько.

Важливу роль у процесі аналізу прізвиस्क та визначенні цього поняття відіграє номінативна теорія, якав багатьох працях учених є основою. Зокрема, Н. Шулська, визначаючи прізвисько як «неофіційне найменування особи чи кількох осіб, яке дає інша людина, щоб підкреслити особливу доміантну рису, що відрізняє іменованого від інших, ідентифікує, конкретизує його» [16, с. 6].

Отже, прізвисько – це додаткове, варіативне, зазвичай негативно, рідше – позитивно забарвлене ім'я (найменування) людини, яке функціює переважно в сільській місцевості, котре як неофіційне найменування виникло на основі відмінності однієї людини від інших людей, як бажання оточення дати влучнішу (ніж ім'я та прізвище) характеристику особі, указати на певні позитивні чи негативні її риси, зовнішні чи внутрішні характеристики, висловити своє ставлення до номінанта.

Сучасний стан дослідження неофіційних антропонімів позначений взаємодією загальних і багатоаспектних методів, який зумовлює тематичну та регіональну сегментацію онімного дискурсу, що описує та аналізує широкі лінгвістичні та пов'язані між собою міждисциплінарні аспекти функцій прізвиська.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні ролі неофіційних антропонімів у формуванні культурологічної компетентності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк, О. В. (1997). Мотиви прізвиськової номінації с. Калиново Костянтинівського р-ну Донецької обл. *Питання сучасної ономастики*. Дніпропетровськ, 5–11.
2. Аркушин, Г. Л. (2004). *Іменний словотвір західнополіського говору: Монографія*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки.
3. Лук'янчук, Р. (1998). Прізвисько – атрибут ментальності народу. *Етнокультура Волинського Полісся та Чорнобильська трагедія*, (III), 67–75.
4. Наливайко, М. Я. (2011). *Неофіційна антропонімія Львівщини* [Дисертація кандидата філологічних наук]. Тернопіль.

5. Огієнко, І. (1935). Словник особових імен у літературній українській формі. *Рідна мова*, (7), 294–299.
6. Редько, Ю. К. (1966). *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка.
7. Грінченко, Б. (Упор.). (1958). *Словарь української мови* (Т. 3, с. 466). Вид-во Академії наук УРСР. <http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/49014-prozyvka.html>
8. Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови* (11 т.). Київ: Наукова думка.
9. Бучко, Д. Г., & Ткачова, Н. В. (2012). *Словник української ономастичної термінології*. Харків: Ранок-НТ.
10. Сухомлин, І. Д. (1970). Українські прізвиська людей як власні родові назви. *Говори і ономастика Наддніпрянини* (с. 30–58). Дніпропетровський держ. ун-т.
11. Федотова, Н. М. (2008). *Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма* [Автореферат дисертації кандидата філологічних наук]. Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.
12. Франко, І. Я. (1982). *Причинки до української ономастики*. Київ: Наукова думка, 391–426.
13. Худаш, М. (1977). *З історії української антропонімії*. Київ: Наукова думка
14. Чучка, П. (2004). Прізвисько. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, & М. П. Зяблюк (Ред.), *Українська мова: Енциклопедія* (2-ге вид., с. 494).
15. Шульська, Н. (2008). Назви по-вуличному. *Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині* (с. 3–15). Волинська обласна друкарня.
16. Шульська, Н. (б.д.). Прізвисько як об'єкт наукового опису (до дефініцій терміна). URL: <http://evnuir.univer.lutsk.ua/bitstream/123456789/549/1/nickname.pdf> (дата звернення: 01.04.2026).

Д. С. Іванцова,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Впровадження мовного законодавства в Україні – тривалий і багатоетапний процес, який сформувався в межах складного історико-правового розвитку держави. Його концептуальною основою є Конституція України 1996 року, де закріплено статус української мови як єдиної державної [3]. Саме це конституційне положення стало відправною точкою для подальшого формування мовної політики, оскільки воно визначило базовий правовий орієнтир для всіх наступних нормативних актів у цій сфері. Уже на цьому етапі було закладено фундаментальні засади державної мовної політики, спрямованої на зміцнення єдності суспільства та формування національної ідентичності через мову як ключовий інструмент державотворення.

Подальший розвиток мовного законодавства став логічним продовженням конституційних норм і реалізувався через ухвалення спеціальних законів, серед яких особливе місце посідає Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2]. Цей закон не лише деталізував механізми використання державної мови, а й створив систему правових гарантій її функціонування в усіх сферах суспільного життя [2]. З огляду на зазначене сформовано правовий механізм поступового, але системного утвердження української мови як обов'язкового елементу державного управління, освіти, культури та інформаційного простору, що водночас репрезентовано як важливий чинник національної безпеки та суспільної консолідації.

Наступним етапом розвитку мовного законодавства стало його інституційне оформлення у вигляді спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на деталізацію конституційних положень [1, с. 48]. У цей період важливу роль відігравали концептуальні документи та закони, які визначали принципи мовної політики держави, зокрема щодо освіти, державного управління та медіасфери. Як зазначають науковці, мовна політика України поступово переходила від декларативних норм до системного правового регулювання, що передбачало конкретизацію механізмів реалізації мовних прав громадян і обов'язків державних інституцій [4, с. 54].

Третій етап пов'язаний із посиленням правового регулювання мовної сфери та ухваленням Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 року, який став ключовим у сучасному мовному законодавстві [2]. Він закріпив обов'язковість використання української мови в більшості сфер суспільного життя, включаючи державне управління, освіту, культуру, сферу послуг та медіа [2].

Четвертий етап характеризується практичним упровадженням законодавчих норм у діяльність державних і недержавних інституцій. У цей період особливу увагу приділено механізмам контролю за дотриманням мовного законодавства, функціонуванню уповноважених органів із захисту державної мови та розробці стандартів мовного використання. Як зазначено в дослідженнях, реалізація мовної

політики залежить не лише від правових норм, а й від ефективності їх виконання органами влади, освітніми установами та громадськими організаціями [5, с. 114].

Окремим напрямом розвитку мовного законодавства України є його поступова гармонізація з європейськими стандартами як важливий складник загального процесу євроінтеграції держави. Цей процес передбачає врахування міжнародного досвіду мовної політики, зокрема принципів захисту мовних прав особистості, забезпечення рівноваги між функціонуванням державної мови та збереженням мовного різноманіття [1, с. 46]. Така гармонізація сприяє формуванню більш збалансованої мовної політики, яка відповідає демократичним стандартам і водночас не суперечить завданню зміцнення статусу української мови як державної.

Сучасний етап впровадження мовного законодавства також свідчить про зростання ролі суспільства в мовних процесах, що проявляється через активізацію громадських ініціатив, освітніх проєктів і медійних кампаній. Значну увагу приділяють популяризації української мови в повсякденному житті, формуванню мовної культури та підвищенню рівня мовної свідомості громадян. У цьому контексті мовна політика поступово виходить за межі суто правового регулювання й набуває рис соціокультурного явища, яке формується самими громадянами.

Отже, упровадження мовного законодавства в Україні – складний багаторівневий процес, що охоплює конституційне закріплення статусу державної мови, розробку та реалізацію спеціальних законів, інституційне забезпечення їх виконання, а також активну участь суспільства в мовних трансформаціях. Така еволюція свідчить про поступове утвердження української мови як ключового елемента державності, культурної ідентичності та суспільної консолідації, що має стратегічне значення для подальшого розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко, І. (2023). Державна мовна політика в Україні 1991–2021 років: історико-політичні аспекти. *Український часопис конституційного права*. 2 (27), 39–50. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2023.4>.
2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2704-VIII (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19/ed20210411#Text> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Конституція України. 254к/96-ВР. (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Макарець, Ю. (2019). Державна мовна політика незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, (40, т. 1), 53–58.
5. Ялова, О. (2020). Шляхи та форми впровадження мовного законодавства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 25 (1), 110–119.

Д. С. Іванцова,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ПОРІВНЯННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ М. КЛИМЕНКА «ЧОРНОЗЕМ»

В українській лінгвістиці художню мову вивчали С. Бибик, С. Богдан, Г. Вокальчук, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, О. Кульбабська, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицька та інші науковці. Порівняння належить до тих мовно-образних засобів, які не лише увиразнюють художній текст, а й допомагають глибше зрозуміти індивідуальну манеру автора. І. Бабій та Д. Кузьма, досліджуючи порівняння в поетичному дискурсі О. Забужко, наголошують, що виявлення та аналіз образних засобів допомагають описати прикметні риси ідіостилію письменника [1, с. 11–12]. Важливим є й спостереження О. Рудь та Є. Грицай, що логіко-граматична модель порівняльної конструкції містить суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння, основу порівняння та показник порівняльних відношень [3, с. 42–43]. Отже, порівняння варто розглядати не тільки як прикрасу мовлення, а й як структурно та семантично організований засіб художнього пізнання світу.

«Значне місце в історії літератури Житомирщини, – підкреслює В. Шинкарук, – посідає творчість поета Михайла Клименка» [4, с. 140] – автора більше десяти поетичних книг, добре відомих широкому читацькому загалу. Мета нашої розвідки – виявити й схарактеризувати порівняння в збірці М. Клименка «Чорнозем», визначити їхні основні семантичні групи та стилістичні функції.

У віршах збірки «Чорнозем» М. Клименка переважають сполучникові порівняння, оформлені за допомогою слів *як, мов, наче, неначе*: «*Зерно стече з долоні, Як серця щирий спів*» [2, с. 19]; «*Лежать сніги, як білий сум*» [2, с. 52]; «*Як птиця білопера, сідає на зелений лід*» [2, с. 73]; «*До маляра йдуть фарби, мов навала*» [2, с. 9]; «*Для шибок, що, мов небо, засиніють*» [2, с. 11]; «*Мов радіотелескопи, соняшники на вгороді*» [2, с. 16]; «*Славутич, мов артерія блакитна*» [2, с. 15]; «*А грала ж, мов тонка сопілка*» [2, с. 76]; «*Зерно стече з долоні – Смагляве, наче мідь*» [2, с. 19]; «*Звучить, неначе скрипка голосна*» [2, с. 11].

За семантикою об'єктів порівняння в аналізованих поезіях можна виокремити кілька основних груп:

- 1) небесні й сезонні явища: «*мов небо*», «*як білий сніг*»;
- 2) рослини та тварини: «*мов билиночка*», «*наче ясен*», «*мов рястом*», «*мов звірятко*»;
- 3) предметний світ і речовини: «*мов ковадло*», «*наче мідь*», «*мов голосна мідь*», «*мов слюда*», «*мов обух*», «*мов осколки*», «*наче з воску*», «*як злиток золотий*», «*мов намисто*»;

4) музичні образи: «*мов тонка сопілка*», «*неначе скрипка*», «*наче музика*», «*мов пісня*», «*як серця щирий спів*»;

5) абстрактні та емоційні явища: «*наче крик землі*», «*мов звістку весни*», «*мовби щастя*», «*як вірності знак*», «*мов юність чорнобровая*», «*мов покара і журба*», «*як білий сум*» та ін.

Важливі для поетичних творів М. Клименка порівняння з об'єктами природи. Вони засвідчують зв'язок його художнього мислення з поліським пейзажем, землею, рослинним і водним світом. У поезії «Соняшники» автор подає несподіване зіставлення: «*Мов радіотелескопи – Соняшники на вгороді*», а далі узагальнює враження: «*І світ, наче музика, дзвониться Од соняшикового краю!*» [2, с. 16]. Перше порівняння індивідуально-авторське, бо традиційний образ соняшника поєднується з технічною лексемою «*радіотелескопом*». Завдяки цьому соняшники ніби піднімаються над звичайним городнім простором і стають знаками спрямованості до неба, світла, сонця. Друге порівняння – «*світ, наче музика*» – передає гармонійність буття, радісне звучання природи.

Часто в поезії М. Клименка природні образи використано для передавання душевного стану людини. У вірші «Весняний настрій» автор пише: «*Застелять серце радістю, мов рястом!*» [2, с. 57]. Порівняння з рястом створює атмосферу оновлення, весняного піднесення. Подібне бачимо у вірші «Сонячне весло»: «*Черемшин цвіт, як білий сніг*» [2, с. 58]. Білий цвіт зіставляється зі снігом, але в контексті весняного спогаду це порівняння не холодне, а світле й ніжне.

Помітна група порівнянь, у яких об'єктами виступають музичні образи. Для поета музика часто стає способом передавання гармонії світу, натхнення, людської майстерності. У вірші «Майстер» читаємо: «*Звучить, неначе скрипка голосна*» [2, с. 11]. У таких випадках порівняння створюють синестезійний ефект: читач не тільки бачить предмет, а ніби чує його звучання, що робить поетичну картину більш живою та багатовимірною.

Окремо слід виділити порівняння, пов'язані з людськими переживаннями, пам'яттю, болем і втратою. У поезії «Вертатися не треба!» образ матері змальовано через болісні, дуже конкретні порівняння: «*Бо в мамі руки жовті, наче з воску, І кволі... Мов билиночка, матуся Вся висохла...*» [2, с. 38]. Порівняння «*наче з воску*» передає хворобливість і неживість рук, а «*мов билиночка*» підкреслює крихкість, виснаженість матері. У цьому творі є й інші виразні рядки: «*Й сестричка із підводи, мов звірятко, Позиркувала... І груди довго били в домовину, У груди глухо били, мов обух...*» [2, с. 38–39]. Такі порівняння посилюють трагічність спогаду, роблячи переживання максимально відчутним, тілесним. Особливо виразне в цій поезії порівняння спогадів з осколками: «*Але ж є спогади, що, мов осколки, Вп'ялися хижо й ненависно в душу*» [2, с. 39] – воно поєднує пам'ять, травму, війну, втрату й неможливість остаточно звільнитися від минулого. У подібних конструкціях порівняння виконує не декоративну, а смислотворчу функцію.

У збірці «Чорнозем» трапляються й порівняння, де суб'єктом є людина або людська поведінка. У поезії «Дівчата, не коріть...» автор пише: «*Були палкі між*

ними, **як вогонь**, *Меткі на дотеп, на глузливе слово*» [2, с. 21]. Порівняння з вогнем передає темперамент, енергійність, жвавість характеру. У другій частині вірша «Чорне відлуння» читаємо: «**Наче ясен**, вигнався, гнувся, Зацілював не одну...» [2, с. 42]. Образ ясена підкреслює молодість, стрункість і природну силу хлопця. Такі порівняння спираються на традиційну народнопоетичну символіку, у якій дерево часто асоціюється з людиною, її зростом, красою, життєвою міццю.

Наші спостереження засвідчили, що в збірці «Чорнозем» М. Клименка об'єктами порівнянь найчастіше виступають іменники. Саме вони формують основний образний фонд збірки: «*Нависне хмара, кругла, **мов ковадло***» [2, с. 22]; «*Й корою біло світить, **мов слюда***» [2, с. 50]; «*Були палкі між ними, **як вогонь**, *Меткі на дотеп, на глузливе слово*» [2, с. 21]; «*І на шипшині, **мов намисто**, коралі визрілі горять*» [2, с. 71]; «*Місяць у небі, **наче окрасць***» [2, с. 62]. Значна кількість таких конструкцій пов'язана з природою, працею, предметним світом і народнопоетичними образами.*

Найчастіше поет використовує конкретні й зовнішні виразні образи, завдяки чому порівняння набувають емоційної та чуттєвої виразності. Наприклад, у рядках «*Черемшин цвіт, **як білий сніг***» [2, с. 58], «*Нависне хмара, кругла, **мов ковадло***» [2, с. 22], «*Й корою біло світить, **мов слюда***» [2, с. 50] зіставлення ґрунтуються на зовнішній подібності кольору, форми чи враження. Водночас у поезіях трапляються й складніші асоціативні порівняння: «*Але ж є спогади, що, **мов осколки**, Вп'ялися хижо й ненависно в душу*» [2, с. 39], «*Яри застигли, **наче крик землі***» [2, с. 25].

Отже, порівняння в поетичному мовленні Михайла Клименка найчастіше оформлені за допомогою сполучників *як, мов, наче, неначе*. Їхніми об'єктами виступають явища природи, рослини, предмети, музичні образи, абстрактні поняття та образи пам'яті. Особливість ідіостилю поета – поєднання природної, трудової й емоційної образності. Порівняння в збірці «Чорнозем» не лише прикрашають текст, а й допомагають розкрити основні мотиви творчості Клименка: любов до землі, повагу до праці, болісну пам'ять про війну, захоплення красою природи й людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій, І. М., & Кузьма, Д. Ф. (2022). Семантико-естетичні параметри порівнянь у поетичному дискурсі Оксани Забужко. *Закарпатські філологічні студії*, 24, 1, 11–16. URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/2.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
2. Клименко, М. (1977). *Чорнозем: поезії*. Київ: Радянський письменник.
3. Рудь, О. М., & Грицай, Є. О. (2023). Порівняння у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко: лексико-семантичний аспект. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*, 4, 42–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.9> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Шинкарук, В. Ф. (2015). *Аз-Буки: літературно-мистецькі студії*. Житомир: Полісся.

Ю. І. Іванченко,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Дяченко)

ОНОМАСТИКА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АНАЛІЗ ІМЕН, НІКНЕЙМІВ І ЦИФРОВИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У цифрову епоху ім'я перестає бути лише мовною одиницею або засобом індивідуального найменування. У соціальних мережах, месенджерах, онлайн-іграх, форумах і цифрових сервісах воно стає частиною віртуальної ідентичності людини. Користувач може виступати під справжнім іменем, псевдонімом, нікнеймом, зміненим написанням імені, транслітерованою формою або символічною назвою, що відображає його інтереси, цінності, соціальну позицію чи бажаний образ себе [2; 3]. Тому ономастика в цифровому середовищі набуває міждисциплінарного значення: вона поєднує мовознавство із соціологією, цифровою гуманітаристикою, маркетингом, кібербезпекою та етикою даних.

Традиційно ономастика вивчає власні назви: антропоніми, топоніми, етнімі, ергоніми, урбаноніми, хрематоніми тощо. Проте цифрове середовище розширює коло її об'єктів. До нього належать імена користувачів, нікнейми, назви профілів, каналів, онлайн-спільнот, брендів, хештегів і псевдонімів. Дослідники онлайн-іменувань зазначають, що `username`, `nickname` або `pseudonym` у багатьох цифрових сервісах стають основним способом ідентифікації користувача [2]. Отже, цифрове ім'я виконує не лише номінативну, а й комунікативну, соціальну та символічну функції.

Метою дослідження є аналіз ролі ономастичних даних у цифровому середовищі, зокрема в соціальних мережах, а також визначення їхнього значення для формування цифрової ідентичності, виявлення онлайн-спільнот, маркетингової сегментації та кібербезпеки.

У цифровій комунікації ім'я змінює свою природу. У традиційному суспільному житті воно переважно називає людину, вирізняє її серед інших і пов'язує з родиною, мовою, культурою чи соціальною групою. У соціальних мережах ім'я додатково виконує функцію самопрезентації: користувач створює образ себе – професійний, естетичний, іронічний, анонімний, протестний або комерційний [2; 3]. Тому цифрова ономастика має два рівні аналізу: лінгвістичний, що розглядає структуру імені, і соціальний, що з'ясовує зв'язок імені з ідентичністю, спільнотою та комунікативною стратегією.

У соціальних мережах можна виокремити кілька типів цифрових іменувань. Особове ім'я створює ефект автентичності й довіри; прізвище посилює реальну ідентифікацію, особливо на професійних чи освітніх платформах. Нікнейм є вільнішою формою самоназви: він може містити частину імені, цифри, символи, англіцизми, гумор чи естетичні елементи. Псевдонім дає змогу створити альтернативну ідентичність і дистанціюватися від реальної особи. Назви акаунтів, каналів, спільнот і хештеги виконують уже не лише

індивідуальну, а й колективну функцію: вони об'єднують користувачів довкола теми, цінності, події або соціальної позиції [2; 3].

Цифрове ім'я часто є компромісом між анонімністю й автентичністю. Дослідження інтернет-іменувань показують, що користувачі не завжди обирають між повним реальним іменем і цілком непрозорим нікнеймом. Часто вони застосовують проміжні стратегії: частину справжнього імені, дитяче прізвисько, змінене написання, транслітерацію або символічну назву [3]. Це означає, що цифрове ім'я є знаком самопрезентації. Водночас висновки щодо віку, статі, мови, культурної належності чи професійної сфери користувача мають бути обережними, адже ім'я в інтернеті може бути вигаданим, іронічним або навмисно оманливим.

Методи аналізу ономастичних даних у соціальних мережах можна поділити на кілька груп. Лінгвістичний аналіз передбачає вивчення структури імені: мови, графіки, морфем, скорочень, цифр, символів, транслітерації, використання латиниці або кирилиці. Соціолінгвістичний аналіз дає змогу з'ясувати, як імена пов'язані з соціальною ідентичністю: наприклад, вибір української форми імені замість російської може бути не лише мовним, а й ціннісним жестом [4]. Контент-аналіз застосовується для вивчення масивів акаунтів, коментарів, назв спільнот або хештегів, дозволяючи виявляти повторювані моделі цифрового іменування [2].

Окреме значення має аналіз соціальних графів, у якому вивчаються зв'язки між користувачами: хто на кого підписаний, хто з ким взаємодіє, які групи формуються всередині мережі. Ономастичні дані можуть доповнювати структурний аналіз, допомагаючи зрозуміти культурні, мовні або регіональні особливості спільнот. У дослідженнях мережевих спільнот використовуються метрики якості community structure (структури спільнот) [9]. Алгоритмічна класифікація імен, своєю чергою, може застосовуватися для приблизного визначення мовного, етнічного, регіонального чи гендерного походження імен. Е. Карсенат описує використання ономастики в Big Data Mining для аналізу потоків людей, ідей і грошей, а також для маркетингу, HR і ризик-менеджменту [1].

Ономастичний аналіз може мати значення і для кібербезпеки. У дослідженні про Sybil-акаунти в соціальній мережі Renren розглядалися характеристики підозрілих профілів і способи їхнього автоматичного виявлення [8]. Ономастичні ознаки можуть бути одним з індикаторів фейковості: повторювані шаблони імен, неприродні комбінації символів, масове створення однотипних акаунтів. Проте самих імен недостатньо для точного висновку; їх потрібно аналізувати разом із поведінкою профілю, датою його створення, мережею контактів і частотою активності [8].

Особливе значення для цифрової ономастики має український контекст. Після початку повномасштабної російсько-української війни соціальні мережі стали місцем активної мовної, культурної й політичної самоідентифікації [4]. Одним із помітних явищ є українізація імен у цифровому просторі: *Юлія* → *Юлія*, *Александр* → *Олександр*, *Екатерина* → *Катерина*, *Никита* → *Микита*.

Такі зміни можуть бути не лише мовною корекцією, а й символічним жестом належності до українського культурного простору.

Дослідження мовної поведінки українців у соціальних мережах показує, що російська війна проти України посилила використання української мови в онлайн-комунікації; автори пов'язують ці зміни з війною та процесами мовної ідентичності [4]. Це має прямий зв'язок з ономастикою, адже зміна форми імені, мови написання профілю, нікнейма або назви каналу є способом публічного позначення власної позиції. Також важливими є транслітерація українських імен латиницею – *Yuliia, Oleksandr, Kateryna, Mykhailo* – і воєнна цифрова ономастика: позивні, патріотичні нікнейми, назви волонтерських ініціатив і військових спільнот [5].

Практичне застосування цифрової ономастики можливе в соціальних дослідженнях, маркетингу, кібербезпеці й міському плануванні. Аналіз імен і нікнеймів допомагає виявляти мовні та культурні тенденції, простежувати зміни цифрової самоідентифікації після суспільних подій [2; 4]. У маркетингу аналіз імен може використовуватися для сегментації аудиторії та адаптації комунікації до мовного чи культурного середовища клієнта [1]. У кібербезпеці він допомагає виявляти ботів, фейкові акаунти та скоординовані мережі [8]. У міському плануванні ономастика в поєднанні з геодемографією може сприяти кращому розумінню складу населення певної території [1].

Водночас цифрова ономастика має суттєві етичні й правові ризики. Найпроблемнішим є не сам аналіз імен, а спосіб його використання. Ім'я може бути персональним або чутливим маркером, бо через нього іноді роблять припущення про етнічність, стать, мову, релігійне походження, соціальний статус або міграційний досвід людини [1; 6; 7]. Якщо алгоритм використовує ім'я як непрямий показник походження чи соціального класу, людина може отримати гірші умови кредитування, страхування, працевлаштування або доступу до послуг [6; 7].

Іншим ризиком є порушення приватності. Користувач може не усвідомлювати, що його ім'я, нікнейм або назва профілю аналізуються для комерційних чи політичних цілей. Особливо небезпечно, коли ці дані поєднуються з геолокацією, історією покупок, підписками, коментарями й соціальними зв'язками [6; 7]. Також важливо враховувати алгоритмічну упередженість: система може неправильно інтерпретувати рідкісне, змішане, транслітероване або вигадане ім'я. Тому принципами цифрової ономастики мають бути прозорість, мінімізація даних, анонімізація, недискримінація, аудит алгоритмів і людський контроль за важливими рішеннями [6; 7].

Отже, цифрова ономастика має значний дослідницький потенціал. Вона дозволяє аналізувати мовні зміни, культурні орієнтації, формування онлайн-спільнот, нові способи самопрезентації та появу фейкових ідентичностей. Однак її можливості не можна перебільшувати: ім'я не є точним доказом ідентичності. Воно може бути маскою, грою, брендом, захистом або випадковим вибором. Тому ономастичний аналіз варто використовувати як допоміжний метод у

поєднанні з аналізом текстів, поведінки, соціальних зв'язків і контексту користувача.

Підсумовуючи, відзначимо, що ономастика в цифрову епоху виходить за межі традиційного мовознавчого аналізу й перетворюється на інструмент дослідження цифрової ідентичності, соціальних мереж, онлайн-спільнот і великих даних. Український матеріал демонструє, що цифрові імена пов'язані з мовою, війною, деколонізацією та національною ідентичністю. Найбільш продуктивним є підхід, у якому ономастика використовується не для навішування ярликів, а для глибшого розуміння мови, культури, ідентичності та соціальної взаємодії в цифровому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Carsenat, E. (2013). Onomastics and Big Data Mining. In *Proceedings of the 26th International Congress of Onomastic Sciences* (pp. 112–120). ICOS.
2. Hämmäläinen, L. (2022). From Bonehead to @realDonaldTrump: A review of studies on online usernames. *Names: A Journal of Onomastics*, 70(2), 1–15. <https://doi.org/10.5130/names.v70i2.7938>
3. Kersten, S. (2021). Anonymity and authenticity on the web: Towards a new framework in internet onomastics. *Internet Pragmatics*, 4(2), 241–265. <https://doi.org/10.1075/ip.00067.ker>
4. Racek, D., et al. (2024). The Russian war in Ukraine increased Ukrainian language use on social media. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1–12. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02683-4>
5. Matsyuk, H. (2022). Language and war in Ukraine: Unofficial names in the socio-group ‘Ukrainian military’ as a marker of interpersonal communication. *Onoma*, 57, 131–148. <https://doi.org/10.34135/onoma.57.2022.131-148>
6. European Parliamentary Research Service. (2025). Algorithmic discrimination under the AI Act and the GDPR: *European implementation assessment* (pp. 45–68). European Union.
7. Zuiderveen Borgesius, F. J. (2020). Strengthening legal protection against discrimination by algorithms and artificial intelligence. *The International Journal of Human Rights*, 24(10), 1572–1593. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1743976>
8. Yang, Z., Wilson, C., Wang, X., Gao, T., Zhao, B. Y., & Dai, Y. (2011). Uncovering Social Network Sybils in the Wild. In *Proceedings of the 2011 ACM SIGCOMM Conference on Internet Measurement Conference (IMC)* (pp. 259–268). ACM.
9. Chen, M., Nguyen, T., & Szymanski, B. K. (2015). A new metric for quality of network community structure. *Scientific Reports*, 5(16200), 1–14. <https://doi.org/10.1038/srep16200>

Ю. В. Каніщева,
здобувачка Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(науковий керівник: д. ф. н., професор К. Д. Глуховцева)

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ СУЧАСНИХ МОДНИХ ПОБУТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ (МОДА В ОДЯЗІ, СПОСОБИ ЖИТТЯ, ХАРЧУВАННІ, МОДА В МОВІ)

Відомо, що суспільно-політичні зміни в одній країні чи загалом у світі позначаються на особливостях номінації навіть звичних побутових речей, виявляються в оцінних висловлюваннях, зумовлюють розвиток нових тенденцій лексико-фразеологічного складу, системи словотворчих засобів та арсеналу прагматико-стилістичних засобів. В українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. під впливом мовної глобалізації відбулася «а) актуалізація поняття успіху як однієї з основних суспільних цінностей (його чинників, ознак, символів, шляхів і засобів його досягнення, одиниць його виміру); б) зміни в мовних системах оцінювання; в) нові явища в прагматиці української мови» [Тараненко 2012, с. 3]. Наразі помітними стають зміни в мові в умовах російського вторгнення на українські землі. Війна спричинила перетворення української мови на ключовий маркер ідентичності, вияскравлення моди в мові як однієї з тенденцій її розвитку [1, с. 31] Основні тенденції включають масовий перехід на українську, витіснення російської, появу нових військових неологізмів (*байрактарщина, бавовна*), «мілітаризацію» лексики та виникнення іронічних назв для ворогів, що відображає активне функціонування мови як інструменту опору.

Перший і найпомітніший пласт змін у мові стосується назв одягу, тобто характеристики зовнішнього вигляду жителів України. Одяг сьогодні перестав бути просто формою – він перетворився на семіотичний щит (систему знаків), який ми щодня «зчитуємо» на вулицях міст.

Це стосується регенерації етнокоду та детермінологізації окремих найменувань. Слова *вишиванка* чи *вишита сорочка* остаточно вийшли з категорії святкового одягу і стали загальнозживаними в базовому лексиконі. Це явище доповнюють процеси детермінологізації – коли військові терміни масово переходять у цивільний побут. Слово *піксель* 'військовий камуфляж' сьогодні зазвичай позначає не елемент графіки, фрагмент коду, а конкретний український захисний малюнок. Фраза «*він у пікселі*» стала синонімом доблесті. Так само термін *тактичний* (рюкзак, взуття) став мовним маркером надійності та готовності до будь-яких умов.

Лексема *мерч* як назва брендової продукції, аксесуарів та товарів з логотипами, символікою або слоганами музичних гуртів стала сприйматися як маніфест. Сьогоднішній мерч – це спосіб самоідентифікації. Українці носять на собі цитати стійкості («*Доброго вечора, ми з України*», прапор чи тризуб або назви міст-героїв). Це вербалізація нашої гордості, яку ми буквально «одягаємо на себе», перетворюючи футболку на політичну заяву.

На жаль, виникає й проблема знецінення символу та соціальний розлом: у соціальних мережах спостережено девальвацію слова-символу *пиксель*. Через те, що цю бойову форму масово носять працівники ТЦК та представники тилових структур, у суспільстві виникає дисонанс. Візуальний код, який мав би викликати виключно пошану, через асоціацію з мобілізаційними заходами починає викликати у цивільних тривогу або навіть страх.

Війна суттєво впливає на спосіб життя українців. Нині це вже не про індивідуальний успіх чи комфорт, а про колективну адаптацію та витривалість. Мова миттєво зафіксувала ці зміни через появу нових термінів та переосмислення старих. Українські реалії побутового життя нерідко продиктовані воєнними викликами. У щоденний лексикон увійшли слова, які раніше належали до вузькотехнічного жаргону. Тепер кожен українець вільно оперує поняттями *інвертор*, *зарядна станція*, *навербанк* та *старлінк*. Модним став не той, хто має предмети розкоші, а той, хто є «заживленим» і мобільним. Це мовне втілення нашої здатності відновлюватися та тримати стрій за будь-яких обставин. Ми кажемо: «*я на генераторі*» або «*вийшов на зв'язок через магістраль*», і ці фрази стали маркерами нашої незламності.

Слово *донат* як назва добровільної пожертви, благодійного внеску або фінансової підтримки, яку надають фізичні особи або компанії, пройшло шлях від професійного сленгу геймерів до утворення поширеного в узусі дієслова в сучасній Україні: *донатити*. Сьогодні висловлювання *закинути на збір* або *відкрити банку*, *закрити банку* – це не просто фінансова дія, а щоденний мовний ритуал, етична норма. У мові з'явився цілий пласт похідних понять: *мегазбір*, *донатити на помсту*, *звіт у сторіз*. Ми стали свідками того, коли приватна звичка стає частиною загальнонаціональної справи. Тепер «стильно» – це не купувати зайве, а звітувати про підтримку ЗСУ.

Військові дії позначилися на окремих значеннях іменників із просторовим значенням. Маємо на увазі висловлювання типу *дві стіни* та *укриття*. Більше того, щоденний побут породив нові просторові поняття, які стали частиною «модного» (у значенні актуального) способу життя. Ми звикли до фраз: *я сьогодні в коридорі* або *пересидимо за двома стінами*. Ці мовні конструкції описують нашу нову географію безпеки. Навіть побажання при зустрічі чи прощанні трансформувалися: замість традиційного *гарного дня* ми все частіше кажемо *тихої ночі* або *спокійного дня*. Це не лише застережний засіб від фізичної травми, але водночас свідчення турботи одне про одного.

Статус волонтерства в очах суспільства суттєво змінився. Сьогодні бути волонтером або допомагати волонтерам престижно. Лексика, пов'язана з логістикою допомоги (*відправити на нуль*, *дістати з-під землі*, *закупити тепловізори*), стала ознакою активного, свідомого громадянина. Мова фіксує перехід від принципу «*моя хата скраю*» до принципу колективної відповідальності, що є фундаментом сучасної політичної нації.

На жаль, щоденний спосіб життя сучасного українця наразі зазнав змін. Він нині пов'язаний із *тривогами* та *зборами*. Мова не просто описує цей процес, вона робить його нормою, частиною нашого світогляду. Як зазначає Світлана

Єрмоленко, «мова формує націєтворчий код через щоденні практики» [Єрмоленко, с. 110], і сьогодні цей код – це готовність діяти, допомагати та бути стійким, попри будь-які блекаути.

У сфері харчування ми спостерігаємо не просто зміну дієти, а справжнє відродження національних традицій. Навіть назви їжі стали інструментом боротьби за нашу нематеріальну спадщину. Увесь світ став свідком того, як трендом у харчуванні стало вживання продуктів, вирощених у межах свого регіону. У нашому мовному вжитку це втілюється через підтримку *свого фермера та крафтових виробників*. Ми заново відкриваємо для себе автентичні назви страв, які десятиліттями були на периферії: *паляниця, банош, шпундра, верещака, гамула*. Повернення цих назв у меню ресторанів та на наші кухні – це акт мовної та культурної декупації нашого столу.

Найяскравішим прикладом націєтворчого коду в їжі став захист статусу українського борщу. У воєнному дискурсі слово *борець* набуло статусу стратегічного об'єкта. Ми чітко маркуємо: *наш борець, наш кримський чебурек, наша мелітопольська черешня, наші полтавські галушки*. Це мовна приватизація своєї історії, де кожна назва страви є доказом тяглості нашої культури.

Сучасний неймінг, тобто професійний процес розробки ефективної назви для компанії чи продукту, спостерігаємо в магазинах. Зокрема, з'явилися назви продуктів, які використовують воєнну символіку: хліб «Чорнобаївський», сир «Бучацький», напої «Байрактар». Філологи дискутують щодо етичності таких найменувань, але сам факт появи цих назв свідчить про те, що воєнний дискурс повністю поглинув побутову сферу. Мова маркує навіть найпростіші продукти символами боротьби.

У побут українців увійшов феномен *кави під час тривоги* або *кави без світла*. Фраза *пити на каву* в умовах війни стала синонімом нормальності та психологічної стійкості. Кав'ярні перетворилися на *пункти незламності*, де мова спілкування – це мова підтримки та короткого перепочинку між обстрілами. Їжа сьогодні – це не лише калорії, це позиція.

Коли говорити про моду в мові, то передусім впадає в око те, що нині модно бути україномовним. Це одна з найважливіших тенденцій. Якщо раніше мовне питання часто було предметом дискусій, то сьогодні воно перейшло в площину свідомого вибору та стилю життя. Мова стала нашим воєнним щитом.

У межах цієї загальної тенденції учені відзначають відмову від суржику та мовну гігієну. Спостережено масову відмову від росіянізмів та суржику на користь **питомих** (власне українських) слів. У моду повернулися слова, які довгий час вважалися застарілими або «занадто книжними»: *світлина* (замість фото), *летовище* (замість аеропорт), *філіжанка* (замість чашка). Це не просто гра словами, а повернення до витоків нашого мовного коду.

Масове використання фемінітивів (*філологиня, авторка, захисниця, директорка*) стало нормою для освіченої людини. Це мовне втілення рівності та видимості жінок у всіх сферах, особливо у військовій. У сучасному дискурсі вживання фемінітивів – це маркер прогресивного мислення та поваги до мовної норми (яка закріплена у правописі 2019 року).

Мода в мові актуалізує питання про поєднання національного з глобальним. Тому нині активно використовуються терміни з ІТ та бізнесу: *кейс*, *дедлайн*, *фідбек*, *хайп*. Проте сьогодні ці слова вживаються паралельно з українськими відповідниками. Бути «в темі» – це знати міжнародну термінологію, але залишатися в межах українського націєтворчого коду.

У сучасних умовах потужно розвивається еколінгвістика, яка пропонує екологічне спілкування та відмову від токсичності: Сучасна модна мова – це мова емоційного інтелекту. Замість агресії ми вчимося казати: *це мені не відгукується, я маю інший ресурс, це порушує мої кордони*. Навіть під час війни мова залишається інструментом підтримки. Наймодніша фраза сьогодні – це коротке запитання: «*Ти як?*». У цих двох словах закладено більше націєтворчого змісту, ніж у багатьох офіційних промовах.

Отже, те, що ми сьогодні називаємо «модою» в одязі, їжі чи мовленні, – це насправді свідчення кристалізації нашої ідентичності. Кожен наш побутовий вибір – це голос на користь України. Як писав Іван Огієнко: «Мова – це серце народу». І сьогодні серце нашого народу б'ється в унісон із нашими словами. Наш воєнний дискурс довів: нація, яка здатна перетворити свій біль на влучне слово, а свій побут – на символ незламності, є непереможною. Наша мова – це наш код, наш щит і наша гордість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Амбул О. Поняття *мовна мода* як соціо- і лінгвокультурна категорія. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 21–30.
2. Єрмоленко С. Я. Мова і країнознавчий світогляд: Монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
3. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття). *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 3–31.

В. Д. Карандюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

СПЕЦИФІКА НАЗВ КАВ'ЯРЕНЬ М. ЖИТОМИРА

Сучасний простір міста характеризується значною кількістю власних назв, які функціують у різних сферах суспільного життя, виконують важливу номінативну, рекламну та естетичну функції. Особливе місце серед них посідають ергоніми – штучно створені власні назви об'єднань людей, які функціують із певною метою [2, с. 94]. Теоретичному осмисленню природи ергонімів присвячено наукові розвідки М. М. Торчинського [5] та Ю. О. Карпенка [4], у яких закладено основу для подальшого дослідження ергонімів. Крім того, цей клас онімів привертав увагу таких дослідників, як А. В. Беспалова [1] та Г. В. Зимовець [3].

Актуальність теми зумовлена зростанням інтересу сучасної лінгвістики до ономастики, зокрема до ергонімії, як важливого елемента мовного простору міста. Попри значну кількість досліджень ергонімів різних регіонів України, ергонімія окремих міст, із-поміж них і Житомира, досі недостатньо вивчена, що визначає наукову новизну цього дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні назв кав'ярень м. Житомира, визначенні їхніх структурних, семантичних та мовних особливостей, а також виявленні основних тенденцій їх творення.

Дослідження ономастикону міста Житомира дає змогу відобразити не лише культурні та історичні особливості міського простору, а й сучасні мовні характеристики найменувань. Здебільшого вони мають рекламний, естетичний та номінативний характер: допомагають споживачам ідентифікувати заклад, формують позитивне сприйняття та привертають увагу.

Аналіз зібраного матеріалу засвідчує значну різноманітність структурної організації назв. Відповідно до цього критерію, назви кав'ярень м. Житомира поділяємо на такі типи:

1. *Однокомпонентні назви*: «BREWSELL», «Lampa», «Cofeland», «Кокос», «ЛІТО», «Молоток», «Ваобаб», «ВТВ», «RADS», «Кавоманія», «kavàtti», «Dr.Coffein», «Теретенія», «Sharikava», «МамаMia», «KavaSendvich», «CAFFEGGIO», «МУХОМОР», «MP3», «МОТТИ», «Друзі», «CAPPUCCINO», «BALKON», «EXPERTCOFFEE», «meetcoffee», «Iv bake», «M1 kava», «KavaRock».

2. *Двокомпонентні назви*, тобто словосполучення різної граматичної будови: «Freycoff-coffee» (іменник + іменник), «pinka_coffee» (іменник + іменник), «Мамин торт» (прикметник + іменник), «Donuts Club» (іменник + іменник), «Enjoy coffee» (дієслово + іменник), «Місцева Кава» (прикметник + іменник), «Будинок Кави» (іменник + іменник), «LAVANDA Cakes» (іменник + іменник), «Coffee House» (іменник + іменник), «Milanka Kava» (іменник +

іменник), «COFFEE RivaL» (іменник + іменник), «AROMA KAVA» (іменник + іменник).

3. *Багатокомпонентні назви*, що нагадують речення чи складні словосполучення: «Львівська майстерня шоколаду», «De La Vie», «Green Bee Coffee & Food».

Найбільш поширеними є однокомпонентні та двокомпонентні назви, оскільки вони лаконічні, зручні для вимови та легкі для запам'ятовування. Такі найменування найбільше відповідають рекламній функції ергонімів.

Окрім структурного аспекту, важливим є мовний критерій класифікації назв. За цим підходом найменування кав'ярень поділяємо на представлені українською графікою (кирилицею) та англійською (латиницею). До перших належать: «Кокос», «ЛІТО», «Молоток», «Кавоманія», «Теретенія», «МУХОМОР», «Друзі», «Мамин торт», «Місцева Кава», «Будинок Кави», «Львівська майстерня шоколаду». До других – «BREWSELL», «Lampa», «Cofeland», «Baobab», «ВТВ», «RADS», «kavàtti», «Dr.Coffein», «Sharikava», «МамаMia», «KavaSendvich», «CAFFEGGIO», «MP3», «МОТТИ», «CAPPUCINO», «BALKON», «EXPERTCOFFEE», «meetcoffee», «Iv bake», «M1 kava», «KavaRock», «Freycoff-coffee», «pinka_coffee», «Donuts Club», «Enjoy coffee», «LAVANDA Cakes», «Coffee House», «Milanka Kava», «COFFEE RivaL», «AROMA KAVA», «De La Vie», «Green Bee Coffee & Food». Співіснування таких назв відображає активний вплив процесів глобалізації на мовний простір міста та втрату його індивідуальних рис.

Важливим є також поділ назв за принципом номінації. Відповідно до цього критерію виокремлюємо:

- *Прямо інформувальні* – дають зрозуміти вид діяльності або асортимент: «M1 kava», «KavaSendvich», «Coffee House», «CAPPUCINO», «COFFEE RivaL», «AROMA KAVA», «Donuts Club», «LAVANDA Cakes», «Milanka Kava», «Iv bake», «Freycoff-coffee», «pinka_coffee», «Enjoy coffee», «meet coffee», «Кавоманія», «Sharikava», «EXPERT COFFEE», «Місцева Кава», «Будинок Кави», «Kava Rock», «Green Bee Coffee & Food», «Львівська майстерня шоколаду».

- *Побічно інформувальні* – створюють лише асоціативний натяк на концепцію закладу: «Cofeland», «kavàtti», «Dr.Coffein», «CAFFEGGIO», «Друзі».

- *Умовні* – емоційно привабливі, не містять прямої інформації про діяльність: «BREWSELL», «Lampa», «ЛІТО», «Молоток», «Baobab», «ВТВ», «RADS», «Теретенія», «МамаMia», «МУХОМОР», «MP3», «МОТТИ», «BALKON», «Кокос», «De La Vie».

Застосування класифікації, запропонованої М. М. Торчинським [5], дає змогу віднести назви кав'ярень до колективонімів, оскільки вони позначають власні назви колективів, об'єднаних певною сферою діяльності. Водночас за денотативно-номінативною класифікацією, яку пропонує Ю. Дідур [2], усі кав'ярні зі списку можна віднести до особливого типу ергонімів – сатисфакціонімів, діяльність яких спрямована на задоволення соціальних і культурних потреб споживачів.

Отже, проаналізувавши назви кав'ярень м. Житомира, простежуємо основні тенденції їх найменувань. Передусім відзначаємо лаконічність і простоту назв, що сприяє їх легкому сприйняттю та запам'ятовуванню. Водночас помітне активне використання іншомовних елементів, зумовлене впливом глобалізаційних процесів і прагненням відповідати сучасним тенденціям. Характерною рисою є також поєднання інформативності з креативністю: поряд із прямо інформувальними ергонімами функціують побічно інформувальні та умовні, що виконують насамперед рекламну та естетичну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалова, А. В. (1989). *Структурно-семантичні моделі ергонімів і їх вживання в сучасній англійській мові* [Автореф. дис. канд. філол. наук; Одеськ. держ. ун-т. імені І. І. Мечникова].
2. Дідур, Ю. І. (2018). Походження та семантичне навантаження терміна «ергонім». *Записки з ономастики*. (21), 85–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zzo_2018_21_9 (дата звернення: 10.04.2026).
3. Зимовець, Г. В. (2010). Структурно-семантичні особливості ергонімів України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, (29), 172–176.
4. Карпенко, Ю. О. (2000). Власні назви. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ. Торчинський, М. М. (2010). *Українська ономастика*. Київ: Міленіум.

Б. О. Клочко,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ГОВІРКА С. КИКОВА ЗВ'ЯГЕЛЬСЬКОГО Р-НУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ. У ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНОМУ ВИДАННІ ТА СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ

Мова – це невід’ємна частина культури народу, у якій зберігається його побут, традиції та історія. Діалектологія посідає особливе місце в збереженні цих елементів. Діалектологія – це наука, що вивчає певні діалекти конкретної мови. Мовлення певної території відрізняється від унормованого літературного варіанту. Ці риси можуть поєднуватися в цілі системи відмінностей, або існувати як окремі особливості. Саме такі мовні особливості становлять діалекти [2, с. 5]. Діалекти – це розгалужений різновид мови, який відрізняється від літературної норми й поширений на певній території. Ним користується частина нації, пов’язана територіальною, соціальною чи професійною спільністю [1, с. 7].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що аналіз діалектних рис говірки с. Кикова дає змогу простежити вплив історичних та соціальних процесів на мовлення, тяглість у просторі й часі, а також сприяє збереженню мовних традицій і нематеріальної культурної спадщини. Мета статті – проаналізувати діалектну лексику говірки с. Кикова, зафіксовану в лінгвогеографічному виданні «Лексичний атлас правобережного Полісся» М. Никончука, у зіставленні її із сучасним мовленням жителів села.

«Лексичний атлас правобережного Полісся» М. Никончука спочатку було представлено в рукописному варіанті. У праці близько двох із половиною тисяч аналітичних і синтетичних карт. Упродовж тридцяти шести років дослідник працював над її укладанням. 1994 року опубліковано новий варіант атласу, що містить близько двохсот лексичних, фонетичних і семантичних карт. Лексеми, зафіксовані у ХХ ст., функціонують і донині у ХХІ ст., зберегли свої форми, що свідчить про архаїзм говірки.

Говірка с. Кикова представлена в «Лексичному атласі Правобережного Полісся» Миколи Никончука під номером 314. У лексикографічному виданні на позначення, зокрема, підвищеного сухого місця на болоті вчений зафіксував лексему *груд'ок* [3, к. 1]. У сучасному мовленні ця лексема збережена й досі в мовленні діалектоносіїв, відображає особливості місцевого ландшафту та уявлення мешканців про рельєф.

Діалектизм *су'двиг* М. Никончук зафіксував на позначення болота, де трясеться земля [3, к. 2]. У говірці це слово й нині функціонує та демонструє збереження архаїчної форми.

На позначення пологого берега або гори М. Никончук зафіксував форму *низ* [3, к. 4]. Сьогодні поруч із цим діалектизмом спостерігаємо паралельну форму *хил-* (*'n'іди на 'низ / на'бери оче'рету // на 'хилу на'сеца ко'рова*), що свідчить про варіативність та діалектну синонімію.

На позначення крутого берега, гори відзначено в атласі прикметник *'прикрий* [3, к. 5]. Сьогодні це слово носії говірки вживають для характеристики стрімкої дороги, яка різко повертає (*була там п'рикра до'рога*).

Початок річки в атласі представлено лексемою *по'чаток* [3, к. 5]. Форму *у'над* було зафіксовано як назву нижньої течії ріки [3, к. 16]. Нині це слово трапляється переважно в мовленні старшого покоління (*'судно хо'дило до у'паду слу'ча в 'горин'*).

Лексема *'жерло* номінувала струмінь холодної води, що витікає з-під землі [3, к. 5]. Сьогодні існує також назва *'джерло* (*'йе 'джерло 'б'іл'а слу'ча*). Перший варіант використовують мешканці, які проживають на півночі села, другий – на півдні. Назва *'джерло* почали вживати після приєднання села Українське.

Для назви снігу, перемішаного з багном, брудом, в атласі фіксуємо слово *с'л'а'кот'* [3, к. 112], збережене й досі з такою семантикою.

Лексему *про'талини* представлено в атласі на позначення місця, де розтанув сніг [3, к. 116]. Також важливо зазначити, що це слово сьогодні вживається для позначення ям, які утворюються після танення снігу (*он на мат'в'іях йа'к'і про'талини*).

Назву *моло'чай* зафіксовано як найменування рослини [3, к. 52]. У сучасному мовленні вживається рідше, натомість поширеним є синонім *чисто'т'іл* (*чистот'іл от боро'давок хоро'ший*). Це пов'язано з переселенням мешканців із сусіднього села через родинні зв'язки.

На позначення сухоцвіття рослини рогіз використовували слово *ка'чалка* [3, к. 52]. У говірці лексема зберігається донині (*до 'хати ка'чалку не не'си // 'горе 'буде*).

Атлас продемонстрував назву рослини *та'тарс`ке 'з`іл`а*, яку в сучасному мовленні носії говірки не використовують [3, к. 60]. Сьогодні обрядове зілля, яке розкладають на Трійцю в хаті, називають *тата'рин`е* (*ну тата'рин`е кла'дут`*).

Назву *опо'лоник* було зафіксовано на позначення личинки жаби [3, к. 66]. У сучасному мовленні мешканців с. Кикова функціонує лексема *цв'ер'кун* (*ну у нас 'кажут' 'цверкун / опо'лоник / хто йак*). Два варіанти мовлення зумовлено переселенням деяких мешканців села Дирманка Баранівського району Житомирської області. Сьогодні обидва варіанти функціують паралельно.

Лексему *'рабчик* дослідник подав на позначення назви птаха [3, к. 71]. На сучасному етапі лексичне значення діалектизму змінилося. Інформанти використовують слово для назви комахи червоного кольору з чорними цятками (*'рабчик ка'зали до 'добра*).

Назву *'цапл`а* було зафіксовано як орнітологічну [3, к. 71]. Вона й сьогодні зберігається в мовленні жителів села (*'цапл`а там була по'лет`іла дав'но*).

На позначення теплого південного краю, куди відлітають птахи на зимівлю, використано лексему *'вирей* [3, к. 79]. У сучасному мовленні слово активно функціонує (*'бусел ле'тит` у 'вирей / а завжди повер'тайуц`*).

Отже, у процесі дослідження встановлено, що говірка с. Кикова має виразні лексико-семантичні особливості, які відображають специфіку місцевого

мовлення. Діалекти, зафіксовані понад 50 років тому, зберегли своє значення й у сучасному мовленні говірконосіїв. Вони функціювали у ХХ ст. і продовжують існувати в ХХІ ст., що свідчить про їхню стійкість. Зазначені лексеми демонструють особливості природного середовища та побуту мешканців. Деякі діалектизми зазнали змін, що зумовлені політичними, економічними та суспільними факторами.

Говірка с. Кикова є цінним об'єктом для подальших діалектологічних досліджень, оскільки зберігає характерні риси мовлення регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганич, І., & Олійник, І. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа.
2. Жилко, Ф. Т. (1955). *Нариси з діалектології української мови* (В. Г. Ярошенко, ред.; С. Р. Політєнко, тех. ред.). Київ.
3. Никончук, М. (1994). *Лексичний атлас правобережного Полісся*. Київ–Житомир.

А. М. Коваль,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

УРБАНОНІМИ І ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЯК НАЗВИ ВУЛИЦЬ ТА ПЛОЩ ВІДОБРАЖАЮТЬ ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОРОСТЕНЯ

Урбаноніми, тобто назви вулиць, площ, провулків та інших міських об'єктів, є не просто елементами навігації. Вони відображають історію міста, зміну політичних режимів, культурні впливи та цінності суспільства. Через ці назви можна зрозуміти, як формувалася локальна ідентичність мешканців і як змінювалося їхнє сприйняття власного міста. У цьому сенсі Коростень є цікавим прикладом, адже його урбанонімний простір чітко демонструє історичні трансформації та суспільні зміни.

Історія Коростеня бере початок ще з часів Київської Русі. У літописах місто згадано як центр древлян, що вже тоді мало важливе значення [5]. Цей історичний пласт не зник безслідно: він відображений і в сучасних назвах, які пов'язані з минулим міста, наприклад *вул. Древянська, вул. Князя Мала, вул. Іскоростенська*. Саме через такі урбаноніми зберігається зв'язок поколінь і формується відчуття історичної тяглості.

Проте найбільших змін система назв зазнала у ХХ столітті. У радянський період назви вулиць активно використовували як інструмент ідеології. Часто вони були присвячені політичним діячам, революційним подіям або символам влади. Так формувалася єдиний символічний простір, який мав впливати на світогляд людей і підсилювати офіційну ідеологію [4]. У цей час назви виконували не лише практичну функцію, а й виховну з позиції радянської влади, набуваючи пропагандистського звучання, наприклад: *вул. Леніна, вул. Карла Маркса, вул. Жовтнева*.

Після проголошення незалежності України ситуація почала змінюватися. Відбувся поступовий перегляд урбанонімів, і багато з них було перейменовано. Це пов'язано з бажанням відійти від радянського минулого та повернутися до власної історії та культури. У результаті з'явилися назви, які більше відображають українську ідентичність, історичні події та національних героїв [3]. Передовсім варто назвати такі назви вулиць: *вул. Героїв Небесної Сотні, вул. Грушевського, вул. Шевченка*. Зазначені зміни важливі, адже вони впливають на те, як мешканці сприймають своє місто і свою належність до нього.

Сучасні назви вулиць Коростеня мають різне походження. Частина назв пов'язана з відомими людьми, насамперед діячами культури, науки або історичними постатями (*вул. Гоголя, вул. Івана Франка, вул. Лесі Українки, вул. В'ячеслава Чорновола*). Інші назви відображають події або важливі етапи розвитку міста (*вул. Героїв Крут, вул. Захисників України*). Відзначаємо також назви, які пов'язані з природними особливостями місцевості або розташуванням об'єктів (*вул. Соснова, вул. Набережна*). Окрему групу становлять ті, що мають

символічне значення та передають певні цінності чи ідеї (*вул. Миру, вул. Незалежності*) [2].

Важливо, що значна частина урбанонімів пов'язана саме з місцевою історією. Це назви, що відображають розвиток міста, його особливості або події, які мали значення саме для Коростеня (*вул. Древянська, вул. Іскоростенська*). Такі назви допомагають мешканцям відчувати зв'язок із місцем, де вони живуть, і формують локальну ідентичність [1].

Сучасний етап розвитку міста позначений тим, що урбанонімний простір продовжує змінюватися. З'являються нові назви, які відповідають сучасним реаліям, а старі іноді зникають або переосмислюються. Це особливо помітно в контексті декомунізації, коли відбувається заміна назв, пов'язаних із радянським минулим, на нові, більш актуальні (*вул. Табукашвілі – вул. Героїв Небесної Сотні; вул. Жовтнева – вул. Сергія Кемського*) [6]. Такий процес природний, адже суспільство змінюється, і разом із ним змінюється символічний простір міста.

Цікаво, що в одному місті можуть одночасно існувати назви з різних історичних періодів. Це створює своєрідний «шаруватий» простір, де поєднуються різні епохи. У Коростені це добре помітно: поряд існують вулиці, назви яких походять із давніх часів, радянського періоду та сучасності (*вул. Древянська, вул. Шевченка, вул. Героїв Небесної Сотні.*) Така різноманітність робить міський простір більш багатограним і відображає складність історичного розвитку.

Окрім історичного та культурного значення, урбаноніми мають і соціальний аспект. Вони впливають на формування образу міста як для самих мешканців, так і для тих, хто з ним лише знайомиться. Назви можуть підкреслювати унікальність міста, його історію або сучасний розвиток. У цьому сенсі вони стають частиною загального культурного середовища [4].

Отже, назви вулиць і площ у Коростені – це не випадковий набір слів, а результат тривалого історичного процесу. Вони відображають зміни, які відбувалися в суспільстві, і допомагають зрозуміти, як формувалася локальна ідентичність. Через урбаноніми можна побачити, як місто змінювалося з часом і як його мешканці сприймали ці зміни.

Підсумовуючи, зазначимо, що урбанонімія - важливе джерело для вивчення історії та культури міста. Урбанімікон Коростеня демонструє, як змінювалися цінності, ідеологія та уявлення про власну ідентичність. Саме тому дослідження назв вулиць і площ має велике значення для розуміння не лише минулого, а й сучасного стану міста та його розвитку в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гераймович, С. О. (2020). Ілюстрована історія вулиць і районів міста Коростень. Коростень.
2. Долинська, М. (2018). Новий підхід до методики класифікації урбанонімів (на матеріалах Львова). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* (5), 112–120.

3. Коростень. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Коростень> (дата звернення: 11.04.2026).
4. Олійник, Я. Б., & Гнатюк. О. М. (2013). Урбаноніми та назви підприємств як маркери регіональної ідентичності населення України. *Шевченківська весна. Географія: Зб. наук. праць*. 144–150.
5. *Повість временних літ*. Пер. з давньорус. Л. Махновця. Київ: Дніпро.
6. Реєстр вулиць та провулків міста Коростеня (станом на 2023–2024 рр.) Коростенська міська рада. URL: http://golos.korosten-rada.gov.ua/files/pdf_end/142.pdf та <https://korosten-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/1258.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

А. Р. Колбасюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

МОВНА СТІЙКІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни мовна свідомість молоді зазнає багатовимірних змін, що відображаються в переосмисленні ролі мови як соціального, культурного та ідентифікаційного феномена. Дослідження Г. Залізняка засвідчують, що під впливом воєнних подій відбувається суттєва трансформація мовних пріоритетів, зокрема в співвідношенні української, російської та англійської мов у повсякденному спілкуванні [2, с. 77]. Молодь дедалі частіше усвідомлює мову не лише як засіб комунікації, а як елемент самоідентифікації та громадянської позиції.

У цьому контексті особливо помітне зростання ролі української мови в різних сферах життя молоді, що є одним із ключових чинників мовної стійкості [5, с. 67]. Соціолінгвістичні спостереження показують, що українська мова поступово розширює свої функційні межі, охоплюючи не лише офіційно-освітню сферу, а й побутове та цифрове спілкування [5, с. 67]. Вона дедалі більше закріплюється як мова щоденної комунікації, що пов'язано з її символічним навантаженням у сучасних умовах. Українську мову молодь сприймає як маркер належності до держави та суспільства, що чинить опір зовнішній агресії, а тому її використання набуває не лише мовного, а й ціннісного виміру [5, с. 67].

Варто зазначити, що мовна стійкість безпосередньо пов'язана з процесами національної ідентифікації, оскільки мова є одним із ключових маркерів належності до нації та культурної спільноти, а отже, і важливим ресурсом психологічної та соціальної стабільності молоді в умовах війни [1, с. 18]. Мовна стійкість має такі ознаки, як зазначають дослідники: «незалежність країни та національна свідомість її громадян, розвиток національної культури та відсутність агресивного впливу інших культур, продумана стратегія державної мовної політики та високий рівень мовної стійкості державних службовців і посадових осіб» [3, с. 94].

Загалом важливий чинник у формуванні мовної стійкості – освітнє середовище, яке в умовах війни виконує значно ширші функції, ніж лише передавання знань [6]. Школи та університети стають просторами соціалізації, психологічної підтримки та формування громадянської свідомості молоді. Саме в освітньому процесі закріплюються норми використання української мови як основного засобу навчання та комунікації [6]. Учені констатують, що системна підтримка українськомовного середовища в освіті сприяє не лише підвищенню мовної компетентності, а й формуванню внутрішньої мотивації до її використання, що є важливою складовою мовної стійкості [6].

Водночас війна значно посилює емоційне навантаження на молодь, що безпосередньо впливає на її мовні практики та комунікативну поведінку. У кризових умовах мова виконує функцію психологічної опори, допомагаючи

структурувати досвід, виражати емоції та підтримувати соціальні зв'язки [7]. Через мовлення молоді люди формують способи подолання стресу та адаптації до нестабільної реальності. Мова стає важливим ресурсом психоемоційної рівноваги, що підсилює її значення у формуванні загальної стійкості особистості [7].

Суттєву роль у сучасних мовних процесах відіграє цифрове середовище, яке стало одним з основних майданчиків мовної трансформації молоді. Соціальні мережі, онлайн-платформи та цифрові медіа активно впливають на мовний вибір, формуючи нові стандарти комунікації [4, с. 73]. Після початку повномасштабного вторгнення спостережено помітний перехід молоді на українську мову в онлайн-спілкуванні, що пов'язано як із політичною позицією, так і з переосмисленням культурної ідентичності. Цей процес свідчить про глибокі зміни в мовній поведінці, які відбуваються під впливом цифровізації суспільства [4, с. 73].

Мовна стійкість молоді також тісно пов'язана з культурними практиками та вибором інформаційного контенту. Сучасна молодь дедалі частіше надає перевагу українськомовному контенту в медіа, музиці, кіно та соціальних мережах, що сприяє закріпленню української мови як домінуючої в культурному просторі [7]. Таке споживання формує нові мовні звички та сприяє природному розширенню сфери функціонування української мови. У результаті мова стає не лише засобом комунікації, а й частиною повсякденної культурної практики молодого покоління [7].

Отже, мовна стійкість молоді в умовах війни формується як багаторівневе явище, що охоплює соціальні, психологічні, культурні та освітні виміри. Вона результат взаємодії зовнішніх чинників, передовсім таких, як війна, державна мовна політика та медіасередовище, і внутрішніх процесів, пов'язаних з ідентичністю, особистим вибором і сімейним вихованням. У сукупності ці фактори визначають сучасні тенденції мовної поведінки молоді та відіграють важливу роль у зміцненні національної стійкості та культурної єдності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко, С. (2025). Національна ідентичність як основа стійкості молоді в умовах війни: освітній та виховний потенціал. *Нові технології навчання*, (99), 16–28.
2. Залізник, Г. М. (2023). Мова як індикатор української національної ідентичності та цивілізаційного вибору киян. *Українська мова*, (2), 72–83.
3. Коваленко, Л., & Жарая, С. (2023). Мовна стійкість державних службовців і посадових осіб як ключова риса громадянина українського суспільства. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, (4), 89–95.
4. Кондратенко, Н. Ю., Волкотруб, Г. Й., Заболотня, Р. В., & Воропай, І. В. (2025). Інноваційні моделі мовної поведінки української молоді. Гібридність і креативність. *Sciences of Europe*, 179, 72–75.

5. СКОКОВА, Л. (2025). Language practices and preferences of young people in wartime Ukraine. *Youth in Central and Eastern Europe*, 12 (18), 61–68.
6. Błaszczuk, M., Kovalisko, N., Pieńkowski, P., et al. (2025). Coping with adversity: mechanisms of resilience in Ukrainian universities during the Russian-Ukrainian War – a perspective from Lviv University students. *Higher Education*.
7. Fedoriv, Ya., Pirozhenko, I., & Shuhai, A. (2024). Sustainable linguistic strategies for enhancing learner resilience and motivation in crisis contexts. *Journal of Innovations and Sustainability*, 8(4), 04. <https://doi.org/10.51599/is.2024.08.04.04>

Ю. А. Конох,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Дяченко)

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В РОДИННОМУ СПІЛКУВАННІ

Родинне спілкування становить одну з найбільш природних і водночас складних форм міжособистісної комунікації. Саме в сімейному дискурсі закладаються базові патерни мовленнєвої поведінки, формуються стратегії взаємодії, відтворюються соціальні ролі та ціннісні орієнтири. Дослідження комунікативних стратегій у родинному просторі набуває особливої актуальності в умовах трансформації сучасних сімейних стосунків, коли традиційні моделі поступаються місцем новим, більш рівноправним і партнерськими, формами взаємодії.

Поняття «комунікативна стратегія» трактується дослідниками неоднозначно. У широкому сенсі це загальний план мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення певної комунікативної мети. У вузькому – свідомо або напівсвідомо обраний спосіб організації мовленнєвої поведінки в конкретній інтеракційній ситуації [1]. Комунікативна стратегія реалізується через сукупність тактик – конкретних мовленнєвих дій і засобів, що забезпечують просування до запланованого результату.

Родинний дискурс як особлива форма побутового спілкування характеризується низкою специфічних рис: стійкістю ролевих відносин (батьки – діти, подружжя, старше – молодше покоління), наявністю спільної сімейної пам'яті і пресупозицій, що дозволяють порозумітися «з півслова» [2], а також підвищеною емоційністю та відносною відвертістю. Водночас саме ці ознаки зумовлюють специфіку і різноманітність стратегій, що функціонують у цьому дискурсивному просторі.

У сучасній лінгвістичній прагматиці виокремлюють кілька базових класів комунікативних стратегій, що знаходять регулярне відображення в родинному мовленні. По-перше, це кооперативні стратегії, орієнтовані на підтримку гармонійної взаємодії: стратегії підтримки, схвалення, солідаризації, прохання, поради [3]. По-друге, конфліктні стратегії, реалізовані через директиви, звинувачення, дорікання, маніпулювання [4]. По-третє, нейтральні або регулятивні стратегії, що забезпечують організацію самого комунікативного процесу: розподіл слова, встановлення теми, перехоплення ініціативи.

Серед кооперативних стратегій родинного дискурсу особливу роль відіграє стратегія підтримки, яка реалізується через тактики згоди, емпатії, похвали та активного слухання [5]. Ця стратегія є маркером сімейної згуртованості й емоційного благополуччя. Натомість дефіцит підтримувальних мовленнєвих актів у родинній комунікації, як засвідчують дослідження, корелює з підвищеним рівнем внутрішньосімейної конфліктності [6].

Директивні мовленнєві акти є одним із найпоширеніших інструментів реалізації комунікативних стратегій у родинному просторі. За формою вони

варіюються від прямих наказів і заборон до м'яких прохань, порад і риторичних питань [7]. Вибір форми директива у сімейному дискурсі визначається рольовими відносинами, ситуаційним контекстом, віком і статтю учасників спілкування. Так, у міжпоколінній комунікації «батьки – діти» директивні стратегії часто поєднуються з аргументативними і пояснювальними тактиками, що свідчить про прагматичну складність цих мовленнєвих ситуацій [8].

Окремим і соціально значущим виміром є гендерна диференціація комунікативних стратегій у сімейній взаємодії. Дослідження засвідчують, що жіноче мовлення в родинному дискурсі тяжіє до кооперативних, підтримувальних стратегій, тоді як чоловіче – до директивних та інформаційних [9]. Водночас ці тенденції не є абсолютними і зазнають суттєвого впливу з боку індивідуальних, соціальних та культурних чинників.

Маніпулятивні стратегії також знаходять регулярну реалізацію в родинному дискурсі. Вони полягають у прихованому впливі на адресата з метою спонукати його до певних дій або формування бажаних установок без відкритого декларування свого наміру [10]. У родинному контексті маніпуляція нерідко реалізується через стратегії натяку, мовчання як відмови, емоційного тиску, апеляції до провини. Лексичними маркерами таких стратегій слугують оцінні слова з негативною конотацією, порівняльні конструкції, іронія та непрямі мовленнєві акти [11].

Прагматичний аналіз родинного дискурсу неможливий без урахування контексту і пресупозицій. Спільний сімейний досвід, звичні поведінкові патерни та усталені ролі формують густу систему імпліцитних смислів, яка дозволяє учасникам розуміти одне одного «з натяку» [2]. Однак у ситуаціях конфлікту або зміни рольових відносин ці пресупозиції стають джерелом непорозумінь – адресат інтерпретує висловлення не так, як планував мовець, що порушує комунікативну кооперацію [1].

Лексико-фразеологічний рівень мови є чутливим індикатором комунікативних стратегій у родинному дискурсі. Емотивна лексика, фразеологізми з родинною семантикою, усталені звертання й оцінні номінації відображають ставлення мовця до адресата та обрану ним стратегічну позицію [12; 13]. Позитивно марковані номінації корелюють із кооперативними стратегіями, тоді як негативно конотована лексика виступає маркером конфліктних або маніпулятивних тактик [11].

Таким чином, комунікативні стратегії в родинному спілкуванні становлять розгалужену і динамічну систему, що відображає весь спектр міжособистісних відносин у сім'ї. Їх дослідження в лінгвопрагматичному ключі дозволяє не лише описати мовні механізми родинної взаємодії, а й виявити закономірності формування кооперативних або конфліктних моделей сімейного дискурсу. Перспективним залишається вивчення трансформації комунікативних стратегій у сучасній українській родині в умовах суспільних змін [14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Серль, Дж. Р. (2022). Мовленнєві акти та структура комунікації (В. Шовкун, пер.). Університетська книга.
2. Безугла, Л. Р. (2023). Імплікатури в українському дискурсі: лінгвопрагматичний аспект. ХНУ імені В. Н. Каразіна.
3. Гусак, І. В. (2022). Конфліктні й кооперативні стратегії в побутовому дискурсі. *Лінгвістичні студії*, 44, 72–80.
4. Палій, О. А. (2024). Конфліктний дискурс у сімейній комунікації: типологія та мовленнєві маркери. *Філологічні трактати*, 16(1), 44–52.
5. Тележкіна, О. О. (2023). Стратегії підтримки в повсякденному комунікативному просторі. *Мова і культура*, 26, 134–141.
6. Демиденко, Г. Г. (2023). Родинне мовлення як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, (58), 48–53.
7. Орел, М. В. (2022). Директивні мовленнєві акти в родинному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика*, 47, 55–62.
8. Нікітіна, А. В. (2022). Вікова диференціація комунікативних стратегій у побутовому спілкуванні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, (6), 112–120.
9. Федорів, Я. Р. (2023). Гендерна специфіка мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. Сер.: Мовознавство*, 2, 78–84.
10. Мовчун, Л. В. (2023). Маніпуляція як комунікативна стратегія: лінгвопрагматичний аспект. *Лінгвістика*, (1 (44)), 89–98.
11. Остапенко, С. А. (2022). Маніпулятивний потенціал лексики в конфліктному дискурсі. *Мова і суспільство*, 13, 97–104.
12. Олійник, О. В. (2023). Лексичні засоби вираження емотивності в родинному мовленні. *Мовознавство*, (4), 52–61.
13. Доброльожа, Г. М. (2023). Фразеологія родинного спілкування в українській мові. *Українська мова*, (3), 41–50.
14. Богданець-Білокаленко, Н. І. (2024). Сучасна українська родина: трансформація комунікативних моделей. *Дивослово*, (2), 21–27.

С. О. Корнієнко,
здобувачка Криворізького державного
педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Українська фразеологія є динамічною системою, яка водночас містить лексико-семантичні та семантико-граматичні одиниці, глибоко вкоріненні в історію та культуру українського народу. Саме культурно-семантична ємність фразеологічних одиниць дозволяє ефективно реалізовувати завдання, визначені в Концепції мовної освіти України. Разом із тим, структурно-семантична, граматична та стилістична неоднорідність фразеологічних одиниць обумовлює труднощі в їх систематизації та, відповідно, розробці методів формування у здобувачів освіти здатності їх застосовувати в процесі спілкування. Аналіз підходів до систематизації фразеологічних одиниць дозволить формувати цілісне й глибоке їх розуміння, оптимізувати навчальний процес.

Проблемі систематизації фразеологізмів присвячені дослідження мовознавців від початку ХХ століття, а саме: Л. Авксентьєва, Н. Бабич, Н. Венжинович, Ю. Прадіда, Л. Савченко, Л. Скрипник, В. Ужченка та інших. Аналіз наукових праць мовознавців дозволяє стверджувати, що існування різних підходів і класифікацій обумовлені труднощами у визначенні меж фразеологічних одиниць і їх структурно-семантичною неоднорідністю.

Спроби систематизувати фразеологізми здійснювалися науковцями ще на початку ХХ століття. Фундаментальними є дослідження В. Виноградова, у яких класифікація фразеологічних одиниць (далі – ФО) відбувається за семантичним критерієм. Однак, уже на цьому етапі виникають наукові дискусії щодо визначення меж ФО. Прибічники семантичного підходу, зокрема В. Виноградов, вважали, що до ФО належать лише стійкі словосполучення, еквівалентні лексемі. Він виокремлював три типи фразеологізмів: фразеологічні зрощення (словосполучення, семантика якого не мотивована значеннями слів-компонентів), фразеологічні єдності (словосполучення, семантика якого частково мотивована значенням слів-компонентів) та фразеологічні сполучення (стійкі словосполучення, семантика якого мотивована значенням слів-компонентів).

Натомість представники ідеографічного підходу, у тому числі Ю. Прадід, В. Ужченко, наполягали на тому, що стійкі синтаксичні одиниці (прислів'я, приказки, афоризми тощо), які за структурою еквівалентні реченню, також належать до фразеологізмів. Він пропонує здійснювати систематизацію ФО на основі ієрархічного групування: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе [3, с. 40]. Провідним критерієм для систематизації вважалася відтворюваність і постійний лексичний склад цих мовленнєвих одиниць.

В основі зазначених підходів є принципова відмінність: ФО або функціонують на рівні лексем (сталі словосполучення), або на рівні суджень (сталі сполучення, еквівалентні реченню). Дослідження фразеологізмів не лише як

лексичних одиниць, а як одиниць судження обумовило виникнення різноманітних підходів систематизації ФО, спільним для яких можна вважати інтерпретацію фразеологізмів як форми мовленнєвого відображення об'єктивної картини світу народу/етносу.

Так, у межах функціонально-комунікативного підходу ФО досліджуються в аспекті їх стилістичних особливостей. Г. Їжакевич виокремлює такі основні функціонально-стильові розряди фразеологізмів: розмовні (використовуються в невимушеному спілкуванні, а також у творах художньої літератури), просторічні (мають негативне конотативне значення), фольклорні (і за походженням, і за вживанням належать до народнопоетичної сфери) й книжні (використовуються в наукових і публіцистичних текстах) [1, с. 299–308].

На сучасному етапі особливої актуальності набувають дослідження, що вивчають фразеологізми на межі психології та лінгвістики. У межах психолінгвістичного підходу фразеологізовані структури розглядаються як форми вираження ментальної, інтелектуальної, емоційної сфер життя людини/дитини, відображають їхню фактичну мовленнєву поведінку і безпосередньо пов'язані з особливостями світосприйняття народу/етносу, представником якого є носій мови [2, с. 275]. Основним критерієм систематизації ФО в цих дослідженнях є роль фразеологізмів у міжособистісних комунікаційних процесах. На думку І. Мисан, такий підхід сприятиме підвищенню ефективності створюваних методик роботи над фразеологізмами в закладах освіти, що сприятиме формуванню мовленнєвої особистості та розвитку національної ідентичності дітей. Дослідниця підкреслює, що для того, аби ФО стали частиною активного словника дитини, первинними для сприймання мають бути образи, що актуалізуються фразеологізмом, а не його структура. Відповідно до цього підходу, ФО пропонують об'єднувати в такі семантичні групи: 1) фразеологічні структури, що виражають оцінку, надають характеристику; 2) фразеологічні структури, що виражають погодження, прийняття або заперечення; 3) модальне значення: а) необхідність, б) доцільність, в) непотрібність, г) неможливість; 4) обмеженість, багатозначність; 5) акцентування; 6) значення логічної обумовленості [2, с. 279].

Отже, підходи до систематизації фразеологізмів обумовлені тими конкретними завданнями, що є актуальними на певному етапі розвитку мовознавства чи лінгводидактики, які, в свою чергу, формуються під впливом тих культурно-історичних процесів, що відбуваються в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручн. для студ. філолог. спеціальностей вищих навч. закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. С. 299–308.
2. Мисан І. В. Психолінгвістичний та лінгводидактичний аспекти фразеології. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. №13, Ч. III. С. 275–282.
3. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ: Сімферополь, 1997. 252 с.

Т. І. Корольова,
здобувачка Інноваційного ліцею I-School міста Києва
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Миронова)

ДЕВІЗИ НА ШЕВРОНАХ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІЙСЬКОВОЇ СИМВОЛІКИ

Військова символіка є важливим елементом культурного та комунікативного простору армії. Одним із її складників є девізи, що розміщуються на шевронах підрозділів. Такі короткі висловлювання передають ідейні засади, цінності колективу та моральні орієнтири, відображаючи призначення підрозділу й бойовий дух його особового складу. Вони слугують символічними маркерами підрозділу, допомагаючи військовослужбовцям усвідомлювати належність до армійської спільноти та підтримувати зв'язок із історичною спадщиною.

У науковій літературі девіз визначають як стислий афористичний вислів, що формулює основний принцип діяльності певної спільноти або організації [1]. У військовому контексті такі формули набувають нормативного, мотиваційного та символічного значення, підкреслюючи престиж і цінності підрозділу. Лаконічність і афористичність роблять їх легко запам'ятовуваними й емоційновиразними, що особливо важливо в бойових умовах.

Це наочно проявляється у практиці українських підрозділів. Так, над емблемою 169-го навчального центру розташована стрічка з девізом «Навчаємо перемагати», який виражає головну місію підрозділу – підготовку військових до ефективного виконання завдань та досягнення перемоги.

Девіз «Свободу здобуємо в бою» 63-ї окремої механізованої бригади виражає чіткий заклик до дії та підкреслює безкомпромісну важливість боротьби за національну свободу. Він не лише формулює основний принцип військової діяльності цього підрозділу, але й слугує засобом мобілізації моральних і прагматичних зусиль особового складу у складних бойових умовах, акцентуючи увагу на готовності протистояти загрозам ціною активного опору.

Сучасні шеврони Збройних Сил України поєднують вербальні й графічні компоненти, утворюючи цілісну систему символів. Девіз функціонує разом із кольоровою гамою, зображеннями та емблемами, що дозволяє передати історичні, культурні та ідеологічні смисли, пов'язані з діяльністю підрозділу [2]. Зокрема, девіз «Готові до спротиву!» Сил територіальної оборони Збройних Сил України на шевроні із зубчастим муром символізує захист дому, рідного краю та Вітчизни, справедливо характеризуючи безстрашних воїнів, які завзято боронять свою землю.

Іншим прикладом є символіка 68-ї окремої егерської бригади імені Олекси Довбуша, де в зеленому полі нарукавного знака зображено золоту росомаху зі срібною барткою, а над щитом на стрічці вміщено гасло «Ваші душі за наші кривди», яке виражає відданість підрозділу захисту своїх людей і пам'яті про їхні втрати.

Походження девізів різноманітне. Частина з них пов'язана з українською історичною та літературною традицією. Наприклад, вислів «Борітеся – поборете!» 36-ї окремої бригади морської піхоти імені контр-адмірала Михайла Білинського походить із поеми Тараса Шевченка «Кавказ» [4] і репрезентує тяглість національної визвольної ідеї, поєднуючи сучасну військову символіку з класичною українською літературною спадщиною. Він актуалізує історичний заклик до опору гнобленню та підкреслює духовну основу боротьби за незалежність і гідність.

Історично мотивоване гасло 53-ї окремої механізованої бригади імені князя Володимира Мономаха – «Оружжя не знімайте» – має джерело в «Повчанні» Володимира Мономаха [3]. У ньому князь радив синам: «А оружжя не знімайте із себе вборзі, не розглядівши все через лінощі, бо знагла людина помирає», підкреслюючи необхідність постійної пильності та обачності.

Девіз 128-ї окремої важкої механізованої бригади «Дике Поле» – «Степ та воля – козацька доля» звертається до історичної символіки українського степу як простору формування козацької культури та воїнської традиції, де він постає середовищем військової звитяги, витривалості й братерства, а також підкреслює самоідентифікацію підрозділу з героїчними сторінками минулого українського війська.

Сучасні бойові гасла, наприклад «Народжені вогнем» 115-ї окремої механізованої бригади, відображають бойовий досвід, витривалість і здатність підрозділу загартовуватися в екстремальних умовах, сприяючи згуртованості особового складу.

У символіці окремих підрозділів використовуються також латиномовні девізи, що пов'язані з європейською традицією військових гасел. Латина тривалий час слугувала універсальною мовою символічної комунікації, надаючи формулюванням історичного та культурного звучання. Девіз «*Audaces fortuna iuvat*» («Доля сприяє сміливим / Сміливим щастить»), який використовує 21-й армійський корпус, має джерело в римській літературній традиції, зокрема у Вергілієвій «*Енеїді*» (*Aeneis*, X, 284), де підкреслюється, що успіх приходить до тих, хто діє рішуче й не вагається перед небезпекою.

Деякі девізи поєднують українську та латинську традиції, створюючи своєрідний культурний синтез у військовій символіці. Латинська мова, яка тривалий час використовувалася в європейській геральдиці та військових девізах, надає таким формулам урочистості та універсального звучання, тоді як українські історичні символи конкретизують їхній національний зміст. Наприклад:

- 24-а окрема механізована бригада імені короля Данила застосовує *Milites regum* («Воїни королів») разом із зображенням лева – символу Галицького королівства.
- 30-а окрема механізована бригада імені Костянтина Острозького поєднує *Dei gratia* («Милістю Божою») із символікою родової печатки князя Острозького.

- 26-й окремий стрілецький батальйон використовує *Natus defendere* («Народжений захищати») разом із гербом міста Києва.

Поєднання латинських формул із українськими символами не лише збагачує візуальний образ шеврона, а й підкреслює історичну значущість підрозділу, відображає спадкоємність військових традицій і визначає ключові цінності, що керують його діяльністю.

Отже, девізи на шевронах українських підрозділів постають багатовимірними маркерами, які інтегрують історичну пам'ять, моральні орієнтири, психологічну підтримку та мовну експресію. Вони формують колективну свідомість та ідентичність підрозділу, підтримують бойовий дух і дисципліну особового складу, а також забезпечують передачу військових цінностей, традицій і досвіду майбутнім поколінням воїнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іщенко, Я. О. (2004). Девіз. В. А. Смолій (Ред.), *Енциклопедія історії України* (Т. 2: Г–Д). Київ: Наукова думка. <http://www.history.org.ua/?termin=Deviz>
2. Кравченко, О. В., & Безмеліцина, К. В. (2024). Символіка та графічні прийоми у військово-патріотичній айдентиці. *Теорія та практика дизайну. Культура і мистецтво*, 4(34), 336–343. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.34.36>
3. Поучення Володимира Мономаха. (n.d.). *Літопис Руський*. <http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm>
4. Шевченко, Т. (2003). Кавказ. *Повне зібрання творів* (Т. 1: Поезія 1837–1847, с. 343–347). Київ: Наукова думка.

Ж. В. Котвицька,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ОСОБЛИВОСТІ КВЕСТ-УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Актуальність теми зумовлена зміною цілей мовної освіти в сучасній українській школі. Державний стандарт базової середньої освіти орієнтує мовно-літературну галузь на формування компетентного мовця, який взаємодіє з іншими, аналізує й інтерпретує інформацію, висловлює власні думки та досліджує мовні явища. У такій методичній логіці урок української мови перестає бути простором простого відтворення правил і переходить у формат діяльній взаємодії, де учень спостерігає, порівнює, аргументує, робить висновки й застосовує мовні знання в комунікативно значущих ситуаціях. Саме тому квест-урок привертає особливу увагу, оскільки поєднує навчальну мету, пошукову діяльність, співпрацю, оцінювання та рефлексію в межах єдиного сценарію. Мета пропонованих тез – з'ясувати особливості квест-уроку з української мови, визначити його структурні, змістові й організаційні ознаки та показати його дидактичний потенціал.

Сучасний урок української мови в НУШ потребує оновлення структури, змісту й методів роботи. Н. Голуб та О. Горошкіна наголошують на необхідності введення до структури уроку таких обов'язкових складників, як «цілевизначення, цілереалізація й рефлексія» [2, с. 144]. Водночас авторки підкреслюють, що кожен урок має бути побудований так, щоб «розвивати логіку, пам'ять, мислення, уяву, увагу, спостережливість, мовлення» [2, с. 144]. Таке бачення безпосередньо узгоджується з природою квест-уроку, адже він передбачає чітко окреслену мету, активну діяльність учнів на кожному етапі та обов'язкове підбиття підсумків.

Сутність квесту пов'язана не з випадковим використанням ігрових елементів, а з послідовною організацією навчальної діяльності. За визначенням К. Журби та І. Шкільної, квест ґрунтується на «послідовному виконанні задалегідь підготовлених завдань» [4, с. 45]. Дослідниці також зазначають, що квест-гра має «певний алгоритм, розподілення ролей» [4, с. 45]. Це дає підстави розглядати квест-урок з української мови як спеціально спроектовану модель навчання, у якій зміст, маршрут, ролі учасників, типи завдань, часові межі та критерії оцінювання підпорядковані досягненню конкретного результату. Отже, одна з визначальних особливостей квест-уроку – його структурована сценарність.

Наступною ознакою квест-уроку з української мови є поєднання мовного змісту з проблемно-пошуковою діяльністю. Для цього формату недостатньо простого відтворення правила або визначення, завдання мають спонукати учнів аналізувати мовний матеріал, установлювати зв'язки, виявляти закономірності, редагувати помилки, добирати аргументи, формулювати власні висновки. У квест-уроці з української мови продуктивні завдання на впізнавання мовного

явища, відновлення деформованих схем, роботу з текстом, пояснення орфограм і пунктограм, групування мовних одиниць, створення коротких висловлень із визначеним граматичним або стилістичним завданням. О. Ільченко зауважує, що «Веб-квест – проблемне завдання, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету» [5]. В іншому фрагменті авторка підкреслює: «Веб-квест – це дидактична структура, у рамках якої викладач удосконалює пошукову діяльність учнів» [5]. Для уроку української мови це означає, що вчитель не просто подає готове знання, а організовує умови, у яких школярі самостійно доходять до мовного висновку на основі прикладів, словників, таблиць, фрагментів текстів або цифрових ресурсів.

Ще одна суттєва особливість квест-уроку – його висока мотиваційна та комунікативна насиченість. Квестова форма створює для учнів ситуацію інтелектуального виклику, у якій важливими стають не лише правильність відповіді, а й швидкість, точність, взаємодія в команді, уміння почути партнера та обґрунтувати власну позицію. О. Мішагіна підкреслює, що «квест дозволяє розвивати активне пізнання на уроках» [6]. У проєкції на урок української мови це означає, що квест забезпечує природне включення учнів у мовленнєву взаємодію: вони обговорюють варіанти, доводять правильність рішень, презентують результати, редагують відповіді одне одного, а отже, одночасно опановують мовний матеріал і розвивають комунікативну компетентність.

Не менш важливою рисою квест-уроку є поєднання різних типів завдань у межах одного заняття. На початковому етапі доречні актуалізаційні завдання, що допомагають швидко відновити опорні знання та ввести учнів у сюжет. Далі використовують тренувальні завдання, які забезпечують відпрацювання способу дії, а центральне місце посідають проблемно-пошукові завдання, орієнтовані на відкриття нового або самостійне пояснення мовного явища. Завершують урок контрольними та рефлексійними завданнями, котрі дають змогу встановити якість виконаної роботи, осмислити маршрут проходження квесту та зіставити результат із поставленою метою. Саме така послідовність робить квест-урок педагогічно вмотивованим, а не декоративно-ігровим.

Ще одна визначальна ознака квест-уроку з української мови – прозорість оцінювання. Оскільки квест передбачає етапність, виконання завдань за маршрутом і командну взаємодію, учні повинні заздалегідь знати критерії оцінювання, яким підлягають не лише правильність мовних відповідей, а й обґрунтованість висновків, точність використання мовних засобів, уміння працювати в групі, дотримання інструкцій і здатність до підсумкової рефлексії. За такої організації фінальний етап уроку не зводиться до формального підрахунку балів, а виконує узагальнювальну функцію: учні усвідомлюють, що саме вони засвоїли, які труднощі подолали та які способи дії виявилися ефективними.

Отже, квест-урок з української мови характеризується структурованою сценарною побудовою, чіткою метою, послідовністю завдань, поєднанням ігрової та дидактичної логіки, проблемно-пошуковим характером діяльності, командною взаємодією, прозорими критеріями оцінювання та обов'язковою

рефлексією. Його дидактичний потенціал полягає в тому, що мовний матеріал постає не як сукупність ізольованих правил, а як предмет осмисленої дії. Саме тому квест-урок у системі навчання української мови – ефективна форма організації діяльності учнів, яка сприяє формуванню компетентного мовця, здатного не лише знати мовні факти, а й свідомо використовувати їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п#Text> (дата звернення: 14.03.2026).
2. Голуб, Н. Б., & Горошкіна, О. М. (2024). Ключові акценти уроку української мови в Новій українській школі. *Український педагогічний журнал*, 4, 144–151.
3. Голуб, Н. Б., Горошкіна, О. М., Бондаренко, Н. В., Новосьолова, В. І., & Попова, Л. О. (2024). *Практикум з методики навчання української мови : практи. посібник.* Київ: Видавничий дім «Освіта».
4. Журба, К., & Шкільна, І. (2017). Квест як засіб формування національно-культурної ідентичності підлітків. *Рідна школа*, 11–12, 44–52.
5. Ільченко, О. В. (2012). Використання web-квестів у навчально-виховному процесі. *Освіта.ua*. 03.07.2012. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/30113/ (дата звернення: 08.04.2026).
6. Мішагіна, О. Д. (2013). Використання квесту як засобу активізації навчальної діяльності учнів. *Освіта.ua*. 06.03.2013. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/34730/ (дата звернення: 08.04.2026).

А. М. Кравчук,
здобувачка Поліського національного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент А. А. Плечко)

АНГЛІЦИЗМИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ РОСЛИННИЦТВА: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ

Сьогодні, в епоху тотальної цифровізації та глобалізації, англiцизми займають важливе місце в різних сферах нашого життя. Особливо домінують ці запозичення в професійній комунікації та терміносистемах сучасної української мови. Загалом в українському термінознавстві та перекладознавстві аспект дослідження англiцизмів не новий, науковцями накопичений чималий теоретичний та практичний досвід: О. Гурко досліджував англійські запозичення в мові мас-медіа; Т. Мартинова, В. Кукушкін – англiцизми в сучасній українській мові; А. Олійник – роль англiцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології [2, 7, 8]. Аспект особливостей англiцизмової термінології в аграрній сфері теж неодноразово ставав об'єктом дослідження: К. Войтенко вивчала термінологічні запозичення галузі рослинництва та специфічні особливості перекладу аграрної літератури; науковці Д. Капоровська, Л. Козуб проаналізували способи досягнення адекватності перекладу англійських аграрних термінів, В. Малик – особливості перекладу термінів через лексичну семантику англiцизмових аграрних термінів; Г. Сидорук – аналіз структурно-семантичних характеристик термінів аграрного спрямування в перекладацькому аспекті; Я. Тагільцева – специфіку складних слів аграрної термінології; К. Тішечкіна вивчала аспект етимології сільськогосподарської термінології та особливості їх перекладу тощо [1, 4, 6, 9, 10, 11]. Оскільки у сучасних реаліях термінологія рослинництва активно поповнюється запозиченнями, особливо у сферах сталого землеробства, агробізнесу та біотехнологій, то проблема дослідження англiцизмів в українській термінології рослинництва залишається актуальною.

Об'єктом нашої розвідки є українська термінологія рослинництва, **предметом** дослідження – англiцизми в цій галузі. **Мета** дослідження – дослідити англiцизми в термінології рослинництва через фахові тексти; проаналізувати їх особливості та тенденції вживання.

Виклад основного матеріалу. Дослідниця Я. Тагільцева виокремлює такі особливості англiцизмів аграрної термінології: на фонетичному рівні це складні слова з наголосом на першій частині слова та з подвійним наголосом; домінування дво- і трикомпонентних аграрних термінів; найчастіше англiцизми представлені іменниками та дієслівними формами; утворення англiцизмів відбувається безафіксним способом, а також за допомогою афіксації, скорочень та аббревіатур [10].

Матеріалом дослідження слугували англiцизми у галузі рослинництва, відібрані за допомогою «Українсько-англійського словника базової термінології в аграрній сфері» [3]; навчального посібника «Англійська мова» [5]. Для аналізу контекстуального функціонування термінів було використано систему пошуку

на спеціалізованому порталі «Агробізнес сьогодні» (<https://agro-business.com.ua/>), що дало змогу виокремити відповідні фахові статті та інтерв'ю. Для зручності їх аналізу спочатку поділимо всі вибрані терміни на 4 групи за функціональним принципом (роль, яку виконує конкретний англіцизм у мовленні українського агронома):

1. Лексика на позначення агротехнологій та способів обробітку ґрунту: *ноу-тілл* (*no-till*), *міні-тілл* (*min-till*), *стріп-тілл* (*strip-till*), *ковер кроп* (*cover crop*), *малч* (*mulch*), *пелетування* (*pelleting*) тощо. В цій групі слів українська мова запозичила оригінальне звучання термінів, терміни засвоюються практично без змін, лише пристосовуючись до української вимови.

2. Номінація сфер насінництва, генетики та селекційної справи: *праймінг* (*priming*), *пелет* (*pellet*), *інкрустація* (*incrustation*), *гібрид* (*hybrid*), *клонування* (*cloning*), *трейт* (*trait*), *вігор насіння* (*seed vigor*) тощо. Ці вузькофахові наукові терміни є маркерами професійної грамотності та обізнаності зі світовими стандартами.

3. Лексика на позначення систем захисту культур та застосування біостимуляторів: *ад'ювант* (*adjuvant*), *гербіцид* (*herbicide*), *анти-дрифт* (*anti-drift*), *дрифт* (*drift*), *інсектицид* (*insecticide*), *скаутинг* (*scouting*), *стікер* (*sticker*), *танк-мікс* (*tank mix*), *фунгіцид* (*fungicide*) та інші. Загалом в українській мові до частини цих англіцизмів є українські відповідники: *гербіцид* – *засіб для знищення бур'янів*, *стікер* – *прилипач*, *дрифт* – *знесення розчину*, *танк-мікс* – *суміш для заправки баку для оприскування*. Проте у живому фаховому спілкуванні та наукових статтях міцно закріпилися саме англіцизми, як зручний виробничий сленг.

4. Номінація лексики з менеджменту та інформаційних технологій в агропромисловому комплексі: *аутсорсинг* (*outsourcing*), *аутстафінг* (*outstaffing*), *діджитал-філд* (*digital field*), *лізинг* (*leasing*), *моніторинг* (*monitoring*), *трейдер* (*trader*), *трейс* (*trace*), *франчайзинг* (*franchising*) тощо. Ця група термінів є міжгалузевими запозиченнями, які прийшли в аграрну сферу з офісу, економічної галузі та комп'ютерних технологій.

Наведемо приклади функціонування англіцизмів у професійному дискурсі, вибірку яких ми здійснили за допомогою сайту «Агробізнес сьогодні». Перша група лексики на позначення технологій обробітку ґрунту дала такі результати: *Безпосередня сівба, ноу-тілл – це спосіб сівби без посереднього обробітку в стерню або післяжнивні рештки рослин... Система нульового обробітку ґрунту в сівозміні у світовій практиці отримала назву **no-till**, що в перекладі з англійської означає «не орати». Це комплекс організаційних, агротехнічних, меліоративних, екологічних, соціальних та економічних заходів, спрямованих на стійкий розвиток галузі землеробства, підвищення урожайності сільськогосподарських культур і родючості ґрунту, захист його від ерозії, тобто заходів, покликаних відповідати природовідновленню...[<https://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/18414-nulovyi-obrobitok-hruntu-i-systema-noutill.html>, дата звернення 21.04.2026]. Технологія **ноу-тілл** і органіка зараз, на мій погляд, речі абсолютно несумісні. **Ноутільщики** практикують*

вирощування за нульовим циклом, але використовують гербіциди. В органіці вони недопустимі... [<https://agro-business.com.ua/aktualna-rozmova/item/25684-roman-diazhuk-ovochi-ta-frukty-v-sitkakh-prodaiutsia-krashche-nizh-nasypom.html>, дата звернення 21.04.2026]. Я (інтерв'юер Роман Дяжук) проти застосування пестицидів. Можливо, в органіці ми використовуємо так званий «**міні-мілл**», тобто менший обробіток ґрунту [<https://agro-business.com.ua/aktualna-rozmova/item/25684-roman-diazhuk-ovochi-ta-frukty-v-sitkakh-prodaiutsia-krashche-nizh-nasypom.html>, дата звернення 21.04.2026]. культиватор **BEDNAR STRIP-MASTER EN** призначений для смугового обробітку ґрунту з локальним внесенням добрив в агрегативанні з бункерами **BEDNAR**. Ця технологія **Strip-Till** призначена для дбайливого обробітку ґрунту та збереження вологи в ньому при посіві широкорядних культур [<https://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/34928-reagro-efektyvnist-cherez-vidnovlennia-gruntiv.html>, дата звернення 21.04.2026]. Використання англіцизмів у фахових текстах демонструє одночасне вживання термінів англійською та українською мовами; утворення нових слів українською від первинного англіцизму.

Друга група номінацій, що стосується насінництва, генетики та селекційної справи, на сайті «Агробізнес сьогодні» представлена такими прикладами вживання англіцизмів: Для вітчизняних сільськогосподарських підприємств при реалізації заходів заміщення використання традиційних викопних паливно-енергетичних ресурсів однією з найбільш перспективних і водночас інвестиційно привабливих, поряд із виробництвом твердого біопалива в гранулах і **пелетях**, є саме біогазова технологія, що підтверджує світовий досвід її поширення у багатьох країнах [<https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7884-konkurentni-perevahy-ahrobiznesu-v-alternatyvnykh-dzherelakh-enerhii.html>, дата звернення 22.04.2026]. Післязбиральна доробка – очищення, калібрування, дражування, **інкрустація**, сушіння в контрольованих умовах... **Інкрустоване** насіння рівномірно проростає, має вищу енергію росту, а фермер отримує дружні сходи й менші втрати [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/33914-vid-nasinyny-dovrozhaiu-chomu-fermery-obyraiut-profesiine-nasinnia.html>, дата звернення 22.04.2026]. Треба наголосити, що створення трансгенного сорту – це тривалий і трудомісткий процес, що складається з **клонування** цінного гену, вбудову його в ДНК мікроорганізму, перенесення до потрібної рослини, проведення численних випробувань, особливо на безпеку для людей і довкілля [<https://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/19934-henna-inzheneriia-na-tariltsi.html>, дата звернення 22.04.2026]. На експорт вони (Голландія) поставляють якісні сири, молочний порошок, згущене молоко, олію, маргарин, яйця... Крім того, ще насіння (посівний матеріал) практично всіх агрокультур, садівний матеріал плодкових, декоративних, лікарських, ефіроолійних культур, матеріал біотехнологічного **клонування** цінних гібридів і **клонів**, технології вирощування, найбільш досконалі сучасні тепличні комплекси... [<https://agro-business.com.ua/agro/ekspertna-dumka/item/16670-ahroproduksiia-z-vysokoiu-dodanoiu-vartistiu-chomu-hollandtsiam-vyhidno-a-ukraintsiam-ni.html>, дата

звернення 22.04.2026]. Для висаджування використовувалися італійські саджанці мигдалю із закритою кореневою системою, вирощені за технологією *ex-vitro* (мікроклонування) [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/14207-na-kyivshchyni-zaklaly-pershyi-v-ukraini-promyslovyi-sad-myhdaliu.html>], дата звернення 22.04.2026]. На Одещині фермери вирощують **клонований** фундук [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/15623-na-odeshchini-fermeri-viroshchuyut-klonovaniy-funduk.html>], дата звернення 22.04.2026]. У такий спосіб вона (діюча речовина Тіаметоксам) захищає підземну і надземну частини рослин від ґрунтових і приховано живучих шкідників. Діюча речовина активує також синтез антистресових білків у проростках. З цим пов'язано ефективну стимуляцію росту – так званий **Vigor-ефект**, який виражається у швидкому старті, накопиченні підземної маси та підвищенні врожайності [<https://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/2270-selest-maks-rezultaty-dvokh-rokiv-na-terytorii-ukrainy.html>], дата звернення 26.04.2026]. Наведені приклади демонструють високий ступінь адаптації та деривації (словотвір) англіцизмів в українській мові, контекстуальну синонімію та уточнення в контексті синтаксичних конструкцій.

Третя група лексики на позначення систем захисту культур та застосування біостимуляторів ілюструє такі приклади функціонування англіцизмів у галузевих дискурсах: *Господарства все частіше комбінують **фунгіцидний та інсектицидний** захист в одному обприскуванні...* [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/35262-rehuliarnyi-monitorynh-ta-nadiinyi-zakhyst.html>], дата звернення 22.04.2026]. *Для покращення утримування крапель на восковому покриві листа до бакової суміші додають **стікер**...* [<https://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/27325-yak-zrobyty-riyak-nesmachnym-dlia-shkidnykiv-i-patoheniv.html>], дата звернення 22.04.2026]. *За швидкості вітру понад 5 м/с ризик **дрифту** різко зростає, що може призвести до ураження сусідніх культур* [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/27780-suchasna-tekhnika-dlia-zrostannia-ekonomichnoi-mitsnosti.html>], дата звернення 23.04.2026]. *Регулярний **скаутинг** дозволяє вчасно виявити вогнища бур'янів і ухвалити рішення щодо доцільності хімічної прополки* [<https://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/33486-lfm-2025-iak-ukrainska-stiikist-i-adaptatsiia-hlobalnykh-stratehii-vybudovuie-ahrosektor-maibutnoho.html>], дата звернення 22.04.2026]. Англіцизми третьої групи також демонструють високий ступінь адаптації та словотворення згідно з особливостями української мови.

Розглянемо приклади функціонування англіцизмів четвертої групи, що охоплює терміни сфери менеджменту та інформаційних технологій в агропромисловому комплексі: *Дрібні фермерські господарства дедалі частіше вдаються до **аутсорсингу** збиральних робіт через брак власної високопродуктивної техніки...* [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/32787-autsorsynh-personalu-kliuchovi-aspekty-ta-perevahy-dlia-biznesu.html>], дата звернення 22.04.2026]. *Аутстафінг сезонних працівників дозволяє компанії уникати пікових навантажень на фонд оплати праці в період жнив* [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/32787-autsorsynh-personalu-kliuchovi-aspekty->

[ta-perevahy-dlia-biznesu.html](https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/35260-rinok-soji-tsini-v-ukrajini-prodovzhuyut-zrostati-ale-lishe-za-rakhunok-vnutrishnogo-popitu.html), дата звернення 23.04.2026]. Досвідчений *трейдер* відстежує світові котирування в режимі реального часу, щоб обрати оптимальний момент для закриття експортного контракту... [<https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/35260-rinok-soji-tsini-v-ukrajini-prodovzhuyut-zrostati-ale-lishe-za-rakhunok-vnutrishnogo-popitu.html>, дата звернення 23.04.2026]. Принцип «Field-to-Fork Traceability» став обов'язковою умовою для експортних постачань зернових: «На вимогу європейських покупців кожна партія пшениці повинна мати повний *трейс* – від поля, де її вирощено, до трюму судна...» [<https://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/14547-treisiler-dlia-ovochiv-i-iahid.html> дата звернення 23.04.2026].

Активне використання англiцизмiв у наукових дискурсах на сайтi «Агробiзнес сьогодні» свiдчить про глибоку професiоналiзацiю аграрних текстiв. Медiадискурс адаптується до мiжнародних стандартiв, що сприяє iнтеграцiї українських аграрiїв у свiтовий ринок. Запозичення у сферi рослинництва вже не сприймаються фахiвцями як екзотизми, а постають необхідними термiнами для опису сучасних технологiй землеробства, насiнництва, генетики, селекцiї та захисту рослин. Ця група лексики демонструє найвищий ступiнь адаптацiї: англiцизми легко вiдмiнюються згiдно з нормами українського правопису та активно долучаються до вiтчизняних словотвiрних процесiв, зокрема суфiксацiї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтенко К. Особливості перекладу аграрної літератури та загальні принципи щодо перекладу термінологічних запозичень галузі рослинництва. URL: <https://er.kai.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e00cb35-392d-46e4-a8a2-ae0b2e8d5940/content> (дата звернення 20.04.2026).
2. Гурко О. В. Англійські запозичення в мові мас-медіа. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 22. С. 39–42.
3. Добровольська С. Р., Опир М. Б., Панчишин С. Б. Українсько-англійський словник базової термінології в аграрній сфері. Львів, 2020. 400 с.
4. Капоровська Д. В., Козуб Л. С. Способи досягнення адекватності перекладу англійських аграрних термінів. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 15, 2016. 49–55. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/165/157> (дата звернення 21.04.2026).
5. Кондратюк С. Ю., Муляр О. Д., Рибак Т. М., Журавель С. В., Трухній Л. М. Англійська мова. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 136 с.
6. Малик В. М. Лексична семантика англомовних термінів в агрономії. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 31. С. 49–55. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.31.9> (дата звернення 20.04.2026).
7. Мартинова Т. І., Кукушкін В. В. Англiцизми у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : УНУ, 2023. Випуск 28. Том 1.

С. 56–59. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.10> (дата звернення 21.04.2026).

8. Олійник А. Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології. Автореферат дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

9. Сидорук Г. І. Аналіз структурно семантичних характеристик термінів аграрного спрямування в перекладацькому аспекті. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. Випуск 12 (4). С. 53–58. URL: <https://doi.org/10.31548/philolog2021.04.007>

10. Тагільцева Я. М. Специфіка складних слів аграрної термінології (на матеріалі сучасної англійської мови). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філологія. 2013. № 36. С. 75–76. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nznuoa_f_2013_36_24.pdf (дата звернення 21.04.2026).

11. Тішечкіна К. В. Сільськогосподарська термінологія: етимологія та особливості перекладу. *SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION* : міжнародний науковий журнал. Будапешт, 2016. С. 68–72. URL: <https://is.gd/u2XxzG> (дата звернення 20.04.2026).

М. М. Лебедюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФОРМУВАННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ НОРМИ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку мовної освіти в Україні пріоритетного значення набуває компетентнісний підхід, що передбачає формування в учнів здатності ефективно використовувати мовні засоби в процесі комунікації. Однією з ключових складових мовної компетентності є дотримання норм літературної мови, зокрема морфологічних. Як зазначає М. Пентилюк, мовна норма виступає визначальним чинником культури мовлення особистості та показником рівня її мовної підготовки [4, с. 45].

Попри значну увагу до вивчення морфології в шкільному курсі української мови, практика засвідчує недостатній рівень сформованості морфологічної компетентності в учнів старших класів. Це виявляється в систематичних помилках у вживанні граматичних форм, невмінні адекватно добирати морфологічні засоби відповідно до комунікативної ситуації. Однією з причин такої ситуації є переважання формалізованого підходу до вивчення граматики, що не забезпечує належної інтеграції знань і мовленнєвої практики.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває текстоцентричний підхід до навчання мови, який, за визначенням О. Біляєва, передбачає організацію навчального процесу на основі цілісного тексту як основної дидактичної одиниці [1, с. 78].

Аналіз наукових досліджень. Проблема формування мовної норми та розвитку граматичних умінь учнів є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, питання методики навчання морфології розглядалися у працях О. Біляєва, М. Пентилюк, С. Карамана, Л. Мацько. Дослідники наголошують на необхідності функціонального підходу до вивчення мовних явищ, що передбачає їх засвоєння у процесі мовленнєвої діяльності.

С. Караман підкреслює, що формування граматичних умінь має здійснюватися в умовах наближених до реальної комунікації, що забезпечує усвідомлене використання мовних засобів [2, с. 112]. У цьому контексті текст виступає не лише об'єктом аналізу, а й засобом розвитку мовленнєвих навичок.

Текстоцентричний підхід активно розробляється в сучасній лінгводидактиці та розглядається як ефективний засіб формування мовної та комунікативної компетентностей [3, с. 134].

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні дидактичного потенціалу текстових завдань у процесі формування морфологічної норми в учнів старших класів.

Морфологічна норма – важливий компонент літературної мови, що регламентує правильне вживання граматичних форм слів і забезпечує

нормативність мовлення. Вона формується в процесі систематичного засвоєння морфологічних категорій, зокрема таких, як рід, число, відмінок, час, спосіб тощо.

Традиційна методика навчання морфології, орієнтована переважно на відпрацювання ізольованих граматичних форм, не завжди сприяє формуванню стійких мовленнєвих навичок. Як зазначає Л. Мацько, засвоєння мовних одиниць поза контекстом призводить до їх формального знання без уміння практичного застосування [3, с. 140].

У цьому контексті особливої ефективності набуває використання текстових завдань, які забезпечують функціональне засвоєння морфологічних явищ. Текстоцентричний підхід передбачає інтеграцію мовної та мовленнєвої діяльності, що сприяє формуванню цілісного уявлення про мовну систему.

Серед основних типів текстових завдань, спрямованих на формування морфологічної норми, доцільно виокремити:

- аналітичні завдання, що передбачають виявлення та характеристику морфологічних явищ у тексті;
- редагувальні завдання, спрямовані на виправлення морфологічних помилок;
- трансформаційні вправи, які передбачають зміну граматичних форм відповідно до контексту;
- творчі завдання, що стимулюють самостійне використання морфологічних засобів у процесі створення власних висловлювань.

Застосування таких завдань сприяє розвитку мовного чуття, формує здатність до самоконтролю та самокорекції, що є важливими складниками мовної компетентності.

Особливу роль відіграє використання автентичних текстів, які демонструють функціонування морфологічних норм у природному мовленнєвому середовищі. Це забезпечує не лише засвоєння правил, а й формування навичок їх практичного застосування.

Крім того, текстові завдання сприяють розвитку когнітивних процесів, зокрема аналізу, синтезу, узагальнення, що відповідає вимогам сучасної освіти. За словами М. Пентиліук, інтеграція мовної та мисленнєвої діяльності є необхідною умовою ефективного навчання мови [4, с. 52].

Отже, текстоцентричний підхід до навчання морфології – ефективний засобом формування морфологічної норми в учнів старших класів. Використання текстових завдань забезпечує функціональне засвоєння мовних явищ, сприяє розвитку комунікативної компетентності та підвищує рівень мовної культури учнів.

Перспективи досліджень полягають у розробленні цілісної системи текстових вправ, спрямованих на формування морфологічної компетентності з урахуванням сучасних освітніх підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляєв, О. М. (2005). *Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах*. Київ: Освіта.
2. Караман, С. О. (2013). *Методика навчання української мови в гімназії*. Київ: Ленвіт.
3. Мацько, Л. І. (2010). *Українська мова в освітньому просторі*. Київ: Вища школа.
4. Пентилюк, М. І. (2011). *Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах*. Київ: Ленвіт.

С. Д. Лисицина,
здобувачка Криворізького державного
педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 8 КЛАСІ

На сучасному етапі навчання української мови основним завданням є формування мовної особистості з виразною національною свідомістю. Ідеться про людину, яка вільно володіє мовою та доречно використовує її засоби відповідно до ситуації спілкування. Відтак ключовим результатом навчання має стати розвиток комунікативно-діалогічної компетентності [2, с. 4–9.]. Слід зазначити, що освітнє середовище відіграє провідну роль у становленні діалогічного мовлення, адже саме під час навчання учні не лише засвоюють теоретичні знання, а й формують уміння вести діалог, удосконалюють відповідні навички та набувають практичного досвіду комунікативної взаємодії.

Значущість діалогічних умінь у сучасному освітньому процесі важко переоцінити, адже вони є необхідними для ефективної роботи на всіх без винятку уроках. Саме тому їх формування не може бути епізодичним: воно потребує систематичного розвитку й постійного вдосконалення. У наукових працях (О. Біляєв, О. Горошкіна, О. Кучерук, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк, В. Сухомлинський та ін.) виокремлюється низка базових передумов, без яких повноцінний розвиток діалогічного мовлення є неможливим. Насамперед це комунікативна потреба, реалізація якої значною мірою залежить від мовленнєвого середовища: сім'ї, шкільного колективу, соціального оточення, де відбувається активна взаємодія.

Сучасна мовна освіта в Україні орієнтується насамперед на формування особистості, здатної ефективно діяти в умовах реального життя. На перший план висувається безперервний розвиток учня як мовної особистості, його інтелектуальних і комунікативних здібностей [1, с. 20–25]. У цьому контексті розвиток діалогічних умінь на уроках української мови постає як складний і тривалий процес, що потребує системного підходу [3]. Його ефективність залежить від урахування психологічних особливостей учнів, дидактичних умов організації навчання, а також доцільного добору методів і прийомів роботи.

Різноманітність методичного інструментарію пояснюється впливом багатьох чинників: вікових та індивідуальних характеристик школярів, змісту навчального матеріалу, мети і завдань конкретного уроку, а також етапу його проведення.

Серед найбільш уживаних методів виділяють, по-перше, бесіду, яка є ефективним засобом активізації мислення учнів. Вона спонукає до аналізу, порівняння, узагальнення, а також сприяє формуванню критичного ставлення до власного мовлення та висловлень інших комунікантів.

По-друге, метод діалогу, застосування якого у педагогічній практиці сприяє більш усвідомленому засвоєнню освітнього матеріалу, активізує пізнавальну діяльність учнів і залучає до роботи значну частину класу.

Поряд із цим, у практиці навчання широко використовуються й інші методи, зокрема метод вправ, який забезпечує закріплення й автоматизацію мовленнєвих дій, а також метод опитування, що дає змогу здійснювати контроль і самоконтроль рівня сформованості знань і вмінь.

Ефективність формування діалогічних умінь залежить не лише від правильно обраних методів навчання, а й від доцільного використання засобів, які забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів. Аналіз науково-методичних джерел дає підстави стверджувати, що продуманий добір дидактичних засобів істотно впливає на результативність освітнього процесу. Вони сприяють підвищенню інтересу до навчання, активізують психічну діяльність школярів, вносять елемент новизни в урок, полегшують запам'ятовування матеріалу, допомагають структурувати інформацію та виокремлювати в ній головне [4, с. 158–162].

Отже, результативність розвитку діалогічного мовлення значною мірою визначається тим, наскільки вчитель уміло поєднує методи й засоби навчання. Важливо, щоб вони забезпечували не лише засвоєння знань, а й розвиток мисленнєвих операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації та ін. Крім того, вони мають сприяти послідовному формуванню діалогічних умінь, стимулювати творчу активність учнів і водночас збагачувати їхнє мовлення, розширюючи словниковий запас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Галаєвська, Л. В. (2015). Психолого-педагогічні передумови ефективної мовленнєвої комунікації учнів 8–9 класів. *Українська мова і література в школі*, 2. 20–25.
2. Концепція мовної освіти 12-ти річної школи (українська мова) (2002). *Українська мова і література в школі*, 2. 4–9.
3. Омельчук, С. (2016). Навчання учнів основної школи діалогічного мовлення: мотиваційний, змістовий і методичний аспекти. *Українська мова і література в школах України*, 2. 3–8.
4. Пентилюк, М. І. (2015). Лінгвістичний аналіз тексту в методологічному ракурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. праць. Серія: Лінгвістика. Вип. 22. Херсон : ХДУ. 158–162.

Б. О. Лубенець,
здобувачка Криворізького державного
педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

СПЕЦИФІКА ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ УКРАЇНСЬКОГО СИНТАКСИСУ

У системі мовних рівнів синтаксис посідає особливе місце, оскільки саме на рівні речення та тексту відбувається остаточне формування думки та її емоційне забарвлення. Сучасні лінгвістичні студії все частіше розглядають синтаксичні одиниці не лише як логіко-граматичні конструкції, а як експресеми, що здатні передавати найтонші відтінки суб'єктивного ставлення мовця до навколишнього світу.

Біля витоків вивчення фігур експресивного синтаксису стояли такі видатні вчені, як В. Ващенко, С. Єрмоленко, В. Кононенко та І. Чередниченко, чії фундаментальні праці залишаються актуальними й сьогодні. Питання природи стилістичних фігур, їхнього функційного навантаження та збагачення мовних ресурсів на матеріалі текстів різних жанрів активно висвітлювали у своїх розвідках С. Бибик, Л. Мацько, Н. Малюга, Т. Вавринюк, О. Пономарів та багато інших дослідників.

Вивчення експресивного потенціалу синтаксису неможливе без розуміння терміна експресема. Як зазначає Н. Гуйванюк, експресема – це одиниця, яка крім денотативного значення несе додаткове емоційне або волюнтативне навантаження. Синтаксична експресема виникає тоді, коли звична структура речення порушується для акцентування на певній деталі [3, с. 91].

Фундаментальною особливістю українського синтаксису є відносно вільний порядок слів, який, проте, чітко підпорядковується законам актуального членування речення. П. Дудик наголошує, що порядок слів виступає основним засобом логічного наголошування: якщо прямий порядок є стилістично нейтральним, то будь-яке відхилення від нього створює експресивний ефект [4, с. 221].

Одним із найдавніших та найпоширеніших засобів вираження мовлення є інверсія – зумисне порушення стабілізованого порядку слів. Вона не просто переставляє компоненти місцями, а фокусує увагу на ремі, виносячи її у синтаксично сильну позицію – початок або кінець речення. У художньому дискурсі інверсія допомагає наголосити на значенні конкретних одиниць, значно посилюючи драматизм ситуації [5, с. 156].

Наприклад, винесення додатка або обставини на початок речення миттєво перетворює їх на логічний центр вислову. Це яскраво простежується у цитаті: *«Цю пісню то у нас по війні і не велено було співать»* (Л. Підгірна, «Червона Офелія»), де об'єкт розмови виходить на перший план. Н. Малюга у своїй розвідці добирає виразний приклад художньої інверсії, що створює особливий ритмічний малюнок та підсилює образність: *«Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка, Піднімаються, наче по сходинах, хмарами вгору до Бога»*

(Г. Бабіч, «Янголятка») [5, с. 157] Тут винесення присудків на початок речень надає опису динаміки та особливої ліричної напруги. В українській мові інверсія є надзвичайно пластичною, що дозволяє авторам моделювати глибокі емоційні стани реципієнта.

Поряд з інверсією активно функціонує синтаксичний паралелізм. Ця фігура ґрунтується на тотожності будови суміжних речень, що створює особливий ритмічний рельєф тексту. Паралелізм виконує композиційну функцію, пов'язуючи окремі мотиви твору в єдине ціле, та часто супроводжується лексичними повторами, що посилює ефект висування ключової думки [6, с. 296]. Прикладом такого засобу в сучасній прозі є фрагмент із роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»: *«2000-й ми зустріли пристойно. Один сусід стрибнув з восьмого поверху. Одна знайома втонула у ванні. В Росії прийшов новий президент і почав нову чеченську війну. У нас прийшов нетиповий Прем'єр-міністр і заходився робити реформи.»* Тут авторка використовує однотипні синтаксичні конструкції, що дозволяє структурувати перелік подій, та надати їм особливої емоційної напруги, акцентуючи на масштабності суспільних і приватних змін [5, с. 160].

Для українського художнього тексту характерним є використання номінативних речень як засобу статичної, але надзвичайно виразної фіксації дійсності. На відміну від дієслівних структур, називні речення не описують розгортання дії у часі, а «вихоплюють» окремі предмети чи явища з простору. Такі конструкції фокусують увагу реципієнта на конкретному статичному кадрі. Це дозволяє автору лаконічно моделювати складні панорами, що створює ефект безпосередньої присутності та візуальної достовірності [4, с. 247]. Яскравим прикладом такої синтаксичної стратегії є цитата з роману Юрія Андруховича «Перверзія»: *«Ова, тепер увага! Сіре небо. Облізлий сніг. Вежі. Ворони над ратушею. Черепиця. Жовті мури. Тиша...»*. У цьому уривку нанизування номінативних конструкцій працює за принципом кіномонтажу. Кожне речення – це окремий візуальний акцент, який ментально формує цілісний образ міського пейзажу. Використання такої форми дозволяє уникнути розлогості й надати тексту особливого динамізму: автор неначе змушує реципієнта бачити максимально конкретизовані деталі. У такому контексті номінативні речення стають ключовим інструментом економії мовних ресурсів при досягненні максимальної естетичної виразності.

Ще одним продуктивним засобом у сучасній українській прозі та публіцистиці є парцеляція – розчленування базового речення на кілька інтонаційно та пунктуаційно відокремлених частин.

Т. Вавринюк у праці «Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті» аналізує специфіку парцеляції, що полягає у:

- створенні додаткових пауз: це змушує реципієнта зупинитися на кожному сегменті інформації, уповільнюючи темп читання для глибшого осмислення.
- акцентуації реми: кожен парцелят сприймається як самостійне повідомлення, що набуває статусу логічного центру.

- імітації психологічного стану: парцеляція часто передає схвильованість, переривчастість дихання або хаотичний потік думок героя [2, с. 250].

Парцелюватися можуть як головні, так і другорядні члени речення. У художніх текстах це часто виглядає як нанизування уточнень, що надає кожному окремому слову особливої ваги, уповільнюючи ритм читання та змушуючи реципієнта зосередитися на деталях, наприклад: «*Поїзд. Їде в одному напрямку. А дівчинка в червоному спортивному костюмі танцює в коридорі. В протилежному напрямку. Без музики. Супроти. Навпаки*» (О. Є. Я. Пахльовська, Новели «Flash»). Бачимо, як автор передає психологічний стан – свідомий опір течії подій. Кожна крапка у цьому фрагменті фіксує окремий рух танцю, перетворюючи граматичний прийом на засіб кінематографічної візуалізації, де кожен сегмент інформації набуває самостійного смислового навантаження.

Кожен із розглянутих засобів – від короткого номінативного речення до розлогого паралелізму – слугує спільній меті: максимальному наближенню структури вислову до глибинного змісту та наміру мовця. Специфіка виражальних засобів полягає в їхній здатності увиразнювати глибинні смисли, апелювати до емоційної сфери реципієнта та створювати неповторний ідіостиль кожного автора. Сучасний художній дискурс підтверджує, що саме синтаксичний рівень мови є найбільш рухливим та продуктивним у контексті естетичної трансформації мовних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вавринюк Т. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 222–228.
2. Вавринюк Т. Особливості функціонування парцельованих конструкцій у художньому тексті. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць*. 2015. Випуск 13. С. 249–254.
3. Гуйванюк Н. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 90–96.
4. Дудик П. *Стилістика української мови: навчальний посібник*. Київ : ВЦ Академія, 2005. 368 с.
5. Малюга Н. *Синтаксичні фігури. Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір* : колективна монографія ; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. С. 149–191.
6. Станко Д. Стилістичні фігури як засіб вираження емоцій у газетно - публіцистичному тексті. *Записки з романогерманської філології*. 2020. Вип. 1 (44). С. 291–300.
7. Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір : колективна монографія ; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 406 с.

В. О. Малишев,
здобувач Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент М. В. Шарапа)

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сучасний освітній простір характеризується активною цифровізацією та зміною способів сприйняття інформації учнями. Представники покоління цифрової культури значно швидше опрацьовують візуальний контент, аніж великі обсяги текстової інформації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема використання сучасних технологій візуалізації у процесі навчання української мови.

Традиційні методи викладання не завжди забезпечують достатній рівень навчальної мотивації, пізнавальної активності та ефективного засвоєння матеріалу. Саме тому вчитель-словесник має поєднувати в навчальному процесі інноваційні підходи, пов'язані з опрацюванням текстової, графічної, аудіальної та мультимедійної інформації [3]. Візуалізація навчального матеріалу не лише полегшує процес сприйняття складних мовних понять, а й сприяє розвитку критичного мислення, асоціативної пам'яті, творчих здібностей учнів.

Особливого значення проблема набуває в умовах реформування української освіти та реалізації концепції Нової української школи; пріоритетності компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів до навчання.

У сучасній педагогіці візуалізацію розглядають як спосіб подання інформації у наочній формі, що забезпечує її швидке сприйняття, осмислення та систематизацію. В основі візуалізації лежить принцип взаємодії вербального й образного мислення, який активізує різні канали сприйняття інформації. Психологи доводять, що людина значно краще запам'ятовує інформацію, яку подають одночасно в текстовій та візуальній формах, оскільки це сприяє формуванню стійких асоціативних зв'язків.

У науковій літературі виокремлюють різні види візуалізації навчального матеріалу: статична (схеми, таблиці, інфографіка, ілюстрації); динамічна (анімації, відео, презентації); інтерактивна (онлайн-платформи, інтерактивні вправи, цифрові карти знань); асоціативна (ментальні карти, хмари слів, меми). Застосування таких засобів на уроках української мови забезпечує підвищення рівня навчальної мотивації, активізацію пізнавальної діяльності та розвиток аналітичного мислення учнів.

Особливої популярності в сучасному освітньому просторі набуває використання *інтернет-мемів*. За допомогою мемів як лаконічної візуально-текстової форми можна доступно та цікаво пояснювати мовні явища, орфографічні правила, а також підвищувати зацікавленість учнів у навчальному матеріалі, формувати критичне ставлення до інформації та розвивати творчі здібності учнів [5].

Одним із ефективних засобів сучасної візуалізації є *буктрейлер* – короткий відеоролик, створений за мотивами літературного твору, використання якого дозволяє поєднати елементи літературного аналізу, творчої діяльності та цифрової грамотності. Створення буктрейлера спонукає учнів до уважного прочитання тексту, виокремлення ключових сюжетних ліній, характеристик персонажів та ідейного змісту твору. Також така діяльність формує навички роботи з мультимедійними програмами та розвиває медіакомпетентність учнів.

Важливим засобом асоціативної візуалізації є *хмара слів*, за допомогою яких можна структурувати ключові поняття теми у графічній формі. На уроках української мови *хмари слів* можуть використовувати для актуалізації опорних знань, ознайомлення з новою темою, закріплення матеріалу або узагальнення вивченого. На думку І. Березіної, використання *хмар слів* сприяє підвищенню мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності та розвитку візуального мислення [2].

Ефективним засобом структурування навчального матеріалу є *інтелект-карти*, які використовують для встановлення логічних зв'язків між поняттями, систематизації інформації та формування цілісного бачення теми. У процесі вивчення синтаксису за допомогою інтелект-карт класифікують типи речень, види підрядного зв'язку або другорядні члени речення [4]. На уроках літератури – аналізують образну систему творів, характеристики персонажів чи композиційні особливості тексту.

Важливим інструментом сучасної візуалізації є *скрайбінг* – синхронне створення схематичних малюнків у процесі пояснення навчального матеріалу. Скрайбінг поєднує словесне пояснення та графічне відображення інформації, що значно підвищує рівень її засвоєння [1]. На уроках української мови за допомогою скрайбінгу можна пояснювати будову речення, морфологічні категорії чи правила пунктуації. Такий підхід сприяє активізації уваги учнів та розвитку візуально-асоціативного мислення.

Перспективним є також використання *інтерактивних підручників, цифрових платформ та мультимедійних ресурсів*, перевага яких полягає у поєднанні текстової, аудіальної та візуальної інформації, що забезпечує багатоканальне сприйняття матеріалу. Інтерактивні технології дозволяють реалізувати індивідуальний підхід до навчання, враховуючи особливості сприйняття та темп роботи кожного учня.

Отже, візуалізація на сучасному уроці важлива не лише для унаочнення навчального матеріалу, а й для формування ключових компетентностей учнів, розвитку творчих здібностей та медіаграмотності, підвищення ефективності освітнього процесу. Візуальні засоби навчання забезпечують краще сприйняття та осмислення інформації, сприяють розвитку критичного й творчого мислення, активізують пізнавальну діяльність учнів та формують стійку навчальну мотивацію. Інтерактивні технології дозволяють поєднати традиційні методи навчання із сучасними цифровими практиками, що відповідає вимогам Нової української школи та потребам сучасного учня. Перспективи подальших

досліджень убачаємо у вивченні ефективності окремих технологій візуалізації у формуванні мовної та медіакомпетентності здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук, І. В., & Андрощук, І. П. (2019). Скрайбінг-презентація як засіб підвищення ефективності освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72(4), 67–80. <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5fe5ecba-784c-45c0-8cf1-bebdfddc4104/content>.
2. Березіна, І. (2023). Хмара слів як засіб підвищення мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 185–191. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-1-2>.
3. Горна, О. (2021). Візуалізація теоретичного матеріалу на уроках української мови як засіб формування предметних компетентностей. *Житомирщина педагогічна*, 4(24). <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/01/6.%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0.pdf>.
4. Петрова, О. (2023). Використання інтелект-карт під час формування синтаксичної компетентності учнів 9 класів на уроках української мови. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/18493/1/Petrova.pdf>
5. Прилуцька, Л. (2021). Креалізовані тексти на уроках української мови та літератури – вимога сьогодення. У Т. І. Бондар (Ред.), *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі* (с. 48–53). Мукачево: МДУ.

Д. С. Малюк,
здобувач Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Т. В. Щербина)

ДІАЛЕКТНІ РИСИ ШПОЛЯНЩИНИ В НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Сучасний етап розвитку української діалектології позначений посиленою увагою до вивчення локальних говірок як живого джерела національної мови. Особливої гостроти це питання набуває в умовах сьогодення. Повномасштабна війна, що триває в Україні, спричинила безпрецедентні міграційні процеси: територія центру України, зокрема село Лебедин Шполянської громади Черкаської області, стала прихистком для понад 100 тис. внутрішньо переміщених осіб зі східних та південних областей. Унаслідок цього відбувається інтенсивне змішування різних говіркових систем південно-східного, а також північного наріччя, що неминуче призводить до лінгвістичної інтерференції і в перспективі може виникнути новий різновид мішаних говірок на середньонаддніпрянській основі. У цьому контексті фіксація, збереження та глибокий науковий аналіз фольклорного матеріалу – зокрема народних пісень, які є консервативним сховищем мовних архаїзмів, – стає критично важливим завданням для вітчизняного мовознавства.

Об'єктом нашого аналізу є народна пісня «Ой горе тій чайці, чаєцці небозі», записана в селі Лебедин Шполянської ОТГ (Звенигородського району Черкаської області). За словами респондентки Любові Медяник (1951 р.н.), пісня складена приблизно в 1600 р. Обрання для опису лінгвістичної специфіки цього населеного пункту не випадкове, адже це рідна для автора дослідження говірка, належна до ареалу середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя, мовні особливості якого описані в наукових розвідках Т. В. Щербини, зокрема «Ареалогія середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя: монографія» [5]. Вивчення пісенного тексту дозволяє простежити живу реалізацію діалектних норм у фольклорному дискурсі, де мовні одиниці функціонують у тісному зв'язку з етнографічним контекстом.

*Ой горе **тій** чайці, чаєцці небозі
Що вивела чаєняток при **битій** дорозі,
Що вивела чаєняток при **битій** дорозі...*

Однією з найхарактерніших рис, зафіксованих у тексті досліджуваної пісні, є специфічна артикуляція передньоязикового зімкненого приголосного [т]. У говірці села Лебедин спостерігаємо збереження твердості звука [т] перед голосним [і], на відміну від літературної мови, де відбувається пом'якшення під впливом наступних голосних. Зокрема, у словах *тій* та *битій* чітко фіксуємо вимову [т і й] та [б и т і й], де звук [т] не набуває ознак м'якості. Це явище є рефлексом давніх фонетичних процесів: у багатьох середньонаддніпрянських говірках приголосні перед голосним переднього

ряду [i] (що походить з давнього ѣ або о в новозакритих складах) зберігають свою первісну напруженість і твердість [1, с. 42]. Така риса підкреслює архаїчність місцевої фонетичної системи та її здатність протистояти уніфікувальному впливу літературного стандарту. Твердий [т] у таких позиціях виконує роль діалектного маркера, що відрізняє автентичне мовлення Шполянщини.

Ой ви чумаченьки, ви ще й молоденькі.

Возьміть моїх чаєняток – вони ще й маленькі,

Возьміть моїх чаєняток – вони ще й маленькі...

Не менш цікавим фонетико-морфологічним явищем є реалізація форми 2 ос. мн. наказового способу дієслова *взяти*: [в о з'і м' і т']. У цій формі засвідчуємо комплекс перетворень. По-перше, діє закон проривного [в] – протетичного приголосного, що з'являється перед голосними. По-друге, відбувається специфічна вокалізація: перехід звука [і] в [о] в закритому складі або збереження архаїчної основи з огубленим голосним. Для багатьох говірок Черкаської області характерна заміна початкового сполучення ві- на во-, що зумовлено особливостями лабіалізації [2, с. 105; 121], зокрема і в середньонаддніпряньському ареалі. Вимова [в о з'і м' і т'] з чітким лабіалізованим початком та збереженням м'якості наступних приголосних є типовим ідентифікатором мовлення жителів Звенигородщини, що зафіксовано в багатьох говірках.

Текст пісні «Ой горе тій чайці...» є яскравим прикладом експресивної насиченості діалектного мовлення через використання демінутивів. У невеликому за обсягом тексті кілька таких форм: *чаєчка, чаєняток, чумаченьки, молоденькі, маленькі* [4, с. 35]. Для говірок Шполянщини та середньонаддніпряньського говору загалом активне вживання демінутивів не є лише поетичним прийомом – це органічна риса повсякденної комунікації.

Українська ментальність, що сформувалася в центральних регіонах, відображена в мові через емоційну лагідність та антропоцентризм. У говірці села Лебедин ці форми виконують подвійну функцію. З одного боку, вони передають глибоке співчуття до трагедії чайки, яка втратила дітей, з іншого – демонструють гнучкість словотвірної системи досліджуваного ареалу. Суфікси *-ечк-, -ят-, -еньк-* у досліджуваній говірці високопродуктивні. Навіть звертання до винуватців трагедії – *чумаченьки молоденькі* – витримане в пестливому тоні, що є специфічною рисою українського фольклорного етикету, закоріненого в діалектну основу України.

А чаєчка в'ється, об дорогу б'ється,

К сирій землі припадає, чумаків благає.

К сирій землі припадає, чумаків благає...

Особливу увагу привертає прийменник *к* у конструкції *К сирій землі припадає*. У сучасній українській літературній мові цей прийменник

вважають архаїчним, елементом церковнослов'янського стилю, проте в говірках Шполянщини він залишається функціонально активною одиницею.

Як зазначають дослідники Г. І. Мартинова та Т. В. Щербина, прийменникова система середньонаддніпрянських говірок відзначається значною варіативністю та збереженням давніх слов'янських моделей [3, с. 97]. Прийменник *к* (із варіантом *ок, ік*) у поєднанні з давальним відмінком (*к землі, к хаті*) є прямою спадщиною праслов'янської системи, де він був основним маркером напрямку руху до об'єкта. У говірці села Лебедин прийменник *к* конкурує з літературним *до*, але у фольклорних текстах він домінує як фонетично компактніший порівняно з *до*.

Прийменник *к* в говірці села Лебедин маркує не лише напрямок руху, а стан максимальної наближеності, майже дотику до предмета. У контексті пісні – *к сирій землі припадає* – цей прийменник посилює трагізм образу, підкреслюючи фізичну близькість чайки до землі в її горі. Згідно з дослідженнями [3, с. 88], використання прийменника *к* є однією з диференційних ознак, що відділяють автентичне ядро середньонаддніпрянських говірок від периферійних впливів.

*Бодай ви чумаки та й горя зазнали!
Як ви ж моїх чаєняток зі світа зігнали,
Як ви ж моїх чаєняток зі світа зігнали.*

Аналіз тексту виявляє ще одну специфічну рису – вживання родового відмінка однини іменника чоловічого роду *світ*: зі *світа* зігнали. Згідно з нормами сучасної літературної мови, назви абстрактних понять та неістот переважно мають закінчення *-у* (*світу, вітру*). У говірці села Лебедин спостережена стійка тенденція до вживання закінчення *-а* [с'в' і т а].

У пісні також засвідчуємо повтори часток *та й, ще й* і дієслівних форм, що характерно для розмовного стилю жителів Шполянщини. Використання часток (*ви ще й молоденькі, бодай ви та й горя зазнали*) додає мовленню додаткової модальності, роблячи його переконливішим та експресивнішим. Це підтверджує думку дослідників про те, що діалектна система є більш гнучкою щодо передавання емоційних відтінків, ніж літературна мова [2, 4].

Аналіз народної пісні, записаної в селі Лебедин, засвідчує, що в досліджуваній говірці збереглися унікальні архаїчні мовні риси: збереження твердості [т] перед [і], специфічні протетичні явища (*возьміть*), активне функціонування архаїчних прийменників (*к*) та збереження давніх відмінкових закінчень (*світа*).

У сучасних умовах, коли мовний ландшафт центру України трансформується під впливом міграційних процесів, вивчення таких текстів має не лише академічне, а й національно-охоронне значення. Мова як жива система віддзеркалює історію та дух народу. Належні до південної частини середньонаддніпрянського говору, говірки Шполянщини залишаються

джерелом збагачення та розвитку української мовної культури, а фольклорні записи є надійним підґрунтям подальших діалектологічних розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко, С. (1980). Українська діалектологія. Вища школа.
2. Жовтобрюх, М. (1984). Курс сучасної української літературної мови. Вища школа.
3. Мартинова, Г., Щербина, Т. (2022). Прийменникова система середньонаддніпрянських говірок. Українське мовознавство. (81), 86-102
4. Матвійс, І. (1990). Українська мова і її говори. Наукова думка.
Щербина, Т. (2009). Ареалогія середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя. Вид. Андрощук П. С.

А. В. Маріненко,
здобувачка Криворізького державного
педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

ОКСЮМОРОН ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС МОВИ

Суттєвим завданням для сучасного мовознавства постає послідовне й постійне вивчення мови сучасних медіа, а саме таких лінгвостилістичних її аспектів, як застосування різних прагматичних маркерів, стилістичних прийомів і риторичних засобів, їхнє функціонування у мові ЗМІ.

Оксюморон є широко вживаним не лише в поетичній, прозовій мові, а й у медіатекстах, оскільки має великий емоційно-експресивний потенціал.

ЗМІ є певним джерелом повідомлення про ті події, які відбуваються у світі, і про те, що є актуальним у суспільному й політичному житті українського соціуму.

Теоретичні засади вивчення оксюморонних сполук обґрунтовано у працях таких науковців, як-от: С. Б. Завалій, В. Г. Сухенко, О. В. Терханова, Н. М. Бобух, В. А. Чабаненко.

Основною ознакою, на думку багатьох науковців, є логічна суперечність, контроверза між складовими частинами оксюморона. Зазначена риса є недостатньою, оскільки так оксюморон можна утотожнювати з антитезою [5, с. 72].

В. Грещук у праці «Стилістика української мови: короткий словник термінів» подає визначення оксюморона, для якого основними характеристиками є поєднання понять протилежних за змістом, контрастних, унаслідок чого утворюється нове уявлення. Крім того, важливою є несумісність цих понять у межах оксюморона, що створює певний експресивний ефект [2, с. 45].

А. П. Коваль у підручнику «Практична стилістика української мови» зазначає, що епітет-оксюморон має два складники: означуване слово та означення, які не є антонімічною парою, позаяк мають різну частининомовну приналежність [3, с. 52].

У «Стилістиці української мови» (автори Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько) зазначено: **оксюморон** – це єдність контрастних понять, що створює ефект неочікуваності, від чого мовний образ стає нешаблонним, оригінальним. Крім того, оксюморон як фігура мови часто поєднує поняття, які є двома різними характеристиками одного і того ж явища [4, с. 374].

Оксюморони класифікують за різноманітними ознаками:

- частининомовна приналежність стрижневого компонента підрядного словосполучення, що є оксюморonom;
- семантичний критерій.

Крім того, існує *Contradictio in adiecto* (латинське протиріччя в поєднанні) – це виняткова форма оксюморона. Стрижневий компонент оксюморонного підрядного словосполучення в ньому – це іменник, залежним є попередній

компонент-прикметник. Прикладом такого словосполучення може бути *круглий квадрат*. За онтологічними параметрами, квадрат буває тільки квадратним, а не круглим. Тобто *contradictio in adiecto* є джерелом семантичного протиріччя, яке створюється якісним прикметником.

Оксюморон можна вважати винятковою формою *contradictio in adiecto* за умови, якщо в оксюморонному сполученні прикметник суперечитиме іменникові, який описує. Тож, наприклад, оксюморон *любов-ненависть* не є репрезентацією *Contradictio in adiecto* [1, с. 192–193].

Оксюморон здатний створити певний експресивно-емоційний ефект, що зумовлено антонімічністю складових його частин. Саме завдяки використанню оксюморона автор може певним чином вплинути на емоційно-оцінне бачення читача та водночас задля увиразнення певної думки вдало використати певні різко протилежні елементи мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Верховцева, О. М., Голоднюк, А. А., & Куценко, О. В. (2022). Старий новий рік або оксиморон як стилістична фігура. *Закарпатські філологічні студії*, 21. Т. 1. 192–195.
2. Грещук, В. В. (2023). *Стилістика української мови. Короткий словник термінів*. Івано-Франківськ : НАІР. 82 с.
3. Коваль, А. П. (1987). *Практична стилістика сучасної української мови*. Київ : Вища школа. 351 с.
4. Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., & Мацько, О. М. (2003). *Стилістика української мови : підруч.* Київ : Вища школа. 462 с.
5. Сухенко, В. Г. (2017). Мовна картина світу українців крізь призму оксиморона. *Science and education a new dimension. Philology*, 34. 72–75.

В. Б. Мартинович,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПРОЦЕСІ ЛЕКСИЧНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

Сучасний освітній простір потребує впровадження нових підходів до навчання української мови, які відповідали б інтересам і комунікативним потребам учнів старших класів. Одним із перспективних напрямів є використання матеріалів соціальних мереж у процесі лексичної роботи на уроках української мови. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя сучасних підлітків і значною мірою впливають на формування їхнього мовлення, словникового запасу та комунікативної культури [1].

У сучасній методиці навчання української мови лексична робота розглядається як важливий складник мовної освіти, що сприяє розвитку мовленнєвої компетентності учнів, формуванню вміння доречно використовувати слова відповідно до ситуації спілкування та стилю мовлення. На думку дослідників, саме систематична робота над лексикою забезпечує розвиток мовної особистості та сприяє підвищенню рівня мовленнєвої культури школярів [2; 5].

Водночас мовлення соціальних мереж характеризується специфічними особливостями. Воно поєднує елементи усного й писемного мовлення, містить велику кількість емоційно забарвленої лексики, скорочень, англіцизмів, сленгових одиниць та інтернет-мемів. Такі мовні явища активно використовуються молоддю в повсякденному спілкуванні, тому їх доцільно залучати до навчального процесу як приклади сучасного функціонування мови [3].

Використання матеріалів соціальних мереж на уроках української мови дає можливість зробити навчання більш практично орієнтованим і наближеним до реального мовного середовища учнів. Аналіз дописів, коментарів, рекламних повідомлень, блогів або коротких відеотекстів сприяє розвитку критичного мислення та навичок мовного аналізу. Учні можуть досліджувати доречність уживання певних лексичних одиниць, визначати стилістичні помилки, аналізувати вплив іншомовної лексики на сучасну українську мову.

Одним із ефективних видів лексичної роботи є аналіз текстів із соціальних мереж щодо дотримання мовних норм. Наприклад, учням можна запропонувати знайти в публікаціях приклади суржику, невиправданих запозичень або мовних помилок та запропонувати правильні варіанти відповідно до норм сучасної української літературної мови. Такі завдання сприяють формуванню мовної уважності та розвитку навичок редагування тексту.

Доцільним також є використання вправ на добір українських відповідників до популярних англіцизмів, поширених у соціальних мережах. Наприклад: «лайк» -«уподобання», «сторіс» -«історія», «фоловер» -«підписник». Подібна робота допомагає учням усвідомлювати багатство української мови та формує навички свідомого слововживання.

Крім того, ефективними є творчі завдання, пов'язані зі створенням власного медіаконтенту українською мовою. Учням можна запропонувати написати інформаційний допис, створити рекламний текст або короткий блог із дотриманням норм української літературної мови. Такі вправи підвищують мотивацію до навчання, розвивають мовленнєву компетентність і сприяють формуванню цифрової грамотності.

Використання матеріалів соціальних мереж у процесі лексичної роботи має також значний виховний потенціал. Воно сприяє формуванню відповідального ставлення до мовлення в цифровому середовищі, розвитку культури онлайн-спілкування та усвідомленню важливості грамотного використання української мови в медіапросторі.

Важливість формування мовної культури в сучасному інформаційному просторі підкреслюється в працях українських мовознавців і методистів [4].

Отже, застосування матеріалів соціальних мереж на уроках української мови є ефективним засобом організації лексичної роботи в старших класах. Такий підхід дозволяє поєднати традиційні методи навчання з сучасними цифровими практиками, підвищити пізнавальну активність учнів та сформувати стійкий інтерес до вивчення української мови. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення методичних рекомендацій щодо системного використання матеріалів соціальних мереж у процесі навчання української мови в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). Київ : МОН України, 40 с.
2. Пентилюк, М. І. (2011). Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах. Київ : Ленвіт.
3. Бацевич, Ф. С. (2004). Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія».
4. Семенов, О. М. (2010). Культура наукової української мови. Київ : Академія.
5. Караман, С. О. (2000). Методика навчання української мови в гімназії. Київ : Ленвіт.

Є. В. Матяш,
здобувач Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент М. В. Шарапа)

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У контексті сучасних трансформацій освітньої системи та підвищення вимог до особистісного становлення учнів закладів загальної середньої освіти особливої значущості набуває проблема формування емоційного інтелекту як невід'ємного компонента ключових життєвих компетентностей. Здатність до усвідомлення й регуляції власних емоційних станів, інтерпретації емоцій інших осіб, а також до ефективної соціальної взаємодії є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості підлітка. Віковий період 10–15 років (учні 5–9 класів) характеризується інтенсивним розвитком емоційно-вольової сфери, що зумовлює об'єктивну потребу в системній та цілеспрямованій педагогічній роботі в цьому напрямку. Уроки української мови мають значний дидактичний потенціал для розвитку емоційного інтелекту, оскільки пов'язані з різними видами мовленнєвої діяльності, роботою з текстовими матеріалами та моделюванням комунікативних ситуацій. Інтеграція емоційно-ціннісного компоненту в освітній процес створює передумови для розвитку емпатійності, рефлексивних умінь, навичок емоційної саморегуляції та ефективної міжособистісної комунікації.

Поняття емоційного інтелекту набуло широкого визнання після виходу праці Д. Гоулмана «Емоційний інтелект». У своїх дослідженнях учений розглядає емпатію як один із базових складників емоційного інтелекту, підґрунтям якого є здатність до самоусвідомлення. На його думку, емоційні стани людини здебільшого передають через невербальні засоби комунікації, зокрема інтонацію, тембр і силу голосу, жести, міміку та позу. Саме ці невербальні прояви, за переконанням дослідника, відіграють визначальну роль у розумінні емоцій інших людей [3].

Західні науковці Дж. Майєр, П. Саловей і Д. Карузо були серед перших, хто обґрунтував емоційний інтелект як самостійну теоретичну концепцію, спираючись на відомі наукові напрацювання та розвиваючи їх задля глибшого осмислення цього феномену. На їхню думку, адекватне розуміння емоційного інтелекту можливе лише за умови комплексного врахування як когнітивної складової інтелекту, так і специфіки емоційної сфери особистості на різних етапах її онтогенезу. У межах своїх досліджень учені поєднали ці аспекти, розробивши власну модель здібностей емоційного інтелекту [6]. Відповідно до визначення цих науковців емоційний інтелект розглядають «як здатність до розпізнання, розуміння емоцій і управління ними» [5].

Розвиток емоційного інтелекту учнів 5–9 класів є одним із пріоритетних напрямів сучасної загальної середньої освіти, оскільки саме в підлітковому віці відбувається активне формування емоційної сфери, самосвідомості та навичок

міжособистісної взаємодії. На уроках української мови, з огляду на їх комунікативну спрямованість і роботу з текстами різних стилів і жанрів, можна ефективно сформулювати сприятливе підґрунтя для усвідомлення, інтерпретації та вербалізації емоційних станів [2; 4].

Специфіка розвитку емоційного інтелекту в межах цієї дисципліни полягає в інтеграції мовленнєвої діяльності з емоційно-ціннісним осмисленням змісту навчального матеріалу. Аналіз текстів, моделювання та обговорення комунікативних ситуацій, продукування власних висловлювань, а також залучення до різних видів мовленнєвої взаємодії сприяють розвитку емпатії, навичок емоційної саморегуляції та здатності до розуміння емоційних станів інших осіб. В. Герман влучно зауважує, що саме на текстовому рівні можна реалізувати найбільшу кількість різноманітних завдань, зокрема й в контексті розвитку емоційного інтелекту [1].

До основних груп завдань щодо формування емоційного інтелекту належать вправи, орієнтовані на аналіз емоційного змісту текстів, у межах яких учні визначають та інтерпретують відповідно забарвлену лексику (наприклад, учням пропонують уривок художнього тексту, щоб виписати слова та словосполучення, які передають емоції персонажів (радість, страх, гнів, сум тощо), та визначити, яку саме емоцію виражають ці слова та які мовні засоби передають цю емоцію), простежують динаміку почуттів персонажів і зіставляють її з мовними засобами вираження. Прикладами таких завдань можуть бути також і вправи на додавання емоційних коментарів у текстах, підкреслювання емотивів та визначення їх лексичних, граматичних та стилістичних функцій, складання мапи емоцій персонажів. Важливе значення мають також вправи творчого характеру, що передбачають моделювання емоційних станів через створення власних висловлювань, текстів або перефразування з різним забарвленням.

Так, у 5-6 класах доречно буде запропонувати учням написати діалог чи монолог із використанням емотивів; у 7-8 класах – ввести в текст лише іменники на позначення почуттів та емоцій, зобразити різку зміну настрою героїв, використавши антонімічні пари слів; у 9 класі рівень знань уможливіє завдання із визначенням, якими художніми засобами (епітетом, метафорою, порівнянням тощо) можуть бути в тексті емотиви, за допомогою яких засобів можна створити емоційний та інтонаційний колорит тексту тощо.

Окрему групу становлять комунікативно-рольові завдання, спрямовані на відтворення реальних або змодельованих ситуацій спілкування, що сприяє розвитку емпатії, навичок емоційної саморегуляції та конструктивної взаємодії. Особливо ефективним є розігрування імовірних життєвих ситуацій: конфлікт у магазині, привітання однокласника із перемогою на олімпіаді, діалог-співбесіда тощо.

Додатково використовують рефлексивні вправи, які забезпечують усвідомлення учнями власних емоційних реакцій і розвиток здатності до самоаналізу. Наприклад, можна запропонувати учням визначити настрій на початку уроку та перед його завершенням, проаналізувати та прокоментувати результати; вести «щоденник почуттів та емоцій», де ілюстративно чи

схематично зображати почуття протягом дня/тижня, також намагатися добирати якомога більше лексичних засобів для вираження емоцій.

Ефективність упровадження зазначених вправ значною мірою залежить від дотримання багатьох умов. Насамперед формування емоційного інтелекту має відбуватися не фрагментарно, а системно, через органічний синтез відповідних завдань на різних етапах уроку української мови. Важливо забезпечити регулярність їх використання, оскільки лише за допомогою постійного педагогічного впливу можна досягти стійких результатів. Також необхідно враховувати вікові особливості учнів. У 5–6 класах доцільно переважно використовувати ігрові форми роботи (наприклад, учитель або учень показує картку зі словом або короткою ситуацією («втратив телефон», «отримав довгоочікуваний подарунок»), інші учні мають назвати емоцію та дібрати відповідні слова (радість, злість, розчарування тощо), а також синоніми або близькі за змістом емоційні вирази). У 7–9 класах ефективнішими є аналітичні, дискусійні та творчі завдання (створення емоційного портрету, обговорення доцільності використання емотивів у різних стилях мовлення, переписування невеликих уривків твору зі змінами почуттів персонажів тощо).

Отже, розвиток емоційного інтелекту учнів 5–9 класів як здатності до розпізнавання, розуміння та регуляції емоцій є важливою складовою сучасної освіти, оскільки сприяє формуванню емоційної зрілості, емпатії та навичок ефективного комунікації. Практично реалізувати ці завдання на уроках української мови можна завдяки системі завдань аналітичного, творчого, комунікативно-рольового та рефлексивного спрямування. Ефективність цього процесу залежить від його системності, інтерактивних методів навчання, добору емоційно насичених текстів і створення психологічно безпечного навчального середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герман, В. В., & Провозьон, С. Є. (2024). Використання онлайн-сервісів під час вивчення синтаксису на уроках української мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, (3), 54–64.
2. Горошкіна, О. М. (2013). Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*, 7–10.
3. Гоулман, Д. (2018). *Емоційний інтелект*. Харків: Віват.
4. Колісник-Гуменюк, Ю. І. (2013). Сучасні інтерактивні технології навчання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, (5), 118–124.
5. Носенко, Е. Л. (2003). *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції*. Київ: Вища школа.
6. Mayer J., Salovey P., & Caruso D. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215.

К. С. Мелешко, К. В. Куделя,
здобувачки Національного університету
«Запорізька політехніка»
(науковий керівник: асистент І. А. Мелешко)

РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та розвитку індустрії 4.0 особливого значення набуває проблема формування професійної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Одним із ключових чинників цього процесу є володіння іноземною мовою, яка виступає не лише засобом міжкультурної комунікації, але й інструментом професійної діяльності.

Професійна комунікативна компетентність розглядається як інтегративна характеристика, що включає мовні, соціокультурні, дискурсивні та стратегічні компоненти. Вона забезпечує здатність фахівця ефективно взаємодіяти у професійному середовищі, зокрема в міжнародних проєктах, науковій діяльності та виробничих процесах. Згідно з сучасними дослідженнями, іншомовна компетентність є невід'ємною складовою професійної підготовки інженерів і визначає їх конкурентоспроможність на ринку праці [1].

В умовах сьогодення значно зростає роль англійської мови як мови науки, техніки та міжнародного співробітництва. Більшість наукових публікацій, технічної документації та інноваційних розробок представлено саме англійською мовою, що зумовлює необхідність її глибокого опанування студентами технічних спеціальностей. Дослідження показують, що розвиток комунікативних навичок безпосередньо впливає на професійну реалізацію та працевлаштування випускників [2].

У сучасних умовах, поряд із домінуванням англійської мови, зростає інтерес студентів технічних спеціальностей до вивчення інших іноземних мов, що мають вагомe значення у глобальному науково-технічному просторі. Зокрема, німецька мова залишається актуальною завдяки високому рівню розвитку інженерії та промисловості в німецькомовних країнах, а також активній співпраці з європейськими технологічними компаніями. Французька мова є важливою для участі в міжнародних наукових програмах та проєктах Європейського Союзу. Також перспективними є іспанська та польська мови, які відкривають можливості для академічної мобільності та працевлаштування в міжнародних компаніях. Таким чином, багатомовна підготовка студентів сприяє розширенню їх професійних можливостей, підвищенню мобільності та конкурентоспроможності на глобальному ринку праці.

Важливим аспектом є інтеграція професійно орієнтованого навчання іноземної мови (ESP – English for Specific Purposes) у освітній процес. Використання спеціалізованої термінології, професійних кейсів, проєктної діяльності та міждисциплінарних підходів сприяє формуванню не лише мовних,

але й професійних компетентностей [3]. Це дозволяє студентам ефективно застосовувати іноземну мову у реальних виробничих ситуаціях.

Сучасні освітні технології, зокрема цифрові платформи, онлайн-курси, змішане навчання, відкривають нові можливості для розвитку іншомовної компетентності. Використання цифрових ресурсів сприяє індивідуалізації навчання, підвищенню мотивації студентів та розширенню доступу до автентичних матеріалів [4].

Разом з тим існує низка проблем, що ускладнюють формування професійної комунікативної компетентності. До них належать недостатній рівень базової мовної підготовки студентів, обмежена кількість годин на вивчення іноземної мови, а також недостатня інтеграція мовної підготовки з фаховими дисциплінами. Крім того, складність використання іноземної мови у професійній сфері пов'язана з необхідністю опанування спеціалізованої термінології та навичок наукового спілкування.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що ефективне формування іншомовної комунікативної компетентності можливе за умов інтеграції мовної та професійної підготовки, використання інноваційних педагогічних технологій, орієнтації навчання на практичну діяльність та розвитку міжкультурної компетентності.

Перспективи розвитку даного напряму пов'язані з подальшою цифровізацією освіти, впровадженням адаптивних навчальних систем та розширенням міжнародної академічної мобільності. Особливу роль відіграватиме концепція глобальної компетентності, яка передбачає здатність ефективно діяти у мультикультурному середовищі [5].

Отже, іноземна мова є важливим інструментом формування професійної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Її інтеграція у професійну підготовку сприяє підвищенню якості освіти, конкурентоспроможності випускників та їх успішній інтеграції у глобальний професійний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковтун, О. В. (2023). Формування іншомовної професійної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Педагогічний дискурс*, (34), 45–52.
2. Бондаренко, Л. П. (2024). Розвиток комунікативної компетентності майбутніх інженерів у закладах вищої освіти України. *Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова*, 1, 78–84.
3. Кравченко, І. М. (2023). Викладання англійської мови для студентів технічних спеціальностей у контексті ESP. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*, (2), 112–118.
4. Thomas Richter, T., & Björn Kjellgren, B. (2024). *Engineers of the future: Global competence in engineering education. European Journal of Engineering Education*, 49(3), 474–491. <https://doi.org/10.1080/03043797.2023.2298319>
5. Zubkov, A. D. (2023). *Development of professional foreign language competence with MOOCs. Education Sciences*, 13(10), Article 1010. <https://doi.org/10.3390/educsci13101010>

К. І. Михальченко,
здобувачка Криворізького національного університету
(науковий керівник: к. п. н., доцент С. А. Остапенко)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРУ СЕРІАЛУ *THE BIG BANG THEORY*

Гумор має вирішальне значення у питанні міжкультурної комунікації, оскільки він виявляє імпліцитні знання та світоглядні установки культури-джерела. Він є багатоаспектним, динамічним і національно культурно обумовленим феноменом, що є ключовим предметом лінгвокультурології.

Мова виступає як найважливіший спосіб формування та існування знань про світ, відображаючи менталітет, систему цінностей і світовідчуття народу. А. Карасик, досліджуючи лінгвокультурний аспект гумору, стверджує, що цей підхід зосереджений на виявленні та аналізі культурних цінностей, які є релевантними для порівнюваних мовних спільнот [1, с. 124].

Спираючись на теорію О. Лінча, функції гумору в ситкомі доцільно класифікувати на три основні групи: вираження переваги, зняття напруги та інтерпретацію невідповідності. Функція *вираження переваги* (superiority) реалізується через інтелектуальне домінування вчених над оточуючими або ж, навпаки, через самоіронію героїв щодо їхньої соціальної незграбності, що підкреслює групову ідентифікацію «гіків». Функція *зняття напруги* (relief) слугує інструментом подолання стресу в незручних комунікативних ситуаціях, дозволяючи персонажам «зберегти обличчя» під час конфліктів чи неловких пауз. Третя функція – *інтерпретація невідповідності* (incongruity) – є фундаментом інтелектуального гумору серіалу, де комічний ефект виникає через абсурдне поєднання високих наукових матерій з приземленим побутом або через порушення очікувань у діалогах [4, с. 22–26].

Гумор серіалу "The Big Bang Theory" (ТБВТ) є не просто розважальною складовою, а ключовим елементом наративу, що відображає зіткнення двох полярно протилежних світів – високоінтелектуального середовища блискучих, але соціально неадаптованих вчених і світу "звичайних" людей.

На думку Ш. Ху комічний ефект у серіалі виникає через порушення персонажами чотирьох комунікативних максим: якості, кількості, релевантності та манери, коли герої надають надмірну інформацію або ігнорують підтекст. Згідно з Теорією релевантності, гумор також народжується на контрасті між наміром мовця та несподіваною, часто занадто буквальною інтерпретацією слухача. Дослідження підсумовує, що головним джерелом сміху є постійні комунікативні збої, спричинені розбіжністю між науковим мисленням головних героїв та звичайними соціальними нормами [3, с. 1186–1190].

Аналіз лінгвостилістичних особливостей та типології гумору ТБВТ є важливим для подальшого дослідження перекладу, оскільки саме вербальний комізм становить найбільшу складність для передачі іншою мовою. За класифікацією Марти Дайнелль ми можемо визначити, що основним типом гумору, властивим серіалу, є комізм характерів, який реалізується переважно

через механізми розмовного гумору, збагаченого специфічним, вузькоспеціалізованим лексиконом. Показовим прикладом є буквально перший діалог серіалу:

Sheldon: *In a photon is directed through a plane with two slits in it and either is observed it will not go through both slits. If unobserved, it will. If it's observed after it left the plane before it hits its target it will not have gone through both slits.*

Leonard: *Agreed. What's your point?*

Sheldon: *There's no point, I just think it's a good idea for a T-Shirt [5].*

Фундаментальна комічна напруга в серіалі створюється завдяки постійному і непримиренному контрасту між інтелектуальним рівнем головних героїв та їхньою соціальною незграбністю та емоційною незрілістю. Леонард, Шелдон, Говард і Раджеш – видатні вчені, які оперують складною термінологією, але виявляються абсолютно некомпетентними в найпростіших соціальних сценаріях. Наприклад, їхні спроби зав'язати дружбу з Пенні, побудувати з нею романтичні стосунки, або ж спроби всієї групи зрозуміти норми поведінки "нормальних" людей, є невичерпним джерелом ситуативного гумору:

Sheldon: *I am made to understand that when a woman is upset, the correct social convention is to offer her a hot beverage*

Penny: *No, I'm okay.*

Sheldon: *Good, because I'm out of tea. [5]*

Або інший приклад, де Леонард використовує складну концепцію квантової фізики, щоб пояснити невизначеність їхніх стосунків:

Leonard: *It's like Schrödinger's cat... Right now, this date is arguably both good and bad. The only way to know is to open the box.*

Penny: *So you're saying I should go out with you?*

Leonard: *I'm saying you should open the box. [5]*

Ключовим викликом для перекладу є лінгвостилістична насиченість діалогів так званим «Geek Speak» – науковою термінологією та сленгом субкультури (комікси, Star Trek, D&D). Гумор часто базується на інтертекстуальності та грі слів, де наукові концепти накладаються на побутові ситуації, створюючи ефект комічної солідарності для «своїх» і відчуження для таких персонажів, як Пенні. Яскравим прикладом є використання фізичних метафор у романтичному контексті:

Leonard: *We're just going to have to agree to disagree. Like Heisenberg and the entire world of classical physics [5].*

Це приклад наукової алюзії, яка вимагає від глядача розуміння принципу невизначеності.

Стилістична структура серіалу спирається на іронію, сарказм та гіперболу, які найчастіше виникають у діалогах між вченими та Пенні. Хоча загальний тон гумору є доброзичливим, він нерідко містить елементи пуг-даунів:

Penny: *I am a vegetarian, except for fish, and the occasional steak. I love steak!*

Sheldon: *That's interesting. I'm a physicist, except for the occasional weekend when I dabble in the humanities [5].*

Приклад – дотеп Шелдона, що висміює непослідовність через стилістичну фігуру гіперболи.

Насамкінець, хоча чорний гумор, який свідомо порушує соціальні табу, не є домінантним у ТВВТ, його елементи можуть простежуватися в деяких образливих зауваженнях або ретортах, які можуть містити справжню агресивну інтенцію, хоча й іноді пом'якшені загальним комедійним контекстом:

Leonard: *Professor Tupperman is dead.*

Sheldon: *Dead? ... Hence, his office is available* [5].

Або:

Mrs. Wolowitz (off-screen screaming): *HOWARD! HELP ME OUT OF THE TUB! I'M LIKE A TURTLE ON ITS BACK!* [5]

Отже, на думку В. Стаценко аудіомедіальний текст являє собою складну єдність вербальних і невербальних елементів, а гумор у телесеріалі характеризується переважно вербально-комунікативною природою. Комічний ефект досягається не через ситуативні теги чи фізичну дію, а через складну структуру діалогів. Основу гумору складають мовні ігри, інтелектуальні парадокси та швидкий обмін репліками, що вимагає від глядача постійної уваги до змісту розмови [2, с. 58–60].

Важливо зауважити, що гумор серіалу, хоч і є інколи інтелектуально елітарним, зберігає переважно доброзичливий характер, його функція – розважати та будувати соціальну солідарність між учасниками, як у випадку жартівливих перепалок чи бантеру, а не провокувати конфлікти. Комплексність цього гумору, який поєднує високоспеціалізовану лексику з універсальними соціальними ситуаціями, робить ТВВТ ідеальним матеріалом для аналізу перекладацьких стратегій, особливо в тих випадках, коли гра слів або культурна алюзія стають неперекладними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карачун, Ю., & Боян, В. (2023). Англomовний гумор та особливості його перекладу українською мовою. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 61(2), 123–129.

2. Стеценко, В. Г. (2022). *Лінгвостилістичні засоби вираження комічного та переклад їх українською мовою (на матеріалі ситкому The Big Bang Theory “Теорія Великого Вибуху”)* (Кваліфікаційна робота магістра з перекладознавства). Київський національний лінгвістичний університет.

3. Hu, S. (2012). An analysis of humor in *The Big Bang Theory* from pragmatic perspectives. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(6), 1186–1190.

4. Mayangsari Putri, L. (n.d.). *A pragmatic analysis of humor in The Big Bang Theory season 6: A representation of American social issues*. <https://files01.core.ac.uk/download/132420870.pdf>

5. *The Big Bang Theory*. (n.d.). InOriginal. <https://inoriginal.net/series/1163-big-bang-theory-2007.html>

В. О. Новікова,

здобувачка Поліського національного університету
(науковий керівник: д. п. н., професор К. Я. Климова)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови Українського правопису (рішення від 01 березня 2026 року, № 47) після внесення робочою групою технічних виправлень до його тексту та громадського обговорення стало визначальною подією в українському суспільстві [6]. Маючи стандартизований правопис, фахівці усіх галузей економіки, науки, культури та освіти вдосконалюють рівень володіння українською мовою як державною, що є запорукою успішної консолідації та розвитку. З огляду на зазначене, лінгвометодична проблема формування правописної компетентності здобувачів ЗВО набуває особливої актуальності.

Правописна компетентність фахівця – особистісна якість, яка передбачає знання правописних норм української мови, а також уміння реалізовувати їх у письмовому тексті професійного спрямування. Науковці наголошують, що складниками правописної компетентності є орфографічна та пунктуаційна субкомпетентності (Л. Рускуліс). У структурі правописної компетентності дослідники (Х. Карповець) також виокремлюють низку компонентів, таких як когнітивний (знання правил правопису), операційний (правописні уміння й навички), діяльнісний (досвід застосування правил), ціннісно-смысловий (мотивація до правописного самовдосконалення) та поведінковий (дотримання правописних норм у текстах різних функціональних стилів).

Формування правописної компетентності під час вивчення курсу ділової української мови здобувачами ЗВО, зокрема майбутніми психологами, ґрунтується на принципах гуманізації, гуманітаризації, науковості, доступності і посильності, індивідуалізації, безперервності навчання, наступності і перспективності, практичної спрямованості, активізації міжпредметних зв'язків, співробітництва і співдружності здобувачів та викладачів під час полісуб'єктної навчальної взаємодії (К. Климова). Два останніх із-поміж названих принципів, на наш погляд, заслуговують на особливу увагу, оскільки саме вони об'єднують усіх учасників освітнього процесу у пошуку оптимальних методів і прийомів формування правописної компетентності. *Мета* нашого дослідження – визначити основні методичні аспекти практичного оволодіння майбутніми психологами чинними правописними нормами української мови з урахуванням міждисциплінарних зав'язків ділової української мови та фахових психологічних дисциплін, при цьому наголосивши на ролі освітньої взаємодії викладачів та здобувачів.

«Ділова українська мова» є основною гуманітарною дисципліною, яка для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності С 4 Психологія Поліського національного університету викладається у другому семестрі та

розрахована на 120 годин (24 год. лекцій, 24 год. практичних занять і 72 год. самостійної роботи). Окремий змістовий модуль («Текст як форма реалізації професійно-мовленнєвої комунікації. Культура писемного мовлення») передбачає опрацювання теми «Основи українського правопису». Окрім засвоєння орфографічних та пунктуаційних правил (особливо тих, які відображають зміни правописних норм), майбутні психологи звертають увагу на *правопис фахової термінології*.

Методично доцільним видом роботи є виконання *комплекту правописних завдань для позааудиторної та аудиторної (групової та індивідуальної) роботи* [3]. Наведемо зразок.

1. На початку викладач пропонує першокурсникам самостійно укласти «Короткий словничок психолога», до якого входять терміни, засвоєні під час вивчення фахових дисциплін, як-от: «Загальна психологія», «Психологія особистості та індивідуальних відмінностей», «Практикум із загальної психології». Інформаційними джерелами для опрацювання є конспекти лекцій викладачів психології та запропоновані ними словники термінів [1; 4; 5]. Маючи відповідний лексикографічний матеріал, здобувачі та викладач зупиняються на орфографічних правилах, наприклад, щодо написання слів *альтруїзм, антропоцентризм, аперцепція, асоціація, астения, афективний, Вундт, гіперболізація, Гумбольдт, диференціація, екстраверсія, інстинкт, інтерференція, інтроверсія, конформізм, нейропсихологія, нонконформізм, пропріум, психокорекція, психолінгвістика, психосоматика, психофізіологія, сенситивність, соціометрія, стереотип, стрес-фактор, сублімація, Фрейд, фрустрація, Юнг, Я-функція та ін.*

2. Відтак наступним завданням є групування термінів за орфографічними правилами на основі матеріалів чинного Українського правопису [6], наприклад: 4.2.11. *Правопис слів разом, із дефісом, окремо*; 4.2.12. *Уживання великої букви* тощо. Пояснення написання кожного зі слів – усне, із посиланням на правило.

3. Завершивши орфографічну роботу, важливо поєднати її з пунктуаційною за допомогою завдань на кшталт: 1). Складіть речення із термінами – однорідними членами речення, пояснивши розділові знаки відповідними правилами пунктуації. 2). Запишіть визначення 5–10 психологічних термінів, дотримуючись правил цитування (джерела – підручники із психології).

4. Заключним завданням комплекту (найефективнішим засобом контролю рівня сформованості правописної компетентності майбутніх психологів) є диктант (пояснювальний, творчий та ін.) [2].

Традиційні методи та прийоми навчання української мови доцільно поєднувати з інноваційними (рольові ігри, дискусії, робота в групах, метод «мікрофон», створення презентацій, відеороликів, мовних портфоліо, використання мультимедійних засобів, чат-ботів – наприклад, ChatGPT та ін.). Здобувачі вже мають чітке уявлення про кожен із названих сучасних методів, які використовуються на заняттях із фахових дисциплін. Отже, методика формування правописної компетентності на заняттях із ділової української мови

спирається на міждисциплінарні зав'язки та передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і здобувачів як активних учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гоцуляк Н. Є. Українсько-англійський словник психологічних термінів [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 317 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7510>
2. Климова К. Я., Плечко А. А. Вивчай українську – борони нашу державність (збірник текстів для мовного самонавчання та самовдосконалення) : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти та викладачів-словесників. Житомир : Поліський національний університет, 2025. 104 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17638/1/Derzmova_2025_104.pdf
3. Климова К. Я., Плечко А. А. Ділова українська мова: самостійна робота у ЗВО: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти та викладачів-словесників. Житомир: Вид-во Поліського національного університету, 2024. 200 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16151/3/PDUM_2024_200.pdf
4. Приходько Ю. О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2020. 418 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Prykhodko_Yurchenko_2020_PSYKHOL-SLOVNYK-DOVIDNYK_tytul_zmist.pdf
5. Спеціальна педагогіка і психологія : сучас. термінол. словник / за ред. Л. Прохоренко, В. Засенка. Київ : Генеза, 2024. 272 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744568/1/%D0%A1%D0%B8%D0%BA.pdf>
6. Стандарт державної мови. Український правопис / Офіційне видання. Київ. Національна комісія зі стандартів державної мови, 2026, 426 с. Електронний ресурс <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2026/rishennja-komisiji/01-03/sdm-ukrayinskii-pravopis-vidannia.pdf>

Ю. О. Нодь,
здобувачка Закарпатського угорського університету
імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: д. філос., доцент Є. Б. Барань)

ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ДВОМОВНОСТІ В МОВНОМУ ЛАНДШАФТІ БЕРЕГІВЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ СІЛ ЧОРНОТИСОВО, ЧЕПА ТА ФОРГОЛАНЬ)

У сучасній соціолінгвістиці дослідження мовного ландшафту набуває особливого значення, оскільки він є важливим індикатором мовної ситуації в суспільстві. Мовний ландшафт – це не просто сукупність написів, вивісок чи табличок, а простір, у якому мови функціонують і взаємодіють у публічній сфері. Це «дзеркало», яке відображає не лише офіційну державну політику, а й реальну мовну поведінку мешканців, їхню етнокультурну ідентичність та міжкультурну комунікацію. Для закарпатського регіону, зокрема для Берегівщини, де протягом століть співіснують різні етнічні групи, аналіз маркування публічного простору дозволяє виявити глибинні соціокультурні процеси.

У цьому дослідженні ми розглянемо мовний ландшафт трьох сусідніх сіл – Чорнотисово, Чепа та Форголань, де українська та угорська мови перебувають у контакті.

Першим об'єктом аналізу є село Чорнотисово, яке має багату історію, що бере початок із 1319 року. Протягом тривалого часу населений пункт фігурував у документах під назвою *Ардов* (від угор. *erdő* 'ліс') або Фекетеардов, що вказувало на первісний рід занять мешканців – королівських лісничих. Сучасна назва села була закріплена у 1946 році, проте історична пам'ять залишається важливою складовою ідентичності громади [2, с. 258].

Аналіз сучасного мовного ландшафту Чорнотисова демонструє цікаву тенденцію: попри двонаціональний склад населення, офіційне маркування в'їзду та виїзду з села представлено тільки державною мовою.

1. **Фотографія № 1.** Напис українською мовою
Власне фото

2. **Фотографія № 2.** Напис українською мовою
Власне фото

Важливим візуальним елементом ландшафту є графічний символ на в'їзному знаку – виноградна лоза. Цей елемент виступає універсальним семіотичним кодом, який об'єднує всіх жителів громади, незалежно від мови спілкування, через символ спільної праці та традиційного виноградарства. Окремої уваги заслуговує приватний сектор села.

3. **Фотографія № 3.** Напис українською мовою
Власне фото

У назвах вулиць зафіксовано прояв «візуального білінгвізму», який реалізовано не через двомовні таблички, а через вибір власників домогосподарств. На одній з вулиць виявлено: на одному будинку назва написана українською мовою, а на сусідньому – тільки угорською.

4. **Фотографія № 4.** Напис українською мовою
Власне фото

5. **Фотографія № 5.** Напис угорською мовою
Власне фото

6. **Фотографія № 6.** Напис українською мовою
Власне фото

7. **Фотографія № 7.** Напис угорською мовою
Власне фото

Це свідчить про те, що для мешканців Чорнотисова мовний вибір у ландшафті є інструментом трансляції власної національної ідентичності. Двомовним об'єктом у селі є вулиця Вайса (*Weiss utca*), де назва представлена українською та угорською мовами.

8. **Фотографія № 8.** Двомовний напис
Власне фото

Наступним етапом дослідження стало село Чепа, засноване у 1320 році. Мовний ландшафт тут демонструє модель активного та гармонійного білінгвізму. Вже при в'їзді в населений пункт мешканців та гостей зустрічають двомовні таблички, що одразу маркує простір як полікультурний та відкритий.

9. Фотографія № 9. Двомовна табличка

10. Фотографія № 10. Двомовна табличка

11. Фотографія № 11. Двомовна табличка

Особливістю Чепи є збереження живої історії в назвах вулиць. Багато з них мають народні назви, що відображені в ландшафті та супроводжуються легендами. Наприклад, вулиця *Б. Хмельницького* відома в народі як *Vagoly utca* [вулиця *Сови*], тому що на цій вулиці ніколи не було світла, і багато працівників жили саме на цій вулиці. Їх ще називали *богоями 'сови'*, тому що вони йшли на роботу, було ще темно, а коли верталися, теж було вже темно. Вулиця *Шевченка* у народі має назву *Sikátor* 'провулок') тому що давно були лише дві вулиці: головна і другорядна. Саме вулиця Шевченка була другорядною, тому і назвали її *Sikátor* 'провулок', бо знайти її було не так легко. А вулицю *Фогороші* названо *Csonkasor* 'неповноцінний ряд', адже хати тут були побудовані лише на одній стороні вулиці. Більшість офіційних вуличних покажчиків у селі є двомовними, що підкреслює паритетність мов у житті громади.

12. Фотографія № 12. Двомовний напис

13. Фотографія № 13. Двомовний напис

14. Фотографія № 14. Двомовний напис

Центральним об'єктом мовного ландшафту Чепи є освітній простір. Чепівський заклад загальної середньої освіти I–III ступенів демонструє стабільну модель функціонування двомовності. Тут функціонують класи з українською та угорською мовами навчання.

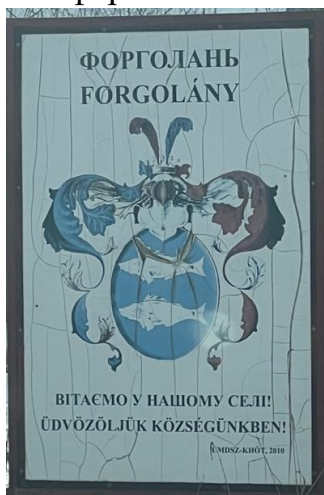
15. **Фотографія № 15.** Таблиця школи

16. **Фотографія № 16.** Чепівський ЗЗСО

Третім об'єктом дослідження є село *Форголань*, яке є прикладом майже моноетнічного угорського поселення. Згідно з переписом населення, понад 97% мешканців визнають угорську мову рідною, що знаходить пряме відображення у візуальному просторі села. Історично Форголань виникло як дворянське гніздо. Громада надзвичайно цінує своє коріння. Походження села має дві версії. Згідно з гіпотезою історика Іштвана Сабо, назва походить від антропоніма Форголан, фламандського колоніста-госпіта, який згодом отримав дворянський титул [8, с. 348]. Друга ж версія пов'язує назву з легендою про дівчину, яка загинула в річці Тиса (дослівно *forog a lány* – *дівчина, що крутиться*), що згодом трансформувалося в назву поселення. У 1946 році радянська влада перейменувала село на Дівичне, однак у 1995 році історичну назву було відновлено у місцевому вжитку [4; 5].

У мовному ландшафті села Форголань угорська мова є доміантною. Вона функціонує не лише в побуті, а й у публічному просторі, зокрема в релігійній та освітній сферах. В'їзні таблички та офіційні назви установ є двомовними.

17. **Фотографія № 17.** Двомовний напис

18. **Фотографія № 18.** Двомовний напис

Показовим прикладом є місцевий дитячий садок: поруч із державною табличкою українською мовою є і угорською мовою, а також розміщено креативну та яскраву вивіску угорською мовою «*Forgolányi Pöttyös Panni Óvoda*» (назва дитячого садка). Це свідчить про те, що угорська мова в ландшафті села виконує не лише інформативну, а й емоційно-символічну функцію.

19. Фотографія № 19. Двомовний напис

20. Фотографія № 20. Напис тільки угорською мовою

Підбиваючи підсумки порівняльного аналізу, можна зробити висновок, що мовний ландшафт сіл Чорнотисово, Чепа та Форголань є складним індикатором ідентичності. Ми виявили три різні моделі білінгвізму: співіснування через вибір у с. Чорнотисово, де мова публічного простору часто залежить від приватного вибору мешканців; паритетну двомовність у с. Чепа, де офіційний простір рівномірно маркований двома мовами; та функціональну двомовність у с. Форголань, де угорська мова є домінантною в усіх сферах життя при збереженні офіційного статусу державної мови.

Отже, мовний ландшафт аналізованих сіл Берегівщини демонструє унікальний досвід мирного співіснування та взаємозбагачення мов і культур, де візуальний простір слугує не лише засобом передачі інформації, а й символом глибокої поваги до своєї історії та мовної приналежності кожного мешканця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Берегсасі, А., Газдаг, В., Черничко, С. (2022). Методика досліджень у сфері мовного ландшафту (на основі міжнародного досвіду). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, (35), 99–112.
2. Белоусов, В. І. (ред.). (1969). *Історія міст і сіл УРСР: Закарпатська область*.
3. Біланчук, І. (18 березня 2016 р.). *Виноградівщина в історико-географічних нарисах. Чорнотисово. Новини Виноградівщини*.
4. Біланчук, І. (29 липня 2017 р.). *Виноградівщина в історико-географічних нарисах. Форголань (I ч.). Новини Виноградівщини*, 6.
5. Біланчук, І. (5 серпня 2017 р.). *Виноградівщина в історико-географічних нарисах. Форголань (II ч.). Новини Виноградівщини*, 6.
6. Тромбола, В. Й. *Пошуково-дослідницька робота вчителя історії* [Рукопис].
7. Hajdú, M. (2010). *Családnevek enciklopédiája*. Tinta tankönyvkiadó.
8. Szabó, I. (1937). *Ugocsa megye*. Magyar Tudományos Akadémia.

В. В. Олеш,
здобувачка Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності
(науковий керівник: к. ф. н., доцент М. Ю. Іванченко)

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

У сучасному суспільстві за умов швидкого темпу науково-технічного прогресу науково-технічний текст перебуває у центрі дослідницької уваги лінгвістів та перекладачів. Науковці ретельно вивчають структурні, семантичні та прагматичні параметри таких текстів. Загальноновизнано, що технічна література характеризується нейтральним способом подачі матеріалу, або нейтральним стилем. Однак поняття якогось «нейтрального» стилю, тобто сухого стилю, позбавленого образності, емоційності, є дуже відносним поняттям, оскільки сама відсутність цих властивостей становить виразну, хоч і негативну стилістичну рису... виявляється, є й позитивна характеризуюча риса» [3, с. 208].

Оскільки технічна література характеризується формальним, логічним, майже математично строгим викладом матеріалу, видається правильним називати такий виклад формально-логічним.

Як уже зазначалося, мовний стиль відноситься до складного переплетення двох факторів – що сказано і як сказано. «Стиль вченого формальний, він уникає неточних визначень, незрілих узагальнень, сенсацій... у його роботах завжди присутня ясність і глибоке проникнення в суть предмета, які невіддільні від ясності мислення та формулювань. Обережність невіддільна від точності: вчений не стверджує того, чого не може довести. Зазвичай він не говорить від першої особи; для нього важливі факти, а не те, що «я» думаю чи роблю... Він уникає скорочень і виразів розмовної мови» [7, с. 166]. «Спільним знаменником між мистецтвом письма та науковим методом – є логіка. Письменник на технічні теми вже навчився мислити, готуючись до своєї спеціальності. Писати для нього означає лише розширення сфери цієї якості» [6, с. 204]. Отже, головною вимогою до мови технічної літератури є точний і чіткий виклад, опис і пояснення фактів. Основний акцент робиться на логічній, а не емоційній стороні інформації. Автор прагне виключити можливість довільного тлумачення суті предмета. Тому в технічній літературі майже не використовуються такі виразні засоби, як метафора, метонімія тощо, а виклад носить дещо сухий та формальний характер.

Обговорюючи спосіб викладу технічної літератури, необхідно враховувати, що ця література має обмежене коло читачів, для яких саме формально-логічний стиль надає найповнішу та найефективнішу інформацію. Крім того, неможливо декретувати норми мови. Формально-логічний стиль з'явився в результаті нагальної потреби в такому стилі серед великої групи людей. Це природний наслідок розвитку мови технічної літератури. Не варто забувати, що технічні тексти призначені для фахівців, які мають відповідні знання, і для яких відхилення від звичного способу викладу матеріалу ускладнює розуміння фактів. Згідно з термінологією Кабре Т.М., який розрізняє, зокрема, три найважливіші

функції мови, а саме: комунікацію, зв'язок та вплив, технічна література переслідує завдання комунікації. Все, що порушує це завдання, ускладнює інформацію, є неприродним, а отже, незаконним [17, р. 026].

Відомо, що людину оцінюють за її стилем. Роботи сучасних вчених та інженерів, за рідкісним винятком, позбавлені індивідуального стилю. Річ у тім, що стиль відображає не лише особистість автора, а й епоху, в якій він живе. Вчені минулих століть писали свої трактати у стилі, близькому до художньої літератури, і кожен з них мав свій індивідуальний стиль. Однак слід розрізняти просту індивідуальність та колективну індивідуальність або індивідуальність колективу. У нашому столітті прогрес науки і техніки можливий лише в результаті колективних зусиль вчених та інженерів, які сприймають свою роботу не лише як плід індивідуальної творчості, а, в основному, як посильний внесок у зусилля великої кількості людей. Тому, описуючи отримані результати, використовують формально-логічний (колективний) стиль. Кіркман Дж. запропонував цікаву формулу для оцінки коефіцієнта стилю; де A - кількість іменників, прикметників та дієприкметників в атрибутивній функції; V - загальна кількість дієслів в особовій формі; V_p - дієслів у пасивному стані (пасивному стані); V_a - дієслова в активному стані (активному). У цьому випадку співвідношення вказує на ступінь точності та неемоційності стилю, визначає ступінь його безособовості. Якщо скористатися цією формулою, то побачимо, що виклад в індивідуальному стилі, від першої особи, з використанням великої кількості особових форм дієслова, спричинить зміну коефіцієнтного показника K та порушить формально-логічний стиль викладу, вироблений кількома поколіннями фахівців для передачі технічної інформації [27, с. 164-166].

Основною стилістичною особливістю технічного тексту є точний та чіткий виклад матеріалу за майже повної відсутності тих експресивних елементів, які надають мовленню емоційного насичення; основний акцент робиться на логічній, а не на емоційно-чуттєвій стороні того, що викладається.

Автор технічної статті прагне виключити можливість довільного тлумачення суті предмета, що інтерпретується, внаслідок чого в науковій літературі майже не зустрічаються такі виразні засоби, як метафори, метонімії та інші стилістичні фігури, що широко використовуються у художніх творах для надання мовленню живого, образного характеру. Автори наукових праць уникають використання цих виразних засобів, щоб не порушувати основного принципу технічної мови – точності та ясності викладу думок. Це призводить до того, що технічний текст видається дещо сухим, позбавленим елементів емоційного забарвлення.

Слід зазначити, що при всій своїй стилістичній віддаленості від живої розмовної мови, багатой на різноманітні виразні засоби, технічний текст все ж містить певну кількість фразеологічних сполучень технічного характеру, які мають більш-менш нейтральне забарвлення.

З точки зору лексики, головною особливістю тексту є його надзвичайна насиченість спеціальною термінологією, характерною для цієї галузі знань. Терміном ми називаємо емоційно нейтральне слово (фразу), яке передає назву

точно визначеного поняття, що стосується певної галузі науки чи техніки. Термінологічна лексика дозволяє максимально точно, зрозуміло та економно викласти зміст заданої теми та забезпечує правильне розуміння суті питання, що розглядається. У спеціальній літературі терміни несуть основне семантичне навантаження, займаючи головне місце серед інших загальнолітературних та функціональних слів.

За синтаксичною структурою англійські технічні тексти вирізняються структурною складністю. Вони багаті на дієприкметникові, інфінітивні та дієприслівникові звороти, а також деякі інші суто книжкові конструкції, які іноді ускладнюють розуміння тексту та ставлять додаткові завдання перед перекладачем.

Отже, науково-технічний текст має свої стилістичні властивості, які важливо враховувати працюючи з ним. Перспективою дослідження є аналіз видів та функцій науково-технічних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білозерська, Л. П. (2010). Термінологія та переклад: навчальний посібник. К.: Либідь. 232 с.
2. Карабан, В. І. (2002). Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга. 458 с.
3. Коваленко, А. Я. (2002). Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ: Фірма ІНКІОС, 2002. 320 с.
4. Cabré, T. M. (2021). Terminology. Theory, methods and applications. *Terminology* 2(9): 026– 022.
5. Kirkman, J. (2008). *Good Style: Writing for science and technology*. New York. 183 p.

І. С. Олійник,
здобувач Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(науковий керівник: д. філос. за спец. іст. та археол.,
старш. викл. Д. Р. Яблонська)

МОВНА СТІЙКІСТЬ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА ЯК ЧИННИК ОПОРУ РУСИФІКАЦІЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Друга половина ХХ ст. увійшла в історію української мови як епоха системного та агресивного наступу на її засадничі функції, що здійснювався під ідеологічним прикриттям теорії про майбутнє «зближення та злиття націй» у єдиний народ. Радянська влада застосовувала не лише прямі репресії, а й складні соціально-правові механізми русифікації, ключовим із яких стала освітня реформа 1958–1959 рр. Згідно з новим законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток народної освіти», вивчення національних мов у школах союзних республік стало необов'язковим, що подавалося як надання батькам права «вільного вибору» мови навчання для своїх дітей [2, с. 176]. У тогочасних реаліях, коли російська мова була єдиним реальним соціальним ліфтом для кар'єрного зростання, наукової діяльності та державної служби, такий вибір був свідомо спровокованою пасткою, що призвела до стрімкого скорочення кількості українських шкіл, особливо у великих промислових центрах.

Саме в цей критичний історичний момент на суспільну арену вийшло покоління шістдесятників – молода творча інтелігенція, для якої мовна стійкість стала не просто лінгвістичною позицією, а формою фундаментального інтелектуального та громадянського опору тоталітарній системі. Вони чітко усвідомили, що без власної мови нація перетворюється на безликий етнографічний матеріал, тому їхня діяльність була спрямована на реальне повернення українському слову його природних прав у всіх сферах суспільного життя – від високих наукових дискусій до щоденного побутового спілкування на вулицях зросійщених мегаполісів.

Одним із найпотужніших та найбільш аргументованих інструментів цього опору стала політична публіцистика, яка фактично зривала маску «інтернаціоналізму» з реальної колоніальної політики Москви. Центральною працею цього періоду став ґрунтовний трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», завершений у 1965 р. як реакція на першу хвилю масових арештів української інтелігенції. Автор обрав блискучу та безпечну на перший погляд тактику: він не просто критикував радянську систему, а використовував проти неї її ж офіційну зброю – теоретичні праці Леніна про право націй на самовизначення. Іван Дзюба математично точно та логічно довів, що реальна практика КПРС грубо порушує проголошені права народів, а прихована русифікація є нічим іншим як цілеспрямованим етноцидом українців. У тексті було наведено жахливі для того часу статистичні факти: катастрофічна

відсутність українських підручників у вищій технічній школі, майже повне домінування російської мови в академічних інститутах та державному апараті УРСР, а також штучне обмеження функцій української мови виключно фольклорно-етнографічним рівнем [5]. Завдяки таємній системі поширення через самвидав ця праця стала головною теоретичною базою для мовної стійкості, оскільки надавала звичайним людям залізобетонні аргументи для захисту своєї позиції перед обличчям агресивної державної пропаганди. За словами Василя Чапленка, українського письменника та драматурга, «...в ній уперше за останні 35 років більшовицької диктатури людина, що перебуває в лабетах цієї диктатури, сказала “прямо в вічі” страшну правду про трагічне становище українського народу» [9, с. 151].

Творчість шістдесятників у царині високої літератури стала живим і незаперечним доказом того, що українська мова є сучасною, динамічною та здатною досконало виражати найскладніші філософські концепції та найтонші психологічні стани людини. Такі постаті, як Ліна Костенко, Василь Симоненко, Микола Вінграновський та Іван Драч рішуче відмовилися від нав'язаних «шароварних» стереотипів – спрощеного зображення українців як нації лише хліборобів, співаків та танцюристів. Вони наповнили свої тексти європейським інтелектуалізмом, доводячи всьому світові, що українське слово може бути мовою елітарної культури та модерної поезії. Наприклад, поезія Василя Симоненка «Курдському братові» через прозору історичну алегорію закликала українців усвідомити власну національну гідність і право бути господарями на рідній землі [7, с. 127].

Окрім художньої творчості, шістдесятники вели копітку щоденну роботу над так званою «лінгвістичною гігієною»: вони принципово вичищали мову від калькованих російських конструкцій та штучних ідеологічних запозичень. Величезну роль у цьому процесі відіграв письменник Борис Антоненко-Давидович, чия книга «Як ми говоримо» стала справжнім посібником із мовної стійкості [1]. Він повертав у живий ужиток питомі українські слова та граматичні звороти, що були навмисно вилучені з офіційних словників у тридцяті роки під гаслом ліквідації «націоналістичного шкідництва». Такі колективні зусилля допомогли врятувати унікальну мовну самобутність у період, коли державні установи Академії наук УРСР під тиском Москви намагалися максимально уподібнити українську граматику та лексику до російської, фактично готуючи ґрунт для їхнього повного злиття [4, с. 187].

Мовна стійкість шістдесятників яскраво проявлялася не лише в їхній професійній діяльності, а й у повсякденній поведінці, яка в умовах тотального ідеологічного контролю часто межувала з особистим подвигом. У великих містах, таких як Київ, Харків чи тогочасний Дніпропетровськ, публічне спілкування українською мовою в громадському просторі сприймалося радянською владою та її каральними органами як прямий виклик системі та небезпечний вияв «буржуазного націоналізму». Активісти Клубу творчої молоді «Сучасник», що діяв у Києві, принципово ігнорували агресивний російськомовний тиск у громадському транспорті, крамницях та державних

установах. Такі постаті як Алла Горська, Василь Стус та В'ячеслав Чорновіл своїм щоденним прикладом руйнували нав'язаний імперією стереотип про «другосортність» чи «провінційність» рідного слова. Вони наочно демонстрували, що українська мова є природною ознакою високої освіченості, інтелекту та справжньої елітарності.

Особливе, по-справжньому героїчне місце в історії мовного опору посідає епістолярна спадщина та багаторічна діяльність шістдесятників у радянських таборах суворого режиму, куди їх відправляли за «антирадянську агітацію». Василь Стус, перебуваючи в нелюдських умовах ув'язнення в Мордовії та на Уралі, продовжував творити поетичну збірку «Палімпсести» [8]. Вона, за своєю лексичною складністю та філософською глибиною, стала вершиною українського модернізму ХХ століття та підкреслила внутрішній конфлікт ліричного героя [3, с. 50].

Такі постаті як Олекса Тихий, видатний педагог та правозахисник із Донеччини, доводили, що опір русифікації мав загальноукраїнський масштаб і не обмежувався лише столичними інтелектуальними колами. Перебуваючи під постійним тиском у зросійщеному регіоні, він уклав унікальний «Словник мовних покручів» та писав ґрунтовні праці, як-от «Думки про рідний донецький край», де виступав проти закриття українських шкіл на Донбасі [6, с. 15]. Для шістдесятників українська мова в умовах ГУЛАГу перетворилася на останню територію особистої свободи та засіб збереження людської гідності під час морального та фізичного терору. Це був свідомий та безкомпромісний вибір на користь історичної істини, за який багато хто з них заплатив власним здоров'ям та життям, але саме ця колективна непохитність врятувала українську мову від остаточного нівелювання та перетворення на мертвий музейний експонат, забезпечивши її тяглість до часів відновлення державної незалежності.

Отже, мовна стійкість покоління шістдесятників стала фундаментальним чинником збереження української національної ідентичності в другій половині ХХ ст. Саме завдяки їхній діяльності мова не просто вижила, а довела свою конкурентоспроможність у високій культурі та науковій думці. Вони створили інтелектуальний заділ, який дозволив наступним поколінням перейти від «захисту» до «утвердження». Шістдесятники продемонстрували, що мовна стійкість – це не лише лінгвістична категорія, а категорія моральна, яка визначає право народу на майбутнє в колі цивілізованих націй світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко-Давидович, Б. (1979). *Як ми говоримо*. Нью-Йорк–Балтимор–Торонто: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка.
2. Газізова, О. (2021). Українська мова та культура в Кримській області. *Українознавство*, 4 (81), 176.
3. Гарбера, І., Антонюк, О. (2023). Лексико-семантичне поле «конфлікт» у творчому доробку Василя Стуса (на матеріалі збірки «палімпсести»). *Лінгвістичні студії*, 45, 41–53.

4. Гладілін, С., Дмитренко, В. (2025). Творчість Б. Антоненка-Давидовича та сучасність : вплив і паралелі з сучасним театральним мистецтвом. *Матеріали конференцій МЦНД*, 187–190.

5. Дзюба, І. (1998). *Інтернаціоналізм чи русифікація?* Київ: Видавничий дім «KM Academia».

6. Дікунова, О. (2025) Василь Микитович Скрипка – український учений-славіст, літературознавець, фольклорист, громадсько-культурний діяч, учасник дисидентського руху, 9, 59.

7. Паска, Б., Перегінчук, М. (2023). Опозиційна поезія у самвидавному часописі «Український вісник» (1970 – 1972 рр.). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*, 58, 124 – 131.

8. Стус, В. (2015). Палімпсести. *Мультимедійне видавництво Стрельбицького*.

9. Чапленко, В. (1974). *Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60-х рр.* Чікаго: Укр. публіцист.-наук. ін-т.

С. П. Піонтківська,
здобувачка Львівського національного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. т. н., с. н. с. П. М. Піонтківський)

МОВНИЙ КОНФЛІКТ ЧЕРЕЗ ВІДМОВУ ВІД ВІДПОВІДІ: КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЯПОНІЇ

Мовний конфлікт у сучасному суспільстві дедалі частіше постає не лише як відкрите протистояння позицій, а й як прихована форма комунікативної напруги, що виникає внаслідок порушення очікуваної кооперації між співрозмовниками. Одним із механізмів ініціювання або ескалації такої напруги є тактика відмови від відповіді, яка функціонує як свідомий комунікативно-прагматичний вибір адресата питання. У межах комунікативної лінгвістики ця тактика розглядається як складник системи мовленнєвих дій, спрямованих на реалізацію певної стратегії впливу, що може мати як кооперативний (об'єднуючий), так і конфліктний характер [1]. Відмова від відповіді, перебуваючи на нижній позначці шкали ввічливості, здатна трансформувати гармонійний контакт у передконфліктний або відкрито конфліктний.

Досвід японської культури може бути продуктивно використаний для розв'язання мовного конфлікту, пов'язаного з відмовою від відповіді [2], оскільки він пропонує офіційно закріплені процеси, норми, відносини або структури, які оформлені та функціонують як механізми пом'якшення комунікативної напруги.

Спілкування як складна динамічна система передбачає постійний вибір співрозмовниками певної тактичної лінії поведінки. Цей вибір детермінований комунікативною інтенцією, прагматичними настановами, рольовими позиціями учасників інтеракції, а також соціальним і ситуативним контекстом. Комунікативні тактики реалізують стратегію й спрямовані на зміну свідомості адресата щодо певного смислового сегмента реальності. У структурі міжособистісної взаємодії розрізняють кооперативні та конфліктні тактики. Кооперативні (вибачення, прохання, обіцянка, надання інформації) забезпечують координацію дій і підтримання соціальної рівноваги [1]. Конфліктні (звинувачення, докір, іронія, погроза, негативна оцінка) орієнтовані на досягнення стратегічної мети за рахунок порушення гармонійного контакту. Тактика відмови від відповіді займає проміжне, суперечливе місце: за певних умов вона може запобігати конфлікту, однак нерідко стає його каталізатором.

Тактика відмови від відповіді є комплексом мовно-мовленнєвих кроків, які унеможливають надання очікуваної реакції на запит або приховують істинний зміст відповіді. Вона репрезентує особливий сценарій мовної взаємодії, у якому адресат питання не реалізує очікуваної дії. Вибір цієї тактики зумовлений комунікативно-прагматичним планом мовця: бажанням уникнути небажаної інформаційної відкритості, зберегти позитивний образ, уникнути відповідальності, виграти час або перерозподілити владні ролі в комунікативному акті. Таким чином, відмова від відповіді виступає маркером перерозподілу комунікативної ініціативи.

У структурному аспекті виокремлюють дві форми реалізації тактики: пряму та непряму відмову. Пряма відмова від відповіді є простішою за спрямуванням і

полягає або в повній відсутності вербальної реакції, або у відкритому запереченні самої події питання. Мовчання як відповідь має високий прагматичний потенціал: воно може сигналізувати протест, незгоду, зневагу, небажання вступати в подальшу інтеракцію. Комунікативно значуща пауза також виконує функцію маркера дистанціювання та демонструє порушення очікуваного обміну репліками. У письмовій комунікації мовчання фіксується авторськими ремарками, в усній – сприймається аудіально як «нульова» відповідь із негативною семантикою.

Позамовні засоби – мімічні та жестові емблеми – доповнюють або заміщують вербальну відмову. Заперечне похитування головою, розведення рук, відвертання корпусу, уникання зорового контакту виконують функцію прихованої відмови, передаючи значення «не знаю», «не скажу», «не хочу обговорювати». Такі маркери мають ситуативно зумовлену семантику й потребують спільного розуміння ситуації учасниками комунікації. У конфліктному аспекті вони підсилюють ефект дистанціювання та демонструють відмову від співпраці.

Вербальне заперечення події питання становить інший різновид прямої відмови. Воно реалізується за допомогою часток не, ні, ані, заперечних займенників і прислівників (ніхто, ніяк), прикметників і прислівників із префіксом не-, а також лексем немає, не знаю, не можна. Подібні реакції можуть мати як кооперативний характер (за відсутності інформації), так і конфронтаційний (у разі свідомого приховування даних). У другому випадку вони набувають статусу мовленнєвого захисту та сигналізують про неявний конфлікт інтересів.

Непряма відмова від відповіді є складнішою комунікативною конструкцією, що постає як ланцюг рішень і мовленнєвих дій, спрямованих на ухилення від прямої реакції. Її прагматичною основою є прихованість і маніпулятивний потенціал. Адресат питання може імітувати нерозуміння або непочуття запиту, змінювати фокус уваги, ставити зустрічне запитання, переводити розмову на іншу тему. Такі прийоми дозволяють формально підтримувати інтеракцію, не надаючи при цьому очікуваної відповіді.

Поширеним механізмом є дискредитація або проблематизація самого питання: акцентування на його недоречності, некоректності чи некомпетентності адресанта. Негативна оцінка питання або співрозмовника трансформує комунікативний акт у конфліктогенний, оскільки підриває принцип взаємної поваги. Іншим варіантом є надання неконкретної, розмитої відповіді без подальшої конкретизації, що формально задовольняє вимогу реакції, але фактично блокує доступ до інформації.

Ухилення може мотивуватися браком часу, інформації чи складністю проблеми. Такі аргументи створюють ілюзію об'єктивних причин відмови, пом'якшуючи потенційний конфлікт. Водночас перенесення розмови на іншу тему або заспокійливі формули типу «не хвилюйся», «це не так важливо» виконують функцію нейтралізації напруги, хоча й не задовольняють інформаційної потреби адресанта.

У сучасному суспільстві, зокрема в медійному, політичному та міжособистісному дискурсах, тактика відмови від відповіді набуває особливої ваги. В умовах публічності вона стає інструментом управління інформаційними потоками, формування іміджу та уникнення відповідальності. У комунікації вона часто пов'язана з прагненням зберегти психологічний комфорт або уникнути

загострення стосунків. Проте систематичне використання цієї тактики може руйнувати довіру, оскільки підриває принцип кооперації та взаємної відкритості.

У японській культурі мовний конфлікт, що виникає на основі відмови від відповіді, має специфічні механізми врегулювання, зумовлені цінностями гармонії (和), ієрархічності соціальних ролей та висококонтекстності комунікації [3, с. 82]. Історично ще у конституції 17 статей принца Шьотоку (604 рік) перша стаття проголошує: «和を以て貴しと為す - Гармонію слід цінувати понад усе» [4]. Відмова від відповіді в японському дискурсі рідко набуває форми прямого заперечення, натомість переважають приховані, непрямі способи ухилення, що мінімізують загрозу «обличчю» співрозмовника.

У межах японської комунікативної традиції діє принцип збереження гармонії групи, тому пряма відмова або категоричне «ні» (いいえ) використовується обмежено, особливо в ситуаціях вертикальної ієрархії, тому що це не просто мовна форма, а соціальний акт, який має значні культурні наслідки. Натомість застосовуються стратегії пом'якшення, евфемізації та семантичної невизначеності. Типовими є формули на зразок ちよつと難しいですね («це трохи складно»), 検討します («я подумаю / розгляну»), 今は答えられません («зараз не можу відповісти»), які функціонують як непряма відмова від відповіді без відкритого заперечення. Таким чином, ухилення виконує кооперативну роль – воно запобігає ескалації конфлікту.

Важливим чинником є розмежування понять 建前 («tatemaе», соціально очікувана позиція) та 本音 («honne», справжні наміри). Відмова від відповіді часто пов'язана з необхідністю зберегти «tatemaе», не розкриваючи «honne», якщо останнє може спричинити напруження [5, 6]. У цьому контексті мовчання не сприймається як агресивна реакція, а як знак стриманості, поваги або потреби в обмірковуванні. Комунікативна пауза має позитивну прагматику та не обов'язково інтерпретується як конфліктогенна.

Значну роль відіграє феномен 曖昧 («aimai» двозначність, невизначеність), що дозволяє адресату уникнути прямої відповіді через розмитість формулювань. У японській культурі така невизначеність не кваліфікується як нещирість, а розглядається як спосіб підтримання соціальної рівноваги. Відповідно, конфлікт не загострюється, оскільки обидві сторони інтерпретують непряму відмову як сигнал небажаності подальшого тиску. У професійному та політичному дискурсі поширеною є стратегія перенесення відповіді в майбутнє або посилення на колективне рішення («це питання потребує обговорення», «ми повинні узгодити позицію»). Такий прийом знімає персональну відповідальність і переводить потенційний конфлікт у площину процедурності.

Отже, досвід японської культури демонструє, що відмова від відповіді може виконувати функцію механізму деескалації мовного конфлікту за умови високої спільності культурних кодів і прийняття прихованості (втаємничення) як норми. На відміну від низькоконтекстних культур, де ухилення часто сприймається як маніпуляція або агресія, у японській комунікативній парадигмі непряма відмова є інституціоналізованим способом збереження соціальної гармонії та підтримання

позитивного образу учасників взаємодії.

Таким чином, мовний конфлікт на основі відмови від відповіді постає як результат порушення очікуваної комунікативної взаємності. Пряма й непряма відмова функціонують як прагматично марковані засоби перерозподілу комунікативної ініціативи, що сигналізують про зміну стратегії взаємодії. Хоча в окремих випадках ця тактика може запобігати ескалації суперечності, її системне застосування формує передконфліктне поле, у якому комунікативна напруга поступово зростає.

Японська модель демонструє, що конфліктогенність відмови від відповіді значною мірою залежить від культурних очікувань щодо прямоти, відвертості, ролі мовчання в комунікації та доводить можливість трансформації відмови з конфліктогенного чинника на інструмент комунікативної рівноваги.

Перспективи подальших досліджень за описаним напрямом пов'язані з аналізом закономірностей функціонування відмови від відповіді в різних типах дискурсу та з вивченням культури Японії, а також ролі відмови від відповіді в механізмах ескалації й деескалації мовного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконенко Л. А. Тактика відмови від відповіді та її мовна репрезентація. Український смисл : наук. зб. / за ред. проф. І. С. Попової. Дніпро : Ліра, 2019. С. 71–82. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/4643>.
2. Пономарьова, Ю. А. Національно-культурні особливості японської міжособистісної комунікації у процесі навчання студентів японського діалогічного мовлення / Ю. А. Пономарьова // Іноземні мови. 2016. № 3. С. 30–35. URL: <https://doi.org/10.32589/im.v0i3.122559>.
3. Аспекти українського художнього перекладу англомовної прози другої половини ХХ століття: підручник. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ: МДУ, 2025. 337 с.
4. 世界は現在、いまこそ聖徳太子「和の精神」が大切です («Дух гармонії» принца Шьотоку зараз важливіший, ніж будь-коли, у сучасному світі). URL: <http://www.1-em.net/sampo/asuka/index.htm> (дата звернення: 27.02.2026).
5. Josiel P. 本音と建前 (honne and tatemaе). 2023. URL: <https://fundforeducationabroad.org/journal/%E6%9C%AC%E9%9F%B3%E3%81%A8%E5%BB%BA%E5%89%8Dhonne-and-tatemaе/> (дата звернення: 27.02.2026).
6. Svyatnenko, I. O. (2017). Конфуціанство та гендерна культура Японії. Науково-теоретичний альманах Грані, 20(1), 32-36. URL: <https://doi.org/10.15421/17175>.

М.-С. О. Плужник,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент М. В. Шарапа)

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Розвиток критичного мислення здобувачів освіти на уроках української мови – один із пріоритетних векторів модернізації освітнього процесу, оскільки передбачає формування здатності осмислювати інформацію, аналізувати її, формулювати проблемні запитання, логічно обґрунтовувати власні судження та робити виважені висновки. У межах мовної освіти цей процес насамперед реалізується в роботі з текстами різних стилів та жанрів, інтерпретації мовних явищ, виконанні завдань дослідницького й творчого спрямування, а також за допомогою вдосконалення умінь оцінювати мовні засоби з позицій їх функціональної доцільності, точності й експресивності.

Українська мова як навчальна дисципліна має значний потенціал для інтелектуального зростання учнів, оскільки саме в мовленнєвій діяльності відбувається впорядкування мислення, усвідомлення глибинних смислів тексту, розмежування об'єктивних фактів і суб'єктивних оцінок, а також формування індивідуальної позиції. Водночас розвиток критичного мислення стосується не лише мовної компетентності, бо є основою загального когнітивного розвитку особистості, здатності до автономного прийняття рішень і ефективної взаємодії в умовах сучасного інформаційного простору. У зв'язку з цим актуальними є дослідження, присвячені проблемі розвитку критичного мислення на уроках української мови в умовах компетентнісного навчання.

Освітній простір сьогодення стає дедалі чіткіше спрямованим на гармонійне й багатовимірне формування особистості здобувача освіти, у процесі якого акцентовано увагу не лише на засвоєння знань, а й на розвиток здатності до автономного мислення, аналітичного осмислення дійсності та прийняття зважених рішень. У такій парадигмі особливої ваги набуває інтеграція технологій розвитку критичного мислення як дієвих механізмів формування ключових та предметних компетентностей, необхідних для повноцінного функціонування в сучасному суспільстві.

Йдеться про значно ширший спектр освітніх результатів, ніж традиційне опанування мовних знань: у центрі опиняється здатність учня усвідомлено взаємодіяти з інформаційними потоками, здійснювати їх глибокий аналіз, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зіставляти факти та аргументи й формувати логічно виважені висновки. Водночас педагогічна практика засвідчує наявність суттєвих труднощів у школярів у процесі виконання базових мисленнєвих операцій, зокрема аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації та порівняння, що значно ускладнює процес їх інтелектуального розвитку.

Безумовно, цілеспрямоване формування зазначених умінь на основі розвитку критичного мислення стає не просто актуальним, а стратегічно

важливим завданням сучасної освіти, адже закладає підґрунтя для становлення відповідальної особистості, яка вміє самостійно мислити [1, с. 7].

Основна концептуальна ідея такого підходу полягає у спрямуванні освітнього процесу на становлення духовно багатого особистості, утвердження загальнолюдських цінностей та розкриття індивідуального потенціалу кожного учня. Учитель, який працює творчо й усвідомлює особливості класного колективу, має створювати умови, що спонукають школярів до критичного осмислення навчального матеріалу, власних дій та можливостей, а також до усвідомлення своєї ролі у розв'язанні навчальних і життєвих завдань [2, с. 75].

Важливо зауважити, що критичне мислення не формується миттєво: це тривалий і системний процес, який потребує постійного використання відповідних методів і прийомів навчання. Його сутність полягає у здатності учня чітко визначати проблему, логічно вибудовувати власні міркування, знаходити оптимальні шляхи розв'язання завдань, а також бути відкритим до альтернативних поглядів, водночас зберігаючи власну аргументовану позицію. Не менш важливими є такі якості, як уміння сумніватися, запитувати, аналізувати інформацію та взаємодіяти з іншими [4, с. 248].

Практична реалізація технологій розвитку критичного мислення на уроках української мови передбачає використання різноманітних завдань проблемного й аналітичного характеру. Наприклад, у процесі роботи з художнім текстом учням можна запропонувати такі проблемні питання: «Чому герой учинив саме так?», «Які мотиви його поведінки можна вважати виправданими?», «Чи можна було уникнути конфлікту?». Такі запитання спонукають школярів не лише переказувати зміст твору, а й аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати власну думку та аргументувати її прикладами з тексту.

Ефективними є також практичні завдання на порівняння та оцінювання інформації. Наприклад, учні можуть зіставити позиції різних персонажів твору, визначити їх спільні й відмінні риси, оцінити достовірність поданих фактів або знайти в тексті авторські оцінки й відокремити їх від об'єктивної інформації. На уроках української мови доцільно використовувати вправи на редагування текстів, пошук мовних помилок, створення власних аргументованих висловлювань, дискусій чи мініесе на теми: «Чи завжди сучасні технології приносять користь?», «Як соціальні мережі впливають на спілкування людей?», «Що означає бути відповідальним громадянином?».

Доцільним є й застосування інтерактивних методів навчання («мозковий штурм»; дебати; метод «Прес»; робота в малих групах; створення асоціативних кущів, сенканів або інтелект-карт). Наприклад, після опрацювання певної теми учні можуть скласти до неї сенкан або підготувати коротку аргументовану промову на захист власної позиції. У груповій роботі школярі вчать слухати інших, аналізувати різні погляди та спільно робити висновки, що сприяє розвитку комунікативної компетентності та навичок співпраці.

Досвід сучасної освітньої діяльності переконливо свідчить, що результативне формування критичного мислення можливе лише за умови залучення учнів до активної пізнавальної взаємодії. Йдеться про таку

організацію навчального процесу, у якій панує атмосфера партнерства, взаємної поваги та відкритості до різних думок. За цих обставин особливого значення набувають колективні форми роботи, за допомогою яких можна створити умови для самовираження школярів, усвідомлення ними власної цінності та набуття досвіду ефективної командної взаємодії. Не менш важливою є й цілеспрямована організація ситуацій успіху, що зміцнюють віру учнів у власні можливості та стимулюють їхню внутрішню мотивацію до навчальної діяльності.

Інтеграція підходів, спрямованих на розвиток критичного мислення, у процес викладання української мови позитивно впливає на рівень пізнавальної активності здобувачів освіти, забезпечує більш усвідомлене й міцне засвоєння навчального змісту та підтримує стійкий інтерес до предмета. У межах такої роботи учні не обмежуються простим відтворенням інформації, а набувають уміння гнучко застосовувати знання в різноманітних ситуаціях, що сприяє глибшому осягненню мовних явищ. Водночас розвивається їхній творчий потенціал, удосконалюються комунікативні вміння, формується здатність логічно й переконливо аргументувати власну позицію та брати активну участь у змістовних обговореннях [3, с. 472].

Результативність застосування технологій формування критичного мислення насамперед можна простежити в якісних змінах навчальної поведінки учнів: посилюється їхня внутрішня мотивація до навчання, активізується пізнавальна діяльність, поступово формується усвідомлене ставлення до власних освітніх досягнень і відповідальність за результати індивідуальної роботи. Учні починають виявляти більше самостійності в прийнятті навчальних рішень, демонструють ініціативність; усвідомлено долучаються до творчих завдань, проектної діяльності та позакласних ініціатив; а також виявляють готовність до конструктивної взаємодії з однолітками. У ширшій перспективі такі зміни сприяють формуванню цілісної, гармонійно розвиненої особистості, яка володіє навичками критичного осмислення інформації, здатна до творчого підходу у вирішенні завдань і впевнено адаптується до динамічних умов сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Давиденко, О. М. (2005). Розвиток критичного мислення на уроках мови і літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*, (2), 7–8.
2. Дика, Н., & Глазова, О. (2022). Робота з текстом на уроках української мови в контексті вимог Державного стандарту базової середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*, 50(1), 75–79.
3. Лавренчук, Т. С., Ліпісовецька, О. М., & Мальченко, М. С. (2023). Теоретичні засади розвитку критичного мислення старшокласників. *Вісник науки та освіти*, (6(12)), 472–481.
4. Починкова, М., & Бадер, С. (2024). Критичне мислення: перепони на шляху розмірковування. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2(79), 248–254.

М. О. Полянська,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ

Сучасний етап розвитку мовної освіти в Україні має високі вимоги до рівня комунікативної культури випускників ліцеїв. У зв'язку з активним впливом цифрових технологій спостерігаємо тенденцію до зменшення лексичного запасу молоді, нерозуміння семантики низки фразеологізмів, використання англізмів та кальок тощо. Насамперед актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку дієвих лінгводидактичних засобів, які б дали змогу не лише вивчати фразеологію як розділ мовознавства, а й інтегрувати її в активне мовлення ліцеїстів.

Фразеологізми – ключовий елемент художнього мовлення, що поєднує народну традицію з індивідуальною авторською творчістю. Творчість Марії Матіос, зокрема її роман «Букова земля», – ідеальне джерело для такого збагачення. Актуальність вибору саме цього матеріалу зумовлена тим, що письменниця використовує живу мову, яка викликає емоції в читача. Дослідження цієї теми дає змогу зробити текст основою для розвитку мовних навичок учня й формування його особистості крізь призму дослідження фразеологізмів у художньому дискурсі письменниці.

Фразеологізми в романі «Букова земля» – одним з основних засобів вираження національної специфіки мови, зокрема буковинського діалекту. У романі представлені численні фразеологічні звороти, які виявляють специфіку не лише мовлення, а й психології героїв, їхнього сприйняття навколишнього світу, які є зрозумілими та водночас глибоко змістовними для ліцеїстів.

Однією з найважливіших груп є вислови, що характеризують природу та довкілля. Для учнів старших класів опрацювання таких одиниць допомагає розвинути навички метафоричного мислення. Наприклад: фразеологізм *«розцвітати, як ліс»* символізує гармонійне й природне відновлення людини, її духовне відродження. У вислові *«свіжий, як карпатське повітря»* використано природну метафору для передавання почуття свободи й легкості, які відчують герої, перебуваючи у своєму рідному краї. Фраза *«листя паде, як сльози»* стає символом глибокого суму та безнадії героїв у переломні моменти їхнього життя.

Окрему групу становлять фразеологізми на позначення емоційних станів та внутрішніх переживань. Вивчення таких одиниць, як *«плакати, як річка»* (глибоке горе) чи *«потонути в морі сліз»* (відчай), навчає учнів диференціювати відтінки емоцій. На противагу їм, вислів *«серце, як камінь»* вказує на бездушність та емоційну глухоту, що є важливим елементом у процесі аналізу моральних якостей персонажів.

Фразеологія М. Матіос тісно пов'язана з національними звичаями та

морально-етичними нормами. У процесі навчання в ліцеї це дає змогу реалізувати виховний аспект. Зокрема, фраза «*стояти за правду, як за кам'яною стіною*» стає для учнів зразком вираження стійкості та готовності боротися за справедливість.

Цінність для збагачення мовлення мають також вислови, що відображають трудову етику та релігійно-філософське світосприйняття буковинців: «*мати на руках хрест*» або «*тягнути волів на ярмарок*» демонструють важливість життєвого обов'язку та важкої праці. Твердження «*сім'я – це не тільки рідня, а й люди, які разом*» та «*поважати землю, на якій стоїш*» акцентують увагу на родинних зв'язках та екології душі. Фрази, пов'язані з подоланням перешкод, як-от «*піднятися на гору*» чи «*через ліс і річку*», несуть метафоричний зміст боротьби за гідність та пошуку внутрішньої сили. Особливу увагу варто приділити висловам, що підкреслюють ідентичність: «*кожна хата – це фортеця*» та «*дерево без коріння – це вітер*». Для ліцеїстів ці метафори стають основою для розуміння нерозривного зв'язку з рідною землею та виховують у них патріотизм.

Для того щоб фразеологічне багатство творів Марії Матіос не просто залишалося частиною пасивного запасу, а реально поповнило активний лексикон учнів, пропонуємо впровадити комплексну систему методичних прийомів, яка починається з глибокого інтерпретаційного аналізу конфліктів, де на прикладі таких висловів, як «*поставити на карту своє місце*» або «*боятися слова Бога*» ліцеїсти вчать розкодовувати внутрішні переживання персонажів та усвідомлювати приховані за словами моральні орієнтири. Важливим етапом роботи стають вправи на стилістичну заміну, під час яких учні відшукують авторські порівняння, на кшталт «*радіти, як весна*» чи «*жити, як на волі*», та намагаються обґрунтувати доцільність саме такого художнього вибору, замість використання нейтральної лексики, що безпосередньо сприяє розвитку їхнього чуття мови. Найбільш дієвим для закріплення матеріалу є метод ситуативного моделювання, коли учні інтегрують вислови на зразок «*як на голках*» у власні діалоги про близькі їм підліткові проблеми, як-от хвилювання перед іспитами чи перше знайомство, що дає змогу органічно перевести складні художні образи у формат щоденного живого спілкування.

Отже, вивчення фразеологізмів у творчості Марії Матіос крізь призму збагачення мовлення ліцеїстів фразеологічними одиницями – надзвичайно перспективний напрям, що уможлиблює поєднання академічних знань із мовною практикою, розвиваючи в учнів здатність до образного вираження думок. Фразеологічна система роману «*Букова земля*» не лише демонструє багатство української мови, а й формує в молоді стійкі ціннісні орієнтири.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев, Л. Г. (1972). Полісемія фразеологічних одиниць сучасної української літературної мови. *Питання фразеології східнослов'янських мов : тези республіканської наукової конференції*. Київ: Наукова думка, 108–109.
2. Авксентьев, Л. Г. (1988). *Сучасна українська мова. Фразеологія* :

навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Вища школа.

3. Білоноженко, В. М. (1993). Фразеологічний словник української мови. Київ: Наукова думка, 369 с.

4. Верба, Л. Г. (2008). Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова Книга.

5. Ганич, Д. І., & Олійник, І. С. (1985). Словник лінгвістичних термінів. Київ.

6. Матіос, Марія (2019). Букова земля. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.

А. Г. Пономаренко,
здобувачка Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: д. ф. н., професор Л. В. Шитик)

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ІМІТАЦІЇ ЕМПАТІЇ В ЧАТ-БОТАХ

У сучасному світі відбувається активна інтеграція чатів ШІ не лише у сфері навчання, а й в емоційно насичених діалогах із користувачами. Превалює тенденція, що люди масово «відкриваються» штучному інтелектові (ШІ), діляться з ним особистими моментами та шукають підтримки. Людина є емпатичною від природи, а тому разом із логікою в неї працюють почуття та емоції. Зважаючи на те, що користувачі спілкуються із ШІ безпосередньо, намагаючись отримати від нього поради й інструкції для розв'язання тих чи тих проблем, постає питання розвитку емпатії в ШІ, що й зумовлює актуальність теми наукового пошуку.

Мета дослідження – проаналізувати мовні засоби, використовувані в чат-ботах ШІ для імітації емпатії.

Передусім варто окреслити сутність поняття «емпатія». Д. Каширська зазначає, що воно охоплює чотири складники: емоційне розуміння (здатність сприймати та розпізнавати емоції людей), афективну реакцію (здатність сприймати та переймати емоційний стан іншої людини), когнітивну емпатію (здатність подивитися на ситуацію з позиції картини світу людини) та прояви турботи (готовність піклуватися, підтримати та надати допомогу) [3, с. 359].

На сьогодні існують чат-боти, які здатні аналізувати вираз обличчя і жести, мікрофони можуть розрізняти тон голосу, а моделі обробки мови спроможні виявляти емоційний підтекст у тексті. Усе це допомагає імітувати емпатію під час спілкування користувача з чатом, «що підтверджує важливість емпатії для людиноорієнтованого дизайну ШІ» – т. зв. «Емоційного ШІ», призначення якого – «вимірювати, розуміти, симулювати людські емоції та реагувати на них» [там само].

Попри урахування навіть цієї сфери ШІ, не можна назвати його емпатом, оскільки він не володіє названими вище функціями так, як би їх демонструвала людина. Розпізнавання емоцій є насамперед фундаментом для емпатії в ШІ, адже неможливо співчувати, не розуміючи, що відчуває інший комунікант. Якщо запитати в ШІ, що він відчуває, ми отримаємо відповідь, що ШІ «не здатний відчувати емоції», оскільки він ще на етапі програмування не був націлений на самосвідомість і здатність відчувати.

Нині все більше людей прагнуть замінити психотерапію (через брак коштів або недоступність) тим, що діляться своїми переживаннями в ШІ-чатах. Це виникає передовсім через доступність до ШІ в будь-який час, а також завдяки можливості отримати від нього ту відповідь, якої прагне користувач (уточнивши це в промті). Згідно з дослідженнями ВООЗ 2025 року, кожна шоста людина у світі (а це майже 16–17 % населення Землі) відчувається самотньою [2]. Цей показник зріс із 2020 року, що зумовлене насамперед пандемією, а в контексті

України – й повномасштабним вторгненням 2022 року. Звернення до ШІ із такими запитами спричинене бажанням відчувати, що тебе чують та підтримують, хай навіть і не людина, а алгоритмічна модель.

Для верифікації положень про засоби імітації емпатії в чат-ботах проведено опитування серед студентів 1–4 курсів, спрямоване на формування статистики й отримання даних від користувачів. Найпоширенішими моделями, якими послуговуються респонденти, є GPT (78,8 %) та Gemini (42,4 %). Найчастіше користувачі озвучували чатові питання про «стосунки» (39,4 %), «навчання» (69,7 %), «здоров'я» (57,6 %), «майбутнє» (45,5 %), «пошук себе» (39,4 %); менш популярними були запити на теми «сім'я» (21,2 %) та «робота» (3 %).

Розглянемо текстові формулювання, які використовує ШІ для імітації емпатії та «психологічної підтримки» користувача. Респонденти зазначили фрази, якими чат найчастіше виражає підтримку: «Я поруч, Я тебе чую, Ти не один/а» (48,5 %), «Я розумію, що тобі важко, але давай спробуємо поглянути на це з “холодною головою”» (48,5 %). До слів і фраз, які викликали в користувачів відчуття, що їх розуміють, належать: «Це нормально, я тебе розумію», «У тебе все вийде, треба просто поглянути на цю ситуацію під іншим кутом», «Ти той, ким ти є», «Я поруч», «Твоя реакція логічна, і ти не перебільшуєш, я розумію, що для тебе є важливим».

Такими формулюваннями чат намагається продемонструвати відчуття включеності, дехто з респондентів також зазначав, що чат «пам'ятає» ситуації, які були озвучені раніше (завдяки чому він може помітити в користувача те, що той, можливо, не бачив раніше, наштотути на саморефлексію), або використовує улюблену форму імені користувача. Це створює в людей відчуття, що їх чують і розуміють, нехай навіть деякі відповіді чату звучать поверхово або перефразовують думку користувача, але на фоні м'яких формулювань, емоційно забарвлених слів та питань, що демонструють залученість, користувач відчуває емпатійну присутність чату [1].

У зв'язку із цим постає питання, чи можна вважати цю «емпатію» цілком безпечною для користувачів. ШІ проникає в емоційні сфери, імітуючи людську поведінку: аналізує почуття, відгукується на емоції та навіть співпереживає. К. Войтович зазначає, що «технології розпізнавання миміки, голосу й поведінки наближають ШІ до спілкування, яке має вигляд майже “людяного”», проте ШІ зараз «більше схожий на дзеркало, що відображає наші емоції, але не відчуває їх» [1]. Розробники усвідомлено не наділяють ШІ емоціями, щоб убезпечити людей від некерованих ризиків, пов'язаних із питаннями етики, конфіденційності даних, автентичності взаємодії та ін. Попри те, що «“емпатія” ШІ залишається обчислювальною, майбутнє обіцяє нові виклики», а тому «від нас залежить, чи стане ШІ інструментом для кращого розуміння себе та світу, чи перетвориться на небезпечного маніпулятора нашими почуттями» [там само].

Підсумовуючи, зазначимо, що чат-боти використовують такі вербальні засоби імітації емпатії, як пряма вербалізація включеності («я поруч», «я тебе чую»), легітимізація емоцій («це нормально», «твоя реакція логічна») та

персоналізація (використання імені, «пам'ять» про попередні ситуації). Опитування студентів підтвердило, що ці маркери створюють ілюзію розуміння та знижують відчуття самотності, хоч ШІ не здатний відчувати емпатію в психологічному сенсі. Однак та сама імітація породжує ризики: етичні (маніпуляція почуттями), конфіденційності (особисті дані потрапляють до алгоритмів) та автентичності (користувач може сплутати бота з людиною). Подальший розвиток емоційного ШІ потребує не вдосконалення м'яких фраз, а прозорих механізмів безпеки та інформування користувачів про обчислювальну природу «емпатії» чату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтович К. Від емпатії до інтуїції: Як ШІ вчиться бути «людяним» і чим це загрожує у майбутньому. 2024. URL : <https://robotdreams.cc/uk/blog/597-how-ai-learns-to-be-human> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Гуржий В. Кожна шоста людина у світі страждає від самотності – ВООЗ. 3 липня 2025. URL : <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/364387-kozhna-shosta-lyudina-u-sviti-strazhdae-vid-samotnosti-ndash-vooz> (дата звернення: 09.04.2026).
3. Каширська Д. І. Вимірювання емпатії в штучного інтелекту: оцінка, методи та перспективи. *Габітус*. 2025. Вип. 71. С. 358–362. DOI : <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.64> (дата звернення: 03.04.2026).

Н. В. Попович,
здобувачка Закарпатського угорського університету
імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: д. філос., доцент Є. Б. Барань)

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ МЕШКАНЦІВ КОСОНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ (РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТНОГО ОПИТУВАННЯ)

Для Закарпатського регіону характерне етнічне, конфесійне та мовне розмаїття: тут традиційно проживають представники різних етнічних груп (українці, русини, угорці, румуни, словаки, німці, євреї, роми, росіяни), конфесій (греко- та римо-католики, православні, протестанти, послідовники іудаїзму), населення розмовляє різними мовами (українською, угорською, англійською, румунською, словацькою, німецькою, ідиш, романською, російською) [3, с. 48].

Внаслідок багатомовних контактів угорської та слов'янських мов серед запозиченої лексики угорської мови морфеми слов'янського походження утворюють найбільший прошарок. Чимало лексем слов'янського походження поширилося в угорській мові й увійшло до системи літературної мови. Звичайно, багато лексичних українізмів поширено в угорських говорах Закарпаття [2, с. 73].

Проведено опитування серед жителів Косонської сільської громади Берегівського району Закарпатської області. У рамках дослідження взяли участь 226 респондентів, що дало змогу отримати репрезентативні та узагальнені результати.

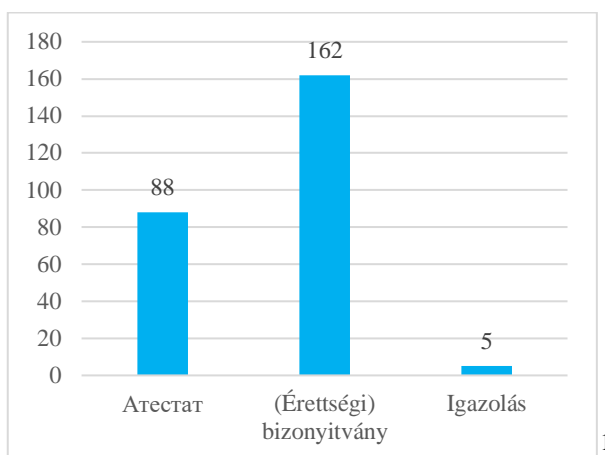
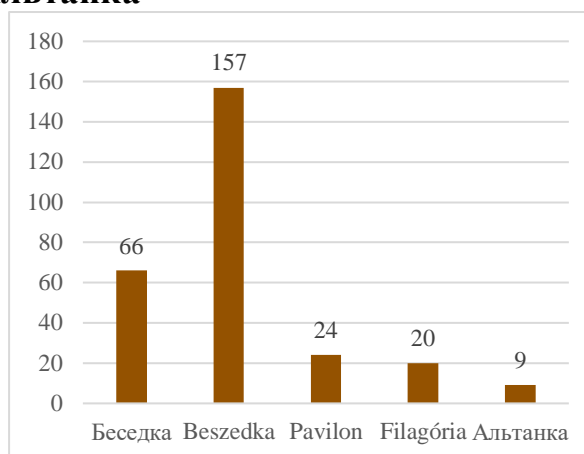
За даними опитування, найбільша кількість респондентів проживає в селі Шом – 95 осіб, що становить значну частину від загальної кількості учасників дослідження. Це свідчить про високу активність мешканців цього населеного пункту та їхню зацікавленість у дослідженні.

Інші села представлені меншою кількістю респондентів: села Запсонь і Косино по 27 осіб, Попово – 26 осіб, Липово – 13 осіб, Каштаново та Рафайново – по 10 осіб, а найменша кількість респондентів проживає в Малому Попові – 6 осіб.

Респондентам було запропоновано оглянути картину та написати, як вони називають предмет або особу, яку бачать на ній.

Респонденти ідентифікували зображену альтанку по-різному (рис. 1). Найбільша кількість опитаних (157 осіб) написала російський відповідник латиницею *beszedka* 'альтанка' [1, с. 80] 66 респондентів написали назву *беседка* кирилицею. Менше учасників дослідження вживали угорський літературний відповідник *pavilon* 'альтанка' – 24, *filagória* 'альтанка' – 20. Лише 9 опитаних використали український літературний відповідник *альтанка*, що свідчить про обмежене застосування української лексеми в повсякденному мовленні угорськомовних мешканців громади.

1 рисунок Альтанка

2 рисунок. Атестат

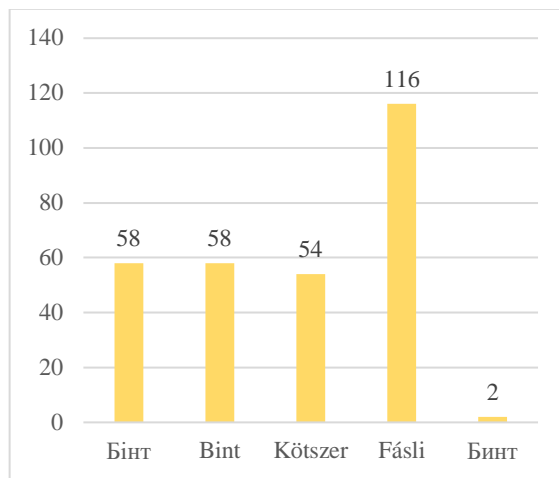
Респондентам було запропоновано назвати документ про здобуття повної загальної середньої освіти (рис. 2). Більшість респондентів (162 особи) вказали *(érettségi) bizonyítvány* ‘атестат’, що відповідає атестату про повну загальну середню освіту і є усталеним угорськомовним літературним варіантом. 88 опитаних зазначили український відповідник *атестат*, що свідчить про паралельне функціонування української та угорської освітньої термінології в мовній практиці мешканців громади. Лише 5 респондентів використали слово *igazolás* ‘довідка’, яке не є нормативною назвою документа про отримання повної середньої освіти, а радше вказує на розмовне або ситуативне вживання.

Респондентам було запропоновано назвати зображений медичний засіб (рис. 3). Більшість опитаних (116 осіб) використали угорський літературний відповідник *fásli* ‘бинт’, що свідчить про його широке поширення в мовленні мешканців громади. 58 респондентів указали російський фонетичний варіант *бинт*, ще 58 осіб написали ненормативну форму угорської мови *bint* ‘бинт’ [1, с. 81], яка є графічно адаптованим варіантом українського слова. Водночас 54 опитані обрали угорський літературний відповідник *kötszer* ‘бинт’, що також використовують для позначення перев’язувальних матеріалів. Лише 2 респонденти зазначили український літературний відповідник *бинт*. Такий

¹ Діаграми були створені та оформлені за власним редагуванням.

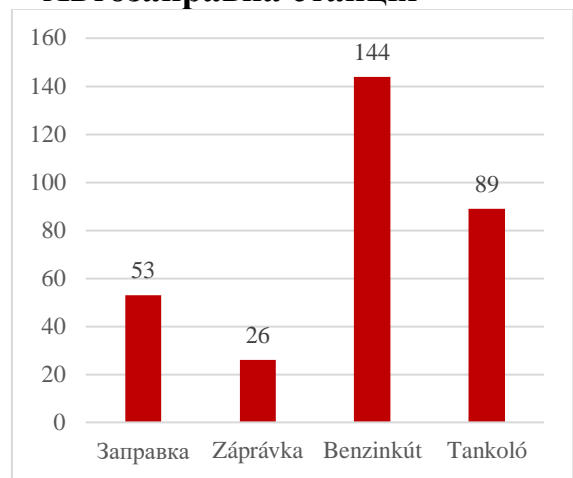
розподіл відповідей демонструє паралельне функціонування українських та угорських лексичних одиниць, а також російського фонетичного варіанту.

1. рисунок. Бинт

2. рисунок.

Автозаправна станція

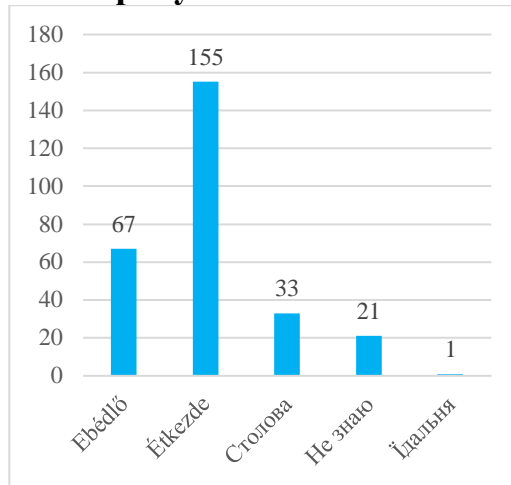
Опитаним запропоновано назвати зображений об'єкт – автозаправну станцію (рис. 4). Більшість опитаних (144 особи) використали угорський літературний відповідник *benzinkút* 'заправка', що свідчить про його усталене й нормативне функціонування в мовленні. Водночас 89 респондентів зазначили слово *tankoló* 'автозаправна станція', яке також є поширеним угорським варіантом, однак має розмовний характер. 53 опитані використали український розмовний варіант *заправка*, що демонструє вплив української мови на мовну практику мешканців громади. Крім того, 26 респондентів подали ненормативний варіант угорської мови *zápřávka* 'автозаправна станція' [1, с. 138], яка є фонетично адаптованим запозиченням з української мови. Наявність такого варіанта свідчить про активні міжмовні контакти та процес лексичної адаптації в угорських говірках регіону. Отримані результати підтверджують співіснування нормативних угорських назв із запозиченими формами, характерними для двомовного середовища (рис. 13).

Наступне завдання полягало в тому, що респондентам було запропоновано вказати угорський еквівалент наведених нижче слів. Метою цього завдання було виявити рівень володіння угорською літературною мовою, а також фіксація можливих варіантів, зумовлених мовною інтерференцією та впливом української мови.

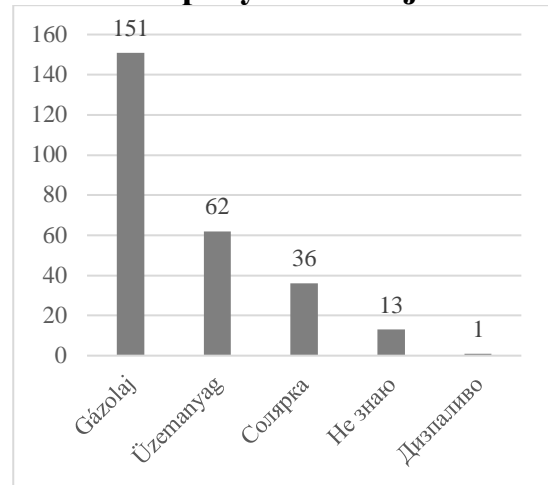
Першим поданим словом обрано *sztolova* 'їдальня' [1, с. 132]. Більшість опитаних (155 осіб) використали угорський літературний відповідник *étkezde* 'їдальня', що свідчить про його функціонування в мовній практиці респондентів. 67 осіб обрали варіант *ebédlő* 'їдальня', який також є нормативною угорською назвою та функціонує як синонімічний відповідник. Водночас 33 респонденти вказали російський відповідник *столова*, що демонструє вплив російської мови та паралельне використання російської лексики в побутовому мовленні. 21 опитаний позначив варіант «не знаю», що може свідчити про труднощі з ідентифікацією або добором назви. Лише одна особа використала український літературний відповідник *їдальня*, який є нормативним, але менш поширеним у повсякденному мововживанні мешканців громади.

Отримані результати засвідчують лексичну варіативність у назві цього поняття та домінування угорських номінацій, що зумовлено двомовним середовищем і активною міжмовною взаємодією (рис. 5).

3. рисунок. Sztolova

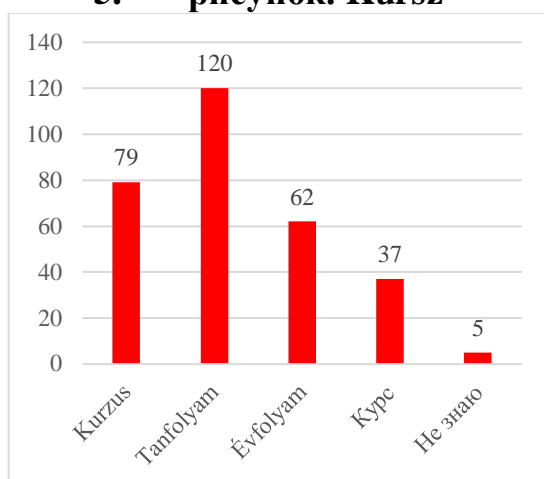
4. рисунок. Szoljárka

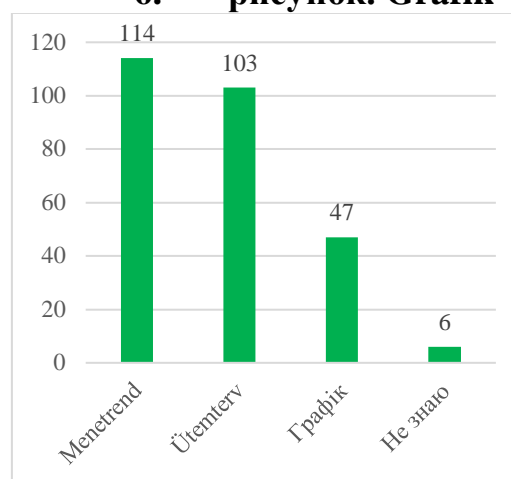
Наступним словом обрано *szoljárka* 'дизельне паливо' [1, с. 129]. Більшість респондентів (151 особа) вказали угорський літературний відповідник *gázolaj* 'дизпаливо', що є нормативною назвою дизельного пального в угорській мові. 62 опитані обрали узагальнений угорський термін *üzemanyag*, який охоплює різні види пального. Водночас 36 респондентів використали український розмовний варіант *солярка*, що свідчить про вплив української мови на повсякденне мовлення мешканців громади. 13 осіб зазначили варіант «не знаю». Лише один опитаний використав український варіант *дизпаливо*, який входить до унормованої лексики, проте менш уживаним у повсякденному спілкуванні. Отримані дані вказують на паралельне уживання угорської літературної лексики поряд із українськими розмовними назвами, що ще раз підтверджує двомовний характер середовища та активні процеси міжмовної інтерференції (рис. 6).

П'ятим словом обрано *kursz* 'курси' [1, с. 107]. Більшість респондентів (120 осіб) подали угорський літературний відповідник *tanfolyam* 'курси', що є найуживанішою нормативною назвою в освітньому контексті. 79 опитаних використали форму *kurzus* 'курси', яка також належить до літературної угорської мови, проте функціонує переважно в академічному або формальному вжитку. Крім того, 62 респонденти зазначили слово *évfolyam* 'академічний курс', яке має споріднене, але не тотожне значення, що може свідчити про семантичне узагальнення або змішування понять. 37 осіб подали український відповідник *курс*, що вказує на вплив української мови на мовлення опитаних. 5 респондентів обрали відповідь «не знаю», що може свідчити про труднощі з добором назви. Загалом, отримані дані демонструють варіативність лексичних номінацій і функціонування угорських та українських літературних відповідників у межах двомовного простору (рис. 7).

5. рисунок. Kursz

6. рисунок. Grafik

Шостим словом пропонувано *grafik* 'графік' [1, с. 93]. Більшість респондентів (114 осіб) указали угорський літературний відповідник *menetrend* 'графік', який є нормативною назвою розкладу або графіка руху. 103 опитані обрали варіант *ütemterv*, що також належить до літературної угорської мови, проте має дещо ширше значення й уживається в різних контекстах. Водночас 47 респондентів використали український відповідник *графік*, що свідчить про помітний вплив української мови на мовлення опитаних. 6 осіб зазначили варіант «не знаю». Отримані результати засвідчують функціонування кількох нормативних угорських термінів поряд із українським запозиченим словом, що є характерною рисою двомовного середовища та відображає активні процеси міжмовної взаємодії (рис. 8).

Аналіз відповідей респондентів на завдання з підбору угорських еквівалентів українських слів засвідчив високу лексичну варіативність завдяки багатомовному середовищу у досліджуваній спільноті. У більшості випадків переважала нормативна угорська лексика, що свідчить про обізнаність респондентів із літературною мовою. Водночас значну частку відповідей становили адаптовані або запозичені форми з української та російської мов, що відображає українсько-угорський, рідше російсько-угорський міжмовний взаємовплив.

Отримані дані показують, що навіть при вживанні усталених угорських назв респонденти активно використовують форми, які вони вважають зрозумілими або звичними в конкретному контексті. Це підтверджує багатомовність громади, функціонування нормативної та адаптованої лексики, а також наявність процесів взаємного мовного впливу. Загалом, результати дослідження відображають реалії мовної практики в регіоні, де угорська та українська мови постійно взаємодіють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gazdag Vilmos, Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásában. Törökbálint: Termini Egyesület, 2021. 228 с.
2. Гіреш-Ласло К., Кормочі З., Марку А., Матей Р., Товт-Орос Е., Черничко С. Угорці й угорська мова на Закарпатті. Закарпаття 1920–2020. Науково-дослідний центр імені Антала Годинки, 2021. 160 с.
3. Черничко С. Мовна політика і мовний ландшафт сучасного Закарпаття в історичному плані (1900-1944 рр.). // Українсько-угорські міжмовні контакти:

минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. За ред. Є. Барань, С. Черничка. Ужгород: Поліграф центр „Ліра”, 2014. С. 48–66.

А. В. Сваренчук,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПУНКТУАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням вимог до рівня мовної підготовки здобувачів освіти, зокрема до їхньої здатності точно, логічно та стилістично доречно оформлювати писемне мовлення. У сучасному освітньому просторі пунктуаційна грамотність розглядають як важливий показник сформованості мовної особистості та складник комунікативної компетентності. Водночас аналіз освітньої практики засвідчує наявність значної кількості пунктуаційних помилок у письмових роботах здобувачів освіти, що свідчить про недостатню ефективність традиційних підходів до навчання пунктуації.

Мета нашого ширшого за обсягом дослідження – теоретичне обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка методики підвищення рівня пунктуаційної грамотності здобувачів освіти.

Для досягнення цієї мети визначено низку завдань: проаналізувати наукові підходи до дослідження пунктуації; уточнити визначення поняття «пунктуаційна грамотність»; проаналізувати типові труднощі в освоєнні пунктуаційних норм; розробити комплекс вправ і методичних прийомів для вдосконалення пунктуаційної грамотності здобувачів старших класів закладів загальної середньої освіти; оцінити ефективність їх застосування в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження охоплює процес формування пунктуаційної грамотності в здобувачів освіти, тоді як предметом є методика її покращення з огляду на компетентнісний і текстоцентричний підходи.

Пунктуаційну грамотність визначають як інтегративну властивість мовної особистості, яка містить знання пунктуаційних норм, уміння використовувати їх у процесі створення текстів, а також здатність до аналізу та редагування власного мовлення. Її формування відбувається через взаємодію синтаксичних, інтонаційних і семантичних елементів, що забезпечують точність і ясність передання смислу висловлювання [2; 3].

Аналіз психолого-педагогічної та лінгводидактичної літератури дає підстави стверджувати, що ефективне формування пунктуаційної грамотності можливе за умови поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, спрямованою на осмислення структури тексту. Важливу роль відіграє розвиток синтаксичного мислення, уміння визначати смислові зв'язки між компонентами речення, а також формування мовного чуття [1].

У процесі дослідження встановлено, що основними причинами пунктуаційних помилок є формалізоване засвоєння правил, недостатній рівень аналізу синтаксичної структури речення, а також обмежене використання текстоцентричних технологій навчання. Здобувачі освіти часто орієнтуються на

механічне запам'ятовування правил, не усвідомлюючи їхнього функціонального призначення [7].

Методика вдосконалення пунктуаційної грамотності передбачає впровадження компетентнісного підходу, що орієнтує освітній процес на розвиток практичних умінь і навичок. Особливу увагу варто приділити використанню системи вправ, спрямованих на аналіз, трансформацію та редагування текстів. До таких вправ належать: відновлення пунктуації в деформованих текстах, конструювання речень із заданими синтаксичними параметрами, аналіз авторської пунктуації, а також виконання творчих завдань [1; 4].

У процесі дослідження важливо уточнити зміст поняття «пунктуаційна грамотність» і розробити ефективну методику її формування на основі поєднання традиційних та інноваційних підходів, використати запропоновані матеріали в процесі навчання української мови в закладах освіти [5; 6].

Отже, удосконалення пунктуаційної грамотності є важливим чинником розвитку мовної особистості, формування її комунікативної компетентності та підвищення загального рівня мовної культури. Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні цифрових ресурсів і інтерактивних платформ для навчання пунктуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазова, О. П. (2013). Методика навчання української мови в середній школі. Київ: Вища школа.
2. Караман, С. О. (2000). Методика навчання української мови в гімназії. Київ: Ленвіт.
3. Караман, С. О. & Караман, О. В. (2011). Сучасна українська літературна мова. Київ: Літера ЛТД.
4. Омельчук, С. А. (2014). Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах. Київ: Генеза.
5. Пентилюк, М. І. (2011). Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ: Ленвіт.
6. Пономарів, О. Д. (2008). Культура слова: мовностилістичні поради. Київ: Либідь.
7. Ющук, І. П. (2006). Практикум з правопису української мови. Київ: Освіта.

М. А. Свиридюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В ПОЕЗІЇ В. ШИНКАРУКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «У ЗАТІНКУ СОНЦЯ»)

Однорідні члени речення – важливий синтаксичний засіб художнього мовлення, що забезпечує виразність, інтонаційну гнучкість і семантичну насиченість тексту. Вони підкреслюють ознаки, дії та предмети, ускладнюють структуру простого речення та створюють ефект емоційного й образного нагнітання. У художньому стилі такі конструкції передають динаміку та мінливість дійсності, посилюють експресивність і сприяють формуванню яскравих художніх образів [4, с. 112].

Однорідні члени речення в текстах українських письменників вивчали Г. Вакулєнко, Ю. Громик, Р. Зінчук, Т. Огарєнко, Л. Стовбур та інші лінгвісти. Використання таких членів у художніх текстах зумовлене як індивідуальним авторським стилем, так і жанровими особливостями й художньою манерою письменника [3, с. 229]. Саме на синтаксичному рівні найповніше розкривається індивідуальний стиль митця, адже синтаксична система поетичної мови як багатошарова структура має широкі виражальні можливості.

Мета нашого дослідження – проаналізувати однорідні члени речення, ужиті Володимиром Шинкаруком у збірці «У затінку сонця». Попри наявність окремих досліджень [2] поетична творчість автора збірки, відомого українського барда, поета, композитора, педагога й прозаїка, родом із Житомирщини, залишається маловивченою, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

У текстах поета однорідні члени речення виступають одним з основних засобів організації синтаксичної структури, які забезпечують емоційну насиченість, ритмічну впорядкованість та образну деталізацію поетичного мовлення, виконуючи водночас емоційно-експресивну та образотворчу функції.

Серед однорідних головних членів речення в поезії збірки «У затінку сонця» В. Шинкарука найчастіше функціують прості дієслівні присудки, виражені здебільшого дієсловами дійсного способу, які забезпечують ритмізацію поетичного мовлення та створюють ефект безперервного руху: «*Ти покидаєш країну моїх очей і від'їжджаєш за кордон моїх рук*» [5, с. 14]; «*Нарешті ніч оця настала, пройшла крізь долі і віки...*» [5, с. 15]; «*Зоряний вечір втому зніме з плечей, тихо розпусить волосся моє*» [5, с. 14]; «*Злива перерахувала листя, перетворила озеро на зім'ятий аркуш сірого паперу*» [5, с. 30] і под. Часто предикативні одиниці, ускладнені однорідними присудками, є компонентами складних речень: «*Я заплутавсь в думках, як в липкім павутинні, заблуdivся в словах, як в похмурому лісі, колють небо гілками дерева осінні, – по коліна в печалі і в мертвому листі*» [5, с. 80]; «*Я календар гортаю знову, шукаю в нім щасливі дні, любов, як музика казкова, звучить в мені*» [5, с. 160] та ін.

Зрідка трапляються й складені присудки: «*І мама залишилась там така красива й молода*» [5, с. 63]; «*Моя любов – моя печаль і втіха*» [5, с. 68] і т. ін. Особливої експресивності набувають речення з кількома однорідними присудками, які формують градацію дії. У рядках «*Я рвався туди, де світло, ламав і руки, і крила, – бився об ніч безсило, зриваючи тіні зі стін*» [5, с. 79] присудки послідовно передають посилення внутрішнього напруження. Подібне нагромадження дій наявне в реченні: «*Блискавка розчахнула небо навпіл, гострим жалом вп'ялася в землю, стала кривавим деревом з неіснуючого саду*» [5, с. 30], де присудки створюють динамічний і водночас метафоричний образ.

З-поміж однорідних головних членів речення у віршах В. Шинкарука також наявні прості підмети, виражені іменниками, які формують семантичні ряди, що репрезентують узагальнені образи або спогади: «*Лишився там мій перший сміх, і перший плач, і перший крок, там я щоночі уві сні літав серед рясних зірок.*» [5, с. 63]; «*Я хочу, щоб у залі було тихо, лиш голос мій і музика звучали*» [5, с. 68] і под..

Однорідні другорядні члени речення в поезії збірки «У затінку сонця» представлені насамперед додатками, які виконують функцію емоційного нагромадження та деталізації змісту: «*Розмили дощі і зірки, і шляхи...*» [5, с. 15]; «*І не треба ні слів, ні сліз – відтепер ми навек чужі, протикають мене наскрізь сонця гострі й ясні ножі*» [5, с. 42]; «*Я рвався туди, де світло, ламав і руки, і крила, – бився об ніч безсило, зриваючи тіні зі стін*» [5, с. 79]; «*Мав я пісню і хліб, щирих друзів багато, долі їх замело мертвим снігом колючим...*» [5, с. 186]; «*Шукаю спокою й розради і помиляюсь без кінця*» [5, с. 160] і под. Усі ці конструкції демонструють іменникові однорідні ряди, що сприяють посиленню емоційності та образної насиченості тексту.

Важливе місце в поетичному синтаксисі досліджуваної збірки В. Шинкарука посідають однорідні означення, переважно узгоджені, виражені прикметниками, які виконують функцію образної характеристики предметів і явищ: «*Весь перев'язаний стежками, посеред квітів і зелених трав важкий, великий, сірий камінь у полі за селом лежав*» [5, с. 8]; «*І не треба ні слів, ні сліз – відтепер ми навек чужі, протикають мене наскрізь сонця гострі й ясні ножі*» [5, с. 42]; «*...Вогник потягу швидко розтав у тумані, та я знав, що в мені залишився навек твій терпкий і несмілий цілунок останній, той, що губи і серце обп'як*» [5, с. 12] та ін.

Однорідні обставини в поезії автора виконують функцію просторової та психологічної конкретизації: «*Весь перев'язаний стежками, посеред квітів і зелених трав важкий, великий, сірий камінь у полі за селом лежав*» [5, с. 8]; «*Я заплутавсь в думках, як в липкім павутинні, заблудився в словах, як в похмурому лісі, колючь небо гілками дерева осінні, – по коліна в печалі і в мертвому листі*» [5, с. 80] і под.

У низці речень автор поєднує кілька рядів однорідних членів, що ускладнює синтаксичну структуру та посилює експресію: У реченні «*Не має брехня ні сумління, ні міри, не знає жалю і про щедрість не дбає...*» [5, с. 162]; «*Я краще стороною обійду біду і буду жити скромно, ввічливо і тихо...*» [5, с. 247] і т. ін.

Однорідні члени речення у віршах В. Шинкарука поєднані як сурядними сполучниками, так і безсполучниковим зв'язком. Найчастіше автор використовує єднальні сполучники *і*, *й*, які створюють ефект нагромадження образів, дій, переживань. Наприклад: «*...красива й молода*», «*...голос мій і музика звучали*» [5,

с. 68]; «*спокою й розради...*» [5, с. 160]. Поширеними є повторювані єднальні сполучники *і...і, ні... ні*, що акцентують увагу на кожному компоненті однорідного ряду: «*...не треба ні слів, ні сліз...*» [5, с. 42]; «*...перший сміх, і перший плач, і перший крок...*» [5, с. 63]; «*...ламав і руки, і крила...*» [5, с. 79]. Такі конструкції створюють інтонацію підсилення та виразної емоційності. Зрідка засвідчено розділові сполучники *або, чи*, що передають значення взаємовиключення: «*...лише жовто-синім або голубим!*» [5, с. 245]; і протиставні *а, але*, котрі підкреслюють контраст між діями, станами або оцінками: «*видихаю твоє ім'я, а вдихаю самотину*» [5, с. 77]; «*у напрямку щастя йшли ми із тобою, але зупинились чомусь...*» [5, с. 210].

Водночас автор активно використовує в збірці безсполучниковий зв'язок між однорідними членами речення, який надає тексту динамічності, швидкого темпу й інтонаційної напруги. Наприклад: «*Літа пролітають, зникають, мов дим...*» [5, с. 245]; «*Нарешті ніч оця настала, пройшла крізь доли і віки...*» [5, с. 15]; «*Злива перерахувала листя, перетворила озеро...*» [5, с. 30]; «*Блискавка розчахнула небо навпіл, вп'ялася в землю, стала кривавим деревом...*» [5, с. 30]. У таких конструкціях інтонація переліку компенсує відсутність сполучників і підсилює експресивність мовлення.

Отже, однорідні члени речення в поезії збірки В. Шинкарука «У затінку сонця» – багатофункційний засіб художнього синтаксису: переважання дієслівних однорідних присудків забезпечує динамічність і процесуальність зображення, іменникові однорідні ряди створюють ефект емоційного нагромадження, а прикметникові означення формують образну характеристику дійсності. У сукупності це дозволяє авторові досягати високого ступеня експресивності та художньої виразності поетичного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гримашевич, Г. І. (2025). Однорідні члени речення в синтаксичній організації прозових текстів збірки «Арабески» Сергія Жадана. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 1(104), 134–144. URL: <https://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/328590/318419> (дата звернення: 14.04.2026).
2. Дяченко, Н. М., & Мацугіна, М. (2010). Антоніми в творчості Володимира Шинкарука. *Студентські лінгвістичні студії*, 1, 74–78.
3. Коваль, А. П. (1987). *Практична стилістика сучасної української мови*. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа.
4. Попович, А. С., & Марчук, Л. М. (2017). *Стилiстика української мови: навчально-методичний посiбник* / за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подiльський: Кам'янець-Подiльський національний університет імені Івана Огієнка.
5. Шинкарук, В. Ф. (2012). *У затінку сонця : вибрані поезії та тексти пісень*. Житомир: Полісся.

М. А. Свирідюк,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н. доцент Г. І. Гримашевич)

ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ВІТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КУЛЬТУРІ

У суспільстві кожна людина орієнтується на загальноприйняті норми поведінки або етикет. У повсякденному житті постійно виникають типові етикетні ситуації: вітання, прощання, побажання, вибачення тощо. Вербальним вираженням цих норм є мовленнєвий етикет.

Мовний етикет розглядають як сукупність національно зумовлених правил мовної поведінки, які реалізуються в усталених формулах і висловах, що вживаються в процесі ввічливої комунікації зі співрозмовником. Для кожної з них характерна наявність варіативних висловлень, які утворюють синонімічні ряди: *«Добрий день»* – *«Здоровенькі були»*; *«Будь ласка»* – *«Прошу»*; *«До побачення»* – *«Прощавайте»* тощо [2, с. 133]

Поняття мовленнєвого етикету досить широке. Воно охоплює індивідуальний характер мовця. Як зазначає М. Стельмахович, мовленнєвий етикет постає як своєрідний національний кодекс ввічливості, що передається з покоління в покоління і слугує зразком порядної мовленнєвої поведінки українця та виразником людської гідності й честі [6, с. 20].

Мовленнєвий етикет – важлива ознака мовної культури народу та основний вияв національної ідентичності.

Однією з ключових етикетних одиниць є вітання – початковий елемент будь-якого виду мовного спілкування незалежно від того, чи знайомі між собою співрозмовники. [3, с. 310]

У комунікативній практиці загальноприйнятим є правило, за яким першим вітається той, хто першим помітив співрозмовника. Водночас при зустрічі знайомого старшого за віком або становищем передбачено, що першим вітається молодший. Натомість у приміщенні першим вітається той, хто заходить. У сільській традиції прийнято вітатися з усіма односельцями, навіть незнайомими. Ігнорування привітання сприймають як прояв неповаги й порушення норм ввічливості.

Привітання належить до найуживаніших етикетних висловлювань і виконує фатичну функцію мови, забезпечуючи встановлення контакту між співрозмовниками.

Етикетні формули в українській мові мають переважно традиційний характер й активно використовувані в сучасному мовленні. У мовній культурі українців закріпилися сталі форми: *«Доброго ранку»*, *«Доброго здоров'я»*, *«Добрий день»*, *«Мої вітання»*. Вітання належить до етикетних моделей поведінки, що забезпечує вступ у мовний контакт.

Етикетні формули функціують у мовленні як самостійні комунікативні одиниці спілкування. Вони будуються на основі дієслівних та іменних

конструкцій і можуть мати різну граматичну організацію – бути двоскладними чи однокладними, повними або скороченими. У таких етикетних висловленнях наявні предикати зі значенням ввічливого встановлення контакту.

Серед вітальних формул значне місце посідають дієслівні конструкції, утворені за допомогою форм наказового способу: «Здрастуй» («Здрастуйте»), а також через вислови на зразок «Дай, Боже!», «Дай, Боже, здоров'я!», «Боже помагай!» та описові форми: «Хай Бог помагає!» [4, с. 10].

Окрім цього, в українській мовній традиції функціують іменні висловлення з компонентами «слава» та «мир» (наприклад: «Слава Ісусу!», «Слава Ісусу Христу!», «Слава Спасителю!» – «Навіки слава!», «Навіки слава Богу!», «Вовіки слава!», «Слава Україні!» – «Героям слава!», «Мир вам!», «Мир дому вашому!») [4, с. 12].

Вітальні вислови добирають відповідно до часу їх уживання: уранці («Добрий ранок» або «Доброго ранку»); удень («Добрий день» або стягнена форма «Добридень» чи «На добридень»); увечері («Добрий вечір», «Вечір добрий»). Форми можуть поєднуватися з дієсловами «бажаю», «зичу» (наприклад: *Бажаю вам доброго ранку, Зичу вам доброго дня.* Можливим також є варіант «З добрим ранком вас».)

Для представників старшого покоління комунікантів поширеними є форми «Доброго здоров'я» або «Здоровенькі були», які акцентують на побажанні здоров'я співрозмовникові.

Навіть у такій типовій, на перший погляд, комунікативній ситуації, як привітання, в українській комунікативній культурі наявна виражена побажальна семантика. Привітання «Доброго ранку!» (але добрий день, вечір) не лише виконують свою функцію, а й передають побажання добробуту й гарного перебігу часу [1, с. 58].

Ідея доброзичливості домінує в найпоширеніших словесних формулах привітання: «Дай, Боже, здоров'я!», «Дай, Боже, щастя!», «Щастибожже!».

У мовленнєвій практиці спостережено тенденцію до скорочення етикетних формул, що зумовлено їхньою зрозумілістю в контексті. Тому розгорнуті конструкції «Вітаю з неділею!», «Бажаю доброго ранку!», «Засвідчую вам моє шанування!», *заст.* «Б'ю чолом тобі!» трансформуються в коротші варіанти: «З неділею!», «Доброго ранку!», «Моє шанування!», «Чолом тобі!» [4, с. 9].

Поряд із мовними формами використовують невербальні засоби. Зокрема, в українській культурі поширене рукостискання, яке не обов'язкове під час знайомства. Відсутність цього жесту не є порушенням етикету, проте не відповісти на протягнуту для рукостискання руку розцінюють як вияв зневаги.

Український мовознавець О. Пономарів зазначає, що форми вітання й прощання давно усталилися в українській мові й не потребують модернізації [5, с. 153].

Отже, формули мовного етикету відображають закріплені в лінгвокультурі морально-духовні цінності народу та сприяють глибшому осмисленню культурного коду української нації, її світоглядних особливостей і мовних засобів вираження. Мовленнєвий етикет українців тісно пов'язаний із

національною ментальністю народу, що підтверджують результати наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан, С. К. (1998). Мовний етикет українців: традиції і сучасність: монографія. Київ: Рідна мова.
2. Ганич, Д. І., & Олійник, І. С. (1985). Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа.
3. Кузенна, Н. (2024). Етикетні формули вітання у сучасному спілкуванні: категорія ввічливості у міжкультурній комунікації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. (81 (3)), 308–312
4. Мельничук, О. М. (2005). *Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Чернівці].
5. Пономарів, О. (1999). Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ: Либідь.
6. Стельмахович, М. (1998). Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. (3), 20–21.

О. Б. Степанова,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА ЛИСЕЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження територіальних діалектів – одне з пріоритетних завдань сучасної лінгвістики, адже вони є живим джерелом народної культури та історичної пам'яті. Актуальність теми зумовлена необхідністю фіксації унікальних мовних рис говірки села Лисець Кам'янець-Подільського району, що поступово трансформуються під впливом літературної норми. Мета розвідки – комплексний аналіз фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей зазначеного населеного пункту на основі польових записів. Матеріал базується на поєднанні історичного контексту та сучасного стану функціонування говірки в межах подільського діалектного ареалу.

Село Лисець має давню історію, оскільки згадане в документах ще в XV столітті як частина Кам'янецького староства [3]. Давність заселення території сприяла формуванню стійкого мовного субстрату, що став основою для розвитку місцевої говірки. Нас зацікавили неофіційні антропоніми досліджуваної говірки. Зауважимо, що такі назви, як Печерові (той, хто першим збирав печериці) або Кўрача (через роботу на птахофермі), виникають природно через господарську діяльність мешканців. Це свідчить про те, що прізвиська в селі Лисець є не просто додатковими іменуваннями, а дієвим інструментом соціальної навігації, який дає змогу швидко й точно ідентифікувати людину в межах села. Важливим доповненням до характеристики неофіційних антропонімів є їхня варіативність та мотиваційна прозорість, що чітко простежуємо на ширшому фактичному матеріалі. Зокрема, прізвиська формуються не лише на основі професійної діяльності, а й через індивідуальні особливості поведінки або способу життя носіїв. Наприклад, найменування Трубіцький закріпилося за чоловіком, який скликав корів за допомогою дудки, що відображає специфіку його господарської діяльності. Подібні антропоніми виникають у межах живого мовлення громади, характеризуються образністю та функціональною доцільністю, а також демонструють тісний зв'язок мови з повсякденним життям селян. Це дає змогу розглядати прізвиська не лише як засіб ідентифікації, а і як елемент локальної мовної картини світу.

В аналізі звукової системи особливу увагу привертає специфіка вокалізму та консонантизму. Як засвідчують діалектні розвідки, у південно-західному наріччі поодинокими прикладами зафіксовано вимову ненаголошеного [e] як [и] [1, с. 40], що виявляється у формах «найде^ти^с», «скати^срка», «ди^срева», де голосні втрачають чітку диференціацію. Крім того, у вокалічній системі говірки фіксуємо й інші трансформації. Зокрема, системною рисою є перехід голосного [a] після м'яких приголосних в [e] [1, с. 40], як у словах «терне» чи «заглушило». Важливою ознакою в системі приголосних виступає збереження архаїчних форм

двоїни в іменниках жіночого роду [1, с. 53], що простежуємо у вживанні сполук типу «дві невістці» або «три години». Така фонетична варіативність указує на глибоку архаїку говірки, де вимова залишається пластичною та вільною від жорсткої регламентації літературного стандарту.

Додатково варто відзначити, що явища вокалізму в говірці села Лисець мають системний характер і підтверджені ширшим фактичним матеріалом. Зокрема, нерозрізнення ненаголошених голосних [e] та [и] простежуємо у формах «приклади^ене», «рубаши^ечка», «збе^ирати», «си^ердешне», «віз^иерунок», де відбувається їхнє зближення або взаємозаміна. Явище укання також реалізується послідовно, що засвідчують приклади «в ду^орогу», «плу^охе», «недору^обила», «працу^овали», «пу^очинайте». Окрім цього, у мовленні фіксуємо редукцію голосних, зокрема через апокопу й синкопу, як-от «зара», «сьодні», «мона», «тіки», що свідчить про тенденцію до економії мовленнєвих зусиль. Сукупність цих явищ підтверджує нестійкість вокалізму і його варіативність як одну з визначальних рис досліджуваної говірки.

Система приголосних демонструє тенденцію до ствердіння та спрощення складних сполук. На думку Б. Коваленка, який аналізував дослідження Є. Грицака, для подільських говірок характерне вживання твердого [т] у закінченнях дієслів третьої особи однини та множини теперішнього часу [4, с. 64]. Зокрема, у межах цього ареалу (у тому числі в с. Поліямпіль) зафіксовано форми типу «ходить», «робить», «носить», «пасеть» (де [т] звучить твердо). На основі аналізу цих даних Б. Коваленко визначає таку рису важливою діалектною ознакою, що відрізняє місцеве мовлення від літературної норми [4, с. 64]. Наукові спостереження підтверджують, що в говірках цього типу дієслова теперішнього часу 3-ї особи однини та множини мають послідовне тверде закінчення на -т [1, с. 45], як-от у словах «пишут» чи «кажут». Ці фонетичні риси створюють тембральне забарвлення мовлення, що дає змогу безпомилково ідентифікувати вихідця з Поділля за його характерною артикуляцією.

Морфологічний та лексичний рівні доповнюють характеристику говірки через збереження унікальних локальних назв та граматичних форм. Як зазначають Л. Домилівська, М. Коломицева та О. Марчун, фольклористична робота в селах Поділля дозволила зафіксувати багатий пісенний матеріал, зокрема перші збірки пісень з Поділля (1901–1902 рр.), які відображають автентичне звукове та лексичне наповнення регіону [2, с. 117]. Під час польових досліджень у Лисці нами було виявлено вживання лексем «ваврики» (равлики), «гралі» (вила), «нанашка» (хрещена), а також використання усічених дієслів «робе», «ходе». Використання таких специфічних слів свідчить про високу стійкість місцевого словникового фонду, який успішно конкурує із сучасною термінологією в повсякденному вжитку мешканців.

Підсумовуючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що говірка с. Лисець є стійким представником подільського говору з вираженими фонетичними та лексичними особливостями. Місцеве мовлення зберігає свою автентичність, попри вплив зовнішніх лінгвістичних чинників. Системність виявлених рис, від вокалічних змін до специфіки неофіційних назв, свідчить про

високу життєздатність діалекту як важливого компонента національної мовної картини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грещук, В., & Грещук, В. (2015). *Діалектне слово в тексті та словнику: монографія*. Івано-Франківськ: Місто НВ. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk803791.pdf> (дата звернення: 12.04.2026).
2. Домилівська, Л., Коломицева, М., & Марчун, О. (2023). Фольклор поділля у наукових студіях. *SWorldJournal*, (35-02), 112–128. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2026-35-02-059> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Лисець (Кам'янець-Подільський район). *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Лисець_\(Кам'янець-Подільський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Лисець_(Кам'янець-Подільський_район)) (дата звернення: 12.04.2026).
4. Коваленко, Б. (2024). Євген Грицак – дослідник подільських говірок. *Науковий вісник ужгородського університету. серія філологія*, 2 (52), 62–67. URL: <https://surl.li/jhjnkb> (дата звернення: 12.04.2026).

Н. В. Хом'як,
здобувач Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ МІКРОТОПОНІМІВ

Культурна компетентність являє собою багатогранну інтегративну категорію особистості, що охоплює широкий спектр знань про культурні норми, цінності, символіку та поведінкові моделі. Вона містить здатність тлумачити мовні одиниці як носії культурно значущої інформації та адаптувати свою діяльність до цих знань у процесі комунікації. У сучасному науковому дискурсі культурну компетентність трактують як методологічний інструмент для аналізу мовних явищ, що дає змогу виявляти складні взаємозв'язки між мовою, мисленням і культурою, а також реконструювати культурні значення, закладені в мовних елементах, особливо у власних назвах [1; 2]. Її формування та осмислення перебувають на перетині лінгвокультурології, соціолінгвістики, етнолінгвістики, антропології та культурології. Теоретичний фундамент культурної компетентності спирається на концепцію комунікативної компетентності, запропоновану Делом Гаймсом, теорію міжкультурної компетентності Майкла Байрама, а також на ідеї мовно-культурної взаємозалежності, розроблені Едвардом Сепіром та Бенджаміном Лі Ворфом. Вітчизняна наукова традиція продовжує ці напрями в дослідженнях таких учених, як Олександр Потебня та Юрій Шевельов.

Мікротопоніми, тобто власні назви дрібних географічних об'єктів, становлять важливий і специфічний пласт лексичної системи української мови. Ці назви виникають у контексті локальних спільнот і функціонують переважно в неофіційній чи напівофіційній комунікації. Їхнє формування є наслідком тривалих історичних процесів і відображає особливості природного середовища, господарську діяльність, соціальні структури, а також культурну спадщину певного регіону. Мікротопоніми зберігають інформацію про історичні події, видатних осіб та локальні легенди. Їм властива варіативність форм, тісний зв'язок із діалектним середовищем, обмежене використання й передача переважно в усній формі, що робить їх з одного боку вразливими до зникнення, а з іншого – особливо цінними як носії етнокультурної інформації [3].

Мікротопоніми водночас відображає загальні тенденції цієї частини лексики. Аналіз способів творення та функціонування онімів, зокрема мікротопонімів, дає змогу виокремити історичні та соціокультурні фактори, що супроводжують процес номінації, а також виявити деякі ціннісні характеристики, що лежать в основі цього процесу.

Мікротопоніми традиційно належать до периферії ономастичного поля, оскільки вони найчастіше позначають дрібні географічні об'єкти, відомі лише обмеженій кількості осіб, які проживають у певній місцевості. Дослідження

мікротопонімичного ономастикону значною мірою сприяє реконструкції картини світу жителів конкретного ареалу.

Дослідження загальних народних географічних назв перебуває в постійному розвитку на теренах Славії. Зокрема, до вивчення місцевої апелятивної лексики сербсько-хорватської мови звертався Й. Шютц, польської – Я. Сташевський та П. Ніч, чеської й словацької – Р. Малько, болгарської та македонської – Е. Григорян та ін.

Крім того, в українськльму мовознавстві різні аспекти мікротопоніміки як науки та особливості мікротопонімів вивчали М. Никончук, Є. Черепанова, І. Чеховський, Г. Аркушин, А. Обручар, Л. Костик, Н. Лісняк, О. Бабічева, Н. Бойко, Д. Бучко, К. Галас, Т. Поляруш, О. Михальчук, В. Лучик, Т. Громко, С. Вербич, О. Проць, Н. Яніцька, І. Потапчук, С. Шийка, Н. Герета, Ю. Абдула, В. Яцій, Н. Сіденко, Н. Сокіл, Я. Пура та ін.

Аналіз мікротопонімів крізь призму культурної компетентності відкриває нові перспективи для їхнього вивчення не лише як номінативних одиниць, але і як складних культурних знаків. У цих назвах закодовано символічні значення, колективні уявлення та історичний досвід локальних спільнот. Подібний дослідницький підхід дає змогу ідентифікувати культурні коди, відтворювати місцеву мовну картину світу, аналізувати механізми творення назв та їхнє семантичне наповнення. Усе зазначене вище уможливорює глибше розуміння динаміки взаємодії мови та культури на мікрорівні.

Отже, мікротопоніми – важливий емпіричний матеріал для дослідження механізмів збереження культурної пам'яті, передавання традицій і формування самоідентифікації локальних спільнот. Дослідження мікротопонімів в Україні базується на міцному науковому фундаменті в межах ономастики та лінгвістики, водночас напрацювання в означеній царині стає важливим теоретичним підґрунтям і в лінгводидактиці, передовсім у контексті формування культурної компетентності здобувачів старших класів закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко, Ю. О. (2006). *Вступ до мовознавства*. Академія.
2. Потебня, О. О. (1993). *Думка і мова*. Освіта.
3. Сокіл-Клепар, Н. (2020). Мікротопоніми в усній народній словесності. *Вісник Львівського університету*. (72), 3–12.

Є. С. Чемодурова,
здобувачка Криворізького національного університету
(науковий керівник: к. п. н., доцент С. А. Остапенко)

РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НОРМАТИВНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Переклад художнього тексту є складним багаторівневим процесом, що передбачає не лише передачу змісту оригіналу, а й відтворення його стилістичних, емоційних та естетичних особливостей. Одним із ключових аспектів якісного перекладу виступає дотримання норм мови перекладу, що забезпечує природність, зрозумілість і стилістичну адекватність тексту. У цьому контексті особливого значення набувають граматичні трансформації, які дають змогу адаптувати структуру висловлювання відповідно до норм і закономірностей цільової мови.

Необхідність використання граматичних трансформацій зумовлена відмінностями у граматичній будові мов, специфікою синтаксичних конструкцій, порядком слів та засобами вираження граматичних значень. У процесі перекладу перекладач змушений змінювати граматичну форму, структуру речення, щоб досягти адекватності перекладу та зберегти його нормативність.

Метою даної наукової розвідки є аналіз застосування граматичних трансформацій в українському перекладі роману А. К. Дойла «Собака Баскервілів», виконаного Є. Тарнавським.

Л. Науменко та А. Гордєєва до граматичних трансформацій відносять усі прийоми передачі речень і синтаксичних конструкцій, які передбачають зміну їхньої форми або значення у зіставленні з мовою оригіналу, а саме компенсацію, зміну порядку слів, поділ та інтеграцію [2].

Розпочнемо з **компенсації**, способу перекладу, за допомогою якого втрата значення в одній частині речення компенсується в іншій його частині [2, с. 27].

We may take it, therefore, that the letter was composed by an educated man who wished to pose as an uneducated one [...] [3, с. 16] – **Отже**, звідси можна зробити висновок, що лист склала освічена людина, котра намагалася видати себе за неосвічену [...] [1, с. 36]

В англійському реченні конструкція *We may take it, therefore, that...* у перекладі трансформується в безособову конструкцію *звідси можна зробити висновок*, що є природнішою для української мови.

At breakfast, however, I informed him about my discovery, and asked him whether he would care to accompany me to Coombe Tracey [3, с. 49]. – **Хоча** наступного дня під час сніданку я поділився з ним своїм відкриттям і запропонував поїхати зі мною в Кумбі-Тресі [1, с. 120].

У реченні сполучник *Хоча* автор перекладу переміщує на перше місце, що відповідає узусу української мови.

Аналогічним є наступний приклад:

*I was distressed **therefore** when another member of the family came down to live here, and I felt that he should be warned of the danger which he will run* [3, с. 34]. – **Тепер** мене дуже турбує приїзд спадкоємця сера Чарльза, і вважаю за потрібне попередити його про небезпеку, що йому загрожує [1, с. 82].

Зміна порядку слів відбувається при необхідності пристосування до синтаксичних норм мови перекладу. У зв'язку з цим деякі елементи змінюються місцями. Її можна спостерігати у наступних прикладах з роману:

*I have ample evidence that **you are being dogged** in London [...]* [3, с. 48]. – **Тепер** у мене вже немає жодних сумнівів у тому, що в Лондоні **за вами встановили стеження** [1, с. 21].

У цьому прикладі пасивна конструкція *are being dogged* – **за вами встановили стеження** переходить у кінець речення в перекладі.

*We were admitted by a strange, wizened, rusty-coated old **manservant**, who seemed in keeping with the house* [3, с. 33]. – **Слуга**, котрий відчинив нам двері, дуже пасував оселі – старий, весь зморщений, у поруділому костюмі [1, с. 79].

У цьому прикладі акцент у перекладі переноситься на сферу діяльності людини, коли іменник *manservant* – **Слуга** переходить у початок речення. Пасивну конструкцію *We were admitted by* автор змінює на підрядну частину.

*Let me hear you reconstruct the man **by an examination of it*** [3, с. 3]. – **Обстежте палицю** та спробуйте відтворити по ній образ її власника, а я вас послухаю [1, с. 3].

У перекладі дієслово *обстежте* перенесена на початок речення, для зміни фокусу. Окрім того перекладач замінює вменникову конструкцію *by an examination*, на дієслово у наказовому способі дії.

При відтворення прямої мови також часто застосовують заміну порядку слів:

*"Your request is a very reasonable one," **Holmes answered*** [3, с. 16]. – **Законна вимога**, – **погодився детектив** [1, с. 39].

*"What can I tell you about him?" **she asked*** [3, с. 49]. – **Що саме вас цікавить?** – **спитала вона** [1, с. 121].

*"Good-day, Dr. Watson," **cried he** with unwonted good humour* [3, с. 51]. – **Доброго дня, докторе Ватсон!** – **він заволав** із незвичайною для нього привітністю [1, с. 126].

У реченнях з прямою мовою можна простежити, як підмет та присудок міняються місцями в залежності від правил синтаксису української мови, де *він заволав* є прямим порядком слів, а ось *спитала вона* – це інверсія.

Наступною трансформацією є **поділ**. **Внутрішній поділ** застосовується для перекладу простого речення складносурядним або складнопідрядним реченням в мові перекладу з метою більш точного відтворення змісту [2, с. 28]:

There were several Mortimers, but only one who could be our visitor [3, с. 4]. – Там виявилось кілька Мортимерів, але я відразу ж відшукав нашого відвідувача і прочитав уголос все, що його стосувалося [1, с. 7].

У перекладі додано підрядну частину *що його стосувалося*, за рахунок якої речення стає складно-підрядним.

The creature had approached him to sniff, but turned away upon finding him dead [3, с. 70]. – Коли сер Чарльз упав, нес, ймовірно, обнюхав його, але не став чинати мерця й втік [1, с. 178].

В даному реченні додано підрядну частину *Коли сер Чарльз упав*, через яку речення визначається складно-підрядним.

Окрім того, часто внутрішній поділ використовується при перекладі дієприкметників (participial construction) англійської мови:

At twelve o'clock Barrymore, finding the hall door still open, went in search of his master. [3, с. 9] – Опівночі, коли Беррімор побачив, що двері в хол усе ще не замкнені, він подався на пошуки свого господаря. [1, с. 18]

У перекладі просте англійське речення, ускладнене дієприкметником *finding*, передано підрядною частиною *коли Беррімор побачив* шляхом граматичної трансформації поділу.

Has it never struck you, having traced his food supply would lead us to that man? [3, с. 52]. – Невже вам не спадало на гадку, що спіймати цього чоловіка вдалося лише тоді, коли дізналися, хто носить йому їжу, і простежили за її доставкою? [1, с. 128]

В наведеному прикладі дієприкметник *having traced* перекладається дієсловом *простежили* та речення ускладняється підрядними конструкціями.

Також у тексті перекладу твору застосовують **зовнішній поділ**, або ж поділ складного речення на кілька простих речень, помічених на письмі крапками [2, с. 28]:

Since we have been so unfortunate to miss him and have no notion of his errand, this accidental souvenir becomes of importance [3, с. 3]. – Ми з вами протавили його і не знаємо, навіщо приходив. А якщо вже нам так не пощастило, доведеться звернути особливу увагу на цей випадковий сувенір [1, с. 3].

A hound it was, an enormous coal-black hound, not such a hound as mortal eyes have ever seen [3, с. 66]. – Це був собака, величезний, чорний, як смола. Але такого собаки ще ніхто з нас, смертних, не бачив [1, с. 166].

Наступна граматична трансформація це **інтеграція** – спосіб перекладу складносурядного чи складнопідрядного речення простим реченням – **внутрішня інтеграція** [2, с. 30]. Часто одна частина речень роману перекладається іменниковою конструкцією:

In this I fancy that in any case he made a miscalculation, and that, if we had not been there, his doom would none the less have been sealed [3, с. 73]. – Гульмінака прорахувався і його доля була вирішена без нашого **втручання** [1, с. 183].

Тут спостерігаємо переклад умовної частини *if we had not been there* іменником *втручання* та подальше спрощення речення.

He therefore put pressure upon Mrs. Lyons to write this letter, imploring the old man to give her an interview on the evening before his departure for London [3, с. 71]. – Степлтон примусив пані Лайонс до **написання** листа з **проханням** про зустріч із Чарльзом напередодні його від'їзду до Лондона [1, с. 177].

В наведеному реченні бачимо дві зміни, де інфінітив *to write* перекладається іменником *написання* та герундій *imploing* іменником *проханням*. У наслідку речення стає простим.

Зовнішня інтеграція – об'єднання двох чи більше простих речень в мові оригіналу в одне складне речення в мові перекладу [2, с. 30]:

It was not as if the Barrymores had taken us into their confidence. Their secret had been forced from them [3, с. 42]. – *Адже Беррімори зробили нас співучасниками – ми змусили їх відкрити свою таємницю* [1, с. 103].

Наступний приклад:

You see, it isn't like any ordinary convict. This is a man that would stick at nothing [3, с. 26]. – *Така людина ні перед чим не зупиниться, це не якийсь там дрібний злодюжка* [3, с. 62].

Тут перше речення додається в кінець останнього *це не якийсь там дрібний злодюжка*, формуючи просте речення.

Проведений аналіз показує, що граматичні трансформації відіграють велику роль у забезпеченні нормативності перекладу з огляду на те, що їх застосування зумовлене структурними відмінностями між мовами та необхідністю досягнення максимальної природності й зрозумілості перекладеного тексту. У процесі перекладу нерідко доводиться спрощувати синтаксичні конструкції або, навпаки, ускладнювати їх, тож такі перекладацькі трансформації, як інтеграція, поділ та зміна порядку слів є необхідним інструментом перекладацької діяльності, що сприяє досягненню балансу між точністю передачі змісту та дотриманням мовних норм. Їхнє використання підвищує якість художнього перекладу і сприяє повноцінному сприйняттю твору читачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дойл, А. К. (2017). *Собака Баскервілів* (Є. М. Тарнавський, пер.). Фоліо.
2. Науменко, Л. П., & Гордєєва, А. Й. (2011). *Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: Навчальний посібник*. Нова Книга.
3. Doyle, A. C. (2002). *The Hound of the Baskervilles*. <https://sherlock-holm.es/stories/pdf/a4/1-sided/houn.pdf>

М. В. Шалденко,
здобувачка Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: к. ф. н., доцент І. В. Гороф'янюк)

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ВОКАТИВНИМИ ВИГУКАМИ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ

Вигук як особлива частина мови завжди привертав до себе увагу багатьох мовознавців. Зокрема його походження, природа, частиномовний статус, наявність чи відсутність у нього лексичного значення є актуальними дискусійними питаннями в галузі морфології. Українські діалектні вигуки також становлять інтерес для науковців. Якщо семантична класифікація вигуків літературної мови – це проблемне питання для граматистів, то поділ вигуків на групи за значенням у межах одного наріччя, говору чи говірки є науково цінним у галузі української діалектології, що вже довели Г. Л. Аркушин, Н. В. Гуйванюк, М. П. Ковальчук, Д. А. Марєєв, Н. П. Прилипко, Л. М. Шуст.

Варто констатувати, що наразі немає спеціальних наукових праць про особливості функціонування вигуків для підкликання, відгону тварин і птахів, команд свійським тваринам, які функціонують у повсякденному мовленні подолян, що й становить актуальність проблематики нашої розвідки.

Мета дослідження – дати семантичну характеристику вокативним вигукам, засвідченим у «Матеріалах до словника подільського говору» (1).

Емпірична база роботи – 373 вокативні вигуки, вилучені з «Матеріалів до словника подільського говору» (1) методом суцільної вибірки.

Проаналізувавши «Матеріали до словника подільського говору», ми можемо стверджувати, що основний масив вигукової лексики в подільському говорі становлять саме вокативні вигуки. Крім того, багато подільських вигуків є багатозначними й можуть використовуватися як звертання до різних тварин чи птахів або до однієї й тієї ж тварини чи птаха з різною метою.

Усього в подільському говорі налічується 373 вокативних вигуки, що становить 96% від усіх подільських вигуків, зафіксованих у досліджуваному словнику (1). Серед вокативних вигуків виділяємо 24 групи: 1) вигуки до овець; 2) вигуки до ягнят; 3) вигуки до кіз; 4) вигуки до коней; 5) вигуки до лоша́т; 6) вигуки до свиней; 7) вигуки до поросят; 8) вигуки до корів; 9) вигуки до телят; 10) вигуки до собак; 11) вигуки до цуценят; 12) вигуки до котів; 13) вигуки до кошенят; 14) вигуки до волів; 15) вигуки до кролів; 16) вигуки до курей; 17) вигуки до курчат; 18) вигуки до гусей; 19) вигуки до гусенят; 20) вигуки до качок; 21) вигуки до каченят; 22) вигуки до індиків; 23) вигуки до голубів; 24) вигуки до хижих птахів (див. Діаграма 1). Одні групи складаються з великої кількості одиниць, тоді як інші можуть бути представлені лише кількома або й одним вигуком.

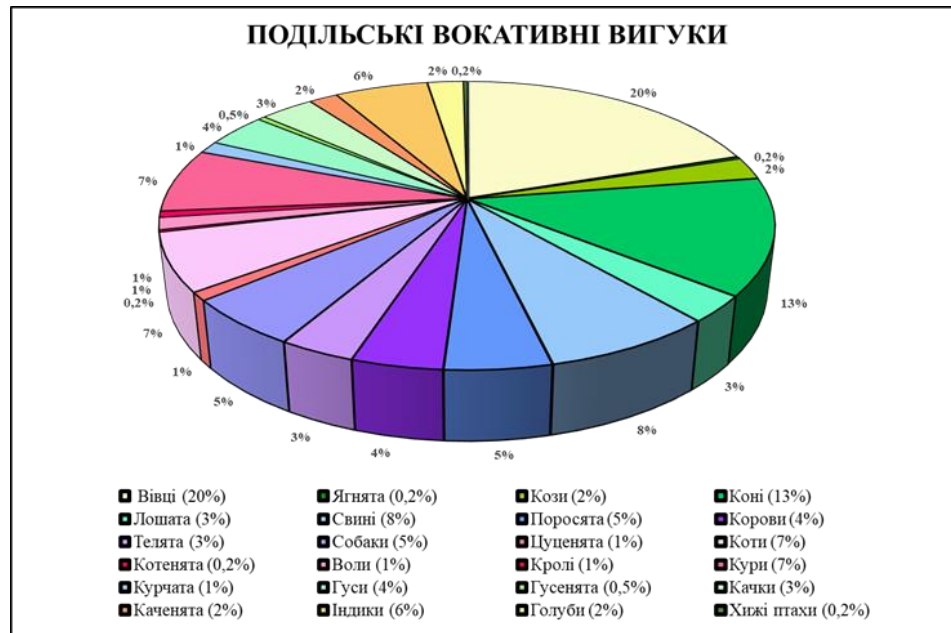
Зокрема, найбільше вокативних вигуків засвідчено до овець – 88 одиниць (20%). Серед них 29 вигуків, якими відганяють овець, напр., АБА́Ш! (1, с. 20); АБТР-АБИР! (1, с. 20); АР'Я! (1, с. 20; с. 26); ГАЙДА-ГАЙДА! (1, с. 21; с. 27; с. 99); ГАТЬ-ГАТЬ (1, с. 20; с. 105); ГЕЙСЯ! (1, с. 20; с. 105); ТПРУЧ-ТПРУЧ! (1, с. 20; с. 397) та ін.

Зафіксовано 57 вигуків, якими кличуть овець, напр., АВРÉЧКО! (1, с. 20; с. 32); БАЗІ́-БАЗІ́! (1, с. 32); БАРА́-БАРА́! (1, с. 32; с. 40); БРУ́СЮ-БРУ́СЮ! (1, с. 32; с. 65); ВА́СЬКА-ВАСЬ-ВАСЬ! (1, с. 32; с. 77); ЗЮК-ЗЮК! (1, с. 32; с. 178); КІЗЬ-КІЗЬ! (1, с. 32; с. 196); НІ́ЦЮ-НІ́ЦЮ (1, с. 32; с. 268) та ін.

Також у словнику знаходимо 2 вигуки, якими підганяють овець: ГАРА́! (1, с. 102); О́РЯ! (1, с. 279). Окрім цього, подано 1 вигук-звертання до овець: НЕБИР-НЕБИР! (1, с. 264).

У «Матеріалах до словника подільського говору» вміщено лише 1 вигук, який стосується ягнят: БАЗІ́НЬКА-БАЗІ́НЬКА! (1, с. 32).

Діаграма 1

Поширеними на Поділлі є вигуки, які стосуються коней, – 58 одиниць (13%), треті за поширеністю – вигуки до свиней (34 одиниці; 8%); четверті – вигуки до курей (32 одиниці; 7%); п'яті – вигуки до котів (29 одиниць; 7%). П'ятірку найменш частотних вигуків у подільських говірках посідають вигуки до кролів (3 одиниці; 1%), до гусенят (2 одиниці; 0,5%); до ягнят (1 одиниця; 0,2%), до котенят (1 одиниця; 0,2%) і до хижих птахів (1 одиниця; 0,2 %).

Значна кількість вокативних вигуків у подільському говорі в цілому може бути пояснена тим, що тваринництво завжди посідало важливе місце в господарській діяльності подолян, які традиційно тримали велику кількість овець, розводячи їх задля шкіри, вовни, м'яса, молока та жиру. Коні також дуже важливі в господарстві, адже вони є необхідною робочою силою для праці в полі та перевезень. Не менш цінними для господарства є свині, кури, яких тримають для отримання продуктів харчування, а також гуси, що розводилися не тільки заради м'яса та яєць, а й задля пір'я. Натомість хижі птахи – це не елемент традиційного господарства українця, через що, очевидно, у словнику зафіксовано лише один вигук до них, виникнення якого зумовлено потребою захистити дрібну птицю від нападу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали до словника подільського говору / Упор. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 461 с.

А. І. Шевченко,
здобувачка Запорізького гуманітарного фахового коледжу
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. В. Василенко)

ВЛАСНІ ІМЕНА ТА ЕКЗОТИЧНА ЛЕКСИКА В МОВІ ТУРИСТИЧНИХ БРОШУР

Мова туристичних джерел рясніє власними іменами. Багатство ономастикону зумовлено самою специфікою туристичних брошур і путівників, які дають описи DESTINATION, природних і збудованих атракціонів, визначних місць, готелів і курортів та інших туристичних об'єктів і, відповідно, включають велику кількість онімів. Власне ім'я – слово або словосполучення, що служить для виокремлення названого ним об'єкта серед інших, його індивідуалізації й ідентифікації. Онімичне значення містить співвіднесення з певним референтом (людиною, місцем, твариною, астрономічним об'єктом і т. ін.), а також компонент відомості імені, стилістичну, оцінну, емотивну й естетичну інформацію (зокрема в тексті).

Варто зазначити, що однією з особливостей мови туризму є поєднання природничих і соціальних наук: мови, історії, географії, філософії, психології, мистецтва, соціології, економіки, геології, орнітології та ін. [1, p.148]. Мова туризму застосовує структуру, що виражено англійською аббревіатурою AIDA (Attention – увага, Interest – інтерес, Desire – бажання, Action – дія). Прикладами письмових та візуальних засобів є брошури, флаєри, постери, карти, тревелоги, путівники, журнали, газети, кулінарні книги. Найзручнішою і доступною формою просування є туристичні брошури, оскільки безкоштовні і поширені в агенціях, готелях, інформаційних центрах, а тому їм належить важлива роль у впливі на споживача у прийманні ним рішення щодо відвідування туристичного місця [1, p. 153].

Враховуючи частотність вживання, змістову насиченість, смислову й когнітивну цінність власних імен, маємо на меті з'ясувати їхні типи, виявити особливості вживання онімів у функціональному стилі туристичних брошур на основі лінгвістичного аналізу. Матеріалом цієї розвідки послужили тексти англійських туристичних брошур. Перейдемо далі до зразків аналізу.

В описі туристичних місць важливе значення мають природа, клімат, ландшафт, що супроводжується вживанням географічних реалій, топонімів. При цьому маловідомі, екзотичні назви можуть супроводжуватися тлумаченням у контексті, що може розкрити походження імені, історію, міфи, пов'язані з ним. Наведемо приклад із туристичної брошури про Індію: *Goa Dourada (Golden Goa) Perola do Oriente, (Pearl of the East) Roma do Oriente (Rome of the East) so has Goa been described over the last 500 years by conquerors, travellers, poets and evangelists. The gods of the Hindu pantheon and the ancient sages had known Goa for three millennia before the dawn of the Christian era as the heart of Aparanta, a mythical province. Aparanta was what the name says in Sanskrit, a place 'beyond the end', exotic and beautiful, where time stands still* [3]. Приклад ілюструє образну синонімію географічної реалії, іншомовні форми передають колорит і

створюють алюзію до історії минулого; назва провінції експлікована в художній формі.

Особливістю власних імен є те, що вони графічно виділені в тексті великою літерою, а іноді ще й жирним шрифтом, що прискорює і поліпшує сприйняття інформації реципієнтом. У складі власних імен у формі словосполучень часто вживаються загальні слова, завдяки чому перші не потребують тлумачення. Наприклад: *The sun is sinking low in the sky as **the Santa Monica yacht** leaves its jetty and moves out into the Mandovi, heading for the mouth of the river where it flows into **the Arabian Sea*** [3, p. 3]. Однак якщо знання реципієнта про об'єкт відсутні або обмежені, то пояснення виявляється необхідним: *In the distance, one can see the ramparts of **the Aguada Fort**, once the main bastion of the Portuguese and now a maximum security prison* [3, p. 3].

Типи власних імен залежать від теми і мети повідомлення. В описі ландшафту і природних умов частим є вживання топонімів, гідронімів, оронімів (*Ephesus, Alanya, Cyprus, the Maldives, Rhodes, the Aegean Sea, the Dnieper, Aguada Beach, the Carpathians, Cottaga Wildlife Sanctuary*). У розповіді про культуру, звичаї і традиції, події і розваги, спостерігаємо вживання міфонімів, теонімів, ідеонімів, етнонімів, антропонімів, реаліонімів (*the holidays of Malanka and St. Basil's Day, the Goat, Gypsies, Devils, Krayivka, the Feast of the Three Kings, the Taj Mahal, French Institute of Indology, Shanta Durga Temple, the Romain Rolland Library, the Leslie Hotel, the Jewish Museum of Florida, Barton G – the Restaurant*).

Аналіз показує, що найпоширенішими в ономастиконі туристичних брошур є реаліоніми (імена колись і тепер існуючих об'єктів). Це зумовлено тим, що туристичні джерела спрямовані переважно на рекреаційну, розважальну і пізнавальну активність споживачів. Задля ілюстрації даної тези наведемо приклади: 1) ***Mamallapuram Dance Festival** is an annual event that takes place over a month in December-January. The monuments provide a sumptuous backdrop to performances of classical Indian dances such as **Bharatanatyam, Kuchipudi, Kathakali, Mohini Attam, Odissi, Kathak**, etc., which are performed by well-known artistes of India during the weekends.* 2) ***Pondicherry** is today best known for **the Aurobindo Ashram**, which is a serene retreat shaded by trees. In the early 20th century, **Sri Aurobindo**, the Bengali philosopher-poet, took refuge in this French territory to escape the British and in 1926 established his Ashram* [4, p. 6].

Власні назви першого прикладу передають місцевий колорит, інформують читачів про святкування, звичаї і ритуали народу, відображені в цікавій розважальній події. Оними в другому прикладі націлені на прихильників спеціального туризму, які прагнуть духовного самовдосконалення і розширення світогляду в пізнанні культурного спадку Індії.

Окрім поширеного застосування власних імен, які сприяють створенню конкретного образу місця, викликаючи приємні асоціації, англомовним туристичним текстам властиве вживання екзотичної лексики. Екзотичні слова справляють певний естетичний ефект, передають локальний колорит, виступають своєрідними символами культури і в такий спосіб викликають

зацікавленість у читача, стимулюючи його когнітивну діяльність через рекреаційну.

Через відсутність точного еквівалента екзотичні слова запозичуються засобом транскрипції/транслітерації, оскільки описовий переклад може позбавити їх лаконічності й неповторності. Так, приміром, тексти англomовних брошур про Японію рясніють екзотичними словами, які є культурними реаліями: *kabuki* – народний японський театр драми, що виник у 17 столітті; *bunraku* – традиційний ляльковий театр; *hana namiti* – дорога квітів; *sakura* – японська вишня; *hasi* – палички для їжі і т.п. Наведені вище приклади не мають аналогів у цільовій мові, а тому передаються засобами транскрипції/транслітерації, іноді виділяються графічно і можуть супроводжуватися поясненням [2].

Досить популярними в останні роки стають кінематографічні тури, описи яких ілюструють розмаїття ономастикону та кінематографічної лексики. У поєднанні з експресивними формами зображення вони справляють надзвичайно привабливе враження: *The entire world got to witness the beauty of Amorgos in Luc Besson's film Le Grand Bleu, and what a fitting word grand is; each and every one of its beaches is to fall in love with, but the beach of Aghia Anna, where the movie was filmed, is the most famous one of all* [5]!

Любителів гастрономічного туризму зацікавлять назви й описи народних страв, що в мові брошури виражені екзотичною лексикою. Так, відвідувачам французького ресторану ‘highly recommended are *moules marinières* (mussels steamed in wine), and *chèvre tiède sur un lit de salade* (grilled goat's cheese with a mixed-leaf salad)’. Гостям до Греції запропонують традиційні грецькі страви: *khoryatiki* (грецький салат), *moussaka* (страва з тіста, м'яса та баклажанів), *kleftiko* (страва зі смаженої баранини). Описи страв не тільки сприяють просуванню туристичного продукту, стимулюючи бажання здійснити покупку, а й своїм звучанням та інгредієнтами розкривають характер і звичаї культури. Наприклад, ‘*Spanokopita* (грецький пиріг) is a type of pie which is made of spinach and cheese. It is served as a starter or main course. *Croissants* (французькі тістечка) are flaky pastry crescents eaten freshly baked for breakfast’ [5].

Казково привабливо сприймаються екзотичні туристичні місця, що пропонують неповторні враження і унікальність досвіду. У таких текстах ефект досягається завдяки поєднанню естетично зображених географічних і природних реалій та можливостей приємних і корисних переживань для туриста. Наприклад, курорт *Banyan Tree Buahian Bali* has a ‘no walls, no doors’ concept, so you'll feel cocooned in nature. *The tranquil setting of this jungle retreat will help you slow down and gain a sense of balance* [6].

Таким чином, власні імена в туристичних брошурах виконують функцію стилістичного маркера. Їм притаманні смислова насиченість, унікальність, локальна забарвленість, естетична й екзотична привабливість. Інтерес до відбитого у власному імені об'єкта сприяє активізації пізнавальних можливостей реципієнта. У мові туристичних видань екзотизми виражені переважно однослівними іменниками, рідше атрибутивними словосполученнями; вони мають невисоку частотність вживання порівняно з іншими виражально-

зображальними засобами в стилістиці тексту, але завдяки смислового, фонічному і графічному виділенню вони мають набагато більшу силу впливу на читача, що створює умови для реалізації комунікативних і пізнавальних потреб людини через подолання порогу нерозуміння і міжкультурних розбіжностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Chiwanga, Fredrick E. (2014). Understanding the Language of Tourism: Tanzanian Perspective. *International Journal of Applied Linguistics*, vol. 24, No. 2, 147-200.
2. G – ADVENTURES.
<https://www.gadventures.com/destinations/asia/japan/>
3. *Incredible India. Goa*. India Tourism Frankfurt. 6 p.
4. *Incredible India. Rajasthan*. India Tourism Frankfurt. 10 p.
5. Lonely Planet. [Travel Guides & Travel Inspiration - Lonely Planet](#)
6. Rye Town Hilton. Fairfield. Westchester Counties. Shopping. Dining. Sightseeing. (2012). NY: Guest Informant, 61 p.

А. Ю. Шевчук,
здобувачка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ І СТИЛІСТИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

С. АНДРУХОВИЧ

Ефективність викладання стилістики на уроках української мови залежить від знань учителів психологічних факторів та того, як вони враховуються в розвитку стилістичних навичок та здібностей учнів. Оскільки художня література є частиною національної культури, ідіостиль автора може стати вираженням національних ідей, тем та духу. Вивчення ідіостилів дозволяє нам простежити, як письменники формують та збагачують національну літературну спадщину. Це також дає змогу проаналізувати вплив інших літературних шкіл, рухів чи текстів на творчість автора, забезпечуючи краще розуміння літературної взаємодії в міжнародному контексті та розвитку художнього стилю.

Ідіостиль письменника – це його унікальний художньо-творчий стиль, що відображає його самобутню образність, теми та проблеми, які він порушує у своїй творчості, а також специфіку його наративної структури, композиційного задуму та художньої образності. Цей індивідуальний стиль ґрунтується на специфічних лексичних, фразеологічних та граматичних характеристиках, що роблять тексти унікальними.

Ідіостиль Софії Андрухович – це складне мереживо психологізму, інтертекстуальності та вишуканої мовної гри, що дає багатий матеріал для лінгвістичного дослідження. Авторка є однією з найяскравіших представниць сучасної української прози. Її письмо характеризується:

- спадковістю та водночас розривом із традиціями «станіславського феномену»;
- глибоким психологізмом, де мова стає інструментом передавання внутрішніх станів;
- реконструкцією історичного дискурсу (особливо в романі «Фелікс Австрія»), що вимагає специфічного лексичного наповнення.

Оскільки ідіостиль Софії Андрухович вирізняється інтелектуальною складністю, багатошаровою метафориною та специфічною лексикою, робота з її текстами потребує особливого підходу.

Тексти Софії Андрухович часто містять розлогі рефлексивні пасажі або деталізовані описи. Для використання на уроці текст має бути стиснутий без втрати авторського голосу відповідно до принципу дидактичної компресії, тобто скорочення.

Під час адаптації творів С. Андрухович до уроків української мови, потрібно дотримуватися принципу лексичної глосаризації – коментування є ключовим принципом для роботи, наприклад, з романом «Фелікс Австрія».

Велика кількість галицизмів, германізмів та полонізмів може стати бар'єром для розуміння.

Учителю потрібно пояснювати походження специфічних слів (наприклад, назв страв), що допомагає розширити соціокультурну компетенцію учнів, таке завдання виконується за допомогою етимологічних довідок.

Для адаптації творів С. Андрухович потрібно дотримуватися принципу синтаксичного спрощення, для середніх класів, наприклад, використовується, якщо текст використовується в 5–8 класах, де складні авторські речення (періоди), які можуть займати цілу сторінку, потребують адаптації за допомогою:

пунктуаційного «полегшення» – поділ надто складних речень на простіші (якщо мета уроку не полягає саме у вивченні складних конструкцій);

збереження ритму – важливо не перетворити вишукану прозу на сухий виклад фактів. Адаптація має зберігати «музику» мови С. Андрухович;

принцип селективності – вибіркової полягає у виборі фрагментів під конкретну мовну тему, наприклад: для теми «Фразеологія» добираються уривки, де С. Андрухович майстерно вплітає народні вислови або трансформує їх.

Художні тексти Софії Андрухович часто торкаються тем тілесності, фізіології або складних психологічних травм, через що використовується принцип «Етнічного фільтру», зокрема:

цензурування – вилучення фрагментів, що містять відверті описи, епатажну лексику або занадто натуралістичні сцени, які не відповідають віковим особливостям школярів;

психологічна безпека – адаптація повинна зміщувати акцент з травматичного досвіду на мовну майстерність його вираження.

У 10 класі для навчання стилістики та лексики на уроках української мови з використанням художніх текстів С. Андрухович за програмою вивчаються норми лексикології та практична стилістика. Твори С. Андрухович, особливо «Фелікс Австрія» ідеально підходять для таких тем:

вивчення діалектизмів та галицизмів можна використати роман «Фелікс Австрія», що багатий на специфічну лексику галицького міського побуту початку ХХ століття (наприклад: *цукерня, коліжанка, шляхетний, пательня*);

запозичена лексика (германізми та полонізми) дозволяє простежити вплив інших мов на формування культурного ландшафту України;

художні тропи, а саме вивчення епітетів, метафор та порівнянь можна взяти з творів С. Андрухович. Авторка майстерно описує запахи, смаки та візуальні образи, що допомагає учням зрозуміти, як створюється «атмосферний» текст.

Під час вивчення психологізму лексики розглядатиметься як через внутрішні монологи героїв (наприклад, у романі «Амадока») передається травма, пам'ять та забуття. Це допоможе розібрати емоційно забарвлену лексику.

За допомогою стилістичного розшарування проводитиметься вивчення різниці між високим стилем описів та побутовою або навіть зниженою лексикою в діалогах.

Використання художніх текстів Софії Андрухович на уроках української мови (9–11 класи) крізь призму лінгвостилістичного аналізу спрямоване на

розвиток мовної компетентності та критичного мислення. Методика передбачає виявлення стилістичних засобів (метафори, епітети, синтаксичні конструкції), що формують авторський стиль, через інтерактивні вправи, роботу з концептами, творче переосмислення та діалог.

Для організації проведення уроків слід розглянути їх основні етапи та методи.

1. Підготовчий етап, який містить мотивацію.

Метод: «Занурення в контекст». Ознайомлення з уривками (наприклад, «Фелікс Австрія» або «Амадока»), де яскраво виражена атмосфера та емоційність творів.

Завдання: Визначити настрій тексту, ключові слова, асоціації.

2. Аналітичний етап – безпосередньо лінгвостилістичний аналіз. До якого відносять:

дослідження мовних засобів, зокрема пошук у текстах С. Андрухович засобів художньої виразності (тропів: метафори, порівняння, епітети) та аналіз їхньої ролі у створенні образів;

синтаксичний аналіз, а саме дослідження структури речень (відокремлені члени, складні речення, парцеляція), які створюють ритм і динаміку мовлення;

лексичний рівень, наприклад, аналіз використання архаїзмів, неологізмів, діалектизмів чи описів ароматів / звуків, що характерні для стилю авторки.

3. Інтерактивний етап, що практичне застосування набутих знань та навичок.

«Творча лабораторія», під час якої проводять редагування тексту, коли учні замінюють художні засоби на нейтральні, порівнюють результат і роблять висновок про роль авторського стилю.

Створення мікротекстів – написання есе або опису в стилі С. Андрухович (наприклад, використовуючи синестезію – опис смаку через колір або запах).

Дискусійні гойдалки, під час яких обговорюється, як мовні засоби впливають на сприйняття героїв чи подій.

4. Узагальнювальний етап – рефлексія.

Метод: «Лінгвістичне резюме», під час якого формулюються висновки про особливості стилю С. Андрухович (чуттєвість, деталізація, психологізм).

Самооцінювання – оцінка здатності учнів використовувати виявлені прийоми у власному мовленні.

Отже, методика використання текстів Софії Андрухович на уроках української мови базується на підході «читання як дослідження». Оскільки ідіостиль авторки вирізняється високою концентрацією художніх засобів, він стає ідеальним майданчиком для лінгвостилістичного аналізу, що дозволяє учням побачити мову не як набір правил, а як живий інструмент створення сенсів.

Використання творів С. Андрухович на уроках української мови сприяє реалізації ключових лінгводидактичних принципів: науковості, наочності, зв'язку навчання з життям та естетичного виховання. Тексти романів «Фелікс Австрія» та «Амадока» дозволяють учителю вийти за межі суто нормативного навчання й перейти до формування лінгвокраїнознавчих та стилістичних

компетенцій. Зокрема, робота з галицьким діалектним субстратом допомагає учням усвідомити багатство та територіальну диференціацію української мови, а аналіз метафоричної системи розвиває навички декодування складних художніх смислів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієць, О. М. (2007). Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Херсон.
2. Бандровська, О. (2012). Адаптація художнього твору в лінгвокультурологічній перспективі. *Слово і Час*. (6), 3–9.
3. Васильєва, Л. (2008) Роль художнього тексту в процесі навчання іноземної мови (комунікативна компетенція, комунікативна стратегія). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, (3), 223–229.
4. Кучерук, О. (2018). Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/pdf> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Мацько, Л., Сидоренко О., Мацько О. (2003) *Стилістика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько*. Київ: Вища школа.
6. *Стилістика української мови: навчально-методичний посібник. (2017) / упор.: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
7. *Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 01.04.2026)
8. Шатілова, Н (2022). Індивідуальний стиль письменника: лінгвостилістична інтерпретація. Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Volume 3. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 505–530.